

Πανεπιστήμιο Πειραιώς
Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Διοίκηση Επιχειρήσεων - Ολική Ποιότητα (MBA-TQM)
Ακαδημαϊκό έτος 2009-2010

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Το Καρτέλ του Γάλακτος και οι επιπτώσεις στη σχετική ελληνική αγορά

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: **ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΣ ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗΣ Μ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

A.M.: ΜΔΕ-ΟΠ/0918

ΠΕΙΡΑΙΑΣ

2012

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΙΤΛΟΣ		σελ.
ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΠΛΑΝΟ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	§1-5	1
I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	§ 6-25	3
II. ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ - Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ	§26-46	12
1. Ο σκοπός των επιχειρήσεων.....	§27	12
2. Μορφές Αγορών.....	§28-31	13
Α. Πλήρης ή Τέλειος Ανταγωνισμός.....	§30	
Β. Μονοπώλιο.....	§30	
Γ. Ολιγοπώλιο.....	§30	
Γ.1. Το Μοντέλο Cournot.....	§30	
Γ.2. Υπόδειγμα ανταγωνισμού τιμών (Bertrand).....	§30	
Γ.3. Η Θεωρία των Παιγνίων.....	§30	
3. Ο κλάδος των γαλακτοκομικών προϊόντων. Η ελληνική επιχείρηση εντός της ευρωπαϊκής εσωτερικής αγοράς.....	§32-42	19
3.1. Κοινή Οργάνωση Αγοράς - Ποσοστώσεις.....	§35-38	
3.2. Strategic Groups.....	§39-42	
4. Σύγχρονες εξελίξεις στην Κοινή Οργάνωση Γάλακτος.....	§43-46	25
III. ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ - ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΒΑΣΕΩΝ	§47-186	27
<u>Κεφάλαιο 1. Προστασία των δικαιωμάτων των εταιριών κατά τη Διοικητική και Δικαστική Διαδικασία</u>	§48-61	27
1.1. Γενικά.....	§48-50	27
1.2. Επί της αρμοδιότητας της ΕπΑντ.....	§51-52	29
1.3. Δικαίωμα σε δίκαιη δίκη.....	§53	30
Α. Οργάνωση της διαδικασίας.....	§53	
Β. Η εφαρμογή του νέου Κανονισμού Λειτουργίας.....	§53	
Γ. Αρχή νομιμότητας.....	§53	
1.4. Πρόσβαση στα στοιχεία του Φακέλου.....	§54-56	32
1.5. Λοιπές ενστάσεις.....	§57-61	34
<u>Κεφαλαίο 2. Οριζόντιες Παραβάσεις</u>	§62-123	37
2.1. Γενικά.....	§62-76	37
-Εννοιολογική προσέγγιση του όρου «Επιχείρηση».....	§70	
-Εννοιολογική προσέγγιση του όρου «Συμπράξεις».....	§71-73	
-Εννοιολογική προσέγγιση του όρου «Ένωση Επιχειρήσεων και Απόφαση Ένωσης Επιχειρήσεων».....	§74-75	
2.2. Πρώτη παράβαση - Παράνομες συναντήσεις στελεχών των γαλακτοβιομηχανιών.....	§77-106	45
2.2.1. Οι συναντήσεις των επιχειρηματιών ενός κλάδου.....	§78-82	
2.2.2. Η απόδειξη της παραβατικής συμπεριφοράς.....	§83-91	
2.2.2.α. Αρχές απόδειξης.....	§83-86	
2.2.2.β. Ειδικότερη σημασία των εγγράφων.....	§87-91	
2.2.3. Η φύση της συνάντησης κατά την ερμηνεία των επιχειρήσεων.....	§92-105	
2.2.3.α. Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας.....	§93-96	
2.2.3.β. Βελτίωση της Ποιότητας.....	§97-105	

i. Η Ποιότητα ως ευθύνη των ίδιων των εταιριών.....	§99-102	
ii. Προδιαγραφές Ποιότητας των προμηθευτών.....	§103-105	
2.3. Δεύτερη παράβαση – Ανταλλαγή εμπιστευτικών πληροφοριών.....	§107-122	60
2.3.1. Η ανταλλαγή πληροφοριών.....	§109-114	
2.3.1.α. Πλεονεκτήματα - αύξηση της διαφάνειας.....	§110-113	
2.3.1.β. Η ανταλλαγή πληροφοριών ως προπαρασκευη σύμπαιγνίας.....	§114	
2.3.2. Η απόδειξη της παράβασης.....	§115-122	
2.3.2.α. ABC Collusion - Η ειδική περίπτωση της τριμερούς σύμπαιγνίας.....	§118-122	
Κεφάλαιο 3. Παραβάσεις σχετικές με τη στρέβλωση της τιμολογιακής πολιτικής των επιχειρήσεων.....	§124-186	70
3.1. Θεωρία τιμολογιακής πολιτικής των επιχειρήσεων.....	§125-136	70
3.1.1. Γενικές αρχές τιμολόγησης.....	§125-130	
3.1.2. Μέθοδοι τιμολόγησης των επιχειρήσεων.....	§131-136	
3.2. Οριζόντια παράβαση μεταξύ γαλακτοβιομηχανιών.....	§137-152	76
3.2.1. Ανταλλαγή τιμοκαταλόγων προς παρακολούθηση των τιμών.....	§138-148	
3.2.1.α. Απόδειξη Εναρμονισμένης Πρακτικής.....	§141-142	
3.2.1.β. Η ένσταση για κρίση της ανταλλαγής ως Benchmarking.....	§143-148	
3.2.2. Η τήρηση ομοιόμορφης εκπτωτικής πολιτικής προς στεγανοποίηση των αγορών.....	§149-152	
3.2.2.α. Το εργαλείο της εκπτωτικής πολιτικής.....	§150-152	
3.3. Κάθετες συμφωνίες γαλακτοβιομηχανιών - μεταπωλητών.....	§153-186	83
3.3.1. Ορισμός κάθετων συμφωνιών.....	§153	
Α. Θετικές επιδράσεις στην αγορά.....	§154-157	
Β. Διάκριση επιβλαβών και επωφελών κάθετων συμφωνιών.....	§158-161	
3.3.2. Σχέσεις γαλακτοβιομηχανιών - αλυσίδων σούπερ-μάρκετ.....	§162-176	
Α. Η επιχειρησιακή έρευνα στη λήψη αποφάσεων.....	§171-176	
3.3.3. Ο καταλογισμός των παραβάσεων.....	§177-181	
3.3.4. Σχέσεις γαλακτοβιομηχανιών - διανομέων.....	§182-185	
IV. ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ - ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΑΡΤΕΛ ΤΟΥ ΓΑΛΑΚΤΟΣ.....	§187-257	99
Κεφάλαιο 1. Οι επιπτώσεις στις επιχειρήσεις.....	§188-202	99
1.1. Η επιβολή χρηματικών κυρώσεων.....	§188-193	99
1.2. Δυνατότητες αποφυγής ή μείωσης των κυρώσεων.....	§194-200	102
1.3. Η πρόβλεψη κυρώσεων επί φυσικών προσώπων.....	§201-202	104
Κεφάλαιο 2. Οι επιπτώσεις στην Ελληνική Γαλακτοβιομηχανία.....	§203-235	106
2.1. Η αποχώρηση της εταιρίας «ΦΑΓΕ».....	§207-209	108
2.2. Η είσοδος των προϊόντων ιδιωτικής ετικέτας (private label).....	§214-219	111
2.3. Η συγχώνευση των εταιριών «ΔΕΛΤΑ» - «ΜΕΒΓΑΛ».....	§220-234	114
2.3.1. Θετικές και αρνητικές επιδράσεις των συγχωνεύσεων.....	§222-226	
2.3.2. Ο έλεγχος της ΕπΑντ, η Απόφαση 515/VI/2011.....	§227-232	
2.3.3. Οικονομική επισκόπηση της συγχώνευσης.....	§233-234	
2.4. Σύνοψη.....	§235	121

Κεφάλαιο 3. Οι επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα του συνόλου της οικονομίας.....	§236-244	122
Κεφάλαιο 4. Οι επιπτώσεις στους ιδιώτες - Η πρόβλεψη Αγωγών Αποζημίωσης.....	§245-257	126
4.1. Το νομικό πλαίσιο (ευρωπαϊκό και ελληνικό).....	§246-251	126
4.2. Οι προσφυγές ιδιωτών κατά των αποφάσεων της ΕπΑντ.....	§252-257	128
V. ΕΠΙΛΟΓΟΣ	§258-265	132
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ		135
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ		
Πίνακας I - Κατανάλωση γαλακτοκομικών προϊόντων		
Πίνακας II - Παραγωγή και χρήσεις γάλακτος		
Πίνακας III - Εξέλιξη τιμών γάλακτος στην ΕΕ		
Πίνακας IV - Έρευνα για την φήμη των ελληνικών επιχειρήσεων		
Πίνακας V - Οικονομική ισχύς αλυσίδων σούπερ-μάρκετ		
Πίνακας VI - Πρόστιμα Ευρωπαϊκής Επιτροπής		
Πίνακας VII - Μετεξέλιξη της διάρθρωσης της ελληνικής αγοράς γαλακτοκομικών προϊόντων		
Πίνακας VIII - Συγγωνεύσεις επιχειρήσεων στην Ελλάδα		
Πίνακας IX - Μείωση τιμών ανά λίτρο γάλακτος στη διατία 2008-2010		
Πίνακας X - Η έλλειψη ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας		

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Βλ.: βλέπε

ΓΔΕΕ: Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Η ονομασία του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων -ΠΕΚ-, όπως ισχύει μετά από τη Συνθήκη της Λισαβόνας, άρθρο 254 ΣΛΕΕ. Οι αποφάσεις παλαιότερων ετών, δεδομένης της συνέχειας του Οργάνου, φέρουν την σύγχρονη ονομασία αυτού)

ΔΕΕ: Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Η ονομασία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων -ΔΕΚ-, όπως ισχύει μετά από τη Συνθήκη της Λισαβόνας, άρθρο 251 ΣΛΕΕ. Οι αποφάσεις παλαιότερων ετών, δεδομένης της συνέχειας του Οργάνου, φέρουν την σύγχρονη ονομασία αυτού)

ΔΕΦΑΘ: Διοικητικό Εφετείο Αθηνών (αρμόδια για την εκδίκαση προσφυγών κατά των αποφάσεων της ΕπΑντ είναι τα τριμελή τμήματα)

ΕΕΕΕ: Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

εκ.: εκατομμύρια

εκδ.: εκδόσεις

επ.: επόμενα

ΕπΑντ: Ελληνική Επιτροπή Ανταγωνισμού

ΚΟΑ: Κοινή Οργάνωση Αγοράς

Ν.: Εθνικός Νόμος

ο.π.: όπως προηγουμένως

παρ.: παράγραφος

Π.Δ.: Προεδρικό Διάταγμα

ΣΕΕ: Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση

σελ.: σελίδα

σκ.: σκέψη

ΣΛΕΕ: Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΦΕΚ: Φύλλο Εφημερίδος της Κυβερνήσεως

ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΠΛΑΝΟ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Η έννοια της επιστήμης, που απαντάται ήδη από τα έργα του Πλάτωνα, ετυμολογικά προέρχεται από το ρήμα *επίσταμαι*, που δηλώνει εξοικείωση με συγκεκριμένο γνωστικό χώρο ή αντικείμενο. Η παρούσα εργασία εκκινεί από το σημείο πως η αντιμετώπιση και η εξήγηση ενός κοινωνικοοικονομικού φαινομένου δεν μπορεί να αναχθεί σε μία μόνο επιστήμη αλλά απαιτείται διεπιστημονική προσέγγιση. Τα ερεθίσματα πολλά. Βασικό, η τρέχουσα οικονομική κατάσταση η οποία χαρακτηρίζεται από τον καθηγητή κ. Κανελλόπουλο ως η χειρότερη κρίση που έζησε η χώρα μας στη νεώτερη ιστορία της και εξηγείται από την αδυναμία τόσο του λαού όσο και της οικονομίας να προσαρμοστούν στα ευρωπαϊκά δεδομένα. Ακολούθως, η φύση του Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που, σύμφωνα με τον καθηγητή κ. Χριστιανό, απαιτεί διεπιστημονική θεώρηση αφού κινείται στις παρυφές της νομικής επιστήμης και άλλων, όπως η οικονομική και πολιτική επιστήμη.
2. Η σύζευξη, λοιπόν, των επιστημονικών αυτών κλάδων επιχειρείται μέσω της παρούσης εργασίας, που φιλοδοξεί να γίνει εφελτήριο για περαιτέρω έρευνα. Η παρούσα αποτελεί ένα «Βιβλίο Εργασίας», μέσω του οποίου θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε το φαινόμενο μίας εκ των σημαντικότερων παραβιάσεων του δικαίου ανταγωνισμού στη χώρα μας, το καρτέλ του γάλακτος. Συγκεκριμένα, θα αναλύσουμε τις αιτίες που οδήγησαν στην παραβίαση, τη στάση και τις θέσεις των ελληνικών επιχειρήσεων, την αντιμετώπιση της παράβασης από τις αρμόδιες αρχές και, τέλος, τις επιπτώσεις αυτής στις ίδιες τις επιχειρήσεις, στην ελληνική αγορά, και στους καταναλωτές. Δεν αποτελεί σκοπό της εργασίας η εξέταση των παραβάσεων του ανταγωνισμού δίκην διαδικασίας Δικαστηρίου, αλλά η προσέγγιση αυτών από διάφορες οπτικές, περιλαμβανομένης αυτής των επιχειρήσεων. Τέλος, δεδομένου ότι η παρούσα εκπονείται στο πλαίσιο ενός προγράμματος του τμήματος Διοίκησης και Οργάνωσης Επιχειρήσεων του Πανεπιστημίου Πειραιά, εκ του οποίου θα προέλθουν πολλά νέα στελέχη επιχειρήσεων (ελληνικών αλλά και ευρωπαϊκών), κατά την δύσκολη τρέχουσα οικονομική συγκυρία, είναι ευχής έργον αυτή να αποτελέσει έναν «νομικό σύμβουλο» για τις επιχειρηματικές αποφάσεις που θα κληθεί καθείς να πάρει.
3. Η συμμετοχή της ελληνικής αγοράς, στην ενοποιημένη εσωτερική αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπό όρους ανταγωνιστικούς, δημιουργεί την ανάγκη οι επιχειρήσεις του τόπου να προσαρμοστούν στο νέο παγκοσμιοποιημένο κλίμα, τηρώντας τις επιταγές του ευρωπαϊκού και εθνικού δικαίου. Ταυτόχρονα, επιβάλλεται, το νομικό πλαίσιο που ρυθμίζει τη λειτουργία της αγοράς να συνάδει με τις πραγματικές ανάγκες των επιχειρήσεων. Όπως παρατηρεί ο καθηγητής κ. Κανελλόπουλος, οι λύσεις του ελληνικού προβλήματος ευρίσκονται στη συμμετοχή της Ελλάδας στον σκληρό πυρήνα των πολιτικών της Ευρωπαϊκής

Ένωσης. Αυτό περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, τη χάραξη μιας εθνικής στρατηγικής που θα βασίζεται στη λειτουργία της οικονομίας της ανοιχτής αγοράς και στις αρχές της υγιούς και ανταγωνιστικής επιχειρηματικότητας.

4. Η δομή της εργασίας ακολουθεί το τριμερές συμπληρωματικό πλάνο βάσει του οποίου, στο πρώτο μέρος αναλύεται η αγορά και συγκεκριμενοποιείται η ορθή συμπεριφορά των επιχειρήσεων, στο δεύτερο μέρος εξετάζεται η στρέβλωση της αγοράς των γαλακτοκομικών προϊόντων μέσω των παράνομων συμπεριφορών, και στο τρίτο μέρος παρουσιάζονται τα αποτελέσματα αυτών των συμπεριφορών. Στην εισαγωγή της εργασίας αναφέρονται ιστορικά στοιχεία για τη διαμόρφωση των κανόνων του ελεύθερου ανταγωνισμού και αναλύεται πλήρως το ισχύον εθνικό και ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο. Να σημειωθεί πως για την παρούσα εργασία ζητήθηκε, ανεπιτυχώς, η συνδρομή των εμπλεκόμενων επιχειρήσεων μέσω παρατηρήσεων και παρουσίασης στοιχείων.
5. Απαιτείται, τέλος, να διευκρινιστεί πως με την ψήφιση και θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισσαβόνας (1η Δεκεμβρίου 2009), η Ένωση αντικαθιστά και διαδέχεται την Ευρωπαϊκή Κοινότητα (άρθρο 1 ΣΕΕ). Ταυτόχρονα, εξαλείφεται και η ορολογία «κοινοτικός», που παρέπεμπε σε αρμοδιότητα των τότε Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Συνεπώς, κάθε αναφορά της παλαιάς ορολογίας που γίνεται στο κείμενο, εξηγείται, λόγω της φύσης των παραπομπών, όπως π.χ. Νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, όπου ο όρος αυτός χρησιμοποιείτο για τις παρελθούσες δεκαετίες.

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

6. Η παρούσα εργασία εξετάζει την υπόθεση παραβίασης του εθνικού και ευρωπαϊκού δικαίου του ανταγωνισμού από εταιρίες παραγωγής και εμπορίας γαλακτοκομικών προϊόντων στην Ελλάδα. Σύμφωνα με το ιστορικό, η υπόθεση αναδύεται τον Ιούνιο του 2005 όταν έγιναν καταγγελίες στις αρμόδιες εθνικές αρχές, για παραβιάσεις στους ως άνω τομείς. Το Μάρτιο του 2006 η Γενική Διεύθυνση Ανταγωνισμού ξεκινά διαδικασία αυτεπάγγελτης έρευνας στις επιχειρήσεις η οποία κατέληξε στην έκδοση καταδικαστικών αποφάσεων από την Επιτροπή Ανταγωνισμού, και, πλέον, εκκρεμούν κάποιες διαδικασίες ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων για την καταληκτική έκβαση της υπόθεσης¹. Εισαγωγικά, θα αναφερθούμε στο νομικό πλαίσιο και τη λειτουργία του Δικαίου του Ανταγωνισμού και στις αρμόδιες για την εφαρμογή του εθνικές και ευρωπαϊκές αρχές.
7. Σύμφωνα με έναν κοινά αποδεκτό ορισμό, Δίκαιο² είναι το σύνολο κανόνων που ρυθμίζουν κατά τρόπο υποχρεωτικό τις σχέσεις των προσώπων, φυσικών και νομικών, που συμβιούν εντός μιας οργανωμένης κοινωνίας, του κράτους. Οι έννοιες του δικαίου και της ηθικής, αν και έχουν σημεία σύμπτωσης, εμφανίζουν και αρκετές αποκλίσεις που ανάγονται στο σκοπό, στην προέλευση, στο περιεχόμενο και στις απορρέουσες από την παραβίασή τους κυρώσεις³. Από την έρευνα που προηγήθηκε, οδηγείται κανείς στο συμπέρασμα πως οι ελληνικές επιχειρήσεις γαλακτοκομικών προέβησαν σε πράξεις και επέδειξαν συμπεριφορές, που θεώρησαν οικονομικά συμφέρουσες, παραβιάζοντας, όμως, εν τοις πράγμασι τους σχετικούς δικαιοκούς κανόνες, κατά την κρίσιμη επίδικη περίοδο. Ας εξετάσουμε, λοιπόν, αρχικά ποιοι είναι αυτοί οι κανόνες.
8. Στο άρθρο 1 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ)⁴, οι συντάκτες υπογράμμισαν την ανάγκη στενότερης ένωσης των λαών της Ευρώπης. Εργαλεία αυτής της ένωσης αποτέλεσαν και αποτελούν, μεταξύ άλλων, η οικονομική και κοινωνική πρόοδος. Ένα από τα κυριότερα μέσα επίτευξης αυτής της προόδου είναι η εδραίωση μιας εσωτερικής αγοράς. Ως εσωτερική αγορά, όπως εξειδικεύεται στα άρθρα 3 παρ.2 ΣΕΕ και 26-27 ΣΛΕΕ⁵, νοείται ένας χώρος χωρίς εσωτερικά σύνορα, στα πλαίσια του οποίου, αφενός εξασφαλίζεται η απρόσκοπτη άσκηση των θεμελιωδών ελευθεριών της κυκλοφορίας εμπορευμάτων, προσώπων,

¹ Βλ. ΕπΑντ απόφαση 369/V/2007, σκ. 103

² Τόσο η λέξη «Δίκαιο», που προέρχεται από το ρήμα *δείκνυμι*, όσο και οι αντίστοιχες λέξεις στις σύγχρονες ευρωπαϊκές γλώσσες που προέρχονται από τη λατινική λέξη *directum*, σημαίνουν *ορθή κατευθυντήρια γραμμή*.

³ Βλ. Γεωργιάδης Α., *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 1997, σελ. 4 επ.

⁴ Για τις τροποποιήσεις και βελτιώσεις που επέφερε η Συνθήκη της Λισσαβόνας, βλ. Κανελλόπουλος Π., *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης - Συνθήκη της Λισσαβόνας*, εκδ. Σάκκουλας, 2010

⁵ Με την Συνθήκη της Λισσαβόνας, από το τροποποιημένο άρθρο 3 ΣΛΕΕ, έχει εξαλειφθεί ως στόχος η επίτευξη ενός συστήματος που θα επιβεβαιώνει ότι δεν εμποδίζεται ο ανταγωνισμός στην εσωτερική αγορά. Πλέον, στο άρθρο 3 αναφέρεται πως η Ένωση είναι αρμόδια για την θέσπιση των κανόνων ανταγωνισμού που είναι αναγκαίοι για την ορθή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς. Εξ' αυτού, διατυπώνεται στην θεωρία, πολλάκις, η θέση πως ο ελεύθερος ανταγωνισμός αποτελεί το μέσο επίτευξης της εσωτερικής αγοράς που είναι και ο πραγματικός στόχος

υπηρεσιών και κεφαλαίων, ενώ αφετέρου καταργείται κάθε εμπόδιο της άσκησης των ελευθεριών αυτών όπως τα τελωνειακά σύνορα, οι δασμοί, πάσης φύσεως περιορισμοί και οι συνοριακοί έλεγχοι⁶. Μάλιστα σύμφωνα με παγία νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁷ (ΔΕΕ), «*Η έννοια της κοινής αγοράς, συνεπάγεται την απόλειψη όλων των εμποδίων στο ενδοκοινοτικό εμπόριο, προκειμένου να συγχωνευθούν οι εθνικές αγορές σε μία ενιαία αγορά, διά της δημιουργίας συνθηκών παραπλησίων, κατά το δυνατόν, με εκείνες της γνησίας εσωτερικής αγοράς*».

9. Για την αριστοποίηση της λειτουργίας αυτής της αγοράς έχει διαχρονικά διατυπωθεί η θέση πως πρέπει να προστατευτεί ο ελεύθερος - υγιής ανταγωνισμός⁸ μεταξύ των επιχειρήσεων⁹. Ο αποτελεσματικός ανταγωνισμός στην διακίνηση προϊόντων και παροχή υπηρεσιών μειώνει τις τιμές, βελτιώνει την ποιότητα και διευρύνει τις δυνατότητες επιλογής για τους καταναλωτές¹⁰. Επίσης, διανοίγει οδούς για την ανάπτυξη της τεχνολογικής καινοτομίας¹¹.
10. Ιστορικά, ο ελεύθερος ανταγωνισμός κατοχυρώθηκε¹² αρχικά στη Συνθήκη ΕΚΑΧ (άρθρα 65-67), ενώ ήταν η Γερμανία αυτή που αργότερα πίεσε για την εισαγωγή αντίστοιχων διατάξεων και στη Συνθήκη ΕΟΚ. Το μοντέλο που τελικά υιοθετήθηκε ομοιάζει με το αμερικάνικο αντιμονοπωλιακό δίκαιο, προσαρμοσμένο, όμως, στα ευρωπαϊκά δεδομένα και βασισμένο στην οικονομική φιλοσοφία του νεοφιλελευθερισμού της σχολής του Freiburger¹³. Έτσι, λοιπόν, θεσπίστηκε το Ευρωπαϊκό Δίκαιο του Ελεύθερου¹⁴ Ανταγωνισμού (European Union Competition Law). Η Συνθήκη για τη Λειτουργία της ΕΕ (ΣΛΕΕ) περιέχει διατάξεις που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά των επιχειρήσεων (άρθρα 101 και 102), ειδικότερα τις συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων, τις αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων, την εναρμονισμένη πρακτική μεταξύ επιχειρήσεων, καθώς και την εκ μέρους μίας ή περισσότερων επιχειρήσεων καταχρηστική εκμετάλλευση της δεσπόζουσας θέσης αυτών¹⁵. Περιέχει επίσης διατάξεις που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά των κρατών-μελών έναντι των επιχειρήσεων με την απαγόρευση

⁶ Βλ. Καρύδης Γ., *Ευρωπαϊκό Δίκαιο Επιχειρήσεων και Ανταγωνισμού. I Θεμελιώδεις Ελευθερίες. Ανταγωνισμός – Κρατικές Ενισχύσεις*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 2004, σελ. 21 επ.

⁷ Βλ. μεταξύ άλλων, ΔΕΕ, απόφαση της 5.5.1982, Υπόθεση 15/81, Schul, *Συλλογή*, σελ. 1409, σκ. 33

⁸ Αναφερόμενοι στην έννοια του ανταγωνισμού εννοούμε τον αποτελεσματικό ανταγωνισμό (Workable Competition) που είναι έννοια δυναμική και χαρακτηρίζει τις διάφορες φάσεις της αγοράς. Βλ. ΔΕΕ, απόφαση της 25.10.1977, Υπόθεση 26/76, Metro SB, *Συλλογή*, ελληνική ειδική έκδοση, σελ. 567, σκ. 20. Για βιβλιογραφία, βλ. Κοτσήρης Λ., *Δίκαιο Ανταγωνισμού*, εκδ. Σάκκουλα, 2001, σελ. 3 επ.

⁹ Στόχος του νομοθέτη είναι να εξασφαλίσει για όλες τις επιχειρήσεις το δικαίωμα ίσης πρόσβασης στην οικονομική δραστηριότητα υπό όμοιους όρους ανταγωνισμού. Βλ. Δελούκα-Ιγγλέση Κ., *Εισαγωγή στο δίκαιο του ανταγωνισμού*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 1994, σελ. 18

¹⁰ Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, από την 1.1.2010, οι επιχειρήσεις ανταγωνίζονται μεταξύ τους για την κατάκτηση της αγοράς των 500 και πλέον εκατομμυρίων ευρωπαϊών καταναλωτών

¹¹ http://europa.eu/pol/comp/index_el.htm

¹² Βλ. Δαγτόγλου Π., *Η Ελευθερία Ανταγωνισμού στο Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1996, σελ. 16 επ.

¹³ Freiburger Schule, με κυριότερους εκπροσώπους τους Walter Eucken, Franz Bohm, Wilhelm Ropke. Κύριο σύγγραμμα που εκφράζει τις θέσεις της σχολής αποτελεί το κλασικό βιβλίο του Franz Bohm, *Wettbewerb und Monopolkampf*, 1933

¹⁴ Μαζί με το Δίκαιο του Αθέμιτου Ανταγωνισμού συνιστούν το καλούμενο Οικονομικό Δίκαιο

¹⁵ Για την ερμηνεία του σκοπού των διατάξεων βλ. Ηλιόπουλος Κ., *Η Εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Δικαίου του Ελεύθερου Ανταγωνισμού στην Ελλάδα*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 2006, σελ. 3 επ.

των κρατικών ενισχύσεων (άρθρο 107). Παράλληλα με την θέσπιση των ανωτέρω διατάξεων, η Συνθήκη όρισε το αρμόδιο διοικητικό όργανο, ήτοι την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, που θα ήλεγχε την εφαρμογή τους και θα επέβαλλε κυρώσεις σε περιπτώσεις παραβίασής τους, υπό την επιφύλαξη του τελικού ελέγχου από το Δικαστήριο και το Γενικό Δικαστήριο της Ένωσης¹⁶. Κύριοι στόχοι, ήταν τόσο η ενοποίηση της αγοράς που απαλλασσόταν από τον κρατικό παρεμβατισμό, όσο και η προστασία όλων των παραγόντων της αγοράς, όλων όσων εμπλέκονται στην παραγωγική διαδικασία, των καταναλωτών συμπεριλαμβανομένων¹⁷.

11. Μετά την χάραξη της «Στρατηγικής της Λισαβόνας»¹⁸ το 2000 από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, διαπιστώθηκε η ανάγκη αναδιαμόρφωσης των κανόνων, ώστε αυτοί να καλύπτουν τις σύγχρονες ανάγκες και προκλήσεις της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας. Μετά από έντονες διαβουλεύσεις, την 1^η Μαΐου 2004¹⁹, στα πλαίσια εκσυγχρονισμού των διατάξεων, τέθηκαν σε εφαρμογή τρεις νέοι Κανονισμοί, συνοδευόμενοι από πρόσθετες πράξεις²⁰, κανονιστικές και μη:

- Κανονισμός 1/2003 του Συμβουλίου για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της Συνθήκης²¹. Στο πλαίσιο του κανονισμού 1/2003, η Επιτροπή εξέδωσε επίσης τον Κανονισμό εφαρμογής 773/2004²² της Επιτροπής σχετικά με τη διεξαγωγή, από την Επιτροπή, των διαδικασιών, δυνάμει των άρθρων 81 και 82 της Συνθήκης ΕΚ
- Κανονισμός 772/2004 της Επιτροπής, για την εφαρμογή του άρθρου 81 παράγραφος 3 της Συνθήκης, σε ορισμένες κατηγορίες συμφωνιών μεταφοράς τεχνολογίας²³.
- Κανονισμός 139/2004 του Συμβουλίου, για τον έλεγχο των συγκεντρώσεων μεταξύ επιχειρήσεων, ήτοι ο νέος «Κοινοτικός Κανονισμός Συγκεντρώσεων»²⁴.

¹⁶ Βλ. Δαγτόγλου Π., ο.π., σελ. 19 επ.

¹⁷ Για τη σημασία της προστασίας των καταναλωτών, βλ. το πρόσφατο φυλλάδιο που εξέδωσε η Επιτροπή για τον ανταγωνισμό στον 21^ο αιώνα, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://ec.europa.eu/competition/consumers/events/2009/consumers_brochure_WEB.pdf

¹⁸ Η λεγόμενη «Στρατηγική της Λισαβόνας» συμφωνήθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο το Μάρτιο του 2000, και αποσκοπούσε στην προώθηση της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης στην Ένωση. Πλέον έχει αντικατασταθεί με την στρατηγική «Ευρώπη 2020», η οποία είναι η αναπτυξιακή στρατηγική για την επρχόμενη δεκαετία. Βλ. http://ec.europa.eu/europe2020/index_el.htm

¹⁹ Η 1^η Μαΐου 2004 χαρακτηρίστηκε από τον τότε Επίτροπο Ανταγωνισμού Mario Monti ως επαναστατική ημέρα. Όπως, χαρακτηριστικά δήλωσε, «η προστασία και η ενδυνάμωση του ανταγωνισμού δεν θα γίνεται πλέον μόνο από τις Βρυξέλες». Για το πλήρες κείμενο των δηλώσεων, δύναται κανείς να ανατρέξει στην επίσημη ιστοσελίδα της Ένωσης

²⁰ Γνωστές ως «Το Πακέτο Εκσυγχρονισμού». Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τη συνεργασία στο πλαίσιο του δικτύου των αρχών ανταγωνισμού (ΕΕΕΕ C 101 της 27.4.2004, σελ. 43). Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τη συνεργασία μεταξύ της Επιτροπής και των δικαστηρίων των κρατών μελών της ΕΕ κατά την εφαρμογή των άρθρων 81 και 82 ΕΚ (ΕΕΕΕ C 101 της 27.4.2004, σελ. 54). Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την ανεπίσημη καθοδήγηση ως προς καινοφανή ζητήματα που ανακύπτουν κατά την εφαρμογή των άρθρων 81 και 82 της Συνθήκης ΕΚ σε μεμονωμένες περιπτώσεις (επιστολές καθοδήγησης) (ΕΕΕΕ C 101 της 27.4.2004, σελ. 78). Ανακοίνωση της Επιτροπής περί χειρισμού των καταγγελιών από την Επιτροπή βάσει των άρθρων 81 και 82 της Συνθήκης ΕΚ (ΕΕΕΕ C 101 της 27.4.2004, σελ. 65). Κατευθυντήριες Γραμμές σχετικά με την έννοια του επηρεασμού του εμπορίου των άρθρων 81 και 82 της Συνθήκης (ΕΕΕΕ C 101 της 27.4.2004, σελ. 81). Κατευθυντήριες Γραμμές για την εφαρμογή του άρθρου 81 παράγραφος 3 της συνθήκης (ΕΕΕΕ C 101 της 27.4.2004, σελ. 97).

²¹ Κανονισμός (ΕΚ) αριθμός 1/2003 του Συμβουλίου της 16ης Δεκεμβρίου 2002 για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της συνθήκης, ΕΕΕΕ L 1 της 4.1.2003, σελ. 1

²² Κανονισμός (ΕΚ) αριθμός 773/2004 της Επιτροπής, της 7ης Απριλίου 2004, σχετικά με τη διεξαγωγή από την Επιτροπή των διαδικασιών δυνάμει των άρθρων 81 και 82 της συνθήκης ΕΚ, ΕΕΕΕ L 123 της 27.4.2004, σελ. 18

²³ Κανονισμός (ΕΚ) αριθμός 772/2004 της Επιτροπής, της 27ης Απριλίου 2004, για την εφαρμογή του άρθρου 81 παράγραφος 3 της συνθήκης σε ορισμένες κατηγορίες συμφωνιών μεταφοράς τεχνολογίας, ΕΕΕΕ L 123 της 27.04.2004, σελ. 11

12. Μέσω των νέων ρυθμίσεων²⁵, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σκόπευσε ευθέως στη μείωση του βάρους εργασίας της, κυρίως όσον αφορά τον έλεγχο των καθέτων συμφωνιών και στη επικέντρωση στις βασικές ανταγωνιστικές συμπεριφορές, όπως οι συγκεντρώσεις, τα μονοπώλια και τα καρτέλ. Η Επιτροπή, πέραν των υποθέσεων που παραμένουν στην αρμοδιότητά της, είναι επίσης υπεύθυνη για τον συντονισμό των ενεργειών των εθνικών αρχών ανταγωνισμού, για την παροχή καθοδήγησης σ' αυτές αλλά και στα δικαστήρια των κρατών-μελών, ως προς την ορθή εφαρμογή του ευρωπαϊκού δικαίου.
13. Η χρονική στιγμή θέσπισης των παραπάνω νομοθετημάτων δεν ήταν τυχαία. Δείχνει την πεποίθηση του Ευρωπαίου Νομοθέτη ότι το πλήρωμα του χρόνου είχε έλθει και, πλέον, είχε σχηματιστεί στην Ένωση ένα συγκεκριμένο και ασφαλές νομικό πλαίσιο, που από τη μια πλευρά επέτρεπε τη διάχυση των αρμοδιοτήτων της Επιτροπής στις κρατικές αρχές και στα εθνικά δικαστήρια, και από την άλλη πλευρά κάλυπτε έναν ασφαλή σχεδιασμό των μελλοντικών επιχειρηματικών κινήσεων, όσων επιχειρήσεων δραστηριοποιούνταν ή επιθυμούσαν να δραστηριοποιηθούν στον ευρωπαϊκό χώρο.
14. Ιδιαίτερα σημαντικός και καινοτόμος ήταν ο Κανονισμός 1/2003, που επέφερε αλλαγές σε τέσσερα βασικά σημεία: α) επέβαλε την υποχρέωση εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ από τις εθνικές αρχές (άρθρο 3), β) επέβαλε την αποκεντρωμένη εφαρμογή του άρθρου 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ, θεσπίζοντας έτσι το σύστημα της *ex lege* εξαίρεσης (άρθρα 1, 5 και 6), γ) ενίσχυσε τις εξουσίες της Επιτροπής (άρθρα 17 έως 24) και δ) δημιούργησε ένα δίκτυο συνεργασίας της ευρωπαϊκής με τις εθνικές αρχές ανταγωνισμού (άρθρα 11, 12 και 15).
15. Αναφορικά με το ελληνικό δίκαιο, ο βασικός νόμος για την προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού είναι ο νέος Νόμος 3959/2011²⁶, ο οποίος αντικατέστησε μετά από 30 και πλέον χρόνια εφαρμογής τον Νόμο 703/1977²⁷. Ο

²⁴ Κανονισμός (ΕΚ) αριθμός 139/2004 του Συμβουλίου, της 20ής Ιανουαρίου 2004, για τον έλεγχο των συγκεντρώσεων μεταξύ επιχειρήσεων. Για ανάλυση των ρυθμίσεων του Κανονισμού, βλ. Σταμούλης Γ., *Ο Νέος Κανονισμός Συγκεντρώσεων 139/2004 της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2005, σελ. 786 επ.

²⁵ Επαρκής κωδικοποίηση της εθνικής και ευρωπαϊκής νομοθεσίας υπάρχει στο βιβλίο του Γ. Τριανταφυλλάκη, *Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2011

²⁶ Ν.3959/2011 με τίτλο «Περί Ανταγωνισμού», ΦΕΚ Α' 93 της 20.4.2011. Προ της ψήφισης του, είχε τεθεί σε δημόσια διαβούλευση από το Υπουργείο Περιφερειακής Ανάπτυξης & Ανταγωνιστικότητας το σχέδιο Νόμου, με σκοπό την κωδικοποίηση της υφιστάμενης νομοθεσίας, εμπλουτισμένο με πολλές καινοτόμες ρυθμίσεις. Η νομοθετική πρωτοβουλία σύμφωνα με το Υπουργείο, βασίζεται σε 5 άξονες, ήτοι: α) Στη θεσμική θωράκιση της Επιτροπής Ανταγωνισμού, β) Στην ενίσχυση της αποτελεσματικότητας της δράσης της, γ) Στη βελτίωση της διαφάνειας και της αντικειμενικότητας στη λειτουργία της, δ) Στη διαμόρφωση ενός μηχανισμού ελέγχου και κυρώσεων ικανού να αποτρέπει αποτελεσματικά παραβατικές συμπεριφορές και ε) Στον εκσυγχρονισμό της λειτουργίας της Επιτροπής και την εναρμόνιση της λειτουργίας της με τα σύγχρονα Ευρωπαϊκά πρότυπα. Παρά την μικρή χρονική διάρκεια της περιόδου διαβούλευσης, για την οποία μάλιστα κατακρίθηκε και το Υπουργείο, δεν υπήρξε η συμμετοχή από τις επιχειρήσεις της χώρας και κυρίως από τις μεγάλες επιχειρήσεις όπως οι βιομηχανίες παραγωγής και εμπορίας γαλακτοκομικών προϊόντων. Θα περίμενε κανείς πως η συμμετοχή τους στην διαβούλευση περί ενός νομοσχεδίου που αφορά άμεσα τη διαμόρφωση της στρατηγικής τους, θα ήταν ευρύτατη και ουσιαστική

²⁷ Ν.703/1977 με τίτλο «Περί ελέγχου μονοπωλίων και ολιγοπωλίων και προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού», ΦΕΚ Α' 278 της 26.9.1977. Σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση, σκοπός της ψήφισης του ήταν η συμπλήρωση της ελληνικής νομοθεσίας με ένα σύστημα κανόνων για την αποτροπή των συμφωνιών και κάθε είδους πρακτικών επηρεασμού των τιμών της παραγωγής ή της τεχνολογίας, σε αρμονία βεβαίως και με το Συνταγματικό πλαίσιο (άρθρα 5 παρ.1 και 106 παρ. 2). Για την Συνταγματική βάση της

νέος νόμος, όπως και ο προγενέστερός του, αποτελεί ουσιαστικά μία μεταφορά των ευρωπαϊκών διατάξεων²⁸. Δεν αποκλείεται μάλιστα, σύμφωνα με την τελολογική ερμηνεία, η αντιγραφή του ευρωπαϊκού δικαίου να υπήρξε συνειδητή επιλογή του νομοθέτη, καθώς αυτός στοχεύει πρωτίστως στην δημιουργία ασφάλειας δικαίου για τις επιχειρήσεις²⁹.

16. Αρμόδιο όργανο για την επίβλεψη της τήρησης του νόμου, ορίζεται η Ελληνική Επιτροπή Ανταγωνισμού, υπό την επιφύλαξη του τελικού έλεγχου από τα διοικητικά δικαστήρια. Η Ελληνική Επιτροπή Ανταγωνισμού³⁰ (εφεξής: ΕπΑντ), ιδρύθηκε με τα άρθρα 5 Ν.1232/82 και 5 της Κοινής Υπουργικής Απόφασης Β3/395/26.04.1982 (ΦΕΚ Β΄ 217 της 26.4.1982) των υπουργών Προεδρίας Κυβερνήσεως και Εμπορίου, αντικαθιστώντας την Επιτροπή Προστασίας Ανταγωνισμού³¹. Μεγάλες αλλαγές στη λειτουργία της επέφεραν αρχικώς ο Ν.2996/95, με τον οποίο η ΕπΑντ απέκτησε τη μορφή ανεξάρτητης αρχής³² με διοικητική αυτοτέλεια και ακολούθως ο Ν.2837/00, βάσει του οποίου απέκτησε και οικονομική αυτοτέλεια. Με τον Ν.3373/05 η ΕπΑντ απέκτησε αυτοτελή νομική προσωπικότητα και αυτοτελές locus standi ενώπιον κάθε δικαστηρίου σχετικά με πράξεις ή παραλήψεις της. Σύμφωνα με το άρθρο 12 του Ν.3959/11 ορίζεται ότι η ΕπΑντ είναι οκταμελής και, κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, τα μέλη της απολαμβάνουν προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας, ενώ δεσμεύονται μόνο από το νόμο και τη συνειδήσή τους.
17. Στις αρμοδιότητες της ΕπΑντ εμπίπτουν οι παρακάτω ενέργειες:
- Διαπιστώνει την ύπαρξη συμπράξεων επιχειρήσεων που έχουν ως αντικείμενο ή αποτέλεσμα τον περιορισμό του ανταγωνισμού, κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 1 παρ. 1 Ν.3959/11 και στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ.
  - Αποφασίζει την απαλλαγή συμπράξεων που περιορίζουν τον ανταγωνισμό, αλλά έχουν θετικά οικονομικά αποτελέσματα, είναι προς όφελος του καταναλωτή, δεν δημιουργούν προϋποθέσεις κατάργησης του ανταγωνισμού και δεν δεσμεύουν υπέρμετρα τις συμμετέχουσες επιχειρήσεις, κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 1 παρ. 3 και 4 Ν.3959/11 (Βλ. ομοίως άρθ. 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ και τους Ευρωπαϊκούς Κανονισμούς Απαλλαγής).

προστασίας της οικονομικής ελευθερίας μέσω του δικαίου του ανταγωνισμού, βλ. Δελούκα-Ιγγλέση Κ., *Εισαγωγή στο Δίκαιο του Ανταγωνισμού*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 1994, σελ. 25 επ. Τα τελευταία χρόνια είχε υποστεί αρκετές τροποποιήσεις και απαιτείτο οπωσδήποτε η ενοποίηση των διατάξεών του σ' ένα σύγχρονο κείμενο

²⁸ Βλ. Μπερντίτσας Π., *Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Δίκαιο του Ανταγωνισμού και η Επίδρασή του στη Θέσπιση και Εφαρμογή του Ν 703/1977*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1988, σελ. 61 επ. Εξάλλου, η θέσπιση του νόμου αποτελούσε βήμα προς το σκοπό της εναρμόνισης της ελληνικής νομοθεσίας με τους θεσμούς της εσωτερικής αγοράς.

²⁹ Βλ. Ηλιόπουλος Κ., ο.π., σελ. 10 επ.

³⁰ Τα στοιχεία που παρατίθενται έχουν αντληθεί από την επίσημη ιστοσελίδα της Επιτροπής Ανταγωνισμού: www.epant.gr

³¹ Για μια αναλυτική ιστορική επισκόπηση, βλ. Διπλωματική Εργασία, Κρητικός Ξ., *Επιτροπή Ανταγωνισμού*, Πάντειος Σχολή, 2008, σελ. 21 επ.

³² Οι ανεξάρτητες διοικητικές αρχές είναι θεσμός που αναγνωρίστηκε σχετικά πρόσφατα με ρητές Συνταγματικές Διατάξεις (Σύνταγμα άρθρα 9α, 15 παρ. 2, 19 παρ. 2, 101α, 103 παρ. 7 και 9). Συνήθως είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, ασκούντα μέρος της κρατικής εξουσίας και, πέραν των συμβουλευτικών αρμοδιοτήτων τους, ως επί το πλείστον εκδίδουν αποφάσεις που αποτελούν ατομικές εκτελεστές διοικητικές πράξεις. Σχετικά, βλ. Βενιζέλος Ε., *Οι Ανεξάρτητες Αρχές μετά την Αναθεώρηση του Ελληνικού Συντάγματος του 1975/86/2001*, Πρακτικά ημερίδας ΚΔΕΟΔ, Θεσσαλονίκη, 2003

- Διαπιστώνει την καταχρηστική συμπεριφορά επιχειρήσεων με δεσπόζουσα θέση στην αγορά κατ' εφαρμογή του άρθρου 2 Ν.3959/11 και του άρθρου 102 ΣΛΕΕ.
- Ελέγχει προληπτικά την επίδραση στον ανταγωνισμό συγκεντρώσεων επιχειρήσεων κατά τα προβλεπόμενα στα άρθρα 7 επ. Ν.3959/11.
- Λαμβάνει κάθε απολύτως αναγκαίο κανονιστικό μέτρο που αποσκοπεί στη δημιουργία συνθηκών αποτελεσματικού ανταγωνισμού, σύμφωνα με τη διαδικασία του άρθρου 11.
- Επιβάλλει κυρώσεις σε περιπτώσεις παράβασης των διατάξεων του Ν.3959/11 και των άρθρων 101 ΣΛΕΕ επ.
- Όμως η ΕπΑντ δεν είναι αρμόδια, για την τήρηση των διατάξεων του Ν.146/14, περί αθέμιτου ανταγωνισμού, η εφαρμογή των οποίων εμπίπτει στην αρμοδιότητα των πολιτικών δικαστηρίων.

18. Η ΕπΑντ είναι η μόνη αρμόδια για την επιβολή κυρώσεων, περιλαμβανομένων των χρηματικών, για παραβιάσεις των άρθρων 1 και 2 Ν.3959/11, πράττει δε τούτο κατόπιν εισηγήσεως της **Γενικής Διεύθυνσης Ανταγωνισμού**, η οποία και αποτελεί αυτοτελή υπηρεσία³³. Η ΕπΑντ είναι επίσης η μόνη αρμόδια να διατάσσει ασφαλιστικά μέτρα για την προστασία του δημοσίου συμφέροντος³⁴. Η επιβολή των κυρώσεων γίνεται κατόπιν κατ' αντιμωλία διαδικασίας³⁵, στην οποία τα μέρη παρίστανται μετά ή δια δικηγόρων εφόσον διαπιστωθούν οι παραβάσεις της νομοθεσίας από τις ελεγχόμενες επιχειρήσεις. Η διαδικασία αυτή καθώς και η εν γένει εσωτερική λειτουργία της ΕπΑντ διέπεται από τον **Κανονισμό Λειτουργίας και Διαχείρισης**³⁶. Ο νέος νόμος προέβλεψε στο άρθρο 22 την «Διαδικασία αξιολόγησης της Επιτροπής Ανταγωνισμού», με σκοπό την αποτελεσματικότερη λειτουργία του οργάνου. Οι αποφάσεις της ΕπΑντ, σύμφωνα με το άρθρο 30 παρ. 1 Ν.3959/11, υπόκεινται σε προσφυγή ενώπιον του

³³ Προεδρικό Διάταγμα 31/06, ΦΕΚ Α' 29 της 14.2.2006. Οι εισηγήσεις της ΓΔΑ δεν είναι δεσμευτικές για την ΕπΑντ

³⁴ Βλ. ΜΠρΑθ 3427/2001 «Για ασφαλιστικά μέτρα τα οποία προβλέπονται στο ν. 703/77 δεν έχουν καμία σχέση με τα κοινά ασφαλιστικά μέτρα τα οποία προβλέπονται στον ΚΠολΔ. Τα πρώτα, δεν υποκαθιστούν, ούτε αποκλείουν τα δεύτερα. Ενώ τα κοινά ασφαλιστικά μέτρα έχουν ως σκοπό τους την εξασφάλιση ή διατήρηση ιδιωτικών δικαιωμάτων ή σχέσεων και συνάπτονται με την υπαγωγή της σχετικής διαφοράς στα πολιτικά δικαστήρια και μπορούν να ζητηθούν χωρίς να έχει προηγηθεί η καταγγελία του άρθρου 18 παράγραφος 3 του νόμου 703/1977, τα ασφαλιστικά μέτρα τα οποία προβλέπονται στο νόμο 703/1977, αποτελούν προσωρινή προστασία όσων θίγονται, διοικητικής όμως φύσεως, με συνέπεια αυτά να μην εξαρτώνται από την άσκηση κύριας αγωγής», δημοσιευμένη στο περιοδικό Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου, 2002, σελ. 740 επ. με παρατηρήσεις Μπαμπέτα Γ. Πλέον όμως, κατόπιν των αλλαγών το Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών δέχθηκε ασφαλιστικά μέτρα για προστασία των ιδιωτικών συμφερόντων. Βλ. ΜΠρΑθ 4027/2007 «Συνεπώς μετά τις ως άνω μεταβολές που επήλθαν στην ως άνω διάταξη δεν τίθεται ζήτημα "αναρμοδιότητας" των πολιτικών δικαστηρίων προς λήψη των αιτουμένων ασφαλιστικών μέτρων και απορρίψεως αυτών εξ αυτού του λόγου, γι' αυτό και αλυσιτελώς η καθής προβάλλει παρελθούσα νομολογία αυτού του Δικαστηρίου, στηριχθείσα στην ίδια ως άνω προϊσχύσασα διάταξη (βλ. μεταξύ άλλων τις προσκομιζόμενες και επικαλούμενες από την καθής ΜΠρΑθ 3900/2002, ΜΠρΑθ 34399/1998 σε ΔΕΕ 1999. 494, εκδοθείσες προ των τροποποιήσεων που επέφερε ο ν. 3373/2005), ενώ, σε σχέση με τη διατύπωση της προϊσχύουσας διατάξεως, σαφώς συνάγεται (argumentum a contrario) ότι τα πολιτικά Δικαστήρια έχουν αρμοδιότητα προς λήψη των αιτουμένων ασφαλιστικών μέτρων, εφόσον πρόκειται για προστασία ιδιωτικών συμφερόντων που στην επίδικη διαφορά είναι αντικείμενο προσωρινής έννομης προστασίας (βλ. σχ. και 20 § 1 ισχύοντος Συντάγματος), ενόψει μάλιστα του ότι οι διατάξεις του ως άνω ν. 703/1977 προστατεύουν τον ελεύθερο ανταγωνισμό ως θεσμό και τα σχετικά με αυτόν ιδιωτικά συμφέροντα των επιχειρήσεων που μετέχουν στη συγκεκριμένη αγορά (πρβλ. και ΑΠ 1187/2000 ΕλλΔνη 2001. 1317).»

³⁵ Σύμφωνα με τον καθηγητή κ. Τριανταφυλλάκη, το άρθρο 4 του νέου νόμου εισάγει στο εθνικό δίκαιο ανταγωνισμού το συζητητικό σύστημα, το οποίο προσιδιάζει με αυτό του άρθρου 338 ΚΠολΔ, κατά το οποίο κάθε μέρος φέρει το αντικειμενικό βάρος απόδειξης των ισχυρισμών του. Contra, ο καθηγητής κ. Τζουγανάντος, ο οποίος υποστηρίζει πως η διατήρηση των εξουσιών της ΕπΑντ για έρευνες και ελέγχους προσδίδει στη διαδικασία τον χαρακτήρα του ανακριτικού συστήματος

³⁶ ΦΕΚ Β' 1890 της 29.12.2006

Διοικητικού Εφετείου Αθηνών εντός 60 ημερών από την κοινοποίηση τους, ενώ κατά αυτών των αποφάσεων επιτρέπεται και αίτηση αναίρεσως (άρθρο 32).

19. Κύριο ζητούμενο για τις επιχειρήσεις, πάντως, είναι να γνωρίζουν επακριβώς το νομικό πλαίσιο στο οποίο υπόκεινται, δεδομένου ότι με τις νεότερες ρυθμίσεις θεσπίστηκε η παράλληλη εφαρμογή του ενωσιακού και εθνικού δικαίου. Συνεπώς, τέθηκε το ερώτημα, ποιο δίκαιο θα εφαρμοζόταν σε κάθε περίπτωση. Μάλιστα, όπως προαναφέρθηκε, η θέσπιση της *ex lege* εξαίρεσης, που υποχρέωνε τις ίδιες τις επιχειρήσεις να αξιολογούν νομικά τις συμφωνίες τους, δημιουργούσε θεωρητικά κάποιο «κενό» στην ασφάλεια δικαίου. Επί του θέματος αναπτύχθηκαν δύο θεωρίες: αυτή του μονού φραγμού και αυτή του διπλού φραγμού. Σύμφωνα με την πρώτη, θα εφαρμοζόταν μόνο το ενωσιακό δίκαιο ενώ η δεύτερη υποστήριξε την παράλληλη εφαρμογή και των δύο δικαίων³⁷. Το Δικαστήριο ενώπιον του οποίου ετέθη από νωρίς το ζήτημα³⁸, διαχώρισε το πεδίο εφαρμογής των νομικών διατάξεων, ωστόσο ξεκαθάρισε πως η εφαρμογή της εθνικής νομοθεσίας είναι επιτρεπτή μόνο στο πλαίσιο που δεν παραβιάζει την ομοιόμορφη εφαρμογή του ευρωπαϊκού δικαίου³⁹. Το Δικαστήριο, συνεπώς, επιβεβαίωσε την αρχή της Υπεροχής του ευρωπαϊκού δικαίου⁴⁰ σύμφωνα με την οποία επιλύονται και σήμερα οποιεσδήποτε αμφισβητήσεις ως προς την εφαρμογή των κατάλληλων νομικών κανόνων. Ακολούθως, τέθηκε το ζήτημα ποια είναι η αρμόδια αρχή για την εξέταση πιθανών παραβάσεων των επιχειρήσεων. Ο Κανονισμός 1/2003 έχει σχετική πρόβλεψη και επ' αυτού. Τα άρθρα 11, 12, 13 και 14, που οργανώνουν την αποκέντρωση του συστήματος εφαρμογής του ευρωπαϊκού δικαίου ανταγωνισμού, καθιερώνουν την αρχή της στενής συνεργασίας⁴¹ μεταξύ της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και των εθνικών αρχών. Εργάζονται από κοινού για την ορθή εφαρμογή της νομοθεσίας και αποτελούν ένα *forum* συζήτησης και συνεργασίας, το αποκαλούμενο «Ευρωπαϊκό Δίκτυο Ανταγωνισμού»⁴². Η κατανομή των υποθέσεων μεταξύ των μελών του δικτύου μπορεί δυναμικά να καταλήξει στην:

- I. Αρμοδιότητα μίας μόνο εθνικής αρχής ανταγωνισμού,
- II. Αρμοδιότητα περισσότερων αρχών, οι οποίες, βέβαια, λειτουργούν παράλληλα και
- III. Αρμοδιότητα της Επιτροπής.

³⁷ Για την ανάλυση των δύο θεωριών βλ. Μπερνίτσας Π., *Το Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο του Ανταγωνισμού και η Επίδρασή του στη Θέσπιση και Εφαρμογή του Ν 703/1977*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1988, σελ. 38 επ.

³⁸ ΔΕΕ, απόφαση της 13.02.1969, Υπόθεση 14/68, Walt Wilhelm, *Συλλογή*, ελληνική ειδική έκδοση, σελ. 1, σκ. 4 επ.

³⁹ Για τη σχέση του Δικαίου της Ένωσης με τα εθνικά δίκαια βλ. Κανελλόπουλος Π., *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης - Συνθήκη της Λισσαβόνας*, εκδ. Σάκκουλας, 2010, σελ. 340 επ. Ειδικά για το δίκαιο του ανταγωνισμού βλ. ΔΕΕ, απόφαση της 9.9.2003, C-198/01, CIF, *Συλλογή*, σελ. I-8055 (δημοσιευμένη στην ΕΕΕυρΔ 3/2007, σελ. 553, με παρατηρήσεις Ζευγώλη Ν.)

⁴⁰ Βλ. Δήλωση υπ' αρ. 17 της Διακυβερνητικής Διάσκεψης, προσαρτημένη στη ΣΛΕΕ

⁴¹ Βλ. και το Άρθρο 4 παρ.3 ΣΕΕ, που μετέφερε στην νέα Συνθήκη διευρυμένο το καθήκον «καλόπιστης συνεργασίας», του πρώην άρθρου 10 ΣΕΚ. Σύμφωνα με την θεμελιώδη αυτή αρχή, τα κράτη-μέλη υποχρεούνται να απέχουν από κάθε μέτρο ικανό να παρεμποδίσει την υλοποίηση των στόχων και των σκοπών της Ένωσης. Βλ. ΔΕΕ, απόφαση της 5.5.1981, Υπόθεση 804/79, Επιτροπή/Ην. Βασιλείου, *Συλλογή*, σελ. 1045, σκ. 28. Για την ερμηνεία του άρθρου, βλ. Κανελλόπουλος Π., *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης - Συνθήκη της Λισσαβόνας*, εκδ. Σάκκουλας, 2010, σελ. 104 επ.

⁴² Σύμφωνα με το άρθρο 28 Ν.3959/11, ορίστηκε η ΕπΑντ ως Εθνική Αρχή Ανταγωνισμού, με αρμοδιότητα την συνεργασία εντός του Δικτύου με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές αρχές

Τα κριτήρια τα οποία τίθενται, για την εξέταση μίας υπόθεσης, είναι αυτό της «κατ' αρχήν καταγγελίας» και αυτό «της καταλληλότερης αρχής»⁴³.

20. Λόγω της αναγνωρισμένης δυσκολίας συντονισμού ανάμεσα στις αρχές πολλών κρατών-μελών, καθιερώνεται η υποχρέωση πληροφόρησης και συνεργασίας μεταξύ των μελών του δικτύου. Στόχος είναι, σύμφωνα με την εισαγωγική σκέψη 18 του Κανονισμού 1/2003, κάθε υπόθεση να εξετάζεται από μία και μόνον αρχή. Ο νομοθέτης έχει, επίσης, προβλέψει μέτρα, ώστε τόσο οι πληροφορίες όσο και το αποδεικτικό υλικό που συλλέγεται από τα μέλη του δικτύου, να κυκλοφορούν ελεύθερα μεταξύ τους. Ωστόσο, προς αποφυγήν μιας ανεξέλεγκτης διακίνησης του υλικού αλλά και χάριν προστασίας των δικαιωμάτων των επιχειρήσεων, τίθενται δικλείδες ασφαλείας.
21. Αφού αναλύθηκε το ισχύον νομικό πλαίσιο το οποίο οφείλει να γνωρίζει κάθε διοικητικό στέλεχος επιχείρησης που συμμετέχει στην λήψη αποφάσεων, θα εκτεθούν εν συντομία τα πραγματικά περιστατικά και θα ακολουθήσει η ανάλυσή τους.
22. Στα μέσα του 2005, διαβιβάστηκαν στην ΕπΑντ καταγγελίες για στρεβλώσεις του ανταγωνισμού στην αλυσίδα παραγωγής και εμπορίας γαλακτοκομικών προϊόντων με πρώτη ύλη το αγελαδινό γάλα. Μάλιστα, οι διαμαρτυρίες τόσο των καταναλωτών όσο και των αγελαδοτρόφων/παραγωγών είχαν προκαλέσει την παρέμβαση του Ελληνικού Κοινοβουλίου, όπου διατυπώθηκαν σχετικά ερωτήματα. Κατόπιν τούτου, η ΓΔΑ ξεκίνησε αυτεπάγγελτη διαδικασία ελέγχου της αλυσίδας αυτής, ήτοι από τον παραγωγό μέχρι τον τελικό καταναλωτή. Ιδιαίτερα υποβοηθητική για την κατανόηση της λειτουργίας της αγοράς και των συνθηκών ανταγωνισμού, ήταν η μελέτη που εκπονήθηκε από το Πανεπιστήμιο Πειραιώς, με τίτλο «Διερεύνηση των συνθηκών ανταγωνισμού στην αγορά γαλακτοκομικών προϊόντων»⁴⁴.
23. Από τους ελέγχους στις επιχειρήσεις παραγωγής, μεταποίησης, χονδρικής και λιανικής εμπορίας γαλακτοκομικών προϊόντων, προέκυψαν σοβαρότατες ενδείξεις για πλήθος παραβάσεων, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα την εξάλειψη του ανταγωνισμού μεταξύ των εταιριών τόσο κατά την προμήθεια πρώτων υλών, όσο και κατά την πώληση στον καταναλωτή. Συνεπεία της υπό ομοιόμορφους όρους εμπορίας των προϊόντων αυτών, η τελική τους τιμή ήταν ιδιαίτερος υψηλή, ο τελικός καταναλωτής είχε μειωμένες επιλογές, ενώ είχαν τεθεί ισχυρά εμπόδια εισόδου νέων επενδυτών σε όλα τα επίπεδα της αλυσίδας. Μετά την έρευνα που ακολούθησε, η ΕπΑντ διαπίστωσε τις παραβιάσεις αυτές, και με τις υπ' αριθμούς 369/V/2007 και 373/V/2007 αποφάσεις της καταδίκασε τις εμπλεκόμενες εταιρίες σε μεγάλα χρηματικά πρόστιμα, και τις υποχρέωσε να αποφεύγουν όμοιες

⁴³ Για την ανάλυση και τον τρόπο εφαρμογής των αρχών, βλ. Λιάσκος Ε., *Το Νέο Σύστημα Εφαρμογής του Κοινοτικού Δικαίου Ανταγωνισμού*, εκδ. Σάκκουλας, 2008, σελ. 119 επ.

⁴⁴ Μελέτη του Πανεπιστημίου Πειραιώς με ημερομηνία εκπόνησης Δεκέμβριος 2005

παράνομες συμπεριφορές στο μέλλον. Από την πλευρά τους, οι επιχειρήσεις, αρνήθηκαν συνολικά τις κατηγορίες αλλά και αμφισβήτησαν την νομιμότητα της διαδικασίας. Για τους λόγους αυτούς προσέβαλαν τις αποφάσεις ενώπιον των δικαστηρίων, ενώ κάποιες υποθέσεις εκκρεμούν πλέον ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας.

24. Η υπόθεση αυτή είναι βαρύνουσας σημασίας για την χώρα μας, καθώς αφορούσε έναν μεγάλο επιχειρηματικό κλάδο παραγωγής, μεταποίησης και εμπορίας προϊόντων. Τα γαλακτοκομικά προϊόντα έχουν πρωταρχική θέση στις καθημερινές διατροφικές ανάγκες του μέσου καταναλωτή⁴⁵ και, ως εκ τούτου παρουσιάζουν χαμηλή ελαστικότητα ζήτησης ως προς την τιμή και το εισόδημα. Στον κλάδο δραστηριοποιούνται πολλές από τις μεγαλύτερες βιομηχανίες ειδών διατροφής της χώρας καθώς και μεγάλος αριθμός παραγωγικών επιχειρήσεων. Μία ιδιαιτερότητα που χαρακτηρίζει τον κλάδο είναι πως η παραγωγή ρυθμίζεται με την μέθοδο των ποσοστώσεων όπως αυτές ορίζονται από την Ένωση. Επομένως η παραγωγή είναι συγκεκριμένη, ελεγχόμενη και αυτό επηρεάζει και τις εξαγωγές οι οποίες διαμορφώνονται σε πολύ χαμηλά επίπεδα.
25. Η ΕπΑντ, στο πλαίσιο εξέτασης της υπόθεσης, διαχώρισε την έρευνα σε 2 τομείς, 1) στις παραβάσεις μεταξύ επιχειρήσεων που ανταγωνίζονται στο ίδιο επίπεδο παραγωγής/εμπορίας (οριζόντιες συμπράξεις), και 2) στις παραβάσεις μεταξύ επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε διαφορετικό επίπεδο παραγωγής/εμπορίας (κάθετες συμπράξεις). Τον διαχωρισμό αυτό θα διατηρήσουμε και κατά τη διάρθρωση της παρούσας εργασίας, αφού εξυπηρετεί την καλύτερη επιστημονική ανάλυση.

---

⁴⁵ Βλ. Πίνακα Ι στο Παράρτημα

II. ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ - Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

26. Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να μας εισαγάγει στην υπόθεση του καρτέλ του γάλακτος υπό το πρίσμα της οικονομικής επιστήμης⁴⁶ και της λειτουργίας των επιχειρήσεων εντός ενός προδιαγεγραμμένου οικονομικού συστήματος. Αφού μελετήσουμε τις μορφές αγορών, θα υπαγάγουμε στην κατάλληλη μορφή αγοράς, την σχετική ελληνική αγορά γαλακτοκομικών προϊόντων, που εξετάζουμε. Έτσι, θα γίνει κατανοητή η ορθολογική λειτουργία μιας επιχείρησης, σύμφωνα με την Οικονομική επιστήμη και την επιστήμη της Διοίκησης Επιχειρήσεων, και θα διαφανεί η στρέβλωση του ανταγωνισμού που επήλθε, με τις επακόλουθες επιπτώσεις.

1. Ο σκοπός των επιχειρήσεων

27. Η βασική οικονομική αρχή, που εφαρμόζεται ανεξαιρέτως από όλους τους οικονομικούς οργανισμούς συνίσταται στην επιδίωξη πραγματοποίησης του μεγαλύτερου δυνατού αποτελέσματος καταβάλλοντας τη μικρότερη δυνατή θυσία. Κατά τη νεοκλασική θεωρία, η επιχείρηση⁴⁷ είναι ένας οικονομικός οργανισμός, με κινητή και ακίνητη περιουσία, ο οποίος εφαρμόζει την οικονομική αρχή και, διαθέτοντας αγαθά και υπηρεσίες, επιδιώκει την πραγματοποίηση ενός αντικειμενικού σκοπού που συνήθως είναι η μεγιστοποίηση του κέρδους⁴⁸. Αυτή, λοιπόν, η αυτοτελής οικονομική μονάδα, προς επίτευξη των σκοπών της, προσπαθεί, συνδυάζοντας τους διάφορους συντελεστές της παραγωγής (έδαφος, εργασία, κεφάλαιο) με διαφορετικούς τρόπους, να επιτύχει την άριστη τελική εκροή, ήτοι την προμήθεια ή παραγωγή και τη διάθεση αγαθών/υπηρεσιών στη συναλλακτική αγορά. Κατά τη διεξαγωγή των εργασιών της, διατρέχει ένα μικρό ή μεγάλο κίνδυνο (risk). Για την εφαρμογή της οικονομικής αρχής από τις επιχειρήσεις δύο είναι οι οδοί: είτε η θυσία είναι δεδομένη και σταθερή, οπότε και επιδιώκεται η πραγματοποίηση του μέγιστου δυνατού αποτελέσματος, είτε το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα είναι ορισμένο και γνωστό από πριν (σταθερό), οπότε επιδιώκεται η καταβολή της ελάχιστης δυνατής θυσίας. Στην πρώτη περίπτωση, τα δεδομένα μέσα αποτελούν τα σταθερά στοιχεία και το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα συνιστά τα μεταβλητά στοιχεία, ενώ στη δεύτερη περίπτωση συμβαίνει το αντίθετο. Οι επιχειρήσεις προσπαθούν πάντοτε να εφαρμόσουν την οικονομική

⁴⁶ Η Οικονομική Επιστήμη ορίζεται ως η επιστήμη που μελετά το πώς η κοινωνία αποφασίζει Τι, Πως, και Για Ποιον θα παράγει

⁴⁷ Ο ορισμός της επιχείρησης, είναι κοινά αποδεκτός στη βιβλιογραφία και απαντάται σε αρκετούς συγγραφείς. Ενδεικτικά, βλ. Αγαπητίδης Σ., *Οικονομική των Επιχειρήσεων*, εκδ. Παπαζήση, 1969· Παπαδόπουλος Δ., *Εισαγωγή στη Γενική Οικονομική των Επιχειρήσεων*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, 1983· Τσακλάγκανος Α., *Εισαγωγή στην Οικονομική των Επιχειρήσεων*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, 2007

⁴⁸ Τελευταίως έχουν εκφραστεί επιφυλάξεις αναφορικά με τον αντικειμενικό αυτό σκοπό της επιχείρησης. Δεδομένου ότι η βιωσιμότητα της επιχείρησης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ανταγωνιστικότητά της και επομένως από το μερίδιο αγοράς το οποίο κατέχει, προκύπτει ότι το μέγεθος της επιχείρησης είναι για τους managers περισσότερο σημαντικό. Επομένως, ο ρυθμός μεγέθυνσης της επιχείρησης που εκφράζεται με την αύξηση των πωλήσεων ή του ενεργητικού, μπορεί να αποτελέσει ισχυρότερο κίνητρο από την επίτευξη των βέλτιστων κερδών. Έτσι έχουν αναπτυχθεί νέες θεωρίες όπως οι *Managerial Theory* και *Agency Theory*, σύμφωνα με τις οποίες σκοπός της επιχείρησης είναι η κατά τον καλύτερο τρόπο κάλυψη των αναγκών του αγοραστικού κοινού (Πανεπιστημιακές Παραδόσεις Καθηγητή κ Γεωργακέλου, MBA/TQM, 2009-2010)

αρχή σε μία από τις δύο παραπάνω μορφές ανάλογα με το είδος της λειτουργίας τους. Ας δούμε στο επόμενο μέρος, μέσα σε ποιο οικονομικό περιβάλλον (δομή αγοράς) λειτουργούν οι επιχειρήσεις για να επιτύχουν τα αποτελέσματά τους.

2. Μορφές Αγορών

28. Σκοπός κάθε οικονομικού συστήματος που έχει διαμορφωθεί είναι να απαντήσει με τον καλύτερο τρόπο στα τρία θεμελιώδη ερωτήματα που διατυπώνονται⁴⁹, ήτοι: Τι θα παραχθεί; (με στόχο την επίτευξη βέλτιστης χρησιμότητας), Πώς θα παραχθεί; (με στόχο το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα με την χρησιμοποίηση των ελάχιστων δυνατών πόρων), και Για ποιόν θα παραχθεί; (με στόχο την καλύτερη διανομή προϊόντων μέσω των αγορών – σημείο συνάντησης επιχειρήσεων και καταναλωτών). Οι βασικές μορφές αγορών, εξετάζονται από την μικροοικονομική επιστήμη και είναι οι ακόλουθες:
- Ο τέλειος ανταγωνισμός
  - Το μονοπώλιο (κρατικό ή ιδιωτικό)
  - Το ολιγοπώλιο
  - Ο ατελής ανταγωνισμός
29. Στην παρούσα εργασία, μας ενδιαφέρει η εξέταση αυτών των μορφών οργάνωσης της αγοράς επί τη βάση της εντάσεως του ανταγωνισμού. Έτσι θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τα δύο άκρα που είναι: αφενός ο τέλειος ή πλήρης ανταγωνισμός και αφετέρου το μονοπώλιο. Λαμβάνοντας ως άκρα αυτές τις μορφές, οριοθετούμε και τις υπόλοιπες ενδιάμεσες μορφές αγορών⁵⁰. Στον παρακάτω πίνακα⁵¹, εμφανίζονται αναλυτικά οι μορφές αγοράς, οι προϋποθέσεις ύπαρξής τους, καθώς και κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματα επιχειρήσεων τέτοιων αγορών.

Δομές αγοράς	Προϋποθέσεις	Παραδείγματα
Αμιγές Μονοπώλιο	Μία επιχ/ση κατέχει το 100% της αγοράς	Ηλεκτρικό, νερό κ.α. δημόσιες υπηρεσίες
Κυρίαρχη Επιχ/ση	Μία επιχ/ση κατέχει >50% της αγοράς χωρίς να υπάρχει ανταγωνιστής	Σταθερή τηλεφωνία, αερομεταφορές
Ισχυρό Ολιγοπώλιο	Οι 4 μεγαλύτερες επιχ/σεις κατέχουν >60% της αγοράς και μπορούν εύκολα να έρθουν σε συμφωνία για τις τιμές πώλησης	Βιομηχανία τσιμεντών
Ασθενές Ολιγοπώλιο	Οι 4 μεγαλύτερες επιχ/σεις κατέχουν λιγότερο του 40% της αγοράς και η συμφωνία μεταξύ τους για την διαμόρφωση των τιμών δεν είναι εφικτή	Εφημερίδες, περιοδικά
Μονοπωλιακός Ανταγωνισμός	Υπάρχουν πολλοί ανταγωνιστές κανένας εκ των οποίων δεν κατέχει περισσότερο του 10% της αγοράς	Λιανικό εμπόριο, βιομηχανία αλλαντικών
Πλήρης Ανταγωνισμός	Υπάρχουν περισσότεροι από 50 ανταγωνιστές με πολύ μικρά μερίδια αγοράς	Γεωργικά προϊόντα

⁴⁹ Πανεπιστημιακές Παραδόσεις/Φυλλάδιο Καθηγήτριας κας Πέκκα-Οικονόμου, MBA/TQM, 2009-2010

⁵⁰ Οι Καθηγητές κκ Βέτας και Κατσουλάκος αναγνωρίζουν και μια άλλη, πλήρως διακριτή μορφή αγοράς, τον μονοπωλιακό ανταγωνισμό

⁵¹ Ηλεκτρονική πηγή: www.aueb.gr/deos/courses/Lecture13.pdf

30. Ας κάνουμε μία σύντομη ανασκόπηση των μορφών αγοράς, με στόχο να καταλήξουμε στην οικονομική πολιτική (τιμολογιακή, εκπτωτική, στρατηγική ανάπτυξης κ.ά.) που πρέπει να εφαρμόζουν οι επιχειρήσεις σε σχέση με τις ανταγωνίστριές τους, βάσει της αγοράς στην οποία αυτές εντάσσονται.

Α. Η ιδανικότερη μορφή αγοράς που απαντάει καλύτερα στα θεμελιώδη ερωτήματα είναι ο πλήρης ή τέλειος ανταγωνισμός. Η μορφή αυτή, ωστόσο, προϋποθέτει⁵² μεγάλο αριθμό παραγωγών και καταναλωτών, ορθολογική συμπεριφορά και των δύο μερών, τέλεια πληροφόρησή τους, πλήρη διαιρετότητα και πλήρη ευελιξία των αγαθών και των συντελεστών της παραγωγής και ελεύθερη οικονομική δράση. Σε συνθήκες πλήρους ανταγωνισμού υπάρχει άριστη κατανομή προϊόντος και η τιμή του αντανακλά τα έξοδα που απαιτήθηκαν για την παραγωγή του. Η τιμή του προϊόντος δεν επηρεάζεται από τη συμπεριφορά του μεμονωμένου παραγωγού ή μεμονωμένου καταναλωτή. Για τις επιχειρήσεις προϋποτίθεται μακροχρόνια και ανεμπόδιστη πρόσβαση με τους ίδιους όρους σε όλες τις νέες τεχνολογίες, ενώ δεν τίθενται εμπόδια εισόδου και εξόδου σε κανένα κλάδο της παραγωγής.

Υπό τις συνθήκες του τέλειου ανταγωνισμού, οι τιμές των προϊόντων ισούνται με το οριακό κόστος και οι τιμές των συντελεστών παραγωγής με τις αξίες των οριακών προϊόντων. Συνεπάγεται, λοιπόν, ότι το συνολικό κόστος ελαχιστοποιείται και οι αληθινές επιθυμίες των καταναλωτών αντανακλώνται στις οριακές χρησιμότητές τους όπως αυτές εκφράζονται με τη χρηματική τους αξία.

Η αλγεβρική απεικόνιση⁵³ της τιμολόγησης έχει ως εξής:

$$MR = MC$$

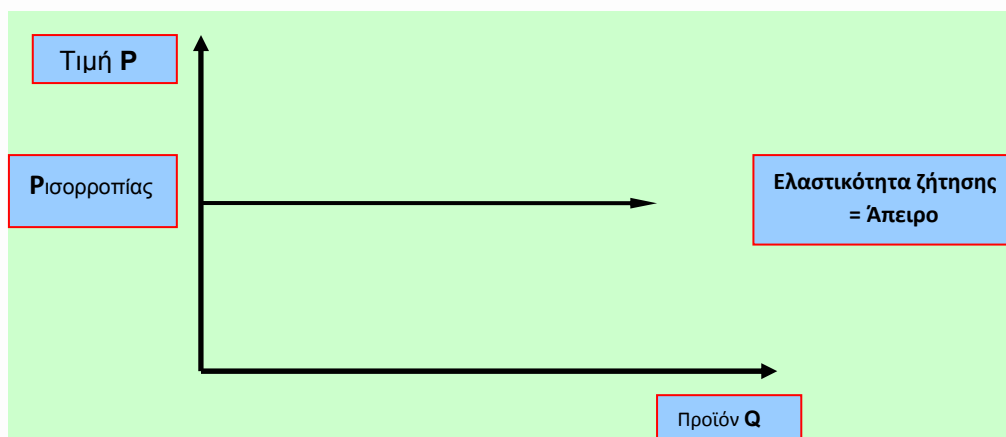
$$MC = p$$

Επίσης, η καμπύλη ζήτησης⁵⁴ διαμορφώνεται ως εξής:

⁵² Για πλήρη ανάλυση των προϋποθέσεων που πρέπει να συντρέχουν βλ. Πολυχρονόπουλος Γ., Κορρές Γ., *Βασικές Αρχές Οικονομίας και Διοίκησης*, εκδ. Σταμούλης, 2003

⁵³ Το οριακό έσοδο (MR) ισούται με το οριακό κόστος, και το οριακό έσοδο ισούται με την τιμή (p), καθώς στο καθεστώς του τέλειου ανταγωνισμού η τιμή είναι σταθερή για κάθε επιχείρηση, η οποία δεν μπορεί να θέσει τιμές υψηλότερες από αυτές που θέτουν οι υπόλοιπες επιχειρήσεις γιατί δεν θα πουλήσει, αλλά ούτε να θέσει μειωμένες τιμές, καθώς θα αποσπάσει όλη τη ζήτηση της αγοράς που, όμως, είναι αδύνατο να καλύψει. Βλ. Martin S., *Industrial Economics: Economic Analysis and Public Policy*, Prentice Hall, 1993

⁵⁴ Η τιμή του προϊόντος καθορίζεται αποκλειστικά από την τιμή της αγοραίας καμπύλης ζήτησης και της αγοραίας καμπύλης προσφοράς του προϊόντος. Πρέπει να παρατηρηθεί ότι η καμπύλη ζήτησης είναι απεριόριστα ελαστική (infinitely elastic) και απεικονίζεται ως μία οριζόντια παράλληλη γραμμή στην τιμή ισορροπίας της αγοράς. Βλ. Schmalensee R., Willing R., *Handbook of Industrial Organization*, εκδ. Elsevier Science, 1989

Υπό συνθήκες πλήρους ανταγωνισμού, τα αγαθά και οι υπηρεσίες παράγονται με το μικρότερο δυνατό κόστος, που σημαίνει ότι στη διαδικασία παραγωγής δαπανάται το μικρότερο απαραίτητο ποσοστό του πλούτου μιας κοινωνίας (productive efficiency). Συγχρόνως, η ευημερία των καταναλωτών μεγιστοποιείται, καθώς οι οικονομικοί πόροι κατανέμονται στα διάφορα αγαθά ή υπηρεσίες, ακριβώς στις ποσότητες που επιθυμεί ο καταναλωτής και είναι πρόθυμος να πληρώσει (allocative efficiency)⁵⁵. Το συνδυασμένο αυτό αποτέλεσμα σημαίνει ότι ο πλούτος σε μια κοινωνία μεγιστοποιείται. Σύμφωνα με την νεοκλασική οικονομική θεωρία, ο πλήρης ανταγωνισμός μπορεί να επιφέρει τα καλύτερα κοινωνικοοικονομικά αποτελέσματα⁵⁶.

Ωστόσο, η θεωρία του πλήρους ανταγωνισμού δέχτηκε και αυστηρή κριτική. Η πρώτη επισήμανση αναφέρεται ακριβώς στο γεγονός ότι πρόκειται απλώς για θεωρία και ότι στην πράξη είναι αδύνατη η ύπαρξη μιας τέτοιας αγοράς. Ακόμη, εκ του ορισμού του ανταγωνισμού, προκύπτει μία τάση πάλης και διεκδίκησης υπεροχής, που μεταφράζεται ως επίμονη προσπάθεια εμπόρων και βιομηχάνων για προσέλκυση όλο και μεγαλύτερης πελατείας και πραγματοποίηση μεγαλύτερων κερδών⁵⁷. Πράγματι, αγορές όπου επικρατεί ο τέλειος ανταγωνισμός δεν υπάρχουν, αλλά η ανάλυση των συνθηκών λειτουργίας μιας τέτοιας υποτιθέμενης αγοράς είναι άκρως επιβοηθητική και πρέπει να μελετάται ως μια καλή αρχή για την ανάπτυξη της βιομηχανικής οργάνωσης. Ορισμένες από τις συνθήκες του τέλειου ανταγωνισμού προσεγγίζονται τα τελευταία χρόνια στην Αμερική και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, πάντοτε υπό την προϋπόθεση της λειτουργίας ενός αυστηρού αλλά και υγιούς ανταγωνιστικού πλαισίου.

Β. Το άλλο άκρο οργάνωσης αγοράς είναι το μονοπώλιο. Κύρια χαρακτηριστικά αυτής της αγοράς είναι η ύπαρξη μίας μόνο επιχείρησης, που παράγει και προσφέρει ένα μόνο προϊόν, το οποίο χαρακτηρίζεται από έλλειψη στενών υποκατάστατων του. Για την ύπαρξη μονοπωλίου προϋποτίθενται συνθήκες όπως

⁵⁵ Βλ. Wish R., *Competition Law*, εκδ. Oxford University Press, 2008, σελ. 5 επ.

⁵⁶ Η θεωρία αυτή γνώρισε έξαρση κυρίως μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο και ιδιαίτερα στη Δ. Γερμανία, ενώ οι σπουδαιότεροι εκπρόσωποί της προέρχονται από τη γνωστή Σχολή του Freiburger. Προς επίτευξη μάλιστα του μοντέλου αυτού τέθηκαν οι κανόνες που μετεξελίχθηκαν στο Ενωσιακό Δίκαιο Ανταγωνισμού (βλ. ανωτέρω υποσημείωση 13)

⁵⁷ Βλ. Scherer F.M., *Industrial Market Structure and Economic Performance*, Chicago 1979

η αποκλειστική κατοχή τεχνολογίας και πρώτης ύλης από μία επιχείρηση, το μικρό μέγεθος της αγοράς σε σχέση με την τεχνολογία της παραγωγής, και ο προσδιορισμός της τιμής αποκλειστικά από την αγορά. Μονοπωλιακές αγορές σπάνια εμφανίζονται πλέον στη σύγχρονη κοινωνία και για το λόγο αυτό δεν κρίνεται απαραίτητη η περαιτέρω ανάλυση των τιμών ισορροπίας εντός αυτών.

Κοινό χαρακτηριστικό των δύο ακραίων μορφών οργάνωσης της αγοράς είναι η έλλειψη ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων. Όπως φαίνεται από την ανωτέρω ανάλυση, οι επιχειρήσεις επιλέγουν την άριστη συμπεριφορά τους, λαμβάνοντας υπόψη μόνο το εσωτερικό τους περιβάλλον, αφού δεν απαιτείται η διαμόρφωση ιδιαίτερης στρατηγικής από αυτές βάσει της στρατηγικής των ανταγωνιστών τους. Απεναντίας, έλλειψη ανταγωνισμού δεν παρατηρείται στις υπόλοιπες μορφές αγορών που κινούνται μεταξύ των δύο αυτών άκρων. Η χαρακτηριστικότερη μορφή οργάνωσης αγορών, από όλες τις πιθανές υπόλοιπες, είναι το ολιγοπώλιο το οποίο και θα εξετάσουμε αμέσως παρακάτω.

Γ. Ως ολιγοπώλιο ορίζεται η μορφή οργάνωσης της αγοράς στην οποία υπάρχουν λίγοι πωλητές⁵⁸ ενός ομογενούς ή διαφοροποιημένου προϊόντος. Αν υπάρχουν μόνο δύο πωλητές, έχουμε δυοπώλιο. Αν το προϊόν είναι ομογενές (homogeneous product), τότε έχουμε καθαρό ολιγοπώλιο (pure oligopoly). Αν το προϊόν είναι διαφοροποιημένο (differentiated product)⁵⁹, έχουμε διαφοροποιημένο ολιγοπώλιο (differentiated oligopoly). Αν και η είσοδος μιας επιχείρησης σε μια ολιγοπωλιακή αγορά είναι δυνατή, δεν είναι εύκολη. Λόγω ακριβώς του γεγονότος ότι είναι μικρός ο αριθμός των επιχειρήσεων, η δράση της κάθε μίας εξ αυτών επηρεάζει τις υπόλοιπες, και αντιστρόφως. Το διακριτικό χαρακτηριστικό του ολιγοπωλίου, επομένως, είναι η αλληλεξάρτηση ή η ανταγωνιστικότητα ανάμεσα στις εταιρίες⁶⁰. Καθόσον μια εταιρία που δρα σε ολιγοπωλιακή αγορά γνωρίζει ότι οι ενέργειές της έχουν σημαντικό αντίκτυπο στους ανταγωνιστές της, οφείλει να αναλογιστεί την πιθανή αντίδρασή τους όταν λαμβάνει αποφάσεις για τη στρατηγική της, όπως τις τιμολογιακές πολιτικές της, το βαθμό διαφοροποίησης του προϊόντος που θα εισαχθεί στην αγορά, κ.ο.κ. Οι ανταγωνιστές μπορούν να αντιδράσουν με πολλούς τρόπους (ανάλογα με τη φύση της βιομηχανίας, τον τύπο του προϊόντος κλπ). Επακόλουθο του γεγονότος αυτού είναι η εμφάνιση στην οικονομική σκηνή διαφορετικών μοντέλων ολιγοπωλίου που το καθένα βασίζεται σε μία συγκεκριμένη ανταπόκριση των ανταγωνιστριών της στις πράξεις μιας επιχείρησης. Εξαιτίας αυτής της αλληλεξάρτησης, η διαχειριστική λήψη αποφάσεων είναι πολύ πιο περίπλοκη υπό το ολιγοπωλιακό καθεστώς σε σχέση με τις άλλες μορφές δομής της αγοράς.

⁵⁸ Πόσο μικρός είναι ο αριθμός, ώστε να αναφερόμαστε σε ολιγοπώλιο, δεν είναι ένα θεωρητικό ερώτημα αλλά πρακτικό και η απάντησή του εξαρτάται από τη σχέση αλληλεξάρτησης των πωλητών

⁵⁹ Ομοιογενές είναι κυρίως των κλάδων παραγωγής ορισμένων βασικών υλών, π.χ. σιδήρου, τσιμέντου, αλουμινίου κ.α., ενώ διαφοροποίηση παρατηρείται στα διαρκή καταναλωτικά προϊόντα, στα κεφαλαιουχικά αγαθά κ.ο.κ, στα οποία το προϊόν μίας επιχείρησης διαφέρει λίγο ή πολύ από το αντίστοιχο προϊόν που παράγουν οι άλλες επιχειρήσεις του κλάδου

⁶⁰ Βλ. Kantzevach E., Kruger R., Kottmann E., *New Industrials Economics and Experiences from European Merger Control*, Office for Official Publications of the European Communities, 1995

Οι πηγές του ολιγοπωλίου είναι γενικά οι ίδιες με εκείνες του μονοπωλίου. Δηλαδή, 1) οι οικονομίες κλίμακος, οι οποίες λειτουργούν σε μία αρκετά μεγάλη ακτίνα παραγωγής, επιτρέποντας σε λίγες εταιρίες να προμηθεύουν όλη την αγορά· 2) οι τεράστιες επενδύσεις κεφαλαίου και οι εξειδικευμένες εισαγωγές που είναι συνήθως απαραίτητες για την είσοδο σε μία ολιγοπωλιακή βιομηχανία, και συνιστούν φυσικό εμπόδιο εισόδου· 3) τα αποκλειστικά δικαιώματα παραγωγής ενός αγαθού ή χρήσης μίας συγκεκριμένης διαδικασίας παραγωγής· 4) οι καθιερωμένες επιχειρήσεις (φίρμες) που έχουν μία σταθερή ακολουθία πιστών πελατών οι οποίοι βασίζονται στην ποιότητα του προϊόντος και των υπηρεσιών, με αποτέλεσμα, νεοεισερχόμενες εταιρίες να δυσκολευτούν να επιτύχουν όμοια αναγνώριση· 5) η κατοχή ή ο έλεγχος της προμήθειας πρώτων υλών που απαιτούνται για την παραγωγή των προϊόντων από περιορισμένο αριθμό εταιριών· και 6) η παραχώρηση κρατικών προνομίων λειτουργίας στην αγορά μόνο σε λίγες εταιρίες. Οι ανωτέρω παράγοντες αντιπροσωπεύουν, επίσης, τα μακροπρόθεσμα εμπόδια εισόδου στην αγορά για νέες εταιρίες. Αν η είσοδος δεν ήταν τόσο παρεμποδισμένη, η αγορά σε βάθος χρόνου δεν θα μπορούσε να μείνει ολιγοπωλιακή. Ένα επιπλέον εμπόδιο εισόδου αποτελεί το όριο τιμολόγησης που επιβάλλουν οι υπάρχουσες εταιρίες και το οποίο είναι αρκούτως χαμηλό και δρα ως αποθαρρυντικός παράγων. Με αυτή την τακτική οι υπάρχουσες επιχειρήσεις θυσιάζουν οικειοθελώς βραχυπρόθεσμα κέρδη προσβλέποντας στη μακροπρόθεσμη μεγιστοποίηση αυτών.

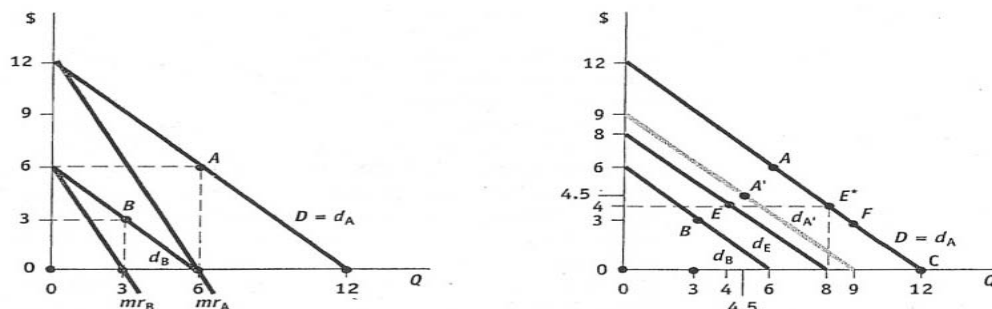
Στη συνέχεια θα ασχοληθούμε με μερικά από τα πιο σημαντικά ολιγοπωλιακά μοντέλα: το μοντέλο Cournot, το υπόδειγμα ανταγωνισμού τιμών κ.ά. Όπως θα δούμε, το καθένα από αυτά τα μοντέλα, επικεντρώνεται σε μία συγκεκριμένη πλευρά του ολιγοπωλίου, παραβλέποντας τις υπόλοιπες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να έχουν περιορισμένη εφαρμοσιμότητα και να είναι εν μέρει μη ρεαλιστικά.

Γ.1. Το Μοντέλο Cournot

Ο Γάλλος οικονομολόγος Augustin Cournot εισήγαγε το πρώτο επίσημο μοντέλο ολιγοπωλίου (το οποίο φέρει και το όνομά του) περισσότερο από 160 χρόνια πριν. Το μοντέλο Cournot είναι χρήσιμο στο να τονίζει την αλληλεξάρτηση που υπάρχει ανάμεσα στις εταιρίες του ολιγοπωλίου⁶¹. Χάριν απλότητας, ο Cournot υπέθεσε ότι υπήρχαν μόνο δύο εταιρίες (δυοπώλιο) που πωλούσαν ακριβώς το ίδιο νερό πηγής. Οι καταναλωτές έρχονταν στις πηγές με τα δικά τους δοχεία, έτσι ώστε το οριακό κόστος παραγωγής ήταν μηδενικό και για τις δύο εταιρίες. Με αυτές τις υποθέσεις η ανάλυση απλοποιείται σε μεγάλο βαθμό, χωρίς ωστόσο να χάνεται η ουσία του μοντέλου. Επιπλέον, προετοιμάζεται το έδαφος για πιο ρεαλιστικά, πιο περίπλοκα μοντέλα.

⁶¹ Βλ. Cournot A., *Researches into the Mathematical Principles of the Theory of Wealth*

Η βασική συμπεριφορική υπόθεση που γίνεται από τον Cournot είναι ότι η κάθε εταιρία, ενώ προσπαθεί να μεγιστοποιήσει τα κέρδη της, υποθέτει ότι η άλλη εταιρία κρατάει την παραγωγή της σταθερή στο υπάρχον επίπεδο. Το αποτέλεσμα είναι ένας κύκλος κινήσεων και αντιδράσεων από τις εταιρίες του δυοπωλίου μέχρι η καθεμία να πουλήσει το ένα τρίτο της συνολικής παραγωγής της⁶², όπως εμφανίζεται στον κάτωθι πίνακα.

Γ.2. Υπόδειγμα ανταγωνισμού τιμών (Bertrand)⁶³

Οι δύο επιχειρήσεις, 1 και 2, επιλέγουν την τιμή, p_1 και p_2 , στην οποία θα διαθέσουν στην αγορά ένα ομοιογενές προϊόν. Η συνολική ποσότητα που θα απορροφηθεί από την αγορά με συνάρτηση ζήτησης $D(p)$ είναι $D(\min[p_1, p_2])$, γιατί όλοι οι καταναλωτές θα αγοράσουν από τη φθηνότερη επιχείρηση, εφόσον η δυναμικότητα παραγωγής της μπορεί να ικανοποιήσει την αγορά. Αποδεικνύεται ότι η ισορροπία Nash⁶⁴, στο υπόδειγμα ανταγωνισμού Bertrand, εναρμονίζεται με την τιμή και την ποσότητα που θα ίσχυαν σε καθεστώς τέλει ανταγωνισμού.

Γ.3. Η Θεωρία των Παιγνίων

Στις μελέτες που διενεργήθηκαν για την δημιουργία υποδειγμάτων ανάλυσης της ολιγοπωλιακής εξάρτησης, θα πρέπει να συμπεριλάβουμε τη Θεωρία των Παιγνίων (Game Theory) που περιλαμβάνει σύνθετα μαθηματικά υποδείγματα για

⁶² Στο σχεδιάγραμμα εμφανίζεται η γραφική απεικόνιση του μοντέλου. Στο αριστερό τμήμα, D είναι η καμπύλη ζήτησης αγοράς για νερό πηγής. Το οριακό κόστος παραγωγής υποθέτουμε ότι είναι μηδενικό. Όταν μόνο η εταιρία A είναι στην αγορά, $D = d_A$ και η εταιρία μεγιστοποιεί τα κέρδη της πουλώντας $Q = 6$ σε $P = \$6$ (σημείο A , που δίνεται από $mr_A = MC = 0$). Όταν η εταιρία B μπει στην αγορά, θα αντιμετωπίσει d_B (που δίνεται μετατοπίζοντας την καμπύλη ζήτησης αγοράς D προς τα αριστερά κατά τις 6 μονάδες που πουλήθηκαν από την A). Η εταιρία B μεγιστοποιεί τα κέρδη της πουλώντας $Q = 3$ σε $P = \$3$ (σημείο B , το μεσαίο σημείο, του d_A στο οποίο $mr_B = MC = 0$). Το μέλος του δυοπωλίου A τώρα αντιμετωπίζει d_A' (που δίνεται από $D - 3$ στο δεξί τμήμα και μεγιστοποιεί τα κέρδη πουλώντας $Q = 4,5$ σε $P = \$4,50$ (σημείο A'). Η διαδικασία συνεχίζεται μέχρι το κάθε μέλος του δυοπωλίου να βρίσκεται στο σημείο E στη d_E και να πουλάει $Q = 4$ σε $P = \$4$.

⁶³ Βλ. Bertrand J., *Recherches sur les Principes Mathématiques de la Theorie des Richesses par Augustin Cournot*, Journal des Savants, 1883. Στο έργο του ο Bertrand παρατήρησε ότι, αν οι ολιγοπωλητές, αντί για την προς παραγωγή ποσότητα, επιλέγουν να προσδιορίσουν την τιμή των ομοιογενών προϊόντων, οι τιμές, τελικώς, θα πέσουν στο ύψος του οριακού κόστους.

⁶⁴ Βλ. Nash J. F., *Non Cooperative Games*, in *Annals of Mathematics* 54, 1951, σελ. 286 επ. Μια ισορροπία Nash «Nash Equilibrium» είναι ένα ζεύγος αποφάσεων από τις οποίες κανένας παίκτης δεν έχει συμφέρον να αποκλίνει μονομερώς. Σύμφωνα με τη θεωρία του Nash, ένα σύνολο στρατηγικών βρίσκεται σε ισορροπία αν, λαμβάνοντας τις στρατηγικές όλων των υπολοίπων ως σταθερές, καμία επιχείρηση δεν πρόκειται να αυξήσει τα κέρδη της επιλέγοντας μια διαφορετική στρατηγική. Έτσι ο συντονισμός καθίσταται επωφελής για το σύνολο των παικτών, όχι όμως και για τον καθένα από τους παίκτες μεμονωμένα.

την ανάλυση των στρατηγικών αποφάσεων πολλών μερών σ' ένα κοινό πεδίο. Η θεωρία των παιγνίων, πρωτοεμφανίστηκε από τον μαθηματικό John von Neumann και τον οικονομολόγο Oskar Morgenstern το 1944 και σύντομα αποτέλεσε τομή στη μελέτη του oligopolίου. Σε γενικές γραμμές, η θεωρία των παιγνίων συνδέεται με την επιλογή της καλύτερης ή της πιο αισιόδοξης στρατηγικής σε καταστάσεις διαμάχης. Εν συντομία, η θεωρία των παιγνίων δείχνει πως μια oligopolιακή επιχείρηση λαμβάνει στρατηγικές αποφάσεις με σκοπό να αποκομίσει ένα ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι ενός ανταγωνιστή ή παρουσιάζει τον τρόπο με τον οποίο θα ελαχιστοποιήσει την πιθανή βλάβη από μια στρατηγική κίνηση ενός ανταγωνιστή.

Το παίγνιο στο οποίο το κέρδος του ενός παίκτη είναι εις βάρος και ακριβώς ίσο με τη ζημιά του άλλου παίκτη, ονομάζεται παίγνιο μηδενικού αποτελέσματος. Το παίγνιο στο οποίο τα κέρδη ή η ζημιά ενός παίκτη δεν είναι εις βάρος του άλλου, ή του προσφέρει ίσα κέρδη, ονομάζεται παίγνιο μη μηδενικού αποτελέσματος. Η κυρίαρχη στρατηγική είναι η καλύτερη ή η βέλτιστη επιλογή για έναν παίκτη, ανεξάρτητα από το τι κάνει ο άλλος παίκτης. Η ισορροπία Nash επέρχεται όταν κάθε παίκτης έχει επιλέξει τη βέλτιστη στρατηγική του με δεδομένη την επιλεγμένη στρατηγική του άλλου. Οι επιχειρήσεις σε ένα oligopolio συχνά αντιμετωπίζουν ένα πρόβλημα που ονομάζεται «το δίλημμα των κρατουμένων». Αυτό αναφέρεται σε μια κατάσταση στην οποία κάθε μια από τις επιχειρήσεις επιλέγει την κυρίαρχη στρατηγική της ενώ θα μπορούσαν να έχουν καλύτερα αποτελέσματα (π.χ. μεγαλύτερα κέρδη) εάν συνεργαζόντουσαν. Οι επιχειρήσεις σε ένα oligopolio μπορεί να αντιμετωπίσουν το «δίλημμα των κρατουμένων» όταν αποφασίζουν π.χ. για τη στρατηγική τους σχετικά με τις τιμές, τη διαφήμιση ή για το εάν θα παραβιάσουν τους κανόνες σε ένα καρτέλ. Σε αυτές τις περιπτώσεις και οι δύο εταιρίες θα κέρδιζαν εάν άλλαζαν από ένα μη συνεργατικό παίγνιο σε συνεργατικό.

Οι oligopolητές συχνά κάνουν κινήσεις στρατηγικής. Μια στρατηγική κίνηση είναι αυτή κατά την οποία ένας παίκτης περιορίζει τη συμπεριφορά του με σκοπό να κάνει πιστευτή την απειλή του κερδίζοντας, έτσι, το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι του αντιπάλου του. Η επιχείρηση που απειλεί πρέπει να δείχνει σίγουρη ότι θα την πραγματοποιήσει προκειμένου αυτή η απειλή να πείθει ότι είναι πραγματική. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει τη βραχυπρόθεσμη αποδοχή χαμηλότερων κερδών ή την αύξηση του αποθεματικού της επιχείρησης.

31. Με όλα τα παραπάνω, θελήσαμε να παρουσιάσουμε τις μορφές αγορών εντός των οποίων λειτουργούν οι ανταγωνιστικές επιχειρήσεις. Στο μέρος που ακολουθεί, θα δούμε ποιά είναι η αγορά που εξετάζουμε, ποιά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κλάδου της αγοράς των γαλακτοκομικών προϊόντων και ποιά η χρησιμότητα ορισμού της αγοράς.

3. Ο κλάδος των γαλακτοκομικών προϊόντων. Η ελληνική επιχείρηση εντός της ευρωπαϊκής εσωτερικής αγοράς

32. Νομοθετικά, η οργάνωση της αγοράς (παραγωγή και εμπορία) τόσο του γάλακτος όσο και των γαλακτοκομικών προϊόντων αποτέλεσε μία από τις βασικές προτεραιότητες της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, για την οποία έχει αποκλειστική αρμοδιότητα ο Ευρωπαίος Νομοθέτης⁶⁵. Ως αγορά, υπό την οπτική της οικονομικής και νομικής επιστήμης, μπορούμε να ορίσουμε τα πεδία εντός των οποίων δρουν ανταγωνιστικές επιχειρήσεις⁶⁶. Περαιτέρω, θα πρέπει να προβούμε στη διάκριση αυτής σε σχετική αγορά προϊόντος και σχετική γεωγραφική αγορά. Η σχετική αγορά προϊόντων περιλαμβάνει το σύνολο των προϊόντων που θεωρούνται από τον καταναλωτή εναλλάξιμα ή δυνάμενα να υποκατασταθούν μεταξύ τους λόγω των χαρακτηριστικών τους, της τιμής τους, και της χρήσης για την οποία προορίζονται⁶⁷. Η σχετική γεωγραφική αγορά περιλαμβάνει τη γεωγραφική περιοχή εντός της οποίας οι επιχειρήσεις ασκούν τις δραστηριότητές τους υπό επαρκώς ομοιογενείς όρους ανταγωνισμού, και η γεωγραφική αυτή περιοχή διακρίνεται από τις γειτονικές ακριβώς διότι σε αυτές οι όροι ανταγωνισμού διαφέρουν σημαντικά⁶⁸.
33. Η υπόθεση που εξετάζουμε αφορούσε το σύνολο της ελληνικής αγοράς των γαλακτοκομικών προϊόντων που παράγονται με πρώτη ύλη το αγελαδινό γάλα. Η αγορά αυτή χαρακτηρίζεται από ολιγοπωλιακές συνθήκες με μεγάλες παραγωγικές μονάδες υψηλού βαθμού οργάνωσης. Επιπλέον, η αλυσίδα διανομής χαρακτηρίζεται από το ιδιαίτερα υψηλό κόστος διανομής το οποίο, βέβαια, εξαρτάται και από τον αριθμό των περιοχών όπου φθάνουν τα προϊόντα μιας εταιρίας. Οι δραστηριοποιούμενες στον κλάδο εταιρίες φέρουν ακόμη ένα σοβαρό παράγοντα κόστους – αυτό των επιστροφών των προϊόντων – και ιδίως των γιουρτιών που στη συνέχεια καταστρέφονται. Το αγελαδινό γάλα ως πρώτη ύλη

⁶⁵ Άρθρο 38 ΣΛΕΕ επ. Ο ισχύων Κανονισμός σήμερα είναι ο Κανονισμός 1152/2007 του Συμβουλίου, της 26.9.2007, για τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1255/1999 περί κοινής οργάνωσης αγοράς στον τομέα του γάλακτος και των γαλακτοκομικών προϊόντων

⁶⁶ Θα πρέπει να διακρίνουμε την έννοια αυτή από τις έννοιες της αγοράς που χρησιμοποιούνται σε άλλα πλαίσια από τις επιχειρήσεις, όπως π.χ. προκειμένου να προσδιορίσουν την περιοχή εντός της οποίας πωλούν τα προϊόντα τους ή για να προσδιορίσουν τον κλάδο στον οποίο ανήκουν

⁶⁷ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι ΕπΑντ αποφάσεις 252/III/2003, 283/IV/2005 και 181/III/2001, αναφορικά με την σχετική αγορά του έντυπου τύπου. Ειδικότερα, η Επιτροπή καταλήγει στο συμπέρασμα ότι κάθε μια εφημερίδα αποτελεί διακριτή αγορά, αφού για τον κάθε αναγνώστη της, όχι μόνο αποτελεί πηγή «αντικειμενικής» πληροφόρησης, αλλά, επιπλέον, ειθίσαι να εκφράζει την πολιτική ή την ιδεολογική πεποίθηση της πλειονότητας των αναγνωστών της. Το αναγνωστικό κοινό, λοιπόν, επιλέγει αυτή την εφημερίδα που είναι πλησιέστερη στις αντιλήψεις και τις πεποιθήσεις του, ώστε αυτό ακριβώς το κριτήριο επιλογής του, τελικά, να διαμορφώνει και την προτίμησή του σε αυτήν την εφημερίδα, από άποψη θεματολογίας, δομής και παρουσίας της ύλης των άρθρων κλπ. Αυτό σημαίνει ότι δύσκολα θα αντικαταστήσει την εφημερίδα αυτή με κάποια άλλη. Η επιλογή από τον αναγνώστη άλλης εφημερίδας από αυτήν της πρώτης προτίμησής του, συνήθως αποτελεί είτε επιλογή ανάγκης (διότι ο αναγνώστης δεν βρήκε στα σημεία πώλησης που επισκέφτηκε την εφημερίδα της προτίμησής του), είτε για να αποκτήσει τα προσφερόμενα από την άλλη εφημερίδα αγαθά όπως cd, dvd, κλπ.

⁶⁸ Στην ΕπΑντ απόφαση 263/IV/2004, που αφορούσε έλεγχο πρατηριούχων καυσίμων στο Νομό Άρτας, κρίθηκε ότι η γεωγραφική αγορά περιλαμβάνει μόνο την περιοχή στην οποία οι ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις πωλούν τα σχετικά προϊόντα τους, σε καθεστώς υπέρβασης επαρκώς ομοιογενών συνθηκών ανταγωνισμού, δηλαδή αποκλειστικά στον Νομό Άρτας. Για την κρίση αυτή ελήφθη υπόψη η ανάγκη του καταναλωτή να εφοδιάσει το αυτοκίνητό του με καύσιμα μέσα σε συγκεκριμένη-περιορισμένη χιλιομετρική απόσταση, λόγω του κόστους μετάβασης σε απομακρυσμένες περιοχές, γεγονός το οποίο περιορίζει εκ των πραγμάτων την δραστηριότητα κάθε επιχείρησης/πρατηρίου στην περιοχή της έδρας του

παράγεται σε κτηνοτροφικές μονάδες και συλλέγεται από μονάδες μεταποίησης ή/και εμπορίας προς χονδρική και λιανική μεταπώληση. Η ζήτηση για αγελαδινό γάλα ως πρώτη ύλη προέρχεται από τη ζήτηση για τα γαλακτοκομικά προϊόντα που παράγονται από τους μεταποιητές. Η προμήθεια της πρώτης ύλης γίνεται συνήθως από εγχωρίως παραγόμενο γάλα, ενώ η παραγωγή του φρέσκου παστεριωμένου γάλακτος (ως τελικού προϊόντος) απορροφά σχεδόν όλη την παραγόμενη ποσότητα του αγελαδινού γάλακτος. Η επιλογή του τύπου γάλακτος από τους καταναλωτές βασίζεται στην πρακτικότητα την οποία προσφέρει η διάρκεια ζωής των διάφορων τύπων γάλακτος και στην προτίμηση γεύσης. Με τα δεδομένα αυτά, η σχετική αγορά προϊόντος (του γάλακτος ως πρώτης ύλης) ορίστηκε από την ΕπΑντ η παραγωγή και προμήθεια ακατέργαστου αγελαδινού γάλακτος, ενώ, περαιτέρω, η αγορά των γαλακτοκομικών ως τελικών προϊόντων διακρίθηκε σε πέντε επιμέρους αγορές⁶⁹. Ως σχετική γεωγραφική αγορά ορίστηκε ολόκληρη η ελληνική επικράτεια, όπου εκτείνεται το δίκτυο και αναπτύσσεται η δραστηριότητα των ελεγχόμενων εταιριών.

34. Ο ορισμός της αγοράς είναι ιδιαίτερος σημαντικός για την οριοθέτηση του πεδίου εφαρμογής του Ευρωπαϊκού Δικαίου. Σ' ένα δεύτερο επίπεδο, είναι εξίσου σημαντικό για τις ίδιες τις επιχειρήσεις να γνωρίζουν την αγορά στην οποία ανταγωνίζονται, γεγονός που θα τις οδηγήσει στην ορθότερη λήψη των επιχειρηματικών αποφάσεων⁷⁰. Για την εξέταση μιας υπόθεσης ανταγωνισμού, ο ορισμός της αγοράς έχει καθοριστική σημασία και για το λόγο αυτό η Επιτροπή έχει εκδώσει Ανακοίνωση⁷¹ στην οποία γνωστοποιούνται οι βασικές αρχές καθορισμού της αγοράς.

3.1. Κοινή Οργάνωση Αγοράς - Ποσοτώσεις

35. Η Κοινή Οργάνωση Αγοράς γάλακτος (εφεξής: ΚΟΑ), υφίσταται από το έτος 1968 και χαρακτηρίζεται από τη θέσπιση ποσοτώσεων⁷² γάλακτος από το έτος 1984. Οι ποσοτώσεις αποτελούν μηχανισμούς ελέγχου των τιμών και της παραγωγής. Ποσοτικά, οι φορείς οργάνωσης των αγορών μπορεί να θέσουν τις ποσοτώσεις σε υψηλά επίπεδα προς ενθάρρυνση/αύξηση της παραγωγής. Αντίθετα, οι ποσοτώσεις τίθενται σε χαμηλά επίπεδα ώστε να περιοριστεί η παραγωγή αγαθών και να διατηρηθεί ένα ορισμένο επίπεδο τιμών. Η ΕΕ εφαρμόζει μια πολιτική στον τομέα των γαλακτοκομικών προϊόντων, με στόχο την εξισορρόπηση της αγοράς, τη σταθεροποίηση των τιμών, την εξασφάλιση ενός δίκαιου βιοτικού επιπέδου για τους παραγωγούς και τη βελτίωση της

⁶⁹ Η διάκριση έγινε στις εξής πέντε επιμέρους αγορές: (i) Γάλα, Λευκό και Σοκολατούχο, (ii) Κρέμα Γάλακτος, (iii) Επιδόρπια με βάση το Γάλα, (iv) Γιαούρτι, (v) Ξινόγαλα

⁷⁰ Η σταθερή νομολογία των Δικαστηρίων, Ελληνικών και Ευρωπαϊκών, παρέχει ασφάλεια δικαίου στις επιχειρήσεις. Βλ. ΓΔΕΕ, απόφαση της 17.12.2009, T-57/01, Solvay, *Συλλογή*, σελ. II-4621, σκ. 247 και την εκεί παρατιθέμενη νομολογία

⁷¹ Ανακοίνωση της Επιτροπής, όσον αφορά τον ορισμό της σχετικής αγοράς για τους σκοπούς του κοινοτικού δικαίου ανταγωνισμού (ΕΕΕΕ C 372 της 9.12.1997 σελ. 5 επ.)

⁷² Σύμφωνα με το καθεστώς αποδίδεται σε κάθε κράτος-μέλος μια εθνική ποσόστωση παραδόσεων για το γάλα που παραδίδεται σε αγοραστές (κυρίως γαλακτοκομεία) και μια εθνική ποσόστωση άμεσων πωλήσεων για τις άμεσες πωλήσεις και διαθέσεις γάλακτος στους καταναλωτές, καθώς και για όλες τις πωλήσεις και διαθέσεις των υπόλοιπων γαλακτοκομικών προϊόντων

ανταγωνιστικότητάς τους⁷³. Με τη μεταρρύθμιση του 2003, δρομολογήθηκε η ελευθέρωση της ΚΟΑ δια της αποδυνάμωσης των μηχανισμών στήριξης των τιμών και με τη θέσπιση άμεσων ενισχύσεων του εισοδήματος. Οι δαπάνες για τον τομέα των γαλακτοκομικών προϊόντων αυξήθηκαν από 2.750 εκ. ευρώ το 2005, σε περίπου 4.500 εκ. ευρώ το 2007. Αναφορικά τώρα με τα πλεονασματικά βιομηχανικά προϊόντα (όπως π.χ. βούτυρο και γάλα σε σκόνη), αυτά αποτέλεσαν αντικείμενο χρηματοδότησης από την Ένωση μέχρι το 2004, και για μεγάλο χρονικό διάστημα, σημειώθηκαν μικρές υπερβάσεις της ποσόστωσης παράδοσης. Έκτοτε όμως η ποσόστωση υποχρησιμοποιείται συστηματικά. Σχετικά με το στόχο της σταθεροποίησης των τιμών, έχει αποδειχθεί από τις έρευνες της Επιτροπής, ότι η ονομαστική τιμή παραγωγού του γάλακτος μεταβλήθηκε ελάχιστα κατά το χρονικό διάστημα 1984-2006, σε σύγκριση με την περίοδο πριν από τη θέσπιση των ποσοτώσεων. Αντίθετα, σε σταθερές τιμές, η τιμή παραγωγού του γάλακτος βρίσκεται σε συνεχή πτωτική πορεία από το 1984. Η τιμή παραγωγού του γάλακτος και η τιμή καταναλωτή του γάλακτος δεν εξελίσσονται παράλληλα, καθώς υφίστανται την επίδραση διαφορετικών παραμέτρων⁷⁴. Ειδικότερα, για την αναφερόμενη περίοδο (ήτοι από την αρχή του 2000 έως και το τέλος του 2006), οι ονομαστικές τιμές καταναλωτή των γαλακτοκομικών προϊόντων αυξήθηκαν κατά 17%, ενώ η ονομαστική τιμή που καταβλήθηκε στον παραγωγό μειώθηκε κατά 6%. Είναι ενδεικτικό πως η Ένωση (των 15 κρατών-μελών) απώλεσε το ήμισυ των γαλακτοπαραγωγικών εκμεταλλεύσεων της στο διάστημα μεταξύ 1995 και 2007.

36. Η χρησιμοποίηση της μεθόδου των ποσοτώσεων θεωρείται, από οικονομική σκοπιά, ως καταλληλότερο μέτρο αντί της υψηλής φορολογίας, για τον έλεγχο της παραγωγής και την επίτευξη υψηλής ανταγωνιστικότητας σε όλα τα επίπεδα από την παραγωγή έως την διανομή ενός προϊόντος. Αρκετά μαθηματικά μοντέλα αποδεικνύουν αυτά ως θετικά αποτελέσματα⁷⁵. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια, οι εξελίξεις στον τομέα των γαλακτοκομικών προϊόντων οδηγούν στην απαλοιφή του συστήματος των ποσοτώσεων. Μετά από μια σημαντική πτώση στις τιμές και τα έσοδα των παραγωγών την περίοδο 2008-2009 που ακολούθησε τη ραγδαία αύξηση των τιμών του 2007, η αγορά γαλακτοκομικών προϊόντων ανέκαμψε το δεύτερο εξάμηνο του 2009 και συνέχισε να βελτιώνεται το πρώτο εξάμηνο

⁷³ Το γάλα συγκαταλέγεται στις κύριες γεωργικές παραγωγές της Ευρωπαϊκής Ένωσης: περισσότερες από ένα εκατομμύριο εκμεταλλεύσεις παράγουν ετησίως 148 εκατομμύρια τόνους γάλακτος, αξίας που προσεγγίζει τα 41 δισεκατομμύρια ευρώ, αντιπροσωπεύοντας το 14% της αξίας της ευρωπαϊκής γεωργικής παραγωγής (2006). Η Ένωση είναι παγκοσμίως η πρώτη περιοχή παραγωγής γάλακτος (27%), ακολουθούμενη από την Ινδία (20%) και τις Ηνωμένες Πολιτείες (16%). Η μεταποίηση του γάλακτος απασχολεί περίπου 400.000 άτομα στην Ευρώπη και αντιπροσωπεύει συνολικό κύκλο εργασιών της τάξης των 120 δισεκατομμυρίων ευρώ. Το μη επεξεργασμένο γάλα που παραδίδεται στα γαλακτοκομεία μετατρέπεται σε ευρύ φάσμα προϊόντων που προορίζονται για ανθρώπινη κατανάλωση και για ζωοτροφές ή για τη βιομηχανία. Πηγή: α) Διεθνής Ομοσπονδία Γάλακτος, "Production of cow milk", 2007 (Παραγωγή αγελαδινού γάλακτος, 2007), διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.fil-idf.org>, β) Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Η γεωργία στην Ευρωπαϊκή Ένωση-Στατιστικά και οικονομικά στοιχεία για το έτος 2008. Βλ. Πίνακα II στο Παράρτημα

⁷⁴ Βλ. Ειδική Έκθεση αρ. 14/2009 του Ευρωπαϊκού Ελεγκτικού Συνεδρίου, βάσει του άρθρου 248, παρ. 4, εδ. β' ΣΕΚ, σελ. 7 επ.

⁷⁵ Βλ. Rotemberg J., Saloner G., *Tariffs vs Quotas with Implicit Collusion*, The Canadian Journal of Economics / Revue canadienne d' Economie, Vol. 22, No 2, 1989, σελ. 237 επ. Dawson P., *The Simple Analytics of Agricultural Production Quotas*, Oxford Agrarian Studies, Vol. 19, No. 2, 1991, σελ. 127 επ.

του 2010⁷⁶. Η Ένωση, στοχεύοντας επικαιροποίηση του νομοθετικού πλαισίου ώστε αυτό να διευκολύνει την καλύτερη ανταπόκριση των παραγωγών στις ευκαιρίες της αγοράς, οδηγείται στην κατάργηση των ποσοτώσεων, όπως αναλύεται κατωτέρω.

37. Το ρυθμιστικό πλαίσιο της ΚΟΑ γάλακτος κατά την επίδικη περίοδο αφορούσε προϊόντα όπως γάλα, κρέμα γάλακτος, βούτυρο, γιαούρτι κá. Ωστόσο, δεν αφορούσε τα τυριά καθώς, ως προϊόντα κυρίως μη τυποποιημένα και κατά 90% προερχόμενα από πρόβειο γάλα, δεν εντάσσονταν βάσει της εθνικής και ευρωπαϊκής νομοθεσίας στην ΚΟΑ. Την περίοδο εξέτασης της υπόθεσης σε ισχύ ήταν ο Κανονισμός 1788/03 ο οποίος θέσπιζε εισφορά για τις ποσότητες των προϊόντων που συλλέγονταν ή πωλούνταν προς κατανάλωση πέραν ενός κατώτατου ορίου εγγύησης. Την τήρηση της διαχείρισης του καθεστώτος των ποσοτώσεων για την Ελλάδα είχε αναλάβει ο ΕΛ.Ο.Γ. Μάλιστα, για την αποτελεσματική δράση του είχε ενισχυμένες αρμοδιότητες σε συνεργασία με τις αρμόδιες αρχές του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και των οικείων Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων. Επιπροσθέτως, ο ΕΛ.Ο.Γ. είχε επωμιστεί την ευθύνη για τον ποιοτικό έλεγχο του γάλακτος. Μετά τη θέση σε ισχύ των Κανονισμών για την υγιεινή των τροφίμων, ορίστηκε ως αρμόδια αρχή ελέγχου της εφαρμογής και τήρησης των συστημάτων διασφάλισης της υγιεινής των τροφίμων ο Ε.Φ.Ε.Τ..
38. Κατόπιν αυτών των χρήσιμων πληροφοριών σχετικά με την αγορά και την πρωτογενή παραγωγή του γάλακτος καθώς επίσης και με τις νομικές ρυθμίσεις που ίσχυαν κατά την επίδικη περίοδο, θα κάνουμε λόγο για την αλυσίδα διανομής των γαλακτοκομικών προϊόντων. Η αλυσίδα του γάλακτος ξεκινά από την παραγωγή του σε κτηνοτροφικές μονάδες απ' όπου και αγοράζεται από τις μονάδες μεταποίησης και τυποποίησης. Οι περισσότερες ελληνικές γαλακτοβιομηχανίες στηρίζονται στην εγχώρια παραγωγή, ενώ, σε περίπτωση κάποιας έλλειψης, συνηθίζεται η αγοραπωλησία μεταξύ τους. Βάσει της εθνικής νομοθεσίας, απαιτούνται ειδικές προϋποθέσεις χημικής σύστασης και επεξεργασίας του γάλακτος, ώστε αυτό να φέρει την αναγραφή «ΦΡΕΣΚΟ»⁷⁷. Τη μεταποίηση ακολουθεί η διανομή του γάλακτος στα σημεία πώλησης, κυριότερα των οποίων είναι τα σούπερ-μάρκετ. Τα υπόλοιπα γαλακτοκομικά προϊόντα που παράγονται από τις άλλες κατηγορίες γάλακτος πλην του φρέσκου, διανέμονται με άλλους ρυθμούς, ενώ, συνήθως, διαπλέκονται στο δίκτυο διανομής αντιπρόσωποι, μεσάζοντες, και χονδρέμποροι. Έτσι, λοιπόν, στην αλυσίδα της διαδρομής του γάλακτος η κεντρική διάσταση της έννοιας του ανταγωνισμού, όπως

⁷⁶ Βλ. Πίνακα ΗΙ στο Παράρτημα

⁷⁷ Π.Δ. 115/1999 και Υπουργική Απόφαση 1100/1987. Η σύντομη προθεσμία των 5 ημερών που εισάγει η νομοθεσία, καθώς και οι συνθήκες παραγωγής συντήρησης και συσκευασίας που προβλέπονται έχουν θεωρηθεί ως το μεγαλύτερο εμπόδιο εισαγωγής γάλακτος από άλλα κράτη της ευρωπαϊκής ένωσης. Έχει, μάλιστα, υποστηριχθεί και η άποψη πως η νομοθεσία αποτελεί μέτρο ισοδύναμου αποτελέσματος κατ' άρθρον 34 ΣΛΕΕ. Είναι, πάντως, γεγονός πως η ελληνική αγορά γαλακτοκομικών προϊόντων παρέμεινε αρκετά στεγανοποιημένη από τις εγχώριες επιχειρήσεις του κλάδου (βάσει και των επίσημων στοιχείων των εισαγωγών), τουλάχιστον μέχρι τις αρχές του 2007, όταν η Βουλγαρία και η Ρουμανία έγιναν μέλη της ΕΕ

διαπιστώθηκε από την ΕπΑντ. έγκειται στην προσπάθεια εξασφάλισης επαρκούς ποσότητας γάλακτος, δεδομένης της εκ του νόμου περιοριζόμενης παραγωγής.

3.2. Strategic Groups

39. Ο ορισμός της αγοράς είναι εξίσου σημαντικός και από την οπτική των επιχειρήσεων. Η χάραξη των στρατηγικών ομάδων (strategic groups)⁷⁸ είναι για τις επιχειρήσεις ο πλέον διαδεδομένος και αξιόπιστος τρόπος αποτύπωσης των άμεσων ανταγωνιστών τους. Στις στρατηγικές ομάδες περιλαμβάνονται οι επιχειρηματικές μονάδες οι οποίες επιδιώκουν παρόμοιες στρατηγικές με παρόμοιους πόρους. Οι εταιρίες κάθε κλάδου διαφοροποιούνται ως προς διάφορα μεγέθη, όπως ο βαθμός κάλυψης της αγοράς, το μέγεθός τους, τα κανάλια διανομής, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο διαφημίζουν τα προϊόντα τους⁷⁹.
40. Στην εγχώρια αγορά των γαλακτοκομικών προϊόντων τόσο η ΕπΑντ όσο και οι κλαδικές έρευνες αποτυπώνουν κάποιες μεγάλες γαλακτοβιομηχανίες οι οποίες ελέγχουν το μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής επικράτειας και ανταγωνίζονται σκληρά μεταξύ τους. Πέραν αυτών υπάρχουν και οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις, οι οποίες, λόγω της περιορισμένης δυναμικότητας παραγωγής, καλύπτουν τις τοπικές αγορές. Αυτή η δομή της αγοράς βοηθάει την ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας, ενώ η διευκόλυνση που παρείχε η τυποποίηση της παραγωγικής διαδικασίας συνεισφέρει στην αποτελεσματικότερη διαχείριση και αύξηση της ανταγωνιστικότητας των μικρότερων επιχειρήσεων⁸⁰. Η δομή αυτή της αγοράς εξηγεί τα άκρως αρνητικά αποτελέσματα που είχε η συνεννόηση των μεγάλων επιχειρήσεων στον τομέα των γαλακτοκομικών προϊόντων.
41. Η υιοθέτηση και η συστηματική εφαρμογή μιας διαφορετικής φιλοσοφίας διοίκησης από κάθε στρατηγική ομάδα οδηγεί στην επίτευξη καλών οικονομικών αποτελεσμάτων τόσο για την ίδια όσο και για την αγορά⁸¹. Τέτοιες αντιλήψεις όπως οι επενδύσεις σε συνεχείς καινοτομίες, ο εμπλουτισμός του έμψυχου και άψυχου δυναμικού βοηθάει τις επιχειρήσεις να προσαρμόζονται στη συνεχώς μεταβαλλόμενη αγορά⁸². Ακόμη, είναι συχνό το φαινόμενο της σύναψης εμπορικών συμφωνιών μεταξύ των στρατηγικών ομάδων για την καλύτερη προώθηση των προϊόντων τους. Για παράδειγμα, στην εξεταζόμενη υπόθεση

⁷⁸ Βλ. Mcgee J., Thomas H., *Strategic Groups: Theory, Research and Taxonomy*, Strategic Management Journal, Vol. 7, 1986, σελ. 141

⁷⁹ Για την χαρτογράφηση των στρατηγικών ομάδων απαιτείται η επιλογή δύο ιδιαίτερων μεταβλητών που χαρακτηρίζουν και διαφοροποιούν τις επιχειρήσεις ενός κλάδου. Οι μεταβλητές αυτές θα ορίζουν τον οριζόντιο και κατακόρυφο άξονα. Οι δύο αυτές μεταβλητές δεν θα πρέπει να έχουν μεγάλο βαθμό συσχέτισης. Ακολούθως αποτυπώνουμε γραφικά την διαστύρωση αυτών των δύο μεταβλητών για κάθε επιχείρηση του κλάδου. Οι επιχειρήσεις που θα ευρεθούν πολύ κοντά μεταξύ τους αποτελούν στρατηγική ομάδα, ενώ το εύρος του κύκλου αντανάκλα το μερίδιο της ομάδας στον κλάδο. Με την μέθοδο αυτή μπορούμε να εντοπίσουμε τα εμπόδια μετακίνησης (mobility barriers) των εταιριών εντός του κλάδου. Βλ. Πανεπιστημιακές Παραδόσεις/Φυλλάδιο Καθηγητή κ. Γεωργόπουλου, MBA-TQM, 2009-2010, σελ. 15 επ.

⁸⁰ ICAP, *Κλαδική Μελέτη Γαλακτοκομικών Προϊόντων*, 2007, σελ. 29 επ.

⁸¹ Βλ. Δερβιτσιώτης Κ., Λαγοδήμος Α., *Ανταγωνιστικότητα των Επιχειρήσεων*, εκδ. Οικονομική Βιβλιοθήκη, 2007, σελ. 49 επ.

⁸² Βλ. Slywotzky A., *Value Migration: How to Think Several Moves Ahead of the Competition*, Harvard Business School Press, 1996

αναπτύχθηκαν τέτοιες συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων του κλάδου μεταποίησης γαλακτοκομικών προϊόντων με τις επιχειρήσεις του κλάδου εμπορίας αυτών.

42. Καθίσταται, λοιπόν, σαφές πως η μέθοδος ορισμού της αγοράς μέσω των στρατηγικών ομάδων εξυπηρετεί την καλύτερη παρατήρηση των ανταγωνιστικών πρακτικών και την καλύτερη ανάλυση του εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος ενός κλάδου, και για αυτόν τον λόγο θα πρέπει να προτιμάται από τις επιχειρήσεις. Εξάλλου, η μέθοδος αυτή είναι ένα ιδιαίτερος χρήσιμο εργαλείο και για τις αρχές ανταγωνισμού αλλά και για τα Δικαστήρια, κατά τον έλεγχο της συμπεριφοράς των επιχειρήσεων και της ανάπτυξης των στρατηγικών τους, ως προς το δίκαιο του ανταγωνισμού.

4. Σύγχρονες εξελίξεις στην Κοινή Οργάνωση Γάλακτος

43. Η ύπαρξη για μεγάλο χρονικό διάστημα σταθερών ποσοτώσεων και υψηλών θεσμικών τιμών, με εγγυημένες δυνατότητες διάθεσης στην αγορά για τα γαλακτοκομικά προϊόντα, δημιούργησε δυσκαμψίες στην αγορά. Η διαρθρωτική προσαρμογή συχνά παρεμποδιζόταν, οι επιχειρήσεις της αλυσίδας παραγωγής δεν ενθαρρύνονταν να ανταποκριθούν στα μηνύματα της αγοράς, όπως στις διακυμάνσεις των τιμών, ενώ υπήρχαν περιορισμένα κίνητρα για καινοτομία και αύξηση της παραγωγικότητας. Το 2009 ξέσπασε κρίση στις τιμές των γαλακτοκομικών προϊόντων η οποία ανέδειξε αυτές τις ελλείψεις όσον αφορά τον προσανατολισμό του τομέα του γάλακτος στην αγορά. Για τον λόγο αυτό, αποφασίστηκε η συγκρότηση μιας Ομάδας Εμπειρογνομόνων Υψηλού Επιπέδου για το γάλα (ΟΕΥΕ), με αποκλειστική αποστολή τη διαμόρφωση ενός κανονιστικού πλαισίου το οποίο μακροπρόθεσμα μπορεί να συμβάλει στη σταθεροποίηση της αγοράς και του εισοδήματος των παραγωγών και να εξασφαλίσει μεγαλύτερη διαφάνεια.
44. Μεταξύ των διαπιστώσεων της Ομάδας ήταν και η ανισορροπία στην αγορά των γαλακτοκομικών προϊόντων, που οφείλεται κυρίως στις παραβιάσεις των κανόνων ανταγωνισμού από τις συμβατικές σχέσεις μεταξύ των μερών της αλυσίδας, όπως ακριβώς αποφάνθηκε και η ΕπΑντ για την ελληνική αγορά και κατέγραψε στις εξεταζόμενες αποφάσεις⁸³. Ειδικότερα, η δομή της αγοράς διαφέρει σημαντικά μεταξύ και εντός των κρατών-μελών, συχνά δε η συγκέντρωση της παραγωγής είναι αισθητά χαμηλότερη από τη συγκέντρωση σε επίπεδο μεταποίησης. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ανισορροπία στη διαπραγματευτική ισχύ μεταξύ των δύο αυτών επιπέδων, με άμεση συνέπεια σοβαρή έλλειψη προσαρμογής της προσφοράς στη ζήτηση και αθέμιτες εμπορικές πρακτικές. Ειδικότερα, οι γεωργοί συχνά δεν γνωρίζουν την τιμή που θα τους καταβληθεί για το γάλα όταν το παραδίδουν (αυτή συχνά καθορίζεται πολύ αργότερα από τα γαλακτοκομεία με

⁸³ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση, COM (2010) 728 τελικό της 9.12.2010, Πρόταση Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1234/2007 του Συμβουλίου όσον αφορά τις συμβατικές σχέσεις στον τομέα του γάλακτος και των γαλακτοκομικών προϊόντων

βάση κριτήρια επί των οποίων ο γεωργός δεν έχει απολύτως κανέναν έλεγχο). Από την άλλη πλευρά, τα γαλακτοκομεία, δεν γνωρίζουν την ποσότητα που πρόκειται να τους παραδοθεί. Συμπερασματικά, η κατανομή της προστιθέμενης αξίας στην αλυσίδα δεν είναι ισορροπημένη και υφίσταται σημαντικό πρόβλημα στη μετάδοση των μεταβολών των τιμών κατά μήκος της αλυσίδας.

45. Για τους λόγους αυτούς έγινε από την Επιτροπή η πρόταση της πλήρους κατάργησης των ποσοτώσεων στο τομέα του γάλακτος από το 2015, η οποία και έγινε δεκτή. Έτσι, ήδη αρκετά κράτη έχουν εισαχθεί σε διαδικασία «ομαλής προσγείωσης», όπως ονομάζεται χαρακτηριστικά. Παράλληλα, μέσω των νέων μέτρων που ελήφθησαν αναφορικά με τις μεθόδους σύναψης επίσημων συμβάσεων μεταξύ των επιχειρήσεων της αλυσίδας, η Επιτροπή ευελπιστεί⁸⁴, πως ως αποτέλεσμα όλοι οι εμπλεκόμενοι παράγοντες του κλάδου:
- θα έχουν καλύτερη εικόνα της κατάστασης της αγοράς
  - θα αντιδρούν καλύτερα στα εκάστοτε σημάδια αλλαγής στην αγορά
  - θα ευθυγραμμίζουν καλύτερα τις τιμές χονδρικής και λιανικής με τις τιμές που καταβάλλονται στους κτηνοτρόφους
  - θα προσαρμόζουν την προσφορά στη ζήτηση
  - θα θέσουν τέρμα στις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές.
46. Στο κεφάλαιο αυτό έγινε η ανάλυση της σχετικής αγοράς των γαλακτοκομικών προϊόντων στην ελληνική επικράτεια. Με τις αναφορές στην ευρωπαϊκή νομοθεσία παρουσιάστηκαν το πλαίσιο εντός του οποίου κινείται μια ελληνική επιχείρηση και οι υποχρεώσεις που αυτή υπέχει δραστηριοποιούμενη σ' ένα κλάδο που δεν ρυθμίζεται αποκλειστικά από τον κρατικό νομοθέτη αλλά παράλληλα, και κυρίως, από τον ευρωπαίο. Στο δεύτερο μέρος, και με δεδομένα πλέον τα στοιχεία της αγοράς, θα αναλυθούν οι παραβάσεις κατά του ανταγωνισμού που τελέστηκαν από τις ελληνικές γαλακτοβιομηχανίες και διαπιστώθηκαν από την ΕπΑντ.

---

⁸⁴ COM (2010) 727 τελικό της 8.12.2010, Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, Εξέλιξη της κατάστασης της αγοράς και οι επακόλουθοι όροι της ομαλής σταδιακής κατάργησης του συστήματος γαλακτοκομικών ποσοτώσεων

III. ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ - ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΒΑΣΕΩΝ

47. Η αγορά που εν προκειμένω μας ενδιαφέρει οριοθετήθηκε και αναλύθηκαν οι ιδιαίτερες νομικές ρυθμίσεις που την διέπουν και επηρεάζουν την ένταση του ανταγωνισμού στον οικείο κλάδο. Στο παρόν μέρος της εργασίας θα προχωρήσουμε στη νομική και οικονομική ανάλυση των παραβάσεων που διαπιστώθηκαν από την ΕπΑντ. Το μέρος αποτελείται από τρία κεφάλαια: Το πρώτο κεφάλαιο θα καλύψει την παρουσίαση των διοικητικών διαδικασιών που προηγήθηκαν της έκδοσης των αποφάσεων της ΕπΑντ. Στα επόμενα δύο θα γίνει η παρουσίαση των οριζόντιων και των κάθετων παράνομων συμπράξεων. Η σειρά αυτή κρίθηκε κατάλληλη κατά αντιστοιχία της διαδικασίας έκδοσης των διοικητικών και των δικαστικών αποφάσεων.

Κεφάλαιο 1. Προστασία των δικαιωμάτων των εταιριών κατά τη Διοικητική και Δικαστική Διαδικασία

1.1. Γενικά

48. Η διαδικασία εξέτασης των υποθέσεων από την ΕπΑντ είναι μια διοικητική διαδικασία υπό ευρεία έννοια, κατά την οποία οι επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα να υπερασπίσουν τις θέσεις τους ενώπιον του οργάνου, όπως προβλέπεται πριν από την έκδοση μίας ατομικής εκτελεστής διοικητικής πράξης⁸⁵. Όπως αναφέρθηκε, η διαδικασία ενώπιον της ΕπΑντ ρυθμίζεται από τον Κανονισμό Λειτουργίας και Διαχείρισης που προβλέπει – μεταξύ άλλων – και τα δικονομικά δικαιώματα των μερών⁸⁶. Η προκείμενη υπόθεση χαρακτηρίζεται από δύο ιδιαιτερότητες. Αρχικά, η παρουσία ενός μεγάλου αριθμού εταιριών εξαιρετικά σημαντικών για την οικονομία της χώρας, σήμαινε αυτομάτως μία ιδιαίτερος δύσκολη διαδικασία για την ΕπΑντ, ενώπιον της οποίας υποβλήθηκε σωρία αιτημάτων αναφορικά με την ορθότητα της διαδικασίας και την προστασία των δικαιωμάτων τους⁸⁷. Εν συνεχεία, μεσούσης της επίδικης περιόδου τέθηκε σε ισχύ νέος Κανονισμός Λειτουργίας και οι αλλαγές τις οποίες επέφερε θεωρήθηκε από τις επιχειρήσεις πως χειροτέρευαν δικονομικά τα δικαιώματα άμυνάς τους. Η απόφαση της ΕπΑντ επί των ενστάσεων των εταιριών αποτελεί νομολογιακό προηγούμενο όσον αφορά τις αιτιολογίες απόρριψης⁸⁸. Για το λόγο αυτό, είναι

⁸⁵ Για τον τρόπο παραγωγής διοικητικών πράξεων και τους γενικότερους κανόνες δικαίου που ρυθμίζουν τη διοικητική διαδικασία, βλ. Σπηλιωτόπουλος Ε., *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου Ι*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 2007, σελ. 167 επ.

⁸⁶ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην απόφαση 369/V/2007, σκέψη 16, καθ' όλη τη διαδικασία υποβλήθηκαν ενστάσεις κατά του κύρους της με διάφορα αιτήματα. Παρά ταύτα, όπως αναφέρεται στη σκέψη 101, η ΕπΑντ απάντησε μόνο στα πραγματικά και νομικά στοιχεία τα οποία αιτιολογούν τη λήψη της απόφασης. Βλ. την εκεί παρατεθείσα νομολογία του ΔΕΕ

⁸⁷ Περίπου 90 σκέψεις, που αντιστοιχούν σχεδόν στο 1/3 της απόφασης 369/V/2007, αφορούσαν την εξέταση των ενστάσεων των εταιριών. Για την ανάλυση των απαντήσεων της ΕπΑντ, βλ. Μουριανιάκης Ι., *Παρατηρήσεις επί της απόφασης 369/V/2007*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2008, σελ. 307 επ.

⁸⁸ Στο άρθρο 27 Ν.3959/2011, προβλέπεται η υποχρέωση αιτιολόγησης των αποφάσεων της ΕπΑντ, σύμφωνα με τη γενική αρχή της νομιμότητας

σημαντικό να εξεταστεί διεξοδικά η απάντηση της ΕπΑντ στις προβαλλόμενες αιτιάσεις για τη σωστή διενέργεια της διαδικασίας ενώπιόν της.

49. Το θέμα της προστασίας των δικαιωμάτων άμυνας των επιχειρήσεων έχει τεθεί διαχρονικά και στα πλαίσια των ενωσιακών διοικητικών διαδικασιών ενώπιον της Επιτροπής⁸⁹ στην οποία έχει ανατεθεί, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, η επίβλεψη της εφαρμογής των κανόνων του ανταγωνισμού. Εισαγωγικά θα πρέπει να σημειωθεί πως οι ενστάσεις που προβάλλονται από τις επιχειρήσεις⁹⁰ αντλούνται συνήθως από τις γενικές αρχές⁹¹ του ενωσιακού δικαίου, των εθνικών δικαίων ή από την ΕΣΔΑ⁹². Η ιστορία της διαμόρφωσης των γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου, ανάγεται στη νομολογία του ΔΕΕ, στις σημαντικές, δηλαδή, αποφάσεις που εξέδωσε στα τέλη της δεκαετίας του '60, και, ειδικότερα, στην απόφαση *Internationale Handelsgesellschaft*⁹³. Με ρητή πηγή αναφοράς το άρθρο 340 εδ. β' ΣΛΕΕ, οι γενικές αρχές του ενωσιακού δικαίου μαζί με το γραπτό δίκαιο, αποτελούν το σύνολο της ευρωπαϊκής έννομης τάξης, το οποίο και διαπνέει το δίκαιο όλων των κρατών-μελών⁹⁴. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε πολλές περιπτώσεις, όπου ο Ευρωπαϊός Δικαστής, κατόπιν έρευνας των εθνικών δικαίων, διαπίστωσε έντονες αποκλίσεις σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων, προτίμησε να διακηρύξει την ενωσιακή κατοχύρωση αυτών⁹⁵.
50. Αναφορικά τώρα με το εθνικό δίκαιο, τα θεμελιώδη δικαιώματα περιλαμβάνονται σε συνταγματικές διατάξεις αλλά και στην κείμενη νομοθεσία⁹⁶. Εξάλλου, σ' ένα

⁸⁹ Ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα που τέθηκαν ήταν η εφαρμογή της ΕΣΔΑ και η άντληση δικαιωμάτων απ' αυτήν στις διαδικασίες ενώπιον της Επιτροπής, η οποία εξ' ορισμού δεν είναι Δικαστήριο. Με την ΔΕΕ, 28.3.1996, Γνωμοδότηση 2/1994, *Συλλογή*, σελ. I-1759, είχε κριθεί πως η τότε Κοινότητα δεν είχε αρμοδιότητα να προσχωρήσει στην ΕΣΔΑ και συνεπώς η επίκληση δικαιωμάτων πηγαζόντων εξ' αυτής δεν ήταν νομικά δυνατή. Με την Συνθήκη της Λισσαβόνας, και τις αναγκαίες τροποποιήσεις που επήλθαν, η Ένωση μπορεί να προσχωρήσει τελικά στην ΕΣΔΑ, με τις όποιες δυσκολίες ενυπάρχουν ακόμη. Για το θέμα βλ. Περάκης Μ., *Η προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ μετά τη Συνθήκη της Λισσαβόνας: Μία προσέγγιση υπό το πρίσμα της αυτονομίας της ενωσιακής έννομης τάξης*, ΕΕΕυρΔ, 2010, σελ. 13 επ.

⁹⁰ Στο ευρωπαϊκό δίκαιο ο πολίτης – έννοια που αφορά τόσο τα φυσικά όσο και τα νομικά πρόσωπα –, κατά το πρώτο στάδιο λειτουργίας της Ένωσης είχε συνδεθεί αποκλειστικά με την επίτευξη οικονομικών αποτελεσμάτων, ήταν, δηλαδή, απλώς πολίτης της αγοράς «*Markbürger*». Μολαταύτα, με την πρόοδο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, ο πολίτης καθίσταται υποκείμενο δικαιωμάτων ανεξαρτήτως της οικονομικής δραστηριότητάς του, τα οποία μπορεί να επικαλείται τόσο ενώπιον του ευρωπαϊού όσο και του εθνικού δικαστή. Βλ. Παπαγιάννης Δ., *Εισαγωγή στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 2007, σελ. 55 επ.

⁹¹ Σύμφωνα με τον Dworkin, οι αρχές περισσότερο, παρά οι κανόνες, αποτελούν τα θεμέλια της έννομης τάξης και τον προνομιακό τρόπο εκφοράς των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αφού είναι προορισμένες να εξασφαλίζουν τη συνοχή και την πληρότητα του κανονιστικού συστήματος και να ισχυροποιούν το καθεστώς του δικαίου στα δημοκρατικά κράτη. Βλ. Dworkin R., *Prendre les Droits au Sereux*, Paris, 1995

⁹² Στην επίσημη εφημερίδα της Ένωσης C 364 της 18.12.2000, σελ. 1, δημοσιεύθηκε ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως κατάληξη της προηγηθείσας δυναμικής διαδικασίας εξέλιξης προστασίας των ανθρώπινων δικαιωμάτων στην Ένωση. Ο κατάλογος αυτός αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα των Συνθηκών και δημιουργεί μια κουλτούρα πρακτικής εφαρμογής και αξίωσης της προστασίας στην καθημερινή ζωή των ευρωπαίων πολιτών και επιχειρήσεων. Βλ. Γιαταγάνης Ξ., *Η ενσωμάτωση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις Συνθήκες*, εκδ. Σάκκουλα, 2003, σελ. 3 επ.

⁹³ ΔΕΕ, απόφαση της 17.12.1970, Υπόθεση 11/70, *Internationale Handelsgesellschaft*, *Συλλογή*, ελληνική ειδική έκδοση, σελ. 581. Η σκέψη 4 αποτέλεσε και το *obiter dictum* της συγκεκριμένης απόφασης

⁹⁴ Η μεθοδολογία ταυτοποίησης των γενικών αυτών αρχών έγινε επί τη βάση του συγκριτικού δικαίου, με κοινή αναφορά τις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών-μελών.

⁹⁵ Αποφάσεις ΓΔΕΕ, απόφαση της 14.5.1998, T-348/94, *Enso Espaňola*, *Συλλογή*, σελ. II-1875, σκ. 49 και ΓΔΕΕ, απόφαση της 11.3.1999, T-156/94, *Siderurgica Aristrain*, *Συλλογή*, σελ. II-645, σκ. 41

⁹⁶ Βλ. Χρυσανθάκης Χ., *Εισηγήσεις Συνταγματικού Δικαίου*, Οργάνωση του Κράτους – Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα – ΕΣΔΑ, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2007, σελ. 147 επ. Τα νομικά πρόσωπα, όπως οι επιχειρήσεις είναι φορείς των δικαιωμάτων που προσιδιάζουν στην φύση τους, όπως το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης, προστασίας των επιχειρηματικών μυστικών ως έκφραση της ιδιοκτησίας, κλπ.

σύγχρονο κράτος δικαίου η έννομη τάξη διαπνέεται από την φιλελεύθερη ιδεολογία στις σχέσεις ατόμου και κράτους αναγνωρίζοντας στο άτομο δικαιώματα που περιορίζουν τις εξουσίες του κράτους⁹⁷. Ας εξετάσουμε, λοιπόν, τις επικλήσεις των εταιριών.

1.2. Επί της αρμοδιότητας της ΕπΑντ

51. Από τις εταιρίες που συμμετείχαν στην διαδικασία υποστηρίχθηκε η θέση πως η ΕπΑντ δεν είχε αρμοδιότητα να επιληφθεί της υπόθεσης, καθώς, σύμφωνα με τις αιτιάσεις τους έδει να εφαρμοστεί ο Κανονισμός 1184/2006. Σύμφωνα με αυτόν, οι συμφωνίες των επιχειρήσεων που στοχεύουν στην πραγμάτωση και ανάπτυξη της εθνικής αγοράς γαλακτοκομικών, εξαιρούνται της απαγορεύσεως. Η ΕπΑντ αρχικά ορίζει ότι εφαρμοστέο είναι το νομικό πλαίσιο που ισχύει κατά την εκάστοτε επίδικη περίοδο, επομένως επαναδιατυπώνει το αίτημα εντός του σωστού νομικού πλαισίου, ήτοι του Κανονισμού ΕΟΚ/26/62. Σύμφωνα λοιπόν με το άρθρο 2 του Κανονισμού αυτού, αποκλειστική αρμοδιότητα για την παροχή εξαίρεσης σε συμφωνίες μεταξύ παραγωγών γεωργικών προϊόντων που είναι απαραίτητες για την υλοποίηση των στόχων της ΚΓΠ, έχει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Όμως, η αρμοδιότητα αυτή δεν είναι αυτόματη, αλλά απαιτεί είτε προηγούμενη αυτεπάγγελτη ενέργεια της ίδιας είτε αίτηση αρμόδιας αρχής κράτους-μέλους. Η ΕπΑντ αποσαφήνισε πως ούτε η Επιτροπή ξεκίνησε διαδικασία αυτεπάγγελτης έρευνας, ούτε ζητήθηκε η συνδρομή της από την ΕπΑντ. Κατά συνέπεια, η ΕπΑντ είχε την αποκλειστική αρμοδιότητα για την εξέταση της υπόθεσης. Μάλιστα οι διαπιστωθείσες παραβάσεις δεν μπορούσαν να τύχουν εξαίρεσης δεδομένου ότι, αφενός μεν δεν εντάσσονταν σε μια κοινή οργάνωση εθνικής γεωργικής αγοράς που ούτως ή άλλως δεν υφίστατο, αφετέρου δε η όποια εξαίρεση πρέπει να ερμηνεύεται στενά και υπό το πρίσμα της συμβολής της στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας εντός του κλάδου.
52. Δεν είναι η πρώτη φορά, πάντως, που αμφισβητείται η αρμοδιότητα της ΕπΑντ. Σε σειρά προγενέστερων αποφάσεων της (332/V/2007, 370/V/2007, 288/IV/2005) αυτή κλήθηκε να εξετάσει συμφωνίες κατασκευαστών αυτοκινήτων με τους εμπορικούς αντιπροσώπους τους που εκδήλωσαν αντανταγωνιστική συμπεριφορά μέσω συμβάσεων καθορισμού τιμών, όρων συναλλαγής, ποσοτικών στόχων κ.ά. Οι εταιρίες είχαν αμφισβητήσει την αρμοδιότητα της ΕπΑντ να ελέγξει τις συγκεκριμένες συμφωνίες επικαλούμενες τους τότε εφαρμοζόμενους Κανονισμούς Ομαδικής Απαλλαγής (Κανονισμοί 1475/1995 και 1400/2002). Και τότε, η ΕπΑντ διακήρυξε πως αποτελεί την μόνη⁹⁸ αρμόδια αρχή ελέγχου της νομοθεσίας του ανταγωνισμού.

⁹⁷ Βλ. Μαυριάς Κ., *Σύνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. Αντ. Σάκουλα, 2004, σελ 89 επ.

⁹⁸ Με την ίδρυση και νέων ανεξάρτητων ρυθμιστικών αρχών, όπως για παράδειγμα της Ελληνικής Επιτροπής Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων (Ν.2867/2000), οι οποίες έχουν συγκεκριμένη αρμοδιότητα επί ενός κλάδου της οικονομίας, μεταβιβάστηκε και μέρος της εξουσίας ελέγχου των κανόνων ανταγωνισμού εντός του κλάδου στις νέες αυτές αρχές. Για το θέμα, βλ. Τζουγανάτος Δ., *Ο Στόχος Αναβάθμισης της Επιτροπής Ανταγωνισμού και οι αστοχίες του Ν.3373/2005*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2005, σελ. 1032

1.3. Δικαίωμα σε Δίκαιη Δίκη

53. Μεταξύ των ενστάσεων των εταιριών προτάθηκε και η παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη⁹⁹. Το δικαίωμα αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ και έχει διάφορες εκφάνσεις¹⁰⁰. Κατωτέρω θα αναλυθούν οι ισχυρισμοί των εταιριών, ως προς την πιθανή παραβίαση του δικαιώματος αυτού.

A. Οργάνωση της διαδικασίας. Εν πρώτοις, υποστηρίχθηκε πως η απόφαση της ΕπΑντ να διαχωρίσει τις κάθετες από τις οριζόντιες συμπράξεις ήταν ανατιολόγητη. Η ΕπΑντ αντέτεινε πως έχει δυνατότητα, χάριν καλύτερης οργάνωσης της διαδικασίας αλλά και προστασίας των ευαίσθητων εμπορικών δεδομένων των εταιριών, να διατάζει κάθε πρόσφορο μέτρο ώστε να διευκολυνθεί τόσο το έργο της ίδιας όσο και η υπερασπιστική γραμμή των εταιριών. Εξάλλου, ο χωρισμός των υποθέσεων βρίσκει έρεισμα στην ιδιαιτερότητα της φύσης των κάθετων περιορισμών που ενέχουν την έννοια της διαφοροποίησης της αγοράς η οποία ποικίλει ανάλογα με τη ζητούμενη ποσότητα, τις παραγωγικές ικανότητες της επιχείρησης και το καταναλωτικό κοινό στο οποίο απευθύνεται¹⁰¹. Στην διαπίστωση αυτή προέβη και το ΔΕΦΑθ τονίζοντας πως κάθε είδους παράβαση αποτελεί διακριτή, λογική και οικονομική ενότητα, ώστε η έκδοση ξεχωριστής απόφασης επιβάλλεται και για λόγους πληρότητας της αιτιολογίας¹⁰².

B. Η εφαρμογή του νέου Κανονισμού Λειτουργίας. Όπως προαναφέρθηκε, κατά την εξέταση της Υπόθεσης, τέθηκε σε ισχύ νέος Κανονισμός Λειτουργίας, ο οποίος περιελάμβανε, μεταξύ άλλων, ρυθμίσεις για την ταχύτερη εξέταση των υποθέσεων. Οι εταιρίες υποστήριξαν πως ο νέος Κανονισμός ήταν αντισυνταγματικός, απειλούσε την ασφάλεια δικαίου, συνεπώς δεν έπρεπε να εφαρμοσθεί. Ωστόσο, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε και το ΔΕΦΑθ, ερειδόμενο επί ευρωπαϊκής νομολογίας, κάθε κανόνας διαδικασίας θεωρείται ως εφαρμοζόμενος σε εκκρεμείς υποθέσεις κατά το χρονικό σημείο που τίθεται σε ισχύ¹⁰³. Έπειτα, οι εταιρίες ισχυρίστηκαν πως η σύντμηση των προθεσμιών συνιστούσε χειροτέρευση της θέσης τους ενώπιον της ΕπΑντ. Επ' αυτού του ισχυρισμού ακολούθησε η ερμηνευτική προσέγγιση της ΕπΑντ, εκ της οποίας

⁹⁹ Κατά πάγια άποψη η έννοια του όρου «δίκαιος» δεν αναφέρεται στην ορθότητα της δικαστικής απόφασης, αλλά στην έγκαιρη, ουσιαστική και αδιάβλητη υπό διαδικαστικές (δικονομικές) εγγυήσεις, διεξαγωγή της δίκης, ώστε να είναι δυνατή η αντικειμενική αναζήτηση της αλήθειας και η έγκυρη και αποτελεσματική προστασία του διαδίκου. Για την ανάλυση του άρθρου, βλ. Συλλογικό έργο, *Η Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Ευρώπη*, εκδ. Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών, 2006, σελ. 65 επ.

¹⁰⁰ Έχει υποστηριχτεί πως κατά την διοικητική διαδικασία ενώπιον της Ευρωπαϊκής Επιτροπής δεν τίθεται θέμα διακύβευσης των εγγυήσεων του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, αφού κάθε απόφαση προσβάλλεται παραδεικτώσ ενώπιον των Δικαστηρίων, τα οποία ασφαλώς πληρούν τις απαιτήσεις του εν λόγω άρθρου. Το γεγονός, μάλιστα, ότι οι ιδιώτες έχουν στη διάθεσή τους τα 2/3 του δικαστικού συστήματος (προσφυγή ενώπιον του ΓΔΕΕ και αναίρεση ενώπιον του ΔΕΕ) καταδεικνύει την παρουσία στην ενωσιακή έννομη τάξη ενός ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου κατά την έννοια της ΕΣΔΑ. Βλ. Lenaerts K., Vanhamme J., *Procedural rights of private parties in the Community administrative process*, *Common Market Law Review*, No 34, 1997, σελ. 531 επ. Αντιστοίχως, η δόμηση του ελληνικού δικαιοδοτικού συστήματος, που επιτρέπει την προσφυγή ουσίας και μπορεί να παραλληλιστεί με το αντίστοιχο ευρωπαϊκό, πληροί κατ' αναλογία τις προϋποθέσεις του άρθρου 6.

¹⁰¹ Για το θέμα, βλ. Κόκκορης Ι., *Νομικές και Οικονομικές Επεκτάσεις των Κάθετων Περιορισμών*, στο συλλογικό έργο: *Η Μεταρρύθμιση του Ευρωπαϊκού και Ελληνικού Δικαίου του Ελεύθερου Ανταγωνισμού*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2008, σελ. 277 επ.

¹⁰² ΔΕΦΑθ 559/2010, σκ. 15

¹⁰³ ΓΔΕΕ, απόφαση της 28.1.2004, T-180/01, Euroagri, *Συλλογή*, σελ. II-369, σκ. 36

συνήχθη πως με τις νέες διατάξεις οι εταιρίες είχαν τα ίδια ή και περιεκτικότερα δικαιώματα υπεράσπισης και μάλιστα η υπόθεσή τους θα εξεταζόταν σε λιγότερο χρόνο (σκ. 54-61 απόφασης 369/V/2007)¹⁰⁴. Κατά δεύτερον, οι εταιρίες υποστήριξαν πως περιορίστηκε ανατιολόγητα ο αριθμός των εξεταζόμενων μαρτύρων. Σχεδόν στο σύνολο των κατ' αντιμωλία διαδικασιών, οι διάδικοι δύνανται να αποδεικνύουν τους ισχυρισμούς τους με μάρτυρες. Σύμφωνα με αυτή την αρχή και οι επιχειρήσεις, στις οποίες έχει απευθύνει αιτιάσεις η ΕπΑντ διατηρούν το δικαίωμα ανταπάντησης σε αυτές κατά τρόπο αναλυτικό, προσκομίζοντας σχετικά έγγραφα και αποδεικτικά στοιχεία, προς αθώωσή τους. Μπορούν, επίσης, να προτείνουν μάρτυρες προς απόδειξη των ισχυρισμών τους¹⁰⁵. Στο δίκαιο της Ένωσης, το δικαίωμα αυτό δεν είναι απεριόριστο, και σύμφωνα με τη νομολογία δεν εναπόκειται στην Επιτροπή να παράσχει στην ενδιαφερόμενη επιχείρηση τη δυνατότητα να εξετάσει ένα συγκεκριμένο μάρτυρα¹⁰⁶. Η Επιτροπή έχει, δηλαδή, εύλογο περιθώριο εκτιμήσεως για να κρίνει ως προς το ενδιαφέρον που μπορεί να παρουσιάζει η ακρόαση κάποιων προσώπων. Σε αντιστοιχία με την νομολογία αυτή, η ερμηνεία της ΕπΑντ (σκ. 52 απόφασης 369/V/2007) αναφέρει πως σε μεγάλες υποθέσεις όπου εμπλέκονται πολλές εταιρίες είναι σκόπιμο να εξετάζονται οι ουσιώδεις μάρτυρες προς εξυπηρέτηση της ταχείας επίλυσης των διαφορών. Επιπροσθέτως, πρέπει να αναφερθεί πως υποβλήθηκαν ενστάσεις τόσο για τη συγκρότηση όσο και για τη λειτουργία του οργάνου, οι οποίες όμως απορρίφθηκαν ως αβάσιμες τόσο από την ΕπΑντ όσο και από το ΔΕΦΑθ. Η νόμιμη συγκρότηση του οργάνου είναι ζήτημα μείζονος σημασίας, αλλά η διεξοδική νομική ανάλυση των ισχυρισμών αυτών εκφεύγει του αντικειμένου της παρούσης μελέτης. Γενικότερα, οι εταιρίες υποστήριξαν πως εκ της εφαρμογής του νέου Κανονισμού, ήταν εκτεθειμένες σε νομική αβεβαιότητα, λόγω των διαφορετικών προθεσμιών και κανόνων απόδειξης που θα ίσχυαν, με κίνδυνο τη χειροτέρευση της θέσης τους. Τα αιτήματα αυτά προέβαλαν και ενώπιον του ΔΕΦΑθ, το οποίο, όμως, εκ της αναλύσεως των νέων ρυθμίσεων απεφάνθη πως όχι απλά δεν χειροτέρευσε η θέση των εταιριών, αλλά απεναντίας αυτή ενισχύθηκε¹⁰⁷.

Γ. Αρχή νομιμότητας. Μεταξύ των ισχυρισμών των εταιριών συγκαταλέγεται και αυτός της παραβίασης των αρχών της νομιμότητας, της χρηστής διοίκησης και της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, εξαιτίας των ενεργειών του Προέδρου της ΕπΑντ. Συγκεκριμένα, υποστηρίχθηκε πως στο πλαίσιο της διαδικασίας ο Πρόεδρος είχε διττό ρόλο και δεν άσκησε επιμελώς τα καθήκοντά του κατά την τήρηση της διαδικασίας. Η αντικειμενική αμεροληψία του κρίνοντος οργάνου, αποτελεί

¹⁰⁴ Η ερμηνεία αυτή είναι σύμφωνη και με την νομοθετική προσέγγιση της Ένωσης για την διαδικασία ενώπιον της Επιτροπής. Βλ. σχετικά το άρθρο 17 παρ. 1 Κανονισμού 773/2004, όπου αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Οσάκις τάσσει τις προθεσμίες ... η Επιτροπή λαμβάνει υπόψη τόσο τον χρόνο που απαιτείται για την προετοιμασία των προς υποβολή παρατηρήσεων όσο και τον επείγοντα χαρακτήρα της υπόθεσης. Κανονισμός (ΕΚ) 773/2004 της Επιτροπής, της 7ης Απριλίου 2004, σχετικά με τη διεξαγωγή από την Επιτροπή των διαδικασιών δυνάμει των άρθρων 81 και 82 της συνθήκης ΕΚ

¹⁰⁵ Βλ. ενδεικτικά το άρθρο 10 παρ. 3 του εφαρμοστικού Κανονισμού 773/2004

¹⁰⁶ ΔΕΕ, απόφαση της 7.1.2004, C-204/00 P κλπ, Aalborg Portland, Συλλογή, σελ. I-123, σκ. 70 και 200

¹⁰⁷ ΔΕΦΑθ 2821/2009, σκ. 8

αναμφισβήτητα μια από τις βασικές συνιστώσες του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη. Ειδικότερα, σύμφωνα με πάγια νομολογία δεν είναι αμερόληπτο το όργανο όταν στην σύνθεσή του μετέχει πρόσωπο το οποίο συμμετείχε και σε προηγούμενη διοικητική ή δικαστική διαδικασία προς εξέταση της ίδιας υπόθεσης¹⁰⁸. Όμως, από την εξέταση των σχετικών νομοθετικών κειμένων προέκυψε πως ο Πρόεδρος της ΕπΑντ απλώς και μόνο ασκεί την διοικητική εποπτεία των υπηρεσιών που διενεργούν έλεγχοι, χωρίς όμως να έχει ενεργό συμμετοχή σε αυτούς¹⁰⁹. Ομοίως, απορριπτέοι κρίθηκαν και οι υπόλοιποι ισχυρισμοί, καθώς η διαδικασία κύλησε στα πλαίσια της νομιμότητας αφού η εμπλοκή σε αυτήν ατόμων με υπόνοια υποκειμενικής μεροληψίας είχε ήδη αποκλειστεί σε πρώιμο στάδιο¹¹⁰.

1.4. Πρόσβαση στα στοιχεία του Φακέλου

54. Συνήθης ένσταση των εταιριών σε διαδικασίες διερεύνησης παραβιάσεων του ανταγωνισμού είναι αυτή κατά του περιορισμού της πρόσβασής τους σε στοιχεία και έγγραφα του διοικητικού φακέλου, γεγονός που δεν τις επιτρέπει να ασκήσουν αποτελεσματικά τα δικαιώματα άμυνας τους. Κατ' αρχήν - και προς αποσαφήνιση των εννοιών - δίδεται η επεξήγηση πως «φάκελος» σε μια έρευνα ανταγωνισμού, νοείται το σύνολο των πρωτότυπων εγγραφών¹¹¹ που ελήφθησαν, υπεβλήθησαν και/ή συγκεντρώθηκαν από τη ΓΔΑ κατά τη διάρκεια της έρευνας και των ελέγχων. Στο Δίκαιο της ΕΕ η πρόσβαση στο φάκελο της υπόθεσης δεν αποτελούσε πάντοτε αυτονόητη διαδικαστική εγγύηση. Κατά τη νομολογία του ΔΕΕ και ελλείπει σχετικής πρόβλεψης στους Κανονισμούς 17/62 και 4064/89, αρκούσε για τις εταιρίες πρόσβαση στα ουσιώδη στοιχεία του φακέλου, στα οποία στηρίζονταν οι προσαπτόμενες στην επιχείρηση πράξεις¹¹². Κατόπιν όμως μεταστροφής της νομολογίας του Γενικού Δικαστηρίου¹¹³, κατοχυρώθηκε πλήρως το δικαίωμα των επιχειρήσεων να λαμβάνουν γνώση των στοιχείων του φακέλου. Στην ευρωπαϊκή νομοθεσία, το δικαίωμα πλέον ρητά κατοχυρώνεται στο άρθρο

¹⁰⁸ Η συμμετοχή των ίδιων αρχών στο προπαρασκευαστικό στάδιο και στην έκδοση απόφασης εξετάζεται ως προς την αμεροληψία από την σκοπιά της Σύμβασης και σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ (αντικειμενικό κριτήριο). Βλ. ΕΔΔΑ, «Procola», (Agricultural Association for the Promotion of Milk Marketing v. Luxembourg), Απόφαση της 28.9.1995, Reports A326 και ΕΔΔΑ, *Bulut v. Austria*, Απόφαση της 22.2.1996, Reports 1996-II

¹⁰⁹ ΔΕΦΑΘ 559/2010, σκ. 8 και ΕπΑντ απόφαση 369/V/2007, σκ. 90

¹¹⁰ Η εταιρία Nestle προέβαλλε λόγο προσβολής της αρχής της νομιμότητας, εκ της εμπλοκής του πρώην διευθυντού της ΓΔΑ στην εξέταση της υπόθεσης, δεδομένης και της ποινικής κατηγορίας για δωροδοκία την οποία αντιμετώπισαν τρία πρόσωπα στην υπόθεση. Σύμφωνα με την κατηγορία ο τότε πρόεδρος της ΓΔΑ και άλλα δύο πρόσωπα, φέρονται να απαίτησαν «φακελάκι» από τους εκπροσώπους της γαλακτοβιομηχανίας ΜΕΒΓΑΛ, το ύψος του οποίου ισοδυναμούσε με το 10% του συνολικού προστίμου των 24,5 εκατομμυρίων ευρώ, δηλαδή 2,4 εκατομμύρια ευρώ, με το οποίο απειλούνταν η εταιρία λόγω συμμετοχής στο καρτέλ γάλακτος. Η προμήθεια-μιαμούθ θα άνοιγε τον δρόμο για την ένταξη της εταιρίας σε πρόγραμμα επιείκειας ώστε να μειωθεί ή ακόμη και να εξαλειφθεί το επικείμενο πρόστιμο. Τους εμπλεκόμενους κατήγγειλαν οι υπεύθυνοι της γαλακτοβιομηχανίας. Για το θέμα της παραβίασης των δικαιωμάτων των υπόλοιπων εταιριών, βλ. ΔΕΦΑΘ 2221/2009, σκ. 15

¹¹¹ Ο όρος «έγγραφο» χρησιμοποιείται για όλες τις μορφές υποβολής πληροφοριακών στοιχείων, ανεξάρτητα από το χρησιμοποιούμενο μέσο καταχώρησης. Έτσι, καλύπτονται και όλα τα ηλεκτρονικά μέσα καταχώρησης δεδομένων που μπορεί να είναι ή να γίνουν διαθέσιμα στο μέλλον. Βλ. αναλυτικά Ανακοίνωση της Επιτροπής περί των κανόνων πρόσβασης στον φάκελο υπόθεσης της Επιτροπής δυνάμει των άρθρων 81 και 82 της Συνθήκης ΕΚ, των άρθρων 53, 54 και 57 της Συμφωνίας ΕΟΧ, και του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 139/2004 του Συμβουλίου (ΕΕΕΕ C 325 της 22.12.2005, σελ. 7). Στην ίδια μάλιστα Ανακοίνωση τίθεται μια κατηγοριοποίηση των εγγράφων βάσει της εμπιστευτικότητας των πληροφοριών που περιέχει κάθε τύπος εγγράφου

¹¹² ΔΕΕ, απόφαση της 14.7.1972, Υπόθεση 51/69, *Farbenfabriken Bayer*, Συλλογή, σελ. 745 ΔΕΕ, απόφαση της 14.7.1972, Υπόθεση 54/69, *SA française des matières colorantes (Francolor)*, Συλλογή, σελ. 851

¹¹³ ΓΔΕΕ, απόφαση της 17.12.1991, T-7/89, *SA Hercules Chemicals*, Συλλογή, σελ. II-1711, σκ. 54

27 παρ. 1 και 2 Κανονισμού 1/2003, στο άρθρο 15 παρ. 1 του Κανονισμού 773/2004 και στο άρθρο 18 παρ. 1 και 3 Κανονισμού 139/2004. Στην εσωτερική νομοθεσία τα άρθρα του Κανονισμού Λειτουργίας αποτελούν πιστή αντιγραφή των ευρωπαϊκών διατάξεων (ΕπΑντ απόφαση 369/V/2007, σκ. 69).

55. Ωστόσο, το δικαίωμα πρόσβασης στο φάκελο δεν είναι απόλυτο, καθώς η πρόσβαση είναι δυνατόν να περιορισθεί εν μέρει ή εν όλω. Η γνωστοποίηση εγγράφων οριοθετείται υπό την επιφύλαξη του εννόμου συμφέροντος των υπόλοιπων επιχειρήσεων για τη διαφύλαξη του επιχειρηματικού απορρήτου αυτών, αλλά και της προστασίας των εγγράφων εσωτερικής χρήσης των αρχών ανταγωνισμού¹¹⁴. Δεν είναι, επομένως, προσπελάσιμα έγγραφα που περιέχουν εμπιστευτικές πληροφορίες και επαγγελματικά απόρρητα¹¹⁵. Όπου είναι δυνατόν, παρέχεται μη εμπιστευτική εκδοχή των πρωτότυπων πληροφοριών, ή συνοπτική παρουσίασή τους. Εξάλλου, όπως έχει παγίως κριθεί από τα εθνικά και τα ευρωπαϊκά Δικαστήρια, ακόμη και αν διαπιστωθεί ότι οι εταιρίες στερήθηκαν το δικαίωμα τους αυτό, το γεγονός αυτό από μόνο του δεν επιφέρει ακυρότητα της διαδικασίας, αλλά θα πρέπει περαιτέρω να αποδειχθεί πως συνεπεία της παράβασης η απόφαση ήταν δυσμενέστερη για τις εταιρίες¹¹⁶.
56. Επομένως, σύμφωνα με την εκτίμηση της ΕπΑντ που επικυρώθηκε και από το ΔΕφΑθ, δεν εθίγησαν τα υπερασπιστικά δικαιώματα των εταιριών, καθότι η ΕπΑντ επέτρεψε την πρόσβαση στα στοιχεία των οποίων η αποκάλυψη δεν θα έβλαπτε συμφέροντα άλλου εμπλεκόμενου προσώπου ή επιχείρησης¹¹⁷.

¹¹⁴ Κατά πάγια νομολογία επιτρέπεται η πρόσβαση σε ολόκληρο τον φάκελο έρευνας της υποθέσεως, εξαιρουμένων όμως των εγγράφων που περιέχουν επιχειρηματικά απόρρητα άλλων επιχειρήσεων ή άλλα εμπιστευτικά πληροφοριακά στοιχεία και των εσωτερικών εγγράφων της Επιτροπής. Βλ. ενδεικτικά ΓΔΕΕ, απόφαση της 20.3.2002, T-23/99, LR AF 1998 A/S, Συλλογή, σελ. II-1705, σκ. 170

¹¹⁵ ΓΔΕΕ, απόφαση της 18.9.1996, T-353/94, Postbank NV, Συλλογή, σελ. II-921, σκ. 87. Στην έννοια του επαγγελματικού απορρήτου περιλαμβάνονται οι τεχνικές και οικονομικές πληροφορίες σχετικά με την τεχνογνωσία μιας επιχείρησης, οι μέθοδοι κοστολόγησης, τα μυστικά και οι μέθοδοι παραγωγής, οι πηγές εφοδιασμού, οι παραγόμενες και πουλούμενες ποσότητες, τα μερίδια αγοράς, οι πίνακες πελατών και διανομίων, τα σχέδια διαχείρισης της αγοράς, η διάρθρωση του κόστους και των τιμών και η στρατηγική πωλήσεων. Ως επαγγελματική πληροφορία νοείται, κάθε πληροφορία, πέραν των επαγγελματικών μυστικών, η αποκάλυψη της οποίας θα μπορούσε να βλάψει ουσιαστικά ένα πρόσωπο ή επιχείρηση. Ανάλογα με τις περιστάσεις κάθε υπόθεσης, τούτο μπορεί να ισχύει για πληροφορίες που παρέχονται από τρίτα μέρη για επιχειρήσεις οι οποίες είναι σε θέση να ασκήσουν μεγάλη οικονομική ή εμπορική πίεση στους ανταγωνιστές, εμπορικούς εταίρους, πελάτες ή προμηθευτές τους.

¹¹⁶ Το ΔΕΕ έκρινε πως για να φτάσει σε πλήρη δικανική πεποίθηση σχετικά με το πώς θα διαμορφωνόταν η άμυνα μιας εταιρίας αν είχε πλήρη πρόσβαση στα αρχεία ενός φακέλου, δεν αρκεί να στηρίζεται σε υποθέσεις. Το Δικαστήριο πρέπει να αιτιολογεί γιατί η εταιρία θα έπρεπε να έχει αφεαυτής γνώση των ενδεχομένων εξαιρετικών περιστάσεων που θα μπορούσαν να συμβάλουν στην ανατροπή του τεκμηρίου ενοχοποίησής της. Βλ. ΔΕΕ, απόφαση της 25.10.2011, C-109/10 P, Solvay, δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη στη Συλλογή, σκ. 61 επ.

¹¹⁷ Πρόσφατα τέθηκε το ζήτημα κατά πόσο συνάδει με το ευρωπαϊκό δίκαιο και είναι επιτρεπτή η πρόσβαση σε στοιχεία που έχουν κατατεθεί εντός πλαισίου εθνικού προγράμματος επιείκειας. Το ΔΕΕ, σε απόφαση τμήματος μείζονος συνθέσεως, έκρινε ότι οι διατάξεις του δικαίου της Ένωσης περί συμπράξεων, και ειδικότερα ο Κανονισμός 1/2003, έχουν την έννοια ότι δεν αποκλείουν τη δυνατότητα του ζημιωθέντος από παράβαση του περί ανταγωνισμού δικαίου της Ένωσης ο οποίος διεκδικεί αποζημίωση, να έχει πρόσβαση στα έγγραφα που αφορούν διαδικασία επιείκειας σχετική με τον υπαίτιο της εν λόγω παραβάσεως. Ωστόσο, θα πρέπει τα δικαστήρια των κρατών-μελών να καθορίσουν, βάσει του εθνικού τους δικαίου, τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορεί να επιτραπεί μια τέτοια πρόσβαση, σταθμίζοντας τα συμφέροντα που προστατεύει το δίκαιο της Ένωσης. Δεδομένου, όμως, του γεγονότος πως τα προγράμματα επιείκειας αποτελούν χρήσιμα μέσα για την αποκάλυψη και αποτελεσματική πάταξη των παραβάσεων των κανόνων περί ανταγωνισμού και εξυπηρετούν, με τον τρόπο αυτό, τον σκοπό της αποτελεσματικής εφαρμογής των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ, καθώς και των εθνικών δικαϊκών κανόνων, τα πρόσωπα που εμπλέκονται σε παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού, ενόψει του ενδεχομένου μιας τέτοιας κοινοποίησεως, θα αποθαρρύνονταν να επωφεληθούν της δυνατότητας που τους παρέχουν τα εν λόγω προγράμματα. Απομένει να δούμε τον πρακτικό αντίκτυπο της Απόφασης αυτής. ΔΕΕ, απόφαση της 14.6.2011, C-360/09, Pfeleiderer, δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη στη Συλλογή

1.5. Λοιπές ενστάσεις

57. Πέραν των ανωτέρω αναλυθέντων ενστάσεων, οι εταιρίες κατέθεσαν και άλλες η εξέταση των οποίων βαίνει πέρα του τεθέντος της σκοπού μελέτης. Εντούτοις, αξίζει να αναφερθούμε στην επίκληση παραβίασης του καθήκοντος εχεμύθειας των υπαλλήλων της ΕπΑντ. Μολονότι από τις αποφάσεις δεν αποδείχθηκε μια τέτοια παραβατική συμπεριφορά που θα μπορούσε να προκαλέσει βλάβη στις εταιρίες, είναι σημαντικό να επιτηρείται και να ελέγχεται αυτή η υποχρέωση της διοίκησης ως ζήτημα μεγίστης σημασίας.
58. Ειδικότερα, από την επιστήμη του μάρκετινγκ γνωρίζουμε ότι μια ισχυρή εταιρική εικόνα¹¹⁸ έχει διάφορα πιθανά οφέλη για μια επιχείρηση. Μεταξύ άλλων, προσθέτει κύρος στα προϊόντα, εμπνέει την εμπιστοσύνη του καταναλωτικού κοινού και την πίστη στη φίρμα, κινητοποιεί τις επενδύσεις, προσελκύει ικανό προσωπικό και ενεργοποιεί τα κίνητρα των υπαλλήλων¹¹⁹. Αυτά τα οφέλη έχουν πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα, στις σύγχρονες αγορές όπου επικρατεί έντονος ανταγωνισμός, με αποτέλεσμα το αγοραστικό κοινό να βρίσκεται αντιμέτωπο με ένα ευρύ φάσμα επιλογών μεταξύ παρεμφερών προϊόντων, των οποίων τα εξωτερικά διακριτικά γνωρίσματα, δεν προδίδουν κάποια διαφορά σε χαρακτηριστικά όπως η τιμή, η λειτουργία, η λειτουργικότητα, η ποιότητα υλικών και κατασκευής, ο σχεδιασμός, κ.ά. Συνεπώς όπως αποδεικνύεται πρακτικά, μια ευνοϊκή εταιρική ταυτότητα αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά περιουσιακά στοιχεία μιας επιχείρησης¹²⁰. Πλέον τούτου, λόγω της συνεχούς αύξησης της προσοχής των διάφορων μέσων επικοινωνίας και ενημέρωσης, σε συνδυασμό με την κριτική που δέχονται οι επιχειρήσεις από τις διάφορες ομάδες ενδιαφέροντος του εξωτερικού περιβάλλοντός τους, τα τμήματα μάρκετινγκ εντείνουν τις προσπάθειες για διαμόρφωση και προβολή προς το κοινό θετικής εταιρικής εικόνας αντιλαμβανόμενα την ολοένα αυξανόμενη αξία αυτής¹²¹.
59. Αν, λοιπόν, η εταιρική εικόνα μιας εταιρίας σπλωθεί, αυτό θα έχει άμεσα επιπτώσεις και στην φήμη της εταιρίας αλλά και στα οικονομικά αποτελέσματα της. Είναι σίγουρο πως η ολοένα αυξανόμενη κουλτούρα ανταγωνισμού που έχει εξαπλωθεί στους ευρωπαίους πολίτες, είναι ικανή να διαμορφώσει την καταναλωτική τους συνείδηση και συμπεριφορά, και να τους απωθήσει από μια

¹¹⁸ Ο όρος «εταιρική εικόνα» αποτελεί έννοια γένους, έναντι του όρου «εταιρική φήμη» που μπορεί να χαρακτηριστεί έννοια είδους. Η εταιρική φήμη είναι ένα σύνολο ιδιοτήτων, οι οποίες χαρακτηρίζουν μια εταιρία, και οι οποίες πηγάζουν από τις δραστηριότητες της εταιρίας κατά το παρελθόν. Για τις έννοιες, βλ. Weigelt K, Camerer C, *Reputation and corporate strategy: A review of recent theory and applications*, Strategic Management Journal, Vol. 9, 1988, σελ. 443 επ.

¹¹⁹ Βλ. Balmer, J.M.T., *The BBC's corporate identity: myth, paradox and reality*, Journal of General Management, Vol. 19, No. 3, 1994, σελ. 3347. Van Riel C.B.M., Balmer, J.M.T., *Corporate identity: the concept, its measurement and management*, European Journal of Marketing, Vol. 31, No.5/6, 1997, σελ. 340 επ.

¹²⁰ Έχει υποστηριχθεί η άποψη πως η εταιρική φήμη αποτελεί για μια επιχείρηση ένα άυλο περιουσιακό στοιχείο, το οποίο μπορεί να της αποφέρει κέρδη. Είναι χαρακτηριστικό πως σε αγορές που χαρακτηρίζονται από ανομοιογένεια στη διάχυση των πληροφοριών, οι επιχειρήσεις μπορούν να χρησιμοποιήσουν την φήμη τους για να αποτρέψουν την είσοδο νέων ανταγωνιστών. Βλ. Karnani A., Wernerfelt B., *Multiple point competition*, Strategic Management Journal, Vol. 6, 1985, σελ. 87

¹²¹ Βλ. Dowling, G.R., *Developing your Company Image into a Corporate Asset*, Long Range Planning, Vol. 26, No.2, 1993, σελ. 101 επ.

εταιρία η οποία εμπλέκεται σε παραβάσεις του σχετικού δικαίου. Αυτός ο αντίκτυπος είναι ζωτικής σημασίας, όπως είναι ευνόητο, για εταιρίες που δραστηριοποιούνται στην αγορά βασικών καθημερινών προϊόντων όπως τα γαλακτοκομικά. Είναι χαρακτηριστικό πως η έρευνα «Ισοζύγιο Φήμης RQ® '05» που διενεργήθηκε από την εταιρία *Tradelink Reputation Management* κατατάσσει μεταξύ των 20 κορυφαίων εταιριών, ως προς την καλύτερη εταιρική φήμη, για το έτος 2005 – χρονιά κατά την οποία ξεκίνησαν οι καταγγελίες για τις παραβάσεις και η διοικητική διαδικασία – πέντε εταιρίες οι οποίες τελικά ενεπλάκησαν στην υπόθεση. Μάλιστα, τέσσερις εξ' αυτών εντάσσονται και στην κατηγορία «Πρωταθλητές Φήμης», για τα έτη 2000-2005¹²². Μπορεί κανείς εύκολα να κατανοήσει, πόσο σοβαρά μια διαρροή πληροφοριών θα μπορούσε να πλήξει τις εταιρίες ιδιαίτερα στον τομέα των πωλήσεων. Επίσης, μία πρόωγη διαρροή πληροφοριών που δεν συνοδεύεται από επίσημη απόφαση/ανακοίνωση των αρμόδιων αρχών προσβάλλει τα δικαιώματα άμυνας των εταιριών και ειδικότερα το τεκμήριο αθωότητας. Καθίσταται φανερό, επομένως, πως αποτελεί θεμελιώδους σημασίας υποχρέωση η τήρηση του καθήκοντος εχεμύθειας των υπαλλήλων, οι οποίοι εμπλέκονται στις διαδικασίες ελέγχου παραβάσεων του ανταγωνισμού.

60. Μία τελευταία ένσταση στην οποία αξίζει να αναφερθούμε είναι αυτή που υπέβαλε ο ΣΕΒΓΑΠ για παραγραφή των παραβάσεων που διεπράχθησαν το έτος 2001. Δεδομένου ότι ο προηγούμενος Ν.703/77 δεν περιείχε διάταξη περί παραγραφής, η ένσταση στηρίχθηκε στο άρθρο 25 παρ. 1 Κανονισμού 1/2003. Η ΕπΑντ απέρριψε την ένσταση, βάσει της παραγράφου 3 του ίδιου άρθρου, στην οποία ορίζονται οι τρόποι διακοπής της παραγραφής. Εντούτοις, το ζήτημα παρέμενε ανοιχτό μέχρι και την ψήφιση του νέου Ν.3959/2011, στο άρθρο 42 του οποίου προβλέφθηκε σχετική διάταξη. Παρά, όμως, τη νέα ρύθμιση, παραμένουν τα ερμηνευτικά κενά λόγω της προβληματικής διατύπωσης της διάταξης και της προφανούς αντίθεσής της με την αντίστοιχη διάταξη του Κανονισμού. Ειδικότερα, το ζήτημα της παραγραφής κατά το άρθρο 25 του Κανονισμού αφορά την παραγραφή επιβολής χρηματικών ή άλλων κυρώσεων και την παραγραφή της διοικητικής διαδικασίας εν γένει, αλλά δεν αφορά και δεν εφαρμόζεται στην εξουσία της Επιτροπής για τη διαπίστωση των παραβάσεων των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ¹²³. Η πρακτική σημασία του απαράγραφτου της εξουσίας αυτής της Επιτροπής είναι πολύ μεγάλη, καθώς η Επιτροπή μπορεί να λαμβάνει απόφαση διαπιστωτική παράβασης, είτε όταν υπάρχει κίνδυνος επανάληψής της από τον αποδέκτη της απόφασης, είτε όταν η διευκρίνιση των ανακυπτόντων ζητημάτων εκ της απόφασης δημιουργεί ασφάλεια δικαίου και είναι αναγκαία για την προστασία της ομοιόμορφης εφαρμογής του Ευρωπαϊκού Δικαίου του Ανταγωνισμού. Όπως αντιθέτως, η αντίστοιχη ελληνική διάταξη δια της

¹²² Βλ. Πίνακα IV στο Παράρτημα

¹²³ Βλ. Καρύδης Γ., *Το ζήτημα της «παραγραφής» κατά τον Κανονισμό 1/2003 του Συμβουλίου ΕΕ και η εξουσία των εθνικών αρχών ανταγωνισμού για επιβολή προστίμων επί παραβάσεων του Κοινοτικού Δικαίου του Ανταγωνισμού*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2011, σελ. 23 επ., ιδίως σελ. 25

γραμματικής ερμηνείας προβλέπει παραγραφή των παραβάσεων και όχι των εξουσιών της ΕπΑντ. Επομένως, έρχεται σε προφανή αντίθεση με τον Κανονισμό, και μένει να δούμε την πρακτική εφαρμογή της διάταξης και την ερμηνεία που θα δώσουν τα διοικητικά δικαστήρια. Οι επιχειρήσεις, ωστόσο, οφείλουν να είναι ιδιαίτερα προσεκτικές, καθώς μία ένσταση παραγραφής της παράβασης φαίνεται μάλλον αβέβαιο να ευδοκιμήσει υπό το φως και της νομολογίας του Δικαστηρίου της Ένωσης¹²⁴.

61. Τέλος, στις υπόλοιπες ενστάσεις συμπεριλαμβάνονται αυτή της παραβίασης του εύλογου χρόνου για την έκδοση απόφασης, αυτή της μη εισήγησης για το ύψος του προστίμου που συνεπάγεται παραβίαση του δικαιώματος ακρόασης και αυτή της παραβίασης του δικαιώματος μη αυτοενοχοποίησης¹²⁵. Όλες οι παραπάνω απορρίφθηκαν ως αβάσιμες.

¹²⁴ ΔΕΕ, απόφαση της 14.7.1972, Υπόθεση 52/69, J. R. Geigy AG, Συλλογή, σελ. 787, σκ. 21

¹²⁵ Το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης, ξεκίνησε ως μέσο προστασίας, στην Αγγλία του 17^{ου} αιώνα, σημαίνει δε, ότι κανένας άνθρωπος δεν μπορεί να καταθέσει ως μάρτυρας εναντίον του εαυτού του (nemo tenetur seipsum prodere). Σε θεμελιώδες δικαίωμα ανήκη με την συμπερίληψή του στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (άρθρο 14 παρ. 3). Αν και φαινομενικά έχει διαπιστωθεί από ερευνητές μια αντικρουόμενη νομολογία του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ, κοινός τόπος των αποφάσεών τους είναι η απαγόρευση των «αποστολών αλιεύσεων» των διοικητικών αρχών, της υπέρβασης των προβλεπόμενων αρμοδιοτήτων τους, είτε αυτές συνίστανται σε παραπειστικές ερωτήσεις, είτε σε απόκτηση εγγράφων δια της βίας στα οποία άλλως δεν θα είχαν πρόσβαση. Βλ. Willis P.R., *You Have The Right To Remain Silent...Or Do You? The Privilege Against Self-Incrimination Following Mannesmannrohren-werke And Other Recent Decisions*, European Competition Law Review, 2001. Βλ. ΕΔΔΑ, Funke v. France, Απόφαση της 8.2.1996, Reports A/256-A, παρ. 44-45

Κεφαλαίο 2. Οριζόντιες Παραβάσεις

2.1. Γενικά

62. Το θέμα αυτού του κεφαλαίου είναι οι παράνομες συμπράξεις/συμφωνίες μεταξύ των εταιριών παραγωγής γαλακτοκομικών προϊόντων. Αρχικά θα δοθεί μια σύντομη ερμηνεία των νομικών εννοιών των σχετικών άρθρων της νομοθεσίας, έτσι ώστε να θεμελιωθεί η υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης που εξετάζουμε στις συγκεκριμένες διατάξεις. Ακολούθως, θα παρουσιασθεί η νομική ανάλυση των παραβάσεων με έμφαση στον τρόπο απόδειξης των πραγματικών περιστατικών.
63. Στο άρθρο 1 Ν.3959/2011, ορίζεται:
1. Με την επιφύλαξη της παραγράφου 3, απαγορεύονται όλες οι συμφωνίες και εναρμονισμένες πρακτικές μεταξύ επιχειρήσεων και όλες οι αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων, οι οποίες έχουν ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού στην Ελληνική Επικράτεια, και ιδίως εκείνες οι οποίες συνίστανται:
    - α) στον άμεσο ή έμμεσο καθορισμό των τιμών αγοράς ή πώλησης ή άλλων όρων συναλλαγής,
    - β) στον περιορισμό ή στον έλεγχο της παραγωγής, της διάθεσης, της τεχνολογικής ανάπτυξης ή των επενδύσεων,
    - γ) στην κατανομή των αγορών ή των πηγών εφοδιασμού,
    - δ) στην εφαρμογή στο εμπόριο άνισων όρων για ισοδύναμες παροχές, ιδίως στην αδικαιολόγητη άρνηση πώλησης, αγοράς ή άλλης συναλλαγής, κατά τρόπο που δυσχεραίνει τη λειτουργία του ανταγωνισμού,
    - ε) στην εξάρτηση της σύναψης συμβάσεων από την αποδοχή, εκ μέρους των συναλλασσόμενων, πρόσθετων παροχών, οι οποίες από τη φύση τους ή σύμφωνα με τις εμπορικές συνήθειες δεν συνδέονται με το αντικείμενο των συμβάσεων αυτών.
  2. Συμφωνίες και αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων που εμπίπτουν στην παράγραφο 1 και στις οποίες δεν εφαρμόζεται η παράγραφος 3 είναι αυτοδικαίως άκυρες.
  3. Συμφωνίες, αποφάσεις και εναρμονισμένες πρακτικές, που εμπίπτουν στην παράγραφο 1, δεν απαγορεύονται, εφόσον πληρούν αθροιστικά τις κατωτέρω προϋποθέσεις:
    - α) συμβάλλουν στη βελτίωση της παραγωγής ή της διανομής των προϊόντων ή στην προώθηση της τεχνικής ή οικονομικής προόδου,
    - β) εξασφαλίζουν συγχρόνως στους καταναλωτές εύλογο τμήμα από το όφελος που προκύπτει,
    - γ) δεν επιβάλλουν στις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις περιορισμούς μη απαραίτητους για την επίτευξη των στόχων αυτών και

δ) δεν παρέχουν τη δυνατότητα κατάργησης του ανταγωνισμού ή κατάργησης αυτού σε σημαντικό τμήμα της σχετικής αγοράς.

4. Οι Κανονισμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης περί εφαρμογής της παραγράφου 3 του άρθρου 101 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) σε ορισμένες κατηγορίες συμφωνιών, αποφάσεων ενώσεων επιχειρήσεων ή εναρμονισμένων πρακτικών (Κανονισμοί ομαδικής απαλλαγής) εφαρμόζονται αναλόγως για την υπαγωγή στην παράγραφο 3 συμφωνιών, αποφάσεων και εναρμονισμένων πρακτικών που δεν είναι πιθανόν να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ κρατών-μελών κατά την έννοια της παραγράφου 1 του άρθρου 101 ΣΛΕΕ.

64. Στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ, ορίζεται:

Άρθρο 101 (πρώην άρθρο 81 της ΣΕΚ)

1. Είναι ασυμβίβαστες με την εσωτερική αγορά και απαγορεύονται όλες οι συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων, όλες οι αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων και κάθε εναρμονισμένη πρακτική, που δύνανται να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και που έχουν ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού εντός της εσωτερικής αγοράς, και ιδίως εκείνες οι οποίες συνίστανται:

- α) στον άμεσο ή έμμεσο καθορισμό των τιμών αγοράς ή πωλήσεως ή άλλων όρων συναλλαγής,
  - β) στον περιορισμό ή στον έλεγχο της παραγωγής, της διαθέσεως, της τεχνολογικής αναπτύξεως ή των επενδύσεων,
  - γ) στην κατανομή των αγορών ή των πηγών εφοδιασμού,
  - δ) στην εφαρμογή ανίσων όρων επί ισοδυνάμων παροχών, έναντι των εμπορικώς συναλλασσομένων, με αποτέλεσμα να περιέχονται αυτοί σε μειονεκτική θέση στον ανταγωνισμό,
  - ε) στην εξάρτηση της συνάψεως συμβάσεων από την αποδοχή, εκ μέρους των συναλλασσομένων, προσθέτων παροχών που εκ φύσεως ή σύμφωνα με τις εμπορικές συνήθειες δεν έχουν σχέση με το αντικείμενο των συμβάσεων αυτών.
2. Οι απαγορευόμενες δυνάμει του παρόντος άρθρου συμφωνίες ή αποφάσεις είναι αυτοδικαίως άκυρες.

3. Οι διατάξεις της παραγράφου 1 δύνανται να κηρυχθούν ανεφάρμοστες:

- σε κάθε συμφωνία ή κατηγορία συμφωνιών μεταξύ επιχειρήσεων,
- σε κάθε απόφαση ή κατηγορία αποφάσεων ενώσεων επιχειρήσεων, και
- σε κάθε εναρμονισμένη πρακτική ή κατηγορία εναρμονισμένων πρακτικών, η οποία συμβάλλει στη βελτίωση της παραγωγής ή της διανομής των προϊόντων ή στην προώθηση της τεχνικής ή οικονομικής προόδου, εξασφαλίζοντας συγχρόνως στους καταναλωτές δίκαιο τμήμα από το όφελος που προκύπτει, και η οποία:
  - α) δεν επιβάλλει στις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις περιορισμούς μη απαραίτητους για την επίτευξη των στόχων αυτών· και
  - β) δεν παρέχει στις επιχειρήσεις αυτές τη δυνατότητα καταργήσεως του ανταγωνισμού επί σημαντικού τμήματος των σχετικών προϊόντων.

65. Καθίσταται φανερό, και αναφέρθηκε και ανωτέρω, ότι το άρθρο του εθνικού νόμου αποτελεί μια πανομοιότυπη διάταξη με το αντίστοιχο άρθρο της νομοθεσίας της ΕΕ. Αυτό έχει ιδιαίτερη πρακτική αξία, καθώς η εννοιολογική και ερμηνευτική προσέγγιση των όρων, είναι κοινή τόσο στις εθνικές όσο και στις ευρωπαϊκές διατάξεις. Ας προχωρήσουμε, λοιπόν, σε σύντομη ανάλυση των άρθρων.
66. Στην παράγραφο 1 των άρθρων, διατυπώνεται ο απαγορευτικός κανόνας δια του οποίου καθορίζεται η παραβατική συμπεριφορά των επιχειρήσεων. Ειδικότερα, για να έχει εφαρμογή¹²⁶ η παράγραφος 1 θα πρέπει να υπάρχει, εξ ίδιας πρωτοβουλίας των επιχειρήσεων¹²⁷, είτε συμφωνία, είτε απόφαση ένωσης επιχειρήσεων, είτε εναρμονισμένη πρακτική, η οποία να έχει ως αντικείμενο (υποκειμενικό στοιχείο) ή ως αποτέλεσμα (αντικειμενικό στοιχείο) τον περιορισμό του ελεύθερου ανταγωνισμού. Στην ίδια παράγραφο απαριθμούνται, όλως ενδεικτικώς, είδη συμφωνιών και συμπράξεων που επιφέρουν βεβαιωμένα πλήγμα στον ελεύθερο ανταγωνισμό. Η διατύπωση του νόμου είναι ευρεία, επιτρέποντας έτσι, τόσο στις αρμόδιες διοικητικές αρχές, όσο και στις δικαστικές, να κρίνουν ad hoc την κάθε περίπτωση και να επεκτείνουν το πεδίο εφαρμογής του απαγορευτικού κανόνα σε κάθε συμπεριφορά που κατά την κρίση τους μπορεί να νοθεύσει την λειτουργία της αγοράς.
67. Ως συνέπεια του απαγορευτικού κανόνα της πρώτης παραγράφου, στην δεύτερη παράγραφο ορίζεται ότι κάθε συμφωνία τέτοιας μορφής είναι αυτοδικαίως άκυρη. Η λέξη «αυτοδικαίως», έχει την έννοια πως δεν απαιτείται προηγούμενη δικαστική απόφαση ή έκδοση κάποιου ειδικού κανόνα που να κηρύσσει άκυρη την συμφωνία¹²⁸. Η ακυρότητα καλύπτει το μέρος της γενόμενης συμφωνίας που περιορίζει τον ανταγωνισμό, αλλά είναι δυνατόν να επεκτείνεται και σε άλλους όρους, διευκολυντικούς της περιοριστικής συμφωνίας. Κατά τα λοιπά, η συμφωνία κρίνεται, ως προς το κύρος και την ισχύ της, με βάση τους κανόνες του εθνικού δικαίου των συμβάσεων. Τέλος, η παράνομη συμφωνία είναι άκυρη και μεταξύ των μερών, αλλά και έναντι τρίτων, για τους οποίους δεν παράγει κανένα έννομο αποτέλεσμα.
68. Η απαγόρευση των συμπράξεων που επιβάλλεται τόσο από την εθνική όσο και από την νομοθεσία της ΕΕ δύναται να μη βρει εφαρμογή σε ορισμένες περιπτώσεις, υπό την έννοια ότι σ' αυτές τις συμπράξεις ισχύει εκ του νόμου απαλλαγή¹²⁹. Η χορήγηση απαλλαγής υπόκειται σε τέσσερις προϋποθέσεις, δύο

¹²⁶ Για τις προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, βλ. Παμπούκης Χ., *Δίκαιο Διεθνών Συναλλαγών*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σελ. 1153 επ.

¹²⁷ Σε περίπτωση που οι συμπεριφορές των επιχειρήσεων στην αγορά επιβάλλονται από την εθνική νομοθεσία ή αν, εξαιτίας του ισχύοντος νομικού πλαισίου, το ίδιο το κράτος έχει εξαλείψει κάθε δυνατότητα ανταγωνισμού των επιχειρήσεων, τότε δεν τυγχάνει εφαρμογής το άρθρο 101 ΣΛΕΕ. Βλ. ΓΔΕΕ, απόφαση της 10.4.2008, T-271/03, Deutsche Telekom, *Σύλλογή*, σελ. Π-477, σκ. 81 επ. και την εκεί παρατιθέμενη νομολογία

¹²⁸ ΔΕΕ, απόφαση της 6.2.1973, Υπόθεση 48/72, Brasserie de Haecht, *Σύλλογή*, σελ. 77, σκ. 25 επ.

¹²⁹ Ο όρος «απαλλαγή», σύμφωνα με τον Καθηγητή κ. Κοτσίρη, είναι προτιμότερος του όρου «εξαίρεση», διότι οι απαλλασσόμενες συμπράξεις, αν και εμπίπτουν στη διάταξη της πρώτης παραγράφου των άρθρων, η νόμιμη αρχή τις απαλλάσσει από την εφαρμογή

θετικές και δύο αρνητικές οι οποίες, σύμφωνα με πάγια νομολογία, πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά¹³⁰. Οι δύο θετικές προϋποθέσεις είναι: 1. η σύμπραξη να συμβάλλει στη βελτίωση της παραγωγής ή της διανομής των προϊόντων ή στην προώθηση της τεχνικής ή οικονομικής προόδου και 2. Εξ αυτής της συμβολής να προκύπτει ωφέλεια στην οποία να συμμετέχει ο καταναλωτής. Οι αρνητικές προϋποθέσεις είναι: 1. Οι περιορισμοί να συνάδουν με την αρχή της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας και 2. Οι συμφωνίες να μην παρέχουν στα μέρη τη δυνατότητα πλήρους κατάργησης του ανταγωνισμού. Η διάταξη της απαλλαγής μπορεί να εφαρμοστεί είτε σε μεμονωμένες περιπτώσεις, είτε σε κατηγορίες συμφωνιών, μέσω ομαδικών κανονισμών απαλλαγής¹³¹. Η Επιτροπή έχει εκδώσει πλήθος τέτοιων κανονισμών για ολόκληρες κατηγορίες συμφωνιών, ενώ στόχος όλων των απαλλαγών είναι η βελτίωση της αποτελεσματικότητας των επιχειρήσεων από άποψη κόστους και ποιότητας¹³². Τέλος, ο εθνικός νόμος ήδη με την παράγραφο 4 του άρθρου 1, παραπέμπει άμεσα στην απαλλαγή των συμφωνιών που εμπίπτουν στους Κανονισμούς Ομαδικής Απαλλαγής που εκδίδει η Επιτροπή¹³³.

69. Με τον Κανονισμό 1/2003 άρθρο 1, καταργήθηκε η υποχρέωση γνωστοποίησης των συμφωνιών μεταξύ επιχειρήσεων στην Επιτροπή, ένα σύστημα που είχε δημιουργηθεί το 1962 και χαρακτηριζόταν από περιττή γραφειοκρατία, εφόσον οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην Ευρώπη έχουν πλέον εξοικειωθεί με τους κανόνες ανταγωνισμού. Χαρακτηριστική αλλαγή που επήλθε είναι η κατάργηση του μονοπωλίου της Επιτροπής για πιστοποίηση περιοριστικών συμφωνιών και η εισαγωγή ενός νέου νομικού συστήματος απαλλαγής. Ειδικότερα, η επιχείρηση δεν καλείται πλέον να γνωστοποιεί τις συμφωνίες της στην Επιτροπή με σκοπό τη λήψη πιστοποίησης, αλλά, οι συμφωνίες που τηρούν τους όρους του άρθρου 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ είναι νόμιμα έγκυρες και εκτελεστές χωρίς να είναι αναγκαία η προηγούμενη έκδοση απόφασης. Η άμεση εφαρμογή των κανόνων εξαίρεσης επιφορτίζει τις επιχειρήσεις και τους συμβούλους τους με μεγαλύτερη ευθύνη για την αξιολόγηση των συμφωνιών τους (self assessment). Οι επιχειρήσεις μπορούν να επικαλεσθούν τον κανόνα απαλλαγής του άρθρου 101 παρ. 3, ως υπεράσπιση σε διαδικασία ενώπιον της Επιτροπής, των εθνικών αρχών ανταγωνισμού και των εθνικών Δικαστηρίων. Ταυτόχρονα, όμως, για τις

του απαγορευτικού κανόνα, ενώ η χρήση του όρου «εξαίρεση» υπονοεί ότι ο νομοθέτης εξαρχής αποκλείει την εφαρμογή του κανόνα σε όμοιες περιπτώσεις, πράγμα που δεν ισχύει.

¹³⁰ ΓΔΕΕ, απόφαση της 27.10.1994, T-34/92, Fiatagri UK Ltd, Συλλογή, σελ. II-905, σκ. 99' ΓΔΕΕ, απόφαση της 23.10.2003, T-65/98, Van den Bergh Foods Ltd, Συλλογή, σελ. II-4653, σκ. 144

¹³¹ Τα άρθρα 101 και 102 ΣΛΕΕ έχουν άμεση εφαρμογή και ισχύ όπως οι εθνικοί νόμοι. Παρ' όλα αυτά οι διατάξεις αυτές, δεδομένου ότι δε ρυθμίζουν λεπτομερώς τα διαδικαστικά θέματα για την εφαρμογή αυτών των κανόνων, συμπληρώνονται από το άρθρο 103 ΣΛΕΕ, το οποίο εξουσιοδοτεί τα ευρωπαϊκά νομοθετικά όργανα να εξειδικεύσουν με τις απαραίτητες νομικές πράξεις την εφαρμογή των ευρωπαϊκών κανόνων. Βλ. Αυγερινός Γ., *Εισαγωγή στο Δίκαιο Ανταγωνισμού της Ε.Ε.*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ. 109, επ.

¹³² «Η βελτίωση αυτή πρέπει να παρουσιάζει ιδίως αισθητά αντικειμενικά πλεονεκτήματα που να μπορούν να αντισταθμίζουν τα μειονεκτήματα που αυτή συνεπάγεται για τον ανταγωνισμό», ΔΕΕ, απόφαση της 13.7.1966, Υποθέσεις 56 και 58/64, Consten/Grundig, Συλλογή, ελληνική ειδική έκδοση, σελ. 363

¹³³ Μέχρι σήμερα έχουν εκδοθεί τέτοιοι Κανονισμοί για τις οδικές, αεροπορικές και εσωτερικές πλωτές μεταφορές, τα αγροτικά προϊόντα, την αυτοκινητοβιομηχανία κ.α.

συμφωνίες που δεν πληρούν τους όρους απαλλαγής και συνεπώς εμπίπτουν στις απαγορευτικές διατάξεις της παραγράφου 1, παραμένει εν ισχύ η αυτοδίκαιη ακυρότητα της παρ. 2, με τις επιχειρήσεις να υποχρεούνται στην μη εφαρμογή τους.

- Εννοιολογική προσέγγιση του όρου «Επιχείρηση»

70. Αν και οι επιχειρήσεις είναι αποδέκτες των απαγορευτικών κανόνων του δικαίου, ο νόμος δεν δίνει για αυτές κάποιον ορισμό. Αυτός προκύπτει από την τελολογική ερμηνεία η οποία, όσο ευρύτερη καθίσταται, τόσο μεγαλύτερο φάσμα υποκειμένων περιλαμβάνει. Κατά πάγια νομολογία, η έννοια της επιχείρησης, καλύπτει κάθε φορέα, φυσικό ή νομικό πρόσωπο ή οικονομική ενότητα που ασκεί οικονομική δραστηριότητα. Ως οικονομική δραστηριότητα νοείται η επιχειρηματική εκείνη δράση η οποία συνίσταται στη προσφορά προϊόντων ή/και υπηρεσιών σε συγκεκριμένη αγορά, ανεξάρτητα από το νομικό καθεστώς που διέπει την επιχείρηση, και ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποίο αυτή χρηματοδοτείται¹³⁴. Το βασικό κριτήριο, δηλαδή, για το αν ένας οργανισμός εμπίπτει στην εννοιολογική οριοθέτηση της επιχείρησης, είναι καθαρά λειτουργικό¹³⁵. Η οικονομική δραστηριότητα, αφορά είτε την παραγωγή και εμπορία προϊόντων είτε την παροχή υπηρεσιών, χωρίς, όμως, να ενδιαφέρει το ακριβές μέγεθος της επιχείρησης ούτε και ο αστικός ή εμπορικός χαρακτήρας της¹³⁶. Σημαντικά ερμηνευτικά ζητήματα θέτει η πρόσφατη νομολογία της ΕπΑντ¹³⁷ αναφορικά με την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού στις επιχειρήσεις που είναι επιφορτισμένες με τη διαχείριση υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος (άρθρο 106 παρ. 2 ΣΛΕΕ). Σύμφωνα με την ευρωπαϊκή νομολογία, τα στοιχεία που προσδιορίζουν μία υπηρεσία ως γενικού οικονομικού συμφέροντος είναι η καθολικότητα και η ποιότητα της συγκεκριμένης υπηρεσίας, ακόμα και όταν η παροχή της δεν εκτείνεται στο σύνολο της επικράτειας ενός κράτους αλλά εντοπίζεται σε μία περιορισμένη γεωγραφική περιοχή¹³⁸. Περαιτέρω, η μη αναφορά σε κανένα σημείο του Κανονισμού 1/2003 στις περιπτώσεις εφαρμογής των κανόνων ανταγωνισμού σε τέτοιες επιχειρήσεις, δημιούργησε ένα κενό το οποίο έρχονται να καλύψουν οι πρόσφατες αποφάσεις των εθνικών αρχών. Πάντως, οι κανόνες ανταγωνισμού, κατά πάγια νομολογία δεν εφαρμόζονται σε περιπτώσεις ενάσκησης δημόσιας εξουσίας¹³⁹.

¹³⁴ ΔΕΕ, απόφαση της 23.4.1991, C-41/90, Höfner, Συλλογή, σελ. I-1979, σκ. 21' ΔΕΕ, απόφαση της 11.12.1997, C-55/96, Job Centre, Συλλογή, σελ. I-7119, σκ. 21' ΔΕΕ, απόφαση της 18.6.1998, C-35/96, Επιτροπή/Ιταλία, Συλλογή, σελ. I-3851, σκ. 36. Η έννοια της επιχείρησης καλύπτει και τους φορείς που, παράλληλα με τους στόχους επίτευξης ενός οικονομικού αποτελέσματος, επιδιώκουν και άλλους στόχους κοινωνικοπολιτικούς

¹³⁵ Η ερμηνεία του λειτουργικού κριτηρίου σημαίνει πως δίδεται έμφαση στη φύση της πραγματικής δραστηριότητας του οργανισμού και όχι στη φύση του οργανισμού αυτού καθαυτού

¹³⁶ Βλ. Okeoghene O., *The Boundaries of EC Competition Law. The Scope of Article 81*, εκδ. OUP, 2006, σελ. 26 επ.

¹³⁷ ΕπΑντ απόφαση 486/VI/2010 και ΕπΑντ απόφαση 428/V/2009. Σχετικά με την προβληματική που έχει αναπτυχθεί στη θεωρία, βλ. Ζευγώλης Ν., *Σκέψεις με αφορμή την υπ' αριθμ. 486/VI/2010 της Επιτροπής Ανταγωνισμού*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2010, σελ. 1011 επ.

¹³⁸ ΔΕΕ, απόφαση της 19.5.1993, C-320/91, Corbeau, Συλλογή, σελ. I-2533, σκ. 15

¹³⁹ Βλ. ΕπΑντ απόφαση 501/VI/2010, σκ.18 όπου αναφέρεται: «έναν δήμο που διαθέτει την αποκλειστική κυριότητα, νομή και κατοχή ενός κοινοχρήστου χώρου, καθώς και το δικαίωμα παραχώρησης αυτού υπό προϋποθέσεις οριζόμενες εκ του νόμου, έχοντας συνακόλουθα επιφορτισθεί με την αξιοποίηση και διαχείρισή του, δεν συνιστά «επιχείρηση» κατά την έννοια του δικαίου του

- *Εννοιολογική προσέγγιση του όρου «Συμπράξεις»*

71. Ως συμπράξεις, ορίζονται¹⁴⁰ οι συμφωνίες ή εναρμονισμένες πρακτικές που μπορούν να λάβουν πολλές μορφές, όπως παράλληλη συμπεριφορά, πρακτικές διευκόλυνσης κ.ά. Για να υφίσταται συμφωνία, απαιτείται σύμπτωση της δήλωσης βουλήσεων τουλάχιστον δύο ή και περισσότερων μερών για την τήρηση μιας βλαπτικής για τον ανταγωνισμό, ομοιόμορφης συμπεριφοράς. Η συμφωνία δεν απαιτείται να έχει περιβληθεί ιδιαίτερο τύπο, αρκεί και η «συμφωνία κυρίων» (gentlemen's agreement). Τέλος, η συμμετοχή στην συμφωνία δεν κρίνεται αποκλειστικά από την ενεργό δράση μιας επιχείρησης για την υλοποίηση αυτής, αλλά αρκεί η συμμετοχή της στο προπαρασκευαστικό στάδιο της συναπόφασης και η έλλειψη αυτόβουλης δημόσιας αποστασιοποίησης¹⁴¹. Όταν οι συμπράξεις συντελούνται ανάμεσα σε επιχειρήσεις στο ίδιο επίπεδο παραγωγής ή εμπορίας ονομάζονται οριζόντιες, ενώ ως κάθετες ορίζονται οι συμπράξεις μεταξύ ανεξάρτητων επιχειρήσεων οι οποίες λειτουργούν σε διαφορετικά επίπεδα της κάθετης αλυσίδας.
72. Περαιτέρω, η έννοια της εναρμονισμένης πρακτικής, αν και δεν αποδίδεται επακριβώς με νομικούς όρους¹⁴², καλύπτει άτυπες μορφές συνεργασίας και συμπεριφορές στην αγορά, για τις οποίες δεν υπάρχει με βάση τα δεδομένα οικονομικά στοιχεία άλλη εξήγηση. Για την επιβεβαίωση ύπαρξης εναρμονισμένης πρακτικής¹⁴³ πρέπει να αποδεικνύεται ένα αντικειμενικό και ένα υποκειμενικό στοιχείο¹⁴⁴. Αφενός, δηλαδή, θα πρέπει να υπάρχει μια ομοιόμορφη συμπεριφορά και κοινή δράση των επιχειρήσεων στη σχετική αγορά, που χαρακτηρίζεται ως αντικειμενικό στοιχείο. Αφετέρου, θα πρέπει να υπάρχει η διαπιστωμένη βούληση των επιχειρήσεων για εναρμόνιση και κοινή δράση, η ύπαρξη της οποίας χαρακτηρίζεται ως υποκειμενικό στοιχείο, και συνάγεται από ποικίλα διαπιστωμένα περιστατικά, ιδίως από επαφές, συνεννοήσεις, ανταλλαγές επιστολών κλπ, μεταξύ των επιχειρήσεων.
73. Στο σημείο αυτό τονίζεται ιδιαίτερος πως, σύμφωνα με τη νομοθεσία, για να κριθούν παράνομες οι συμπράξεις μεταξύ εταιριών πρέπει να έχουν είτε ως

ανταγωνισμού. Οι κοινόχρηστοι χώροι ανήκουν στη δημόσια περιουσία ως πράγματα εκτός συναλλαγής, στη δε δημόσια περιουσία των δήμων περιλαμβάνονται πράγματα που συμβάλλουν άμεσα στην εκπλήρωση των δημόσιων σκοπών τους»

¹⁴⁰ Ο ορισμός αυτός έχει δοθεί από την Επιτροπή μέσω των κατευθυντηρίων γραμμών για την εφαρμογή του άρθρου 81 (ΕΕΕΕ C 3 της 6.1.2001, σελ. 2) και ακολουθείται πιστά και από την ΕπΑντ. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στη συνεργασία μεταξύ ανταγωνιστών, τόσο πραγματικών όσο και δυνητικών

¹⁴¹ Για όλα τα ανωτέρω, βλ. ΔΕΕ, απόφαση της 15.7.1970, Υπόθεση 41/69, ACF Chemiefarma NV, Συλλογή, σελ. 661, σκ. 112' ΓΔΕΕ, απόφαση της 10.3.1992, T-13/89, Imperial Chemical Industries plc, Συλλογή, σελ. II-1021, σκ. 253' ΓΔΕΕ, απόφαση της 19.3.2010, T-21/05, Χαλκόρ ΑΕ, δεν έχει δημοσιευτεί ακόμη στην Συλλογή, σκ. 129 και 130' ΓΔΕΕ, απόφαση της 14.10.2004, T-56/02, Bayerische Hypo- und Vereinsbank AG, Συλλογή, σελ. II-3495, σκ. 60

¹⁴² Βλ. Δελούκα-Ιγγλέση Κ., *Εισαγωγή στο Δίκαιο του Ανταγωνισμού*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 1994, σελ. 31 επ.

¹⁴³ Θα πρέπει να διευκρινιστεί, πως η ύπαρξη παράλληλης συμπεριφοράς δεν σημαίνει αυτομάτως πως υπάρχει και εναρμονισμένη πρακτική. Έτσι, το ΔΕΦΑθ, ακυρώνοντας την ΕπΑντ απόφαση 225/III/2002, έκρινε ότι η ταυτόχρονη και ενιαία αύξηση της τιμής πώλησης άρτου στο Ν. Φωκίδος ήταν τυχαία και οφειλόταν στο ευρύτερο οικονομικό πλαίσιο που είχε διαμορφωθεί λόγω συστηματικής ενημερωτικής εκστρατείας του Δημοσίου για στρωγγυλοποίηση τιμών ενόψει της αντικατάστασης της δραχμής από το ευρώ. Βεβαίως, η παράλληλη συμπεριφορά αποτελεί ισχυρή ένδειξη εναρμονισμένης πρακτικής

¹⁴⁴ Βλ. Λιακόπουλος Θ., *Βιομηχανική Ιδιοκτησία*, εκδ. Δίκαιο & Οικονομία, 2000

αντικείμενο είτε ως αποτέλεσμα την παρακώληση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού¹⁴⁵. Η διάζευξη αυτή δημιούργησε αρκετά ερμηνευτικά προβλήματα καθώς, κατ' αρχήν, όλες οι συμφωνίες μπορούν να ασκήσουν τόσο θετική όσο και αρνητική επίδραση στον ανταγωνισμό μεταξύ των εταιριών. Το ερμηνευτικό πρόβλημα¹⁴⁶ επιτείνεται και από την αντιμονοπωλιακή νομοθεσία των ΗΠΑ, που έχει υιοθετήσει τον κανόνα της λογικής (rule of reason), σύμφωνα με τον οποίο απαγορεύονται μόνο οι συμφωνίες που επιφέρουν παράλογους και αδικαιολόγητους περιορισμούς στον ανταγωνισμό. Η ευρωπαϊκή και η εθνική νομολογία και θεωρία που κλήθηκε να καλύψει το κενό δεν φαίνεται να υιοθετεί τον κανόνα αυτό. Ειδικότερα, για το ευρωπαϊκό δίκαιο ανταγωνισμού, όπου το αντικείμενο μιας συμφωνίας, καταφανώς νοθεύει τον ανταγωνισμό, δεν απαιτείται περαιτέρω έρευνα σχετικά με τα αποτελέσματα (δυνητικά ή πραγματικά) που αυτή επιφέρει στην αγορά. Μόνο στην περίπτωση που η αντιανταγωνιστική φύση της συμφωνίας δεν είναι εμφανής, τα Δικαστήρια προχωρούν στην οικονομική ανάλυση προκειμένου να προβούν σε στάθμιση των υπέρ και των κατά του ανταγωνισμού αποτελεσμάτων της.

- Εννοιολογική προσέγγιση του όρου «Ένωση Επιχειρήσεων και Απόφαση Ένωσης Επιχειρήσεων»

74. Όπως συμβαίνει και με την έννοια της επιχείρησης δεν έχουμε εκ του νόμου τον ορισμό της «ένωσης επιχειρήσεων». Το παγκοσμιοποιημένο κλίμα της οικονομίας τα τελευταία χρόνια ώθησε μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων σε συνδέσεις μεταξύ τους. Η συμπεριφορά των επιχειρήσεων που δρουν μέσα σε επιχειρηματικές ενώσεις, έχει απασχολήσει τόσο το ευρωπαϊκό δίκαιο ανταγωνισμού όσο και το αντίστοιχο εθνικό. Ως ένωση επιχειρήσεων, γενικά, μπορεί να οριστεί μια ομάδα φυσικών ή/και νομικών προσώπων η οποία δραστηριοποιείται σε έναν συγκεκριμένο κλάδο της οικονομίας. Η νομική μορφή της οργάνωσης και της συνεργασίας των επιχειρήσεων είναι αδιάφορη. Συνήθως, η ένωση δομείται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να προωθεί ικανοποιητικά και αποτελεσματικά τα κοινά συμφέροντα των μελών τα οποία την απαρτίζουν¹⁴⁷. Οι «εταιρίες σχέσης», όπως ονομάζονται από τη σύγχρονη διεθνή οικονομική βιβλιογραφία, δημιουργούν τα κατάλληλα δίκτυα, ώστε να επιτύχουν τους στόχους τους αλλά, εκ παραλλήλου, να εξασφαλίσουν μακροπρόθεσμα οφέλη για τους καταναλωτές¹⁴⁸. Έτσι, λοιπόν, οι συνασπισμοί αυτοί αποδεικνύονται πολύ χρήσιμοι για τα μέλη τους, κυρίως για τις μικρότερες και οικονομικά ασθενέστερες συμμετέχουσες επιχειρήσεις, και, ταυτόχρονα, επωφελείς για την ανάπτυξη του ανταγωνισμού στην αγορά. Αναλογιζόμενος τα οφέλη αυτά ο κ. Ζευγώλης, αντιμετωπίζει με σκεπτικισμό την

¹⁴⁵ Για να έχουμε εξ' αντικειμένου περιορισμό του ανταγωνισμού αρκεί τα μέρη να επιδιώκουν το αποτέλεσμα χωρίς να απαιτείται και η πράγματοποίηση αυτού. Περιοριστικό αποτέλεσμα έχουμε όταν εν τοις πράγμασι εισάγονται περιορισμοί στον ανταγωνισμό από την ίδια βούληση των επιχειρήσεων. Για την ερμηνεία των όρων, βλ. Καρύδης Γ., *Ευρωπαϊκό Δίκαιο Επιχειρήσεων και Ανταγωνισμού Ι. Θεμελιώδεις Ελευθερίες-Ανταγωνισμός-Κρατικές Ενισχύσεις*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 2004, σελ. 107, επ.

¹⁴⁶ Για τη φύση του προβλήματος, την ακαδημαϊκή διαβούλευση και επιλεγμένη περιπτώσιολογία από τις υποθέσεις ενώπιον του δικαστηρίου της Ένωσης, βλ. Craig P., De Burca G., *EU LAW Text, Cases and Materials*, εκδ. OUP, σελ. 963 επ.

¹⁴⁷ Για καλύτερη κατανόηση των όρων βλ. Ρούσσης Δ., *Η εφαρμογή του άρθρου 81 ΣΕΚ στις συμφωνίες εντός του ομίλου επιχειρήσεων*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2006, σελ. 745 επ.

¹⁴⁸ Βλ. Salvatore D., *Managerial Economics Principles and World Wide Applications*, εκδ. OUP, 2007, σελ. 370 επ.

περίπτωση διάσπασης τέτοιων συνασπισμών ακόμα και αν η ύπαρξή τους ελλοχεύει κινδύνους για παραβάσεις των κανόνων του ανταγωνισμού. Περαιτέρω, η ένωση των επιχειρήσεων δεν απαιτείται να έχει την ιδιότητα της αυτοτελούς επιχείρησης, όμως, σε τέτοια περίπτωση, υποκείμενα των απαγορευτικών κανόνων παραμένουν μόνο τα μέλη της. Η ΕπΑντ, άμεσα δεχόμενη τις ευρωπαϊκές κρίσεις, ορίζει ως πεδίο της εφαρμογής του δικαίου προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού αναφορικά με την έννοια της ένωσης επιχειρήσεων, κάθε μορφής οικονομική συνεργασία δύο ή περισσότερων επιχειρήσεων μεταξύ τους (ΕπΑντ αποφάσεις 3/80 και 8/80), καθώς επίσης και οι επαγγελματικοί σύνδεσμοι με μορφή επιχειρήσεων. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η νομολογία του ΔΕΕ, σύμφωνα με την οποία: *«σωματεία, ενώσεις, σύνδεσμοι, θεωρούνται ως ενώσεις επιχειρήσεων οι οποίες εμπίπτουν στη ρύθμιση του άρθρου 81 παράγραφος 1 της Συνθήκης, ανεξάρτητα, τόσο από τη νομική μορφή την οποία διαθέτουν αλλά και από το αν ο χαρακτήρας τους είναι κερδοσκοπικός ή μη»*.¹⁴⁹ Έτσι, κρίθηκε, π.χ. ότι τόσο οι ποδοσφαιρικοί όμιλοι όσο και οι εθνικές ενώσεις που τους περιλαμβάνουν αποτελούν ενώσεις επιχειρήσεων¹⁵⁰. Το σημαντικό κριτήριο είναι να εκπροσωπεί η συγκεκριμένη ένωση επιχειρήσεων τα οικονομικά και εμπορικά συμφέροντα των μελών της. Πώς, όμως, και υπό ποιες συνθήκες μπορεί μία ένωση επιχειρήσεων να παραβεί τους κανόνες του ανταγωνισμού;

75. Ακόμα και όταν οι ίδιες οι ενώσεις δεν έχουν παραγωγική δραστηριότητα, ο συντονισμός ενός κλάδου της οικονομίας, ιδιαίτερα σε ολιγοπωλιακά περιβάλλοντα, μπορεί να οδηγήσει σε βλαπτικά για τον ανταγωνισμό αποτελέσματα, και αυτά στόχο έχει να καταστείλει το δίκαιο του ανταγωνισμού¹⁵¹. Όπως έχει κριθεί σε αρκετές περιπτώσεις, οι ενώσεις επιχειρήσεων μπορούν, παραδείγματος χάριν, να ασκήσουν αντιανταγωνιστική συμπεριφορά επιβάλλοντας: ποσοτώσεις, ανώτατες ή κατώτατες τιμές, και συγκεκριμένες κυρώσεις στα μέλη τους, σε περίπτωση μη συμμόρφωσης αυτών με τις αποφάσεις τους. Δεδομένου ότι η νομική σχέση που συνδέει τα μέλη με την ένωση μπορεί να λάβει μορφές επαγγελματικού – συνδικαλιστικού χαρακτήρα, σωματειακής ένωσης, κοινωνίας συμφερόντων ή κάποια άλλη εν τοις πράγμασι μορφή ένωσης, χρήζει διευκρίνισης ότι το η μη υποχρεωτική εφαρμογή κάποιων αποφάσεών της για τα μέλη, δεν αποκλείει παράβαση των διατάξεων περί ανταγωνισμού. Συντρέχει, λοιπόν, απόφαση ένωσης επιχειρήσεων όταν η βούληση μίας πλειοψηφίας επιχειρήσεων ρυθμίζει δεσμευτικά τις σχέσεις μεταξύ των συνδεόμενων επιχειρήσεων οι οποίες όλες υπόκεινται σε έναν κανονισμό που διέπει την οργανωτική έννομη σχέση τους. Ως «απόφαση» χαρακτηρίζεται κάθε δήλωση βούλησης της ένωσης εκπεφρασμένη με οποιαδήποτε μορφή, όπως,

¹⁴⁹ Βλ. Jones A., Surfin B., *EC Competition Law*, εκδ. OUP, 2007, σελ 147 επ.

¹⁵⁰ ΓΔΕΕ, απόφαση της 26.1.2005, T-193/02, Laurent Piau, *Συλλογή*, σελ. II-209, σκ. 69 επ.

¹⁵¹ Βλ. Τζουγανάτος Δ., *Ολιγοπώλιο και συλλογική δεσπόζουσα θέση στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2004, σελ. 16 επ.

λόγου χάριν, οδηγίες, εγκύκλιοι και άλλες συστάσεις, ανεξαρτήτως της δεσμευτικότητας ή μη των προτροπών αυτών για τα μέλη της¹⁵².

76. Κατόπιν, λοιπόν, των χρήσιμων αναλύσεων που προηγήθηκαν αναφορικά με την ορολογία και την ερμηνεία των βασικών διατάξεων του δικαίου του ανταγωνισμού, θα ακολουθήσει η ανάλυση των παραβάσεων που διαπιστώθηκαν, ενώ θα παρουσιαστούν πρόσφορα και κατάλληλα αντεπιχειρήματα, κυρίως μη νομικού περιεχομένου, επί των ενστάσεων που προέβαλαν οι επιχειρήσεις.

2.2. Πρώτη παράβαση - Παράνομες συναντήσεις στελεχών των γαλακτοβιομηχανιών

77. Η ΕπΑντ διαπίστωσε από την έρευνά της, πως τον Μάιο του 2004 πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα του ΣΕΒΓΑΠ μυστική συνάντηση σε κεντρικό ξενοδοχείο της Λάρισας διευθυντικών στελεχών των μεγάλων γαλακτοβιομηχανιών της χώρας μας. Από τη συνάντηση που πραγματοποιήθηκε συναποφασίστηκαν τα εξής: α) η διατήρηση μιας ομοιόμορφης εμπορικής πολιτικής που θα στηρίζεται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη και θα έχει ως γενικές αρχές την αποφυγή μετακινήσεων των παραγωγών, την εντατικοποίηση των ποιοτικών ελέγχων και τη σύσταση τακτικής ομάδος με αποστολή την παρακολούθηση των εξελίξεων, β) η αυστηρή συμπίεση της τιμής αγοράς από τον παραγωγό, ακόμα και υπό την απειλή διακοπής συνεργασίας, και γ) ως προς τον ανταγωνισμό, οι εταιρίες να σταματήσουν την αγορά περισσευούμενου γάλακτος από μικρούς τυροκόμους και να διατηρήσουν επαφές με συγκεκριμένους παραγωγούς, έτσι ώστε να υπάρξει μία διοχέτευση της παραγόμενης ποσότητας αποκλειστικά προς τις συγκεκριμένες εταιρίες. Τα ανωτέρω συμφωνήθηκε πως θα τηρούνταν από όλους. Προς απάντηση σε αυτές τις διαπιστώσεις της ΕπΑντ, οι εταιρίες υποστήριζαν πως η συνάντηση που πραγματοποιήθηκε στη Λάρισα είχε ως σκοπό την ανταλλαγή απόψεων σχετικά με τις νέες εξελίξεις στην εθνική και ευρωπαϊκή νομοθεσία, τη συμφωνία για δέσμευση βελτίωσης της ποιότητας του παραγόμενου γάλακτος και την εντατικοποίηση των ποιοτικών ελέγχων ώστε να αντιμετωπιστούν τα φαινόμενα νοθείας, ενόψει και της Ολυμπιάδας του 2004. Ας εξετάσουμε, λοιπόν, την πραγματική υπόσταση αυτής της συνάντησης και πώς στοιχειοθετείται η παράβαση.

2.2.1. Οι συναντήσεις των επιχειρηματιών ενός κλάδου

78. Στις σύγχρονες αγορές, οι επαφές των εταιριών δια των στελεχών τους και η ανταλλαγή απόψεων σχετικά με τις επιχειρηματικές κινήσεις τους που θα προστατεύσουν και θα αναπτύξουν μία ανταγωνιστική αγορά είναι πολύ σημαντικές. Οι οικονομικές εξελίξεις, όπως ύφεση, πληθωρισμός, ανάπτυξη, νομισματικές κρίσεις κ.λπ. μεταδίδονται ταχύτατα από χώρα σε χώρα, στα πλαίσια

¹⁵² ΓΔΕΕ, απόφαση της 13.12.2006, T-217/03 και T-245/03, FNCBV κλπ, Συλλογή, σελ. II-4987, σκ. 89

λειτουργίας μιας παγκοσμιοποιημένης οικονομίας όπως η σημερινή, με αποτέλεσμα να αυξάνεται ολοένα και περισσότερο η διεθνής μακροοικονομική και η εν γένει οικονομική αλληλεξάρτηση και αλληλεπίδραση. Αυτές οι εξελίξεις δημιουργούν την ανάγκη στενότερων συνεργασιών και διαρκών επιχειρηματικών επαφών μεταξύ των επιχειρήσεων ενός κλάδου, προς αντιμετώπιση των κοινών προκλήσεων όπως αυτές προαναφέρθηκαν. Επιπλέον, οι τακτικές επαφές μεταξύ των επιχειρήσεων του κλάδου συνδράμουν και στην ταχύτερη ανάπτυξη και ενσωμάτωση των τεχνολογικών εξελίξεων. Οι συνεργασίες αυτές μπορούν να λάβουν αρκετές μορφές, νομικές και επιχειρηματικές¹⁵³. Μια κύρια διάκριση, με κριτήριο το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα της συνεργασίας, είναι:

- α) Οι «συστάδες» ή «συσπειρώσεις» ή «δικτυακά συγκροτήματα» επιχειρήσεων ή «εταιρικές συμπράξεις» (clusters), και
- β) Τα «επιχειρηματικά δίκτυα» (networks).

79. Η συμπληρωματικότητα και η συνεργασία προσδίδουν ιδιαίτερο πλεονέκτημα στις συμμετέχουσες επιχειρήσεις μέσα από την καλλιέργεια δεξιοτήτων στη διαχείριση έργων, στην ανάπτυξη και προώθηση προϊόντων και στις τεχνικές διαπραγμάτευσης. Επιπλέον, μέσα από την συνεργασία διευκολύνεται τόσο η πρόσβαση σε χρηματοπιστωτικά ιδρύματα ή κεφάλαια επιχειρηματικού κινδύνου (venture capitals), όσο και σε διαδικασίες μεταφοράς τεχνολογίας ή υπηρεσιών εξειδικευμένου νομικού περιεχομένου (π.χ. ζητήματα κατοχύρωσης πνευματικής και βιομηχανικής ιδιοκτησίας). Μέσω της ανάπτυξης συστάδων επιχειρήσεων, επιτυγχάνεται ευκολότερα και αμεσότερα η διάχυση της πληροφορίας¹⁵⁴ και διευκολύνεται η πρόσβαση των επιχειρήσεων σε οργανισμούς, φορείς και ερευνητικά ινστιτούτα. Ακόμη, μέσω των τακτικών επαφών, προωθείται η καινοτομία, καθώς οι επιχειρήσεις αποκτούν ευκολότερη πρόσβαση σε εξειδικευμένο προσωπικό και υψηλότερη διαπραγματευτική δύναμη τόσο με τους προμηθευτές (κόστη) όσο και με τις ανταγωνιστικές επιχειρήσεις (αναβαθμισμένη ποιότητα). Η εισαγωγή νέων τεχνολογιών στο πλαίσιο διασύνδεσης των επιχειρήσεων συντελεί στην αποτελεσματικότερη οργάνωσή τους, στη μείωση του κόστους λειτουργίας τους, στην αύξηση της ευελιξίας και του επιπέδου εξυπηρέτησης που αυτές παρέχουν. Ακόμη, μπορούν να δημιουργηθούν ευκαιρίες δικτύωσης και συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων, επέκταση δικτύου επαγγελματικών επαφών, ενώ διανοίγεται η προοπτική για νέες συνεργασίες και επενδυτικά σχέδια άμεσα υλοποιήσιμα. Αρκετές φορές οι συναντήσεις επιχειρηματιών ενός κλάδου πραγματοποιούνται και υπό την αιγίδα τοπικών φορέων. Στόχος είναι μέσα από τις συζητήσεις με την τοπική κοινωνία να αναδειχθούν οι βασικές δεξιότητες των τοπικών οικονομιών και να προβληθούν ως προνομιακό πεδίο ανάπτυξης επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Στο

¹⁵³ Βλ. Πιπερόπουλος Π., *Επιχειρηματικότητα, Καινοτομία & Business Clusters*, εκδ. Σταμούλης, 2008

¹⁵⁴ Σύμφωνα με τους θεωρητικούς της Οργάνωσης, ο έλεγχος των συνθηκών του εξωτερικού περιβάλλοντος είναι πρωτεύουσας σημασίας. Ο ρόλος του διοικητικού στελέχους στη σχέση του με το εξωτερικό περιβάλλον, μπορεί να είναι είτε ρυθμιστικός των εξελίξεων, είτε δημιουργικός νέων ευκαιριών είτε κατασταλτικός των πιέσεων. Ωστόσο, βασική προϋπόθεση για όλα αυτά είναι η έγκαιρη συλλογή των κατάλληλων πληροφοριών που συχνά βρίσκονται διαθέσιμες σε επιχειρηματικά forum και σε συνεστιάσεις των επαγγελματιών φορέων ενός κλάδου. Βλ. Πετρίδου Ε., *Διοίκηση Μάνατζμεντ*, εκδ. ΖΥΓΟΣ, 2006, σελ. 99 επ.

σχεδιάγραμμα¹⁵⁵ που ακολουθεί, παρουσιάζεται η εξελικτική διαδικασία ανάπτυξης μίας δικτύωσης εταιριών.

80. Ωστόσο, οι συναντήσεις αυτές δεν πρέπει να έχουν χαρακτηριστικά όπως μυστικότητα¹⁵⁶ η οποία γίνεται αντιληπτή από τη μη τήρηση επίσημων πρακτικών και πορισμάτων των συναντήσεων, τη συμμετοχή λίγων και σημαντικών επιχειρήσεων ενός κλάδου, και τη μη γνωστοποίηση του περιεχομένου και της φύσης των συναντήσεων στις αρμόδιες αρχές και στον τύπο¹⁵⁷.
81. Στο σημείο αυτό, δεδομένου πως η παρούσα εργασία στοχεύει και στην παρουσίαση ορθών επιχειρηματικών πρακτικών που συνάδουν με την έννομη τάξη, κρίνεται σκόπιμο να παρατεθεί μια σειρά βημάτων ορθής επιχειρηματικής συμπεριφοράς που εξασφαλίζουν την νομιμότητα κάθε τέτοιας συνάντησης¹⁵⁸. Αρχικά, κατά τις συνεδριάσεις, οι συμμετέχοντες θα πρέπει να τοποθετούνται με σαφήνεια και ακρίβεια, ώστε τα λεγόμενα τους να μην αφήνουν περιθώρια παρερμηνείας. Δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούνται αμφίσημες ή παραπλανητικές εκφράσεις κατά την σύνταξη οποιουδήποτε εγγράφου (συμπεριλαμβανομένων των e-mails και των πρακτικών των συναντήσεων). Προ της συνάντησεως, πρέπει να διανέμεται γραπτός κατάλογος των θεμάτων ημερησίας διάταξης, εγκεκριμένος

¹⁵⁵ Πηγή: Εγχειρίδιο «Συστημάτων-Συστάδων» Επιχειρήσεων (clustering) & Δικτύων Επιχειρηματικότητας (networking), ΕΟΜΜΕΧ, σελ. 36

¹⁵⁶ Είναι χαρακτηριστικό ότι στο ξενοδοχείο όπου συναντήθηκαν μεγάλες εταιρίες σούπερ μάρκετ για να καθορίσουν τη στρατηγική που θα ακολουθούσαν (ΕπΑντ απόφαση 277/IV/2005), υπήρχε μεγάλη ανακοίνωση στην είσοδο που ανέφερε «το όνομα της X εταιρίας δεν πρέπει να αναφερθεί οπουδήποτε στο ξενοδοχείο». Όπως δέχθηκε και το ΔΕφΑθ (Απόφασή 1682/2009, σκ.32), αν και η μυστικότητα δεν αποτελεί αναγκαίο θεμελιωτικό στοιχείο του παράνομου του χαρακτήρα μιας συνάντησης, αποτελεί ισχυρή ένδειξη αυτού.

¹⁵⁷ Στον «Πλούτο των Εθνών» ήδη από το 1776, ο Adam Smith είχε παρατηρήσει: «People of the same trade seldom meet together, even for merriment and diversion, but the conversation ends in a conspiracy against the public, or in some contrivance to raise prices.» Τόμος I, Κεφάλαιο 10

¹⁵⁸ Μέρος των προτάσεων αντλήθηκε από την εισήγηση του Παναγιώτη Μπερνίτσα στο 5ο Διεθνές Συνέδριο Ανταγωνισμού, που διοργάνωσε το Ινστιτούτο Μελετών Δικαίου και Πολιτικής Ανταγωνισμού, Αθήνα, Μάιος 2011

από εξωτερικό νομικό σύμβουλο. Επιπλέον, θα πρέπει να γνωστοποιείται και οι κατάλογος των συμμετεχόντων, ο οποίος θα υπογράφεται από αυτούς. Σκόπιμο είναι όλα τα στελέχη να γνωρίζουν την θεματολογία εκ των προτέρων, ώστε να μην εμπλακούν σε συζητήσεις εκτός ημερησίας διατάξεως. Στην περίπτωση που γίνονται εισηγήσεις που εγείρουν αμφιβολίες ως προς τη συμβατότητά τους με τους κανόνες του ανταγωνισμού, θα πρέπει τα στελέχη να διαμαρτυρηθούν, απειλώντας με αποχώρηση, ώστε να διακοπεί η συζήτηση ή ακόμη και η συνάντηση. Η παρέμβαση αυτή θα πρέπει να σημειώνεται στα επίσημα πρακτικά. Η ίδια προσοχή επιστάται και στις κοινωνικές εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται συχνά στο περιθώριο τακτικών συναντήσεων των ενώσεων, λόγω της ιδιαίτερης φύσης τους. Είναι πιθανότερο αθέμιτες συζητήσεις για εμπορικά ευαίσθητα θέματα να γίνονται κατά τη διάρκεια αυτών, παρά κατά την διάρκεια των επίσημων συναντήσεων.

82. Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε πως, γενικά, οι συναντήσεις των επιχειρηματιών ενός κλάδου δύνανται να αποφέρουν μεγάλα οφέλη για την ενδυνάμωση του ανταγωνισμού αλλά μπορούν να έχουν και αρνητικά αποτελέσματα. Ας εστιάσουμε, όμως, στη συνέχεια στο πραγματικό νόημα της συνάντησης των εταιριών στην εξεταζόμενη περίπτωση και πώς αυτό αποδείχτηκε.

2.2.2. Η απόδειξη της παραβατικής συμπεριφοράς

2.2.2.α. Αρχές απόδειξης

83. Οι αρχές ανταγωνισμού είναι αυτές που φέρουν κατ' αρχήν το βάρος της απόδειξης των παραβάσεων που διαπιστώνουν. Σύμφωνα με πάγια εθνική αλλά και ευρωπαϊκή νομολογία: *«Εναπόκειται στην Επιτροπή να αποδείξει τις παραβάσεις που διαπιστώνει και να εξασφαλίσει τα αποδεικτικά στοιχεία που είναι ικανά να αποδείξουν, επαρκώς κατά νόμο, την ύπαρξη περιστατικών που να στοιχειοθετούν την παράβαση. Επομένως, είναι απαραίτητο να προσκομίσει η Επιτροπή συγκεκριμένα και συγκλίνοντα αποδεικτικά στοιχεία δυνάμενα να στηρίζουν αταλάντευτα την πεποίθηση ότι η παράβαση αυτή όντως διαπράχθηκε»*. Προς τούτο, οι αρχές ανταγωνισμού έχουν ευρύτατες εξουσίες έρευνας οι οποίες ενισχύθηκαν και από τον Κανονισμό 1/2003. Αν και δεν καθορίζονται οι περιστάσεις υπό τις οποίες οι αρχές ασκούν τις εξουσίες αυτές, η έννομη τάξη αξιώνει την ύπαρξη, κατ' ελάχιστον, μιας «αρχικής υπόνοιας» (Anfänge verdächt), προϋπόθεση που ουσιαστικά απαγορεύει τις «αλιεύουσες αποστολές» και οριοθετείται από την ευρύτερη αρχή της αναλογικότητας.
84. Μέρος των εξουσιών των αρχών αποτελεί η δυνατότητα ερευνών σε οικονομικούς κλάδους και αιτήσεων για παροχή πληροφοριών από τις εταιρίες. Οι έρευνες σε κλάδους της οικονομίας κρίνονται απαραίτητες όταν παρατηρούνται υψηλές τιμές, δυσκαμψία αυτών, ή άλλες περιστάσεις που δημιουργούν υπόνοιες για στρέβλωση

του ανταγωνισμού. Στο άρθρο 18 του Κανονισμού (και το αντίστοιχο άρθρο 38 Ν.3959/11) περιλαμβάνονται οι ρυθμίσεις για την αποστολή αίτησης ή απόφασης από τις αρχές προς τις εταιρίες για παροχή πληροφοριών σχετικά με την ένταση του ανταγωνισμού, τις συνήθειες εμπορικές συναλλαγές, καθώς και κάθε άλλης πληροφορίας/διευκρίνησης που μπορεί να συμβάλει στη διαμόρφωση μίας σαφούς εικόνας για τη λειτουργία της συγκεκριμένης αγοράς¹⁵⁹. Για τη δημιουργία ασφάλειας δικαίου για τις επιχειρήσεις, και για λόγους διαφάνειας και ενημέρωσης αυτών, στο κείμενο της αίτησης πρέπει να εκτίθενται με σαφή τρόπο η νομική βάση, ο σκοπός της αίτησης, το είδος των πληροφοριών και η προθεσμία υποβολής τους¹⁶⁰.

85. Κύριο εργαλείο, πάντως, των αρχών ανταγωνισμού για τη διακρίβωση των στοιχείων παραμένουν οι επιτόπιοι έλεγχοι στους χώρους των εταιριών και στα αρχεία τους (επίσημα και ανεπίσημα έγγραφα ή ηλεκτρονικά αρχεία κλπ.). Επιπλέον, οι υπάλληλοι των αρχών νομιμοποιούνται να ελέγχουν χώρους, να θέτουν σφραγίδες κατά τη διάρκεια του ελέγχου αποκλείοντας έτσι τους υπό έλεγχο χώρους, να εξετάζουν και να παίρνουν αντίγραφα από τα επίσημα έγγραφα των επιχειρήσεων. Παράλληλα, κατά τη διάρκεια των ερευνών, τους δίδεται η δυνατότητα λήψης προφορικών εξηγήσεων από τους αρμόδιους υπαλλήλους των εταιριών. Στον Κανονισμό προβλέπεται η δυνατότητα επέκτασης των ερευνών και σε άλλους χώρους πλην των εγκαταστάσεων των επιχειρήσεων, όταν υπάρχουν βάσιμες υπόνοιες πως εκεί φυλάσσονται βιβλία ή έγγραφα σχετικά με το αντικείμενο του ελέγχου και ιδιαιτέρως κρίσιμα για την έρευνα¹⁶¹.
86. Ο εντοπισμός αποδεικτικών στοιχείων για τη βεβαίωση παραβάσεων παραμένει αρκετά δύσκολος, ιδιαίτερα δε στις μέρες μας. Εντούτοις, τα μέσα ελέγχου που αναλύθηκαν ανωτέρω επιτρέπουν στις αρχές ανταγωνισμού να εξασφαλίζουν άμεσες και έμμεσες αποδείξεις για τις παραβατικές συμπεριφορές.

2.2.2.β. Ειδικότερη σημασία των εγγράφων

87. Η ευκολότερη περίπτωση απόδειξης μιας παράνομης συμφωνίας, είναι η εύρεση και καταχώριση στο φάκελο της έρευνας εγγράφων που στοιχειοθετούν την παράβαση¹⁶². Τέτοια έγγραφα που αφορούν ή συνδέονται άμεσα με τα πραγματικά περιστατικά και αποδεικνύουν τις παράνομες συμπεριφορές μπορεί να είναι

¹⁵⁹ Η κοινοποίηση αιτιάσεων προς τις εταιρίες παραθέτει την αρχική θέση της Επιτροπής για την εικαζόμενη παράβαση των άρθρων 101 ή 102 ΣΛΕΕ, μετά από διεξοδική εξέταση. Σκοπός της κοινοποίησης είναι να ενημερώσει τους εμπλεκόμενους για τις εις βάρος τους κατηγορίες, ώστε να τους δοθεί η δυνατότητα να ασκήσουν τα δικαιώματα υπεράσπισης τους γραπτά και προφορικά (κατά την ακρόαση). Συνιστά, συνεπώς, καθοριστικής σημασίας διαδικαστική διασφάλιση που εγγυάται ότι θα τηρηθεί το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης (άρθρο 27 Κανονισμού 1/2003)

¹⁶⁰ Οι επιχειρήσεις δύνανται να αρνηθούν να απαντήσουν (δικαίωμα σιωπής), εντούτοις η παροχή ψευδών ή ανακριβών πληροφοριών επισύρει την επιβολή προστίμων. Βλ. Κινίνη Ε., *Η ενίσχυση των ερευνητικών εξουσιών της Επιτροπής με τον Κανονισμό αριθμ. 1/2003 και τα δικαιώματα υπεράσπισης των επιχειρήσεων*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2004, σελ. 734 επ.

¹⁶¹ Βλ. Λιάσκος Ε., *Το νέο σύστημα εφαρμογής του Κοινοτικού Δικαίου Ανταγωνισμού*, εκδ. Δίκαιο & Οικονομία, 2008, σελ. 162 επ.

¹⁶² "A single document may be sufficient to support the existence of a concerted practice". Βλ. Bellamy C., Child G., *European Community Law of Competition*, 2001, εκδ. Sweet & Maxwell, παρ. 2-046

κείμενα συμφωνιών, πρακτικά διαπραγματεύσεων ή συσκέψεων, όροι συναλλαγών, επαγγελματικά έγγραφα, εγκύκλιοι, αλληλογραφία, σημειώσεις τηλεφωνικών συνδιαλέξεων, κλπ¹⁶³. Η ΕπΑντ έχει υιοθετήσει, ως προς την αποδεικτική δύναμη των εγγράφων, την καθοδήγηση που δίδεται, από την Επιτροπή. Εξάλλου, το ευρωπαϊκό και το εθνικό δίκαιο ρυθμίζει το θέμα των εγγράφων ως αποδεικτικών μέσων με πλούσια νομολογία¹⁶⁴.

88. Ειδικότερα, όπως έχει διατυπωθεί σε αρκετές αποφάσεις, το ύφος του κειμένου των εγγράφων που ανακαλύπτονται και ιδίως το περιεχόμενό τους αποτελεί ισχυρή ένδειξη μίας «ελάχιστης αμοιβαίας επαφής» που μπορεί να θεωρηθεί ως προπομπός παράνομης συμφωνίας ή εναρμονισμένης πρακτικής¹⁶⁵. Μέσω της ερμηνείας των εγγράφων που ανακαλύπτονται στη διάρκεια των ερευνών, οι αρχές ανταγωνισμού δύνανται να προσδιορίσουν με μεγάλη ακρίβεια τον τύπο και το επίπεδο συνεργασίας των επιχειρήσεων.
89. Εντούτοις, κατά τους ελέγχους που διενεργούνται, σπανίως ευρίσκονται έγγραφα από τα οποία βεβαιώνεται η πρόθεση για αντανταγωνιστική σύμπραξη. Για το λόγο αυτό, σύμφωνα με τη νομολογία, γίνεται δεκτό ότι, στην περίπτωση που ευρεθούν γραπτά κείμενα αποδεικτικά παράνομων επαφών, είναι επιτρεπτή και απαραίτητη η ανασύσταση των κρίσιμων λεπτομερειών αυτών δια της επαγωγής¹⁶⁶. Δεδομένου ότι είναι γνωστή στις επιχειρήσεις η απαγόρευση των συμφωνιών που βλάπτουν τον ανταγωνισμό, δεν μπορεί να απαιτηθεί από τις αρχές να προσκομίζουν αποδείξεις που πιστοποιούν ρητά τις συνεννοήσεις μεταξύ επιχειρηματιών. Τα αποσπασματικά και σκόρπια στοιχεία που διαθέτουν οι αρχές από τους ελέγχους τους, μπορούν σε κάθε περίπτωση να συμπληρωθούν με τη συναγωγή εξ αυτών συμπερασμάτων που οδηγούν στην ανασύσταση των κρίσιμων πραγματικών περιστατικών. Η ύπαρξη θίγουσας τον ανταγωνισμό πρακτικής ή συμφωνίας δύναται να συνάγεται από ορισμένο αριθμό συμπτώσεων και ενδείξεων οι οποίες, συνολικά θεωρούμενες, μπορούν να αποτελέσουν, ελλείψει άλλης εύλογης εξηγήσεως, απόδειξη περί παραβάσεως των κανόνων ανταγωνισμού.
90. Η Επιτροπή προσφάτως εξετάζοντας κάποιες υποθέσεις, ήρθε αντιμέτωπη με τις νέες μεθόδους ανταλλαγής των πληροφοριών δηλαδή μέσω του διαδικτύου. Εν

¹⁶³ Βλ. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 773/2004 της Επιτροπής, της 7ης Απριλίου 2004, σχετικά με τη διεξαγωγή από την Επιτροπή των διαδικασιών δυνάμει των άρθρων 81 και 82 της συνθήκης ΕΚ, *ΕΕΕΕ L 123 της 27.4.2004, σελ. 18, Παράρτημα Γ*

¹⁶⁴ Βλ. ενδεικτικά ΓΔΕΕ, απόφαση της 11.12.2003, T-59/99, Ventouris Group Enterprises, Συλλογή, σελ. II-5257, σκ. 42

¹⁶⁵ Για τη σπουδαία αποδεικτική σημασία των εγγράφων, βλ. Ζευγώλης Ν., *Το καρτέλ στο Δίκαιο του Ανταγωνισμού*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2008, σελ. 69 επ.

¹⁶⁶ Οι χειρόγραφες σημειώσεις μέλους του διοικητικού συμβουλίου της Bavaria, η εσωτερική αλληλογραφία της εταιρίας, το εσωτερικό σημείωμα της Heineken και οι δηλώσεις ενός γενικού διευθυντή της Grolsche Bierbrouwerij Nederland, έγιναν δεκτά ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου ως μερικά από τα πιο σημαντικά αποδεικτικά στοιχεία για την διαπίστωση αντανταγωνιστικής συμφωνίας από τις εταιρίες παραγωγής μύρας. ΓΔΕΕ, απόφαση της 6.6.2011, T-240/07, Heineken Nederland, δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη στην *Συλλογή*, σκ. 150 επ.

όψει αυτού του νέου δεδομένου, ήδη, έχει ξεκινήσει¹⁶⁷ δημόσια διαβούλευση με σκοπό να προταθούν οι καταλληλότεροι τρόποι αντιμετώπισης των νέων αυτών παράνομων πρακτικών που έχουν στρεβλωτικά αποτελέσματα επί του ανταγωνισμού, χωρίς, όμως, αυτοί να θίγουν την ιδιωτικότητα και την εμπορική αξιοπιστία των εμπλεκόμενων εταιριών. Η μέθοδος αντιμετώπισης στην οποία θα καταλήξει η Επιτροπή αποτελεί μια πρόκληση για το δίκαιο ανταγωνισμού στο μέλλον¹⁶⁸, ενώ με ιδιαίτερο ενδιαφέρον αναμένουν τις αποφάσεις και οι επιχειρήσεις.

91. Η ΕπΑντ για την τεκμηρίωση της απόφασής της χρησιμοποίησε αρκετές γραπτές αποδείξεις που βρέθηκαν κατά την έρευνα της ΓΔΑ στην εταιρία ΜΕΒΓΑΛ. Στα έγγραφα συμπεριλαμβάνονταν δακτυλογραφημένα πρακτικά, χειρόγραφα σημειώσεις (με το λογότυπο του ξενοδοχείου όπου έγινε η συνάντηση των στελεχών των εταιριών), καθώς και εσωτερικά σημειώματα υπό τον τίτλο «ενέργειες προς εκτέλεση»¹⁶⁹ αναφερόμενα στην υλοποίηση των αποφάσεων της συνάντησης. Πολλές εκ των εταιριών αμφισβήτησαν τη γνησιότητα των εγγράφων, καθώς δεν παρουσιάστηκαν τα πρωτότυπα, αλλά αντίγραφα αυτών. Όπως αναφέρεται στη σκέψη 191 της απόφασης, αποτελεί πάγια πρακτική η φωτοτύπηση των ευρεθέντων εγγράφων και συνεπώς η ύπαρξη των πρωτοτύπων παραμένει στα χέρια των εταιριών. Το σημαντικό είναι ότι στη σκέψη 176 η ΕπΑντ χαρακτηρίζει το κάθε ένα από τα προαναφερθέντα γραπτά στοιχεία ως αδιάσειστο και με ιδιαίτερη αποδεικτική βαρύτητα¹⁷⁰. Ο ισχυρισμός, εξάλλου, κάποιων εταιριών πως αυτές δεν συμμετείχαν ενεργά στην υλοποίηση των παράνομων σχεδίων, είναι νομικά αδιάφορος, καθώς η συμμετοχή και μόνο σε μία συμφωνία αρκεί για τη θεμελίωση της υπαιτιότητας της εταιρίας. Ούτως ή άλλως, η έλλειψη εκπεφρασμένης αντίδρασης εκ μέρους των αποδεκτών τέτοιων επιστολών, εγκυκλίων και σημειώσεων, είτε δια γραπτών απαντητικών επιστολών, είτε δια καταγγελιών στις αρμόδιες αρχές, είναι ισχυρή ένδειξη σιωπηρής συναίνεσής τους στην υιοθέτηση των παράνομων πολιτικών¹⁷¹. Η απόφαση, εν

¹⁶⁷ Βλ. Luking J., *B2B e-marketplaces and EC Competition Law: Where Do We Stand*, Competition Policy News Letter, 2001, καθώς και Lancefield D., *The Regulatory Hurdles Ahead in B2B*, European Common Law Review, vol. 9, 2001. Σχετική Ανακοίνωση εξέδωσε και η Βρετανική Αρχή Ανταγωνισμού OFT, *E-Commerce and Its Implications for Competition Policy*, 2001, παρ. 6.54

¹⁶⁸ Για το μέγεθος του προβλήματος, καθώς και για τις προτάσεις επίλυσής του, βλ. Jones A., Surfin B., *EC Competition Law*, εκδ. OUP, 2007, σελ. 910 επ., καθώς και Wish R., *Competition Law*, εκδ. OUP, 2008, σελ. 531

¹⁶⁹ Όπως εμφαστικά επισημαίνεται στην ΕπΑντ απόφαση 327/V/2007, «όταν πρόκειται για γραπτή διατύπωση νομικού κειμένου, δεν μπορεί να είναι τυχαία η ύπαρξη ομοιόμορφης συμπεριφοράς»

¹⁷⁰ Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της ΕπΑντ απόφαση 325/V/2007, αναφορικά με την σημασία των γραπτών επιστολών. Στο κείμενο των επιστολών που ανταλλάχθηκαν μεταξύ δύο διευθυντών εταιριών παροχής υπηρεσιών φύλαξης, μέσω fax, γίνονται εκτενείς αναφορές στην εναρμονισμένη πρακτική που τήρησαν οι δύο εταιρίες, ζητείται συνέχεια και κάλυψη για την πρακτική αυτή, ενώ αναφέρονται και λεπτομέρειες για τις συναντήσεις των δύο μερών που πραγματοποιήθηκαν ώστε να καθοριστούν τις τιμές που σκόπευαν να καταθέσουν στους διαγωνισμούς τραπεζών. Η συγκεκριμένη απόφαση είναι χαρακτηριστική και δηλωτική της σημασίας που μπορεί να έχει ένα έγγραφο στη θεμελίωση των κατηγοριών για ανταγωνιστικές συμπράξεις

¹⁷¹ Η απόδειξη αυτή ενισχύεται, όταν τα γραπτά κείμενα παρουσιάζονται δίκην πρακτικών προηγούμενων συναντήσεων. Ειδικότερα, στην περίπτωση συμπράξεων που συμφωνούνται σε συναντήσεις ανταγωνιστριών επιχειρήσεων, η παράβαση στοιχειοθετείται από το γεγονός και μόνο ότι αυτές το αντικείμενο των συναντήσεων είναι η εξεύρεση τρόπων τεχνητής οργάνωσης της λειτουργίας της αγοράς. Στις περιπτώσεις αυτές, εγκύριως καταλογίζεται ευθύνη σε επιχείρηση που μετείχε στις εν λόγω συναντήσεις γνωρίζοντας το αντικείμενό τους, ακόμη και αν στη συνέχεια δεν εφάρμοσε μέρος ή το σύνολο των εκεί συμφωνηθέντων μέτρων. Σύμφωνα με το Γενικό Δικαστήριο: «Η περισσότερο ή λιγότερο τακτική συμμετοχή της επιχείρησης στις συσκέψεις και η περισσότερο ή λιγότερο πλήρης εφαρμογή των συμφωνηθέντων μέτρων έχουν συνέπειες όχι ως προς την ύπαρξη της ευθύνης της, αλλά ως προς την έκτασή της

κατακλείδι, αναφέρει ότι, έγγραφα, όπως τα εσωτερικά σημειώματα που βρέθηκαν στην εταιρία ΜΕΒΓΑΛ, περιέχοντα ημερομηνίες, χώρους συναντήσεων καθώς και ονόματα συμμετεχουσών επιχειρήσεων, αποτελούν βαρύνουσα απόδειξη για τις συμφωνίες. Όλα τα παραπάνω συμπεράσματα συμπληρώθηκαν και επιβεβαιώθηκαν και από τις ένορκες καταθέσεις των μαρτύρων μεταξύ των οποίων ήταν και κορυφαία στελέχη των εταιριών.

2.2.3. Η φύση της συνάντησης κατά την ερμηνεία των επιχειρήσεων

92. Όπως εισαγωγικά προαναφέρθηκε, οι εταιρίες έδωσαν τη δική τους διαφορετική ερμηνεία για την εν λόγω συνάντησή τους και τα πορίσματα αυτής. Κεντρικός άξονας των ισχυρισμών τους ήταν πως η ΕπΑντ παρερμήνευσε τις προθέσεις και τις αποφάσεις τους, οι οποίες στόχευαν στη βελτίωση και όχι στην αποδυνάμωση του ανταγωνισμού στη σχετικής αγοράς.

2.2.3.α. Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας

93. Κύριος ισχυρισμός των εταιριών ήταν πως οι συμφωνίες θα βελτίωναν την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων του κλάδου εν όψει νομοθετικών αλλαγών που επέκειντο καθώς και της αυξημένης ευθύνης που δημιουργείτο από την διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων, για παροχή προϊόντων υψηλής ποιότητας. Εντούτοις, η συμφωνία για τήρηση ομοιόμορφης εμπορικής πολιτικής, δεν μπορεί ούτε από τη σκοπιά της επιστήμης της Διοίκησης των Επιχειρήσεων να κριθεί ως παράγοντας επίτευξης υψηλής ανταγωνιστικότητας. Αντιθέτως, κρίσιμοι παράγοντες επιτυχίας¹⁷², του σχεδιασμού στρατηγικής δράσης μιας επιχείρησης προς ενίσχυση της ανταγωνιστικότητάς της, μπορούν να θεωρηθούν μεταξύ άλλων οι εξής: 1. Ικανότητα παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών υψηλής ποιότητας, 2. Διατήρηση ανταγωνιστικού κόστους παραγωγής και διανομής, 3. Ικανότητα για καινοτομίες που βελτιώνουν τα δύο προηγούμενα, και 4. Επιχειρηματική ευελιξία και προσαρμοστικότητα.
94. Η αποτυχία στην εφαρμογή μιας τέτοιας στρατηγικής ανάπτυξης που να στηρίζεται στις προαναφερθείσες παραμέτρους μπορεί να αποβεί μοιραία για τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα κάθε επιχείρησης. Για παράδειγμα, στην περίπτωση συμφωνίας τήρησης μίας κοινής εμπορικής ή τιμολογιακής πολιτικής, που οδηγεί σε στρέβλωση της ανταγωνιστικότητας, οι επιχειρήσεις αντί να καταβάλλουν προσπάθειες για να προσφέρουν υπηρεσίες και νέα προϊόντα ποιοτικά και σε ελκυστικές τιμές, αρκούνται στα οφέλη μίας ήδη διαμορφωμένης κατάστασης, η οποία δεν προσφέρει στους πελάτες πολλές επιλογές τιμών, ειδών ή τρόπου διανομής αυτών. Υπό τις συνθήκες αυτές, μέλημα των επιχειρήσεων δεν είναι πλέον η ανταγωνιστικότητα στην αγορά και ως εκ τούτου δεν επενδύουν στα

και, συνεπώς, ως προς το επίπεδο της κυρώσεως», ΓΔΕΕ, απόφαση της 13.7.2011, T-59/07, Polimeri Europa, δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη στην Συλλογή, σκ. 173 επ.

¹⁷² Βλ. Δερβιτσιώτης Κ., Λαγοδήμος Α., *Ανταγωνιστικότητα των Επιχειρήσεων*, εκδ. Οικονομική Βιβλιοθήκη, 2007, σελ. 37 επ.

τιμήματα έρευνας & ανάπτυξης, μάρκετινγκ, και ποιότητας. Κατ' ακολουθία, ελλείπει και το κίνητρο της αναζήτησης καινοτομιών και της μείωσης του κόστους παραγωγής. Ως αποτέλεσμα, παράγουν απαρχαιωμένα προϊόντα και υπηρεσίες τα προσφέρουν σε υψηλές τιμές. Μεσοπρόθεσμα μία συμφωνία που έχει αυτές τις αρνητικές συνέπειες κινδυνεύει να διαρραγεί από την είσοδο νέων ανταγωνιστών μη εμπλεκόμενων στην παραβατική συμπεριφορά οι οποίοι θα προσφέρουν αναβαθμισμένης ποιότητας προϊόντα ή υπηρεσίες σε πιο συμφέρουσες τιμές, προσελκύοντας, έτσι, το ενδιαφέρον του καταναλωτή¹⁷³. Τότε, οι επιχειρήσεις που είχαν αφηθεί στα οφέλη της παραβατικής συμπεριφοράς θα κινδυνεύσουν σοβαρά ακόμη και με οριστικό κλείσιμο, ενώ μία τέτοια κατάσταση θα επηρεάσει οικονομικά και το ευρύτερο περιβάλλον τους, όπως τους εμπόρους, τους υπεργολάβους αλλά και τους εργαζομένους. Παρακάτω, λοιπόν, θα εξεταστούν ενδεικτικά κάποιες θεμιτές και νόμιμες ενέργειες που θα βοηθούσαν ουσιαστικά στην πραγμάτωση μιας ανταγωνιστικής ανάπτυξης των εταιριών του κλάδου.

95. Μια πρώτη καλή πρόταση θα ήταν η εξασφάλιση μακροπρόθεσμης χρηματοδότησης, που μεταφράζεται σε ρευστότητα αλλά και κεφαλαιακή επάρκεια ικανή να υποστηρίξει σε βάθος χρόνου την ανάπτυξη κάθε επιχείρησης¹⁷⁴. Η έλλειψη μακροπρόθεσμης χρηματοδότησης εξακολουθεί να θεωρείται ως πολύ σημαντική τροχοπέδη για τα προγράμματα επέκτασης των επιχειρήσεων, και συνήθως αυτής έπεται η αδυναμία πρόσληψης και διατήρησης εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού και αγοράς σύγχρονου υλικοτεχνικού εξοπλισμού¹⁷⁵. Στην Ευρώπη το 51% των επιχειρήσεων έχουν βραχυπρόθεσμα δάνεια σε σύγκριση με το 26% στις ΗΠΑ¹⁷⁶. Η εξεύρεση χρηματοδοτικών πόρων αποτελεί μέγα ανταγωνιστικό πλεονέκτημα για τις ταχέως αναπτυσσόμενες καινοτόμες εταιρίες. Χρηματοδοτικοί πόροι μπορεί να είναι προφανώς οι Τράπεζες, οι οποίες, βέβαια, εγκρίνουν χορηγήσεις ευκολότερα προς παγιωμένες επιχειρήσεις, όπως οι μεγάλες γαλακτοβιομηχανίες της χώρας μας, ώστε να αναλαμβάνουν τον ελάχιστο δυνατό κίνδυνο. Το ίδιο ισχύει και με τους επενδυτές επιχειρηματικών κεφαλαίων οι οποίοι, επίσης, προτιμούν να επενδύουν σε τέτοιες επιχειρήσεις.
96. Κατά δεύτερον, οι επιχειρήσεις θα μπορούσαν να στραφούν προς την αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας αγοράς. Οι μεγάλες επιχειρήσεις του κλάδου έχουν εύκολη πρόσβαση σε βάσεις δεδομένων και σε ερευνητικές εφαρμογές και θα μπορούσαν να τις χρησιμοποιήσουν για καινοτόμες μεθόδους παραγωγής και νέα προϊόντα. Η εισαγωγή νέων προϊόντων στην αγορά, σύμφωνα και με τις εκάστοτε ανάγκες των καταναλωτών, θα οδηγούσε τον κλάδο σε πιο έντονη

¹⁷³ Φυλλάδιο Ευρωπαϊκής Επιτροπής, *Η Πολιτική Ανταγωνισμού στην Ευρώπη και ο Πολίτης*, Λουξεμβούργο, 2000

¹⁷⁴ Φυλλάδιο Ευρωπαϊκής Επιτροπής, *Σχέδιο Δράσης για την Προώθηση του Επιχειρηματικού Πνεύματος και της Ανταγωνιστικότητας*, Λουξεμβούργο, 1999

¹⁷⁵ Grant Thornton International, *European business survey*, 1999

¹⁷⁶ Grant Thornton International, *European business survey*, 1998

ανταγωνιστικότητα και θα επέτρεπε ταυτόχρονα μια θεμιτή αύξηση κερδοφορίας για τις πιο καινοτόμες επιχειρήσεις.

2.2.3.β. Βελτίωση της Ποιότητας

97. Ο δεύτερος, και σημαντικότερος ισχυρισμός των εταιριών, είναι πως μέσα από τις ανταλλαγές απόψεων επεδίωκαν να εμπεδώσουν μια αυστηρή πολιτική ελέγχου της ποιότητας¹⁷⁷ των παραγόμενων γαλακτοκομικών προϊόντων. Ο στόχος που είχε τεθεί ήταν να μην αγοράζουν γάλα από παραγωγούς που δεν πληρούν τα ποιοτικά κριτήρια της νομοθεσίας και που δεν τηρούν τα αυστηρά πρότυπα ποιότητας που έχουν υιοθετηθεί σ' όλη την Ευρώπη. Ο στόχος αυτός μπορεί να εκληφθεί ως απόρροια της εφαρμογής Διοίκησης Ολικής Ποιότητας από τις εταιρίες. Σύμφωνα με τον καθηγητή κ. Δερβιτσιώτη, «η υιοθέτηση από κάθε εταιρεία της ΔΟΠ έχει ως βασικό προσανατολισμό τις ανάγκες των πελατών, ενώ η προσέγγιση του μάνατζμεντ στηρίζεται σε μία διαφορετική αντίληψη για την άσκηση της διοίκησης, η οποία έχει ως κύρια χαρακτηριστικά την ενδοϋποκίνηση και τον αυτοέλεγχο σε κάθε δραστηριότητα που προσθέτει αξία στο προϊόν ή την υπηρεσία. Ακόμη η ΔΟΠ δεν δίνει έμφαση μόνο στην αποτελεσματικότητα, έχει συνθετικό χαρακτήρα και εξ αυτού καλύπτει όλους τους βασικούς δείκτες ανταγωνιστικότητας και ένα ευρύ φάσμα μεθόδων οργάνωσης της εργασίας και τεχνικών για τη βελτίωση του τελικού προϊόντος και των διαδικασιών παραγωγής του»¹⁷⁸. Με μια πρώτη ανάγνωση, ο στόχος των εταιριών φαίνεται θεμιτός. Ας αναλύσουμε τον ισχυρισμό αυτό, αντιπαραθέτοντας τις ορθές ενέργειες.
98. Γενικά, ως «ποιότητα τροφίμων» θα μπορούσαμε να ορίσουμε το σύνολο εκείνων των χαρακτηριστικών που είναι πρωταρχικής σημασίας για τον καθορισμό του βαθμού αποδεκτότητας του τροφίμου από τον καταναλωτή¹⁷⁹. Σαφώς, ο καταναλωτής αντιλαμβάνεται τα τρόφιμα καταρχάς με τις αισθήσεις του. Γενικά, όμως, εκτός από τις οργανοληπτικές ιδιότητες, στην αποδεκτέα ποιότητα ενός προϊόντος συνεισφέρει ένας μεγάλος αριθμός συντελεστών. Ως τέτοιοι, αναφέρονται στην βιβλιογραφία η μικροβιολογική ακεραιότητα, συντελεστές ασφάλειας καθώς και η θρεπτική και διατροφική αξία ενός τροφίμου. Η εικόνα της συσκευασίας με το σήμα/μάρκα (brand name), η τιμή και η ανταγωνιστική τοποθέτηση του προϊόντος επηρεάζουν επιπροσθέτως την αποδοχή ενός τροφίμου από τον καταναλωτή προς το προϊόν. Τα περισσότερα τρόφιμα, φτάνουν στον τελικό καταναλωτή αφού διέλθουν μέσα από πολλά στάδια επεξεργασίας και

¹⁷⁷ Για την έννοια της ποιότητας έχουν διατυπωθεί αρκετές απόψεις και έχουν δοθεί αρκετοί ορισμοί. Σύμφωνα με τη διατύπωση του ISO, «Ποιότητα είναι ο βαθμός κατά τον οποίον το σύνολο των χαρακτηριστικών ενός προϊόντος ή υπηρεσίας ικανοποιεί ρητές ή εννοούμενες ανάγκες ή απαιτήσεις»

¹⁷⁸ Βλ. Δερβιτσιώτης Κ., *Διοίκηση Ολικής Ποιότητας*, εκδ. Οικονομική Βιβλιοθήκη, 2005, σελ. 58 επ.

¹⁷⁹ Βλ. Αρβαντογιάννης Ι., Σάνδρου Δ., Κούρτης Λ., *Ασφάλεια Τροφίμων*, εκδ. University Studio Press, 2001

διανομής και, εξαιτίας της ευαίσθητης φύσης τους – ιδιαίτερα τα γαλακτοκομικά προϊόντα –, ενδέχεται να εγκυμονούν κινδύνους για την υγεία του καταναλωτή.

i. Η Ποιότητα ως ευθύνη των ίδιων των εταιριών

99. Βασικότερη παράμετρος, όπως είναι γενικώς παραδεκτό, της ποιότητας ενός τροφίμου είναι η ασφάλειά του, από πλευράς υγιεινής, για τον καταναλωτή. Γίνεται κατανοητό, ότι από τη μια πλευρά οι επιχειρήσεις μαζικής εστίασης (φαστ-φουντ, εστιατόρια, κέτερινγκ κλπ) οφείλουν να προσφέρουν υγιεινά και ασφαλή φαγητά, και από την άλλη, η βιομηχανία τροφίμων πρέπει να παράγει προϊόντα που διασφαλίζουν την υγεία του καταναλωτή. Τόσο στην μία όσο και στην άλλη περίπτωση απαιτείται ένα σύστημα πιστοποίησης των παραγόμενων προϊόντων, που ο καταναλωτής θα μπορεί να εμπιστευτεί. Ένα τέτοιο σύστημα είναι η Ανάλυση Επικινδυνότητας στα Κρίσιμα Σημεία Ελέγχου (HACCP)¹⁸⁰, που έχει σκοπό να εκμηδενίσει τους πιθανούς κινδύνους στα τρόφιμα, να ανιχνεύσει εγκαίρως και να διορθώσει τυχόν προβλήματα, από την παραγωγή της πρώτης ύλης, ως το πιάτο του καταναλωτή (from farm to fork). Το σύστημα HACCP είναι αξιόπιστο και αποτελεί μια ολοκληρωμένη εφαρμογή προληπτικού ελέγχου και παρακολούθησης της διαδικασίας παραγωγής και συσκευασίας που στηρίζεται σε μία συστηματική και τεκμηριωμένη προσέγγιση για τον καθορισμό κινδύνων και την αξιολόγηση της πιθανότητας να εμφανιστούν, έτσι ώστε να ληφθούν προληπτικών μέτρων¹⁸¹.
100. Η διασφάλιση της καταλληλότητας ενός τροφίμου από άποψη υγιεινής είναι μία μόνο παράμετρος της ποιότητας του προϊόντος και στόχος της επιχείρησης είναι να επιτύχει αυτήν την ποιότητα συνολικά. Πράγματι, στις σημερινές έντονα ανταγωνιστικές αγορές, όλα τα τμήματα μιας επιχείρησης θα πρέπει να εστιάζουν στην ικανοποίηση και διατήρηση του πελάτη. Αυτό επιτυγχάνεται με τη Διασφάλιση της Ποιότητας στο σύνολο της επιχείρησης¹⁸². Ο κύκλος του Deming, γνωστός και ως κύκλος PDCA: Plan (Σχεδιάσε), Do (Κάνε), Check (Ελεγξε), Act (Δράσε), δημιουργήθηκε ακριβώς για να συνδέσει την παραγωγή ενός προϊόντος με τις ανάγκες των καταναλωτών και επικεντρώνεται στον έλεγχο της ορθής λειτουργίας όλων των παραγωγικών πόρων μιας επιχείρησης (έρευνας, σχεδιασμού, παραγωγής, μάρκετινγκ) σε μια προσπάθεια συγχρονισμού και συνεργασίας προς ικανοποίηση των αναγκών αυτών. Αποτελείται από τέσσερα στάδια που το ένα διαδέχεται το άλλο με αλληλουχία μιας προκαθορισμένης σειράς, ενώ ο κύκλος επαναλαμβάνεται διαρκώς αντικατοπτρίζοντας τη βάση ενός αυτοσυντηρούμενου προγράμματος για την ποιότητα. Η ΔΟΠ βασίζεται στην

¹⁸⁰ HACCP: Hazard Analysis Critical Control Point, όπως έχει θεσπιστεί και εφαρμόζεται σύμφωνα με την Οδηγία 93/43/EOK, του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 1993, για την υγιεινή των τροφίμων. Σχετικό με την εφαρμογή του συστήματος HACCP είναι το πρότυπο ISO 22000: 2005

¹⁸¹ Βλ. Λαγοδήμος Α., Πανεπιστημιακές Παραδόσεις/Φυλλάδιο, *Συστήματα Διασφάλισης Ποιότητας*, 2007, σελ. 51 επ.

¹⁸² Δεν πρέπει να συγχέεται με την Διοίκηση Ολικής Ποιότητας που αναφέρθηκε παραπάνω. Συγκεκριμένα η διασφάλιση ποιότητας (Quality Assurance) αναφέρεται στο σύνολο των προγραμματισμένων και συστηματικών ενεργειών που πρέπει να υλοποιηθούν για τη δημιουργία εμπιστοσύνης ότι μία οντότητα – προϊόν ή υπηρεσία – μπορεί να ικανοποιήσει συγκεκριμένες απαιτήσεις ποιότητας

αναβάθμιση και επικαιροποίηση των συστημάτων διαχείρισης, αφού εκπληρώνει τις αρχές της διαδικασίας συνεχούς βελτίωσης. Η ευρύτερα γνωστή κωδικοποίηση του κύκλου βελτίωσης ενός έργου θα μπορούσε να αναλυθεί ως εξής:

Plan > προσδιορισμός των στόχων ποιότητας,

Do > υλοποίηση του έργου/λειτουργία,

Check > μέτρηση στοιχείων που σχετίζονται με την παρακολούθηση των δεικτών υλοποίησης/στόχων ποιότητας,

Act > αξιολόγηση των μετρήσεων των δεικτών υλοποίησης, οργάνωση απαιτούμενων διορθωτικών μέτρων σε περίπτωση αποκλίσεων.

101. Ας δούμε στη συνέχεια ποιοι είναι οι μηχανισμοί ελέγχου της υλοποίησης των στόχων που έχουν τεθεί για την ποιότητα των προϊόντων. Υπάρχουν αρκετά εργαλεία, κυρίως στατιστικά, αλλά και τεχνικές που μπορούν να χρησιμεύσουν γι' αυτόν τον έλεγχο και εγγυώνται σε μεγάλο ποσοστό και τη συνεχή βελτίωση¹⁸³. Ως πρώτο μπορεί να αναφερθεί η Επιθεώρηση. Με την επιθεώρηση εννοούμε διεξαγωγή μετρήσεων, εξετάσεων και κατάλληλων δοκιμών ώστε να καθοριστεί εάν τα αποτελέσματα εκπληρώνουν τις στοχευόμενες απαιτήσεις. Οι επιθεωρήσεις μπορεί να γίνουν σε οποιαδήποτε στάδιο της διεργασίας (για παράδειγμα στα αποτελέσματα μιας μόνο δραστηριότητας ή στο τελικό προϊόν του έργου), και να είναι δειγματοληπτικές ή επί σύνολο της παραγωγής. Δεύτερο, εξαιρετικά χρήσιμο εργαλείο μπορεί είναι η χρήση διαγραμμάτων ή χαρτών ελέγχου. Ως τέτοια, νοούνται οι γραφικές απεικονίσεις των αποτελεσμάτων μιας διαδικασίας με την πάροδο του χρόνου. Είθισται να χρησιμοποιούνται για να παρακολουθούν εάν η διαδικασία είναι υπό έλεγχο ή εμφανίζει ασυνήθεις διακυμάνσεις (π.χ. υπάρχουν διαφορετικά αποτελέσματα τα οποία προέρχονται από ασυνήθιστα γεγονότα των οποίων οι αιτίες πρέπει να προσδιοριστούν και να διορθωθούν;). Μια διαδικασία μπορεί να τροποποιηθεί με στόχο βελτιωμένα αποτελέσματα, όταν όμως αυτή είναι υπό έλεγχο είναι εύλογο να μην χρήζει τέτοιας τροποποίησης. Εξίσου χρήσιμα είναι και τα διαγράμματα Pareto. Το διάγραμμα Pareto είναι ένα ιστόγραμμα που διατάσσει τα αποτελέσματα που παρήχθησαν από προσδιορισμένες κατηγορίες και τύπους αιτιών, αναλόγως της συχνότητας εμφάνισής τους. Η διάταξη χρησιμοποιείται ως οδηγός για διορθωτικές ενέργειες, δηλαδή η ομάδα έργου πρέπει να διορθώσει πρώτα τις αιτίες που προκάλεσαν τα περισσότερα προβλήματα. Ακόμη, μπορούμε να αναφέρουμε τα Διαγράμματα Ροής. Αυτά αποτυπώνουν τον τρόπο συσχέτισης των διάφορων τμημάτων ενός συστήματος. Οι τεχνικές των διαγραμμάτων ροής που χρησιμοποιούνται στη διαχείριση ποιότητας περιέχουν:

- Διαγράμματα αιτίας αποτελέσματος, που περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο οι διάφορες αιτίες δημιουργούν εν δυνάμει προβλήματα ή αποτελέσματα

¹⁸³ Βλ. Evans G., Lindsay W., *The Management and Control of Quality*, εκδ. South-Western, 2008, σελ. 644 επ.

- Διαγράμματα ροής συστημάτων ή διαδικασιών, που περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο σχετίζονται διάφορα τμήματα ενός συστήματος.

Τέλος, μια τεχνική που μπορεί να βοηθήσει στην εξαγωγή συμπερασμάτων είναι η Ανάλυση Τάσης. Εμπεριέχει την χρήση μαθηματικών τεχνικών βασισμένων σε παλαιότερα αποτελέσματα για την πρόβλεψη μελλοντικών αποτελεσμάτων. Χρησιμοποιείται συχνά για τον έλεγχο:

- Της τεχνικής απόδοσης – πόσα λάθη έχουν εντοπιστεί.
- Την απόδοση κόστους και χρονοδιαγράμματος – πόσες δραστηριότητες ανά περίοδο έχουν ολοκληρωθεί με σημαντικές αποκλίσεις.

102. Στην πράξη, σύμφωνα με τις επίσημες επικαιροποιημένες ιστοσελίδες των γαλακτοκομικών εταιριών της χώρας μας¹⁸⁴, οι περισσότερες εξ αυτών διαθέτουν τέτοια πιστοποιημένα προγράμματα ελέγχου ποιότητας. Η Vivartia γάλα ΔΕΛΤΑ, έχει αναπτύξει μια πελατοκεντρική προσέγγιση, την φιλοσοφία του “customer satisfaction”, την οποία έχει εμπεδώσει σε όλα τα επίπεδα οργάνωσης, με στόχο την διαρκή βελτίωση στο σύνολο του κύκλου ζωής των προϊόντων, από τον εντοπισμό των αναγκών-προσδοκιών των καταναλωτών μέχρι την απόλυτη ικανοποίησή τους. Από την πλευρά της η ΜΕΒΓΑΛ, έχει επενδύσει στην χρήση υψηλής τεχνολογίας, καθώς με υπερσύγχρονα μηχανήματα και ειδικό επιστημονικό προσωπικό διενεργεί αλληπάλληλους εργαστηριακούς ελέγχους, μια διαδικασία που εξασφαλίζει στον τελικό καταναλωτή σταθερή και υψηλή ποιότητα όλων των προϊόντων της. Η γαλακτοβιομηχανία Όλυμπος, συμμορφώνεται πλήρως με τις προδιαγραφές ποιότητας που ορίζει ο Ελληνικός Κώδικας Τροφίμων και Ποτών και οι κανόνες της Ε.Ε. για την παραγωγή γαλακτοκομικών προϊόντων (Κανονισμοί 92/46 και 94/71). Η εταιρία έθεσε στο σύνολο του προσωπικού της, δύο σταθερούς και διαρκείς στόχους: α) την ασφάλεια και β) την ποιότητα των προϊόντων της. Ανάλογοι ποιοτικοί στόχοι έχουν τεθεί από το σύνολο των εταιριών.

ii. Προδιαγραφές Ποιότητας των προμηθευτών

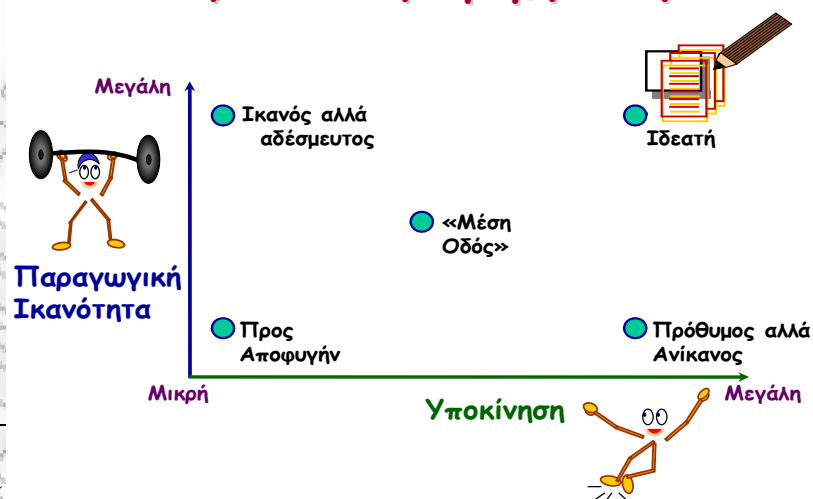
103. Παραπάνω αναφερθήκαμε στις διαδικασίες διασφάλισης της ποιότητας που εφαρμόζει η ίδια η εταιρία. Όμως αρκεί να είναι συνεπής μόνο η ίδια η εταιρία, ως προς την παραγωγή ποιοτικών προϊόντων; Η απάντηση είναι όχι, πολλώ δε μάλλον, όταν πρόκειται για μια μεγάλου μήκους αλυσίδα διακίνησης ενός προϊόντος – από τον παραγωγό μέχρι τον τελικό πελάτη. Η διασφάλιση της ποιότητας του τελικού προϊόντος επιτυγχάνεται σε συνάρτηση και με την επιλογή του κατάλληλου προμηθευτή η οποία προκύπτει από μια σοβαρή διαδικασία αξιολόγησής του. Συμπερασματικά, ο στόχος της ικανοποίησης του πελάτη επιτυγχάνεται μέσω μιας υπεύθυνης και συνεπούς συνεργασίας μεταξύ της επιχείρησης και των προμηθευτών της, και μέσω διαρκούς ελέγχου της ποιότητας.

¹⁸⁴ Τα στοιχεία που παρουσιάζονται έχουν αντληθεί από τις επίσημες ιστοσελίδες των εταιριών παραγωγής γαλακτοκομικών προϊόντων, και συγκεκριμένα από τη θεματική ενότητα «ποιότητα προϊόντων». Αποτελούν επίσημες δηλώσεις των εταιριών και δια οποιαδήποτε ανακρίβεια αυτών, ουδεμία ευθύνη φέρει ο γράφων

Αυτό προϋποθέτει, βέβαια, και την προθυμία των προμηθευτών να ανταποκριθούν στις αυξημένες απαιτήσεις ποιότητας¹⁸⁵.

104. Ο καλύτερος τρόπος διασφάλισης της ποιότητας των ειδών που η επιχείρηση αγοράζει από τρίτους είναι ο έλεγχος της εφαρμογής διοίκησης διασφάλισης ποιότητας στις εγκαταστάσεις του προμηθευτή¹⁸⁶, δηλαδή η διενέργεια των απαραίτητων διαδικασιών αξιολόγησης απευθείας στην πηγή¹⁸⁷. Μέσω των ελέγχων αυτών μπορεί να διακριβωθεί κατά πόσο η προμηθευτρια εταιρία: 1. Έχει επενδύσει στο τμήμα Έρευνας & Ανάπτυξης, 2. Ποια είναι τα πιστοποιημένα από ανεξάρτητους φορείς προσόντα της σε σχεδιασμό και παραγωγή, 3. Ποια είναι η διαθεσιμότητα κατάλληλων εργαλείων σχεδίασης αυτής, 4. Ποια είναι η παραγωγική ικανότητά της και πώς αυτή υποστηρίζεται από την σύγχρονη τεχνολογία, και 5. Σε ποιο βαθμό αυτή διαθέτει πληρότητα και επάρκεια του Συστήματος Διοίκησης Ποιότητας¹⁸⁸. Για την αξιολόγηση του προμηθευτή, μπορεί περαιτέρω να εξεταστεί: 1. Υπάρχει μονάδα Διοίκησης Ποιότητας; 2. Αν ναι, ποια ή κατάσταση της; 3. Αναφέρεται η ποιότητα στην δήλωση της Εταιρικής Αποστολής; και 4. Έχουν πραγματοποιηθεί ή προγραμματιστεί επενδύσεις με σκοπό τη βελτίωση της ποιότητας; Τα βήματα αυτά, θα βοηθήσουν στον ενδελεχή έλεγχο των προμηθευτών και η ροή των πληροφοριών θα βοηθήσει ώστε η επιχείρηση να προβεί στη σωστή αξιολόγηση τους¹⁸⁹. Ένα άκρως επιβοηθητικό σχεδιάγραμμα¹⁹⁰, στο οποίο εμφανίζονται οι πιθανές καταστάσεις του προς αξιολόγηση προμηθευτή, παρατίθεται κατωτέρω:

Πιθανή Απόδοση Προμηθευτή

¹⁸⁵ Η περιγραφή των επιχειρήσεων γίνεται

Επομένως, εάν η περιγραφή μιας απαιτήσης ενός αγοραστή ή μιας υπηρεσίας είναι σαφής και πλήρης προς όλα τα εμπλεκόμενα μέρη, διασφαλίζεται σε μεγάλο βαθμό η αποτελεσματικότητα της σύμβασης αγοραπωλησίας. Δεν πρέπει να παραβλέπεται ότι η περιγραφή των απαιτήσεων αποτελεί το βασικό εργαλείο επικοινωνίας μεταξύ όλων των ενδιαφερόμενων φορέων

¹⁸⁶ Βλ. Δερβιτσιώτης Κ., *Διοίκηση Ολικής Ποιότητας*, εκδ. Οικονομική Βιβλιοθήκη, 2005, σελ. 171 επ.

¹⁸⁷ Ο έλεγχος περιλαμβάνει μια σειρά από παραμέτρους που λαμβάνουν πρόνοια για τα χρησιμοποιούμενα υλικά, τον εξοπλισμό, τον φωτισμό, την παροχή νερού, τη διαχείριση των αποβλήτων και την υγιεινή των χώρων

¹⁸⁸ Βλ. Λάιος Λ., Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, Πανεπιστήμιο Πειραιά, MBA-TQM, 2009-2010

¹⁸⁹ Για τα κριτήρια αξιολόγησης, την μεθοδολογία και τα αποτελέσματα, βλ. Burt D., Dobler D., Starling S., *World Class Supply Management*, εκδ. Mc Graw Hill, 2004, σελ. 492 επ.

¹⁹⁰ Πηγή: Λάιος Λ., Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, Πανεπιστήμιο Πειραιά, MBA-TQM, 2009-2010

105. Βάσει της ανωτέρω αξιολόγησης, επιλέγονται οι προμηθευτές, πιστοποιούνται και ξεκινούν τη στενότερη συνεργασία με την ενδιαφερόμενη εταιρία προς υλοποίηση των προγραμμάτων βελτιστοποίησης της ποιότητας των προϊόντων. Τα προγράμματα αυτά περιλαμβάνουν συμμετοχή σε από κοινού δραστηριότητες, π.χ. εκπόνηση κοινών Πλάνων Ανάπτυξης, όπως είναι τα πλάνα για την βελτίωση του σχεδιασμού παραγωγής. Στην εξεταζόμενη περίπτωση, οι μεγάλες γαλακτοβιομηχανίες είναι αυτές που διαθέτουν την τεχνογνωσία, την υλικοτεχνική υποδομή και το εκπαιδευμένο προσωπικό για να υποστηρίξουν τέτοια πλάνα των προμηθευτών τους, δηλαδή των παραγωγών γάλακτος. Ακόμη, η διεξαγωγή εξειδικευμένων ελέγχων ή επιθεωρήσεων στις εγκαταστάσεις του προμηθευτή (π.χ. υγειονομική εξέταση των χώρων όπου στεγάζονται οι αγελάδες), η διάθεση εξειδικευμένου προσωπικού (π.χ. για τον έλεγχο των τροφών των αγελάδων), καθώς και η προσφορά και μεταφορά τεχνολογίας, είναι μερικές ακόμη ενέργειες που συνεισφέρουν προς την κατεύθυνση αυτή.
106. Με όλα τα ανωτέρω παρουσιάστηκαν συνοπτικά οι ενέργειες που είναι απαραίτητες για την διασφάλιση της υψηλής ποιότητας των προϊόντων. Παρατηρούμε ότι αυτές δεν περιλαμβάνουν συμφωνίες και συνεννοήσεις με τους ανταγωνιστές για τον αποκλεισμό προμηθευτών και την επιβολή μονομερώς των τιμών των προϊόντων. Απεναντίας, οι ενέργειες που παρουσιάστηκαν προϋποθέτουν ισχυρό ανταγωνισμό με αφειδή διάθεση κονδυλίων στα τμήματα ποιότητας, προμηθειών, έρευνας & ανάπτυξης, από το ύψος των οποίων θα κριθεί η εξασφάλιση ποιοτικότερης πρώτης ύλης (γάλακτος) και κατά συνέπεια προσφορά ανωτέρου ποιοτικά και ασφαλέστερου προϊόντος στον τελικό πελάτη, ώστε αυτός να μείνει ικανοποιημένος. Επομένως, οι εταιρίες με τις συμφωνίες τους, δεν συντέλεσαν στην ενίσχυση του ελληνικού κλάδου παραγωγής γαλακτοκομικών προϊόντων, αλλά, αντιθέτως, εξάλειψαν τον ανταγωνισμό που θα ωφελούσε το σύνολο της αγοράς.

2.3. Δεύτερη παράβαση - Ανταλλαγή εμπιστευτικών πληροφοριών

107. Η δεύτερη παράβαση που διαπιστώθηκε από την ΕπΑντ αφορά την ανταλλαγή εμπιστευτικών πληροφοριών των γαλακτοκομικών εταιριών δια μέσου του ΣΕΒΓΑΠ (Σύνδεσμος Ελληνικών Βιομηχανιών Γαλακτοκομικών Προϊόντων) που αποτελεί την ένωση των γαλακτοβιομηχανιών της Ελλάδος. Ειδικότερα, στοιχεία που αφορούσαν τις ποσοστώσεις γάλακτος, τον συντονισμό και την εφαρμογή των ευρωπαϊκών προγραμμάτων βελτίωσης της ποιότητας του γάλακτος, το μητρώο των παραγωγών και των κατόχων ατομικών ποσοτήτων αναφοράς, καθώς και τις μηνιαίες τιμές παραγωγού αγελαδινού γάλακτος, τηρούνταν κατά την επίδικη περίοδο στα αρχεία του πρώην ΕΛΟΓ (Ελληνικού Οργανισμού Γάλακτος) και νυν

ΕΛΟΓΑΚ (Ελληνικός Οργανισμός Γάλακτος και Κρέατος)¹⁹¹. Τα στοιχεία αυτά ήταν άκρως εμπιστευτικά¹⁹² και έπρεπε να χρησιμοποιούνται αποκλειστικά προς ενημέρωση των αρμόδιων υπουργείων και των διευθύνσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όπως, όμως, αποδείχθηκε από την έρευνα της ΕπΑντ, μεγάλο μέρος των στοιχείων αυτών διέρρηξε στις γαλακτοβιομηχανίες μέσω του ΣΕΒΓΑΠ, ο οποίος εκπροσωπείτο στον ΕΛΟΓ και, συνεπώς, είχε πρόσβαση στα στοιχεία αυτά¹⁹³.

108. Καταστατικός σκοπός του ΣΕΒΓΑΠ κατά την επίδικη περίοδο ήταν η προώθηση, προστασία και διασφάλιση των δικαιωμάτων και συμφερόντων των ελληνικών γαλακτοβιομηχανιών, ενώ το έτος 2005 απαριθμούσε ήδη 19 επιχειρήσεις ως μέλη, μεταξύ των οποίων και οι ελεγχόμενες¹⁹⁴. Επομένως ο ΣΕΒΓΑΠ συνιστά «ένωση επιχειρήσεων» κατά την έννοια των σχετικών άρθρων¹⁹⁵. Στις ενότητες που ακολουθούν θα εξεταστεί αρχικά ποιες είναι οι θετικές και ποιες οι αρνητικές όψεις της ανταλλαγής πληροφοριών και ακολούθως θα αναλυθούν οι παραβάσεις που αποδείχθηκαν.

2.3.1. Η ανταλλαγή πληροφοριών

109. Σε γενικές γραμμές, το δίκαιο του ανταγωνισμού των διαφορετικών νομικών συστημάτων ανά τον κόσμο δεν προβλέπει ειδικές διατάξεις σχετικά με την ανταλλαγή πληροφοριών. Αντ' αυτού, η θεματική αυτή εμπεριέχεται στο πλαίσιο των παραδοσιακών απαγορεύσεων κατά των συμφωνιών της σύμπραξης ή της εναρμονισμένης πρακτικής. Αυτό, όμως, μπορεί να δημιουργήσει ιδιαίτερες δυσχέρειες, ανάλογα με τα στοιχεία που χρειάζεται να αποδειχθούν.

2.3.1.α. Πλεονεκτήματα - Αύξηση της διαφάνειας

110. Η αύξηση της διαφάνειας στην αγορά (market transparency), ως αποτέλεσμα της ανταλλαγής πληροφοριών, μπορεί να αποφέρει άμεσες ωφέλειες τόσο στους

¹⁹¹ Ο ΕΛ.Ο.Γ.Α.Κ. ιδρύθηκε με τον Ν.2127/93 ως ΕΛ.Ο.Γ. (Ελληνικός Οργανισμός Γάλακτος) και μετατράπηκε με τον Ν. 3698/2008 σε ΕΛ.Ο.Γ.Α.Κ. (Ελληνικός Οργανισμός Γάλακτος & Κρέατος). Είναι Ν.Π.Ι.Δ. που ανήκει στον ευρύτερο Δημόσιο Τομέα και εποπτεύεται από τον Υπουργό Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων. Βλ. Υπουργική Απόφαση αριθμός 145933, Μεταφορά ταμειακών υπολοίπων και υπολοίπων τραπεζικών λογαριασμών της Εθνικής Επιτροπής Γάλακτος Ελλάδας-Ν.Π.Ι.Δ. στον Ελληνικό Οργανισμό Γάλακτος και Κρέατος (ΕΛ.Ο.Γ.Α.Κ.)-Ν.Π.Ι.Δ., ΦΕΚ Β' 724 της 2.5.2011

¹⁹² Οι επιχειρήσεις καθώς και ο ΣΕΒΓΑΠ, γνώριζαν ότι τα στοιχεία ήταν εμπιστευτικά και δεν έπρεπε να διανέμονται, σύμφωνα με τη νομοθετική πρόβλεψη. Βλ. ΥΑ 287427//2005, ΦΕΚ Β' 1088 της 2.8.2005, Μέτρα εφαρμογής Κανονισμού 562/2005(EK) - Κοινοποιήσεις μεταξύ Κρατών-Μελών & Επιτροπής στον τομέα γαλακτοκομικών. Το άρθρο 3 προβλέπει: *Η Διεύθυνση Ζωικής Παραγωγής και Αξιοποίησης Προϊόντων Αυτής του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων ορίζεται αρμόδια για τις κοινοποιήσεις των τιμών και των ετήσιων εκθέσεων που προβλέπονται στο άρθρο 6 του κανονισμού (ΕΚ) 562/2005 και δύνανται να προβαίνει σε επιτόπιους ελέγχους στα πλαίσια της εποπτείας του συστήματος συλλογής και κοινοποίησης των τιμών σύμφωνα με το παρόν άρθρο. Τα στοιχεία που ανακοινώνονται από τις επιχειρήσεις σύμφωνα με την διαδικασία του παρόντος άρθρου είναι εμπιστευτικά και χρησιμοποιούνται μόνο για τις ανάγκες της παρούσας απόφασης*

¹⁹³ Σύμφωνα με πάγια νομολογία είναι αδιάφορο το γεγονός ότι εμπλέκεται δημόσιος φορέας, εν προκειμένω ο ΕΛΟΓ ως σιωπηρώς συναίνεσας, για τη θεμελίωση της παράβασης. Βλ. ΔΕΕ, απόφαση της 30.1.1985, Υπόθεση 123/83, Bureau national interprofessionnel du cognac, Συλλογή, σελ. 391, σκ. 23 επ. Επομένως, δεν θα πρέπει οι επιχειρήσεις και τα στελέχη αυτών, να επιχειρούν να καλύψουν μια παραβατική συμπεριφορά υπό την ομπρέλα μιας συμμετοχής δημόσιου οργανισμού, καθώς αυτό δεν θεμελιώνει αυτοτελή απαλλακτικό λόγο

¹⁹⁴ Το άρθρο 6 παρ. 2 του καταστατικού του ΣΕΒΓΑΠ προέβλεπε πως οι επιχειρήσεις-μέλη του δεσμεύονται από τις αποφάσεις του

¹⁹⁵ Βλ. Jones A., Sufrin B., *EC Competition Law*, εκδ. OUP, 2007, σελ. 146 επ.

καταναλωτές, όσο και στις εμπλεκόμενες εταιρίες. Στην οικονομική βιβλιογραφία, η διαφάνεια της αγοράς παραδοσιακά θεωρείται ότι ευνοεί τον ανταγωνισμό, δεδομένου ότι εξαλείφει τις ασυμμετρίες πληροφόρησης¹⁹⁶, και καθοδηγεί τους καταναλωτές στις ορθές επιλογές. Σε ορισμένες περιπτώσεις η ροή πληροφοριών είναι απαραίτητη για την ίδια τη λειτουργία της αγοράς, όπως ισχύει, για παράδειγμα, για τις ασφαλιστικές αγορές. Το αν η διακίνηση των πληροφοριών είναι ελεύθερη μεταξύ όλων των συμμετεχόντων στην αγορά ή η είναι επιλεκτικώς περιορισμένη μόνο στην πλευρά της προσφοράς, καθορίζει πολλά από τα οφέλη που θα προκύψουν.

111. Για τις επιχειρήσεις εμπορίας προϊόντων, τα οφέλη της ανταλλαγής πληροφοριών προκύπτουν, ανεξάρτητα από το αν η πληροφορία διακινείται μόνο μεταξύ τους ή στο σύνολο της αγοράς. Τα δυνητικά οφέλη είναι πολλά και ποικίλα και περιλαμβάνουν, τα ακόλουθα:

- Καλύτερη κατανόηση της αγοράς και της δομής της ζήτησης, η οποία επιτρέπει στους προμηθευτές να αναπτύξουν πιο αποτελεσματικές στρατηγικές μάρκετινγκ και αποδοτικά συστήματα διανομής. Η αυξημένη διαφάνεια της αγοράς διευκολύνει την είσοδο σ' αυτήν νέων ανταγωνιστών, δεδομένου ότι επιτρέπει στους δυνητικούς νεοεισερχόμενους να αξιολογήσουν καλύτερα τις επιχειρηματικές ευκαιρίες σε ένα συγκεκριμένο τομέα.
- Στις αγορές με υψηλές διακυμάνσεις της ζήτησης, όπου οι προμηθευτές πρέπει να διατηρούν υψηλά επίπεδα αποθεμάτων για την κάλυψη περιόδων αιχμής, η ανταλλαγή πληροφοριών μπορεί να οδηγήσει σε καλύτερη πρόβλεψη της ζήτησης με αποτέλεσμα την βελτιστοποίηση της απογραφής και της διαχείρισης αποθεμάτων¹⁹⁷. Επειδή, δε, υπάρχει μία σειρά από προβλήματα που πρέπει να επιλυθούν για την ορθή λειτουργία ενός συστήματος αποθεμάτων, μεταξύ άλλων απαιτείται να καθοριστούν: 1. ο μηχανισμός λήψης αποφάσεων ανανέωσης του αποθέματος, 2. οι παράμετροι του συστήματος (ποσότητα παραγγελίας, ύψος αποθέματος για τοποθέτηση παραγγελίας), και 3. ο μηχανισμός τροφοδότησης/επικοινωνίας μεταξύ διαφορετικών σημείων αποθεματοποίησης σε πολυεπίπεδα συστήματα αποθεμάτων (συστήματα push και pull). Για την επίλυση των προβλημάτων αυτών απαιτείται ένα μαθηματικό μοντέλο βελτιστοποίησης. Τα μοντέλα που χρησιμοποιούνται συνήθως ανήκουν σε τρεις κατηγορίες: α) της οικονομικής λειτουργίας του συστήματος (ελαχιστοποίηση κόστους), β) της φυσικής λειτουργίας του συστήματος

¹⁹⁶ Η οικονομική θεωρία για την ασύμμετρη πληροφόρηση μελετά τις αποφάσεις σχετικά με συναλλαγές όπου το ένα μέρος έχει περισσότερες πληροφορίες από ότι το άλλο

¹⁹⁷ Η ανάλυση συστημάτων αποθεμάτων (Θεωρία Αποθεμάτων) αποτελεί σήμερα ένα από τα πιο ενεργά ερευνητικά πεδία της Διοίκησης Παραγωγής. Σύμφωνα με έναν γενικό ορισμό, αποθέμα ορίζεται κάθε αδρανές οικονομικό μέσο ή πόρος που διατηρείται για την ικανοποίηση μελλοντικής ζήτησης. Τα αποθέματα αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι κάθε παραγωγικής διαδικασίας, διαδραματίζοντας σημαντικό ρόλο στην οικονομική λειτουργία της παραγωγής. Υπάρχουν δύο αντικρουόμενες οπτικές για τον προσδιορισμό του ύψους των αποθεμάτων στην παραγωγή: i) Η διατήρηση αποθεμάτων έχει κόστος, άρα πρέπει να έχουμε χαμηλά αποθέματα, ii) Η έλλειψη αποθεμάτων δημιουργεί προβλήματα (συνεπώς έχει κόστος), άρα πρέπει να έχουμε υψηλά αποθέματα. Στα πλαίσια αυτού του δίπολου, το ύψος του αποθέματος πρέπει να καθορίζεται με τρόπο που εξασφαλίζει ότι, αφενός δεν αυξάνεται υπέρμετρα το κόστος παραγωγής και αφετέρου δεν παρουσιάζονται μεγάλα λειτουργικά προβλήματα (θέμα βελτιστοποίησης). Βλ. Λαγοδήμος Α., Πανεπιστημιακές Παραδόσεις/Φυλλάδιο, *Διοίκηση Παραγωγικών Διαδικασιών*, MBA-TQM, 2009-2010, σελ. 35 επ.

(μεγιστοποίηση του βαθμού ικανοποίησης πελατών), και γ) της οικονομικής λειτουργίας του συστήματος υπό περιορισμούς φυσικής λειτουργίας (ελαχιστοποίηση κόστους με καθορισμό βαθμού εξυπηρέτησης πελατών). Είναι εξαιρετικά σημαντικό λοιπόν οι εταιρίες να έχουν επαρκή πληροφόρηση για την αγορά.

- Η ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με το κόστος επιτρέπει στις επιχειρήσεις να συγκρίνουν την απόδοσή τους με αυτήν των ανταγωνιστών τους, και η σύγκριση αυτή μπορεί να αξιοποιηθεί για βελτίωση της παραγωγικής αποτελεσματικότητας μέσω αύξησης των πρωτοβουλιών.
- Η ανταλλαγή πληροφοριών μπορεί επίσης να έχει ευεργετικά αποτελέσματα για τις αγορές της τεχνολογίας και της καινοτομίας, που χαρακτηρίζονται από υψηλό κόστος επενδύσεων, και όπου κάθε αβεβαιότητα, όσον αφορά τη μελλοντική εξέλιξη της ζήτησης, μπορεί να δρα ανασταλτικά για τις επενδύσεις σε νέα προϊόντα.

112. Επίσης, η ροή πληροφοριών έχει θετικά αποτελέσματα στη λειτουργία και άλλων αγορών¹⁹⁸. Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, στον τραπεζικό κλάδο, όπου η κοινή χρήση των δεδομένων για την πιστοληπτική ικανότητα των δανειοληπτών οδηγεί σε καλύτερη πρόσβαση στις πιστώσεις για τους καλούς πελάτες. Ομοίως, στον κλάδο των ασφαλίσεων η ανταλλαγή ορισμένων πληροφοριών, όπως πίνακες υπολογισμών και μελέτες, επιτρέπουν την καλύτερη αξιολόγηση του κινδύνου των πελατών τους. Στο πλαίσιο αυτό, η ανταλλαγή πληροφοριών μπορεί όχι μόνο να εντείνει τον ανταγωνισμό μεταξύ των υφιστάμενων στην αγορά ασφαλιστών, αλλά επίσης να διευκολύνει την είσοδο νέων, εάν οι πληροφορίες αυτές θα τους είναι άμεσα διαθέσιμες.

113. Τέλος, σημαντικά οφέλη αποκομίζουν οι καταναλωτές όταν η ανταλλαγή πληροφοριών γίνεται από κοινού στο σύνολο της αγοράς. Σ' αυτά περιλαμβάνονται ενδεικτικώς:

- Εξάλειψη του κόστους έρευνας κατά την αναζήτηση για το καλύτερο δυνατό προϊόν ή υπηρεσία και παροχή εναλλακτικών λύσεων, που μπορεί να οδηγήσει σε υπολογίσιμη αύξηση του πλεονάσματος του καταναλωτή (π.χ. εξοικονόμηση χρημάτων, χρόνου κλπ). Επιπλέον, οι καταναλωτές είναι καλύτερα ενημερωμένοι για τα διαθέσιμα προϊόντα, τα χαρακτηριστικά και τις τιμές τους, γεγονός που τους επιτρέπει να κάνουν συνειδητές αγορές, που έχουν ως αποτέλεσμα την αύξηση του ανταγωνισμού μεταξύ των προμηθευτριών επιχειρήσεων.
- Επιπροσθέτως, η αύξηση της διαφάνειας της αγοράς διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στην αποτροπή του αθέμιτου ανταγωνισμού, λόγω της διαθεσιμότητας των πληροφοριών και σε πιθανούς καταγγέλλοντες. Οι επιχειρήσεις

¹⁹⁸ Η αδιαφάνεια στην αγορά των χρηματοπιστωτικών προϊόντων έχει θεωρηθεί από αρκετούς οικονομικούς αναλυτές ως ένα από τα κύρια αίτια της τρέχουσας ευρωπαϊκής χρηματοπιστωτικής κρίσης. Βλ. *Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses*, European Economy 7/2009, Office for Official Publications of the European Communities, 2009

αποτρέπονται από τέτοιες συμπεριφορές και εφαρμόζουν τη νομοθεσία ενώ οι αρχές διευκολύνονται στον εντοπισμό πιθανών παράλληλων συμπεριφορών.

2.3.1.β. Η ανταλλαγή πληροφοριών ως προπαρασκευή συμπαίγνιας

114. Παρά τις πολλές ευνοϊκές για τον ανταγωνισμό συνέπειες των συστημάτων ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ ανταγωνιστών, η βιβλιογραφία επισημαίνει επίσης ότι τα συστήματα αυτά μπορούν να βλάψουν ουσιαστικά τους καταναλωτές, καθότι μπορούν να δώσουν βήμα στις αθέμιτες συμπράξεις. Ο πιο συνήθης τρόπος για να συμβεί αυτό είναι οι συντονισμένες συμπεριφορές μεταξύ ανταγωνιστών. Τουτέστιν, οι επιχειρήσεις προκαλούν μία τεχνητή αύξηση της διαφάνειας στην αγορά με αποκλειστικό σκοπό να διατηρήσουν συντονισμένη συμπεριφορά στην πάροδο του χρόνου¹⁹⁹. Έτσι, υπό το πρόσχημα της διαφάνειας, ανταλλάσσουν πληροφορίες σχετικά με την αγορά, που τις επιτρέπουν να γνωρίζουν τις στρατηγικές των ανταγωνιστών τους. Για παράδειγμα, οι εταιρίες μπορούν να αλλάξουν τις ανακοινωθείσες τιμές ανά πάσα στιγμή, εάν πληροφορηθούν ότι οι ανταγωνιστές τους προτίθενται να χρεώσουν υψηλότερες τιμές. Αυτό συνεπάγεται τη δυνατότητα των επιχειρήσεων να επιτυγχάνουν συγχρονισμένα και εκ του ασφαλούς μια κοινή υψηλότερη τιμή, χωρίς, δηλαδή, να ρισκάρουν την απώλεια μεριδίου αγοράς²⁰⁰. Αν και η συντονισμένη επιχειρηματική συμπεριφορά φέρεται να είναι ως η βασικότερη αιτία για τις βλάβες στην αγορά, υπάρχουν θεωρίες για πρόκληση βλάβης και από συμπεριφορές μη συντονισμένες.

2.3.2. Η απόδειξη της παράβασης

115. Όπως είδαμε, η ανταλλαγή πληροφοριών μπορεί να οδηγήσει σε ανάπτυξη της αγοράς, μπορεί όμως να αποτελέσει και εφιαλτήριο παράνομης δράσης. Είναι αναγκαίο, λοιπόν, να καθορίσουμε τα θεμελιώδη εκείνα στοιχεία που διακρίνουν μια θεμιτή ανταλλαγή πληροφοριών από την αθέμιτη συμπαίγνια²⁰¹. Προς

¹⁹⁹ Αυτό δεν απαγορεύει στις επιχειρήσεις να προσαρμόζονται ευφυώς στην υφιστάμενη ή την προσδοκώμενη συμπεριφορά των ανταγωνιστών τους. Ωστόσο, αποκλείει οποιαδήποτε άμεση ή έμμεση επικοινωνία μεταξύ τους

²⁰⁰ Για ένα ενδιαφέρον υποθετικό παράδειγμα ανταλλαγής προβλεπόμενων μελλοντικών τιμών ως συμφωνία με αντικείμενο τον περιορισμό του ανταγωνισμού, βλ. Κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή του άρθρου 101 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις συμφωνίες οριζόντιας συνεργασίας, EEEE C 11 της 14.1.2011, σελ. 1, παρ. 105

²⁰¹ Το πρόβλημα έχει απασχολήσει επίσης την νομολογία. Στην υπόθεση Wood Pulp, η Επιτροπή είχε θεωρήσει την ανταλλαγή πληροφοριών, τόσο την άμεση όσο και την έμμεση μέσω του τύπου, ως δικαιολογητικό λόγο απόδειξης της ύπαρξης εναρμονισμένης πρακτικής καθορισμού των τιμών. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, δεν είναι αδίκημα μόνο η ανταλλαγή πληροφοριών, αυτή μπορεί να ληφθεί ως αφετηρία για να δείξει μια ακόμη, πιο σοβαρή, παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ (τότε 81), αυτή του καθορισμού των τιμών. Το Δικαστήριο ανέτρεψε την απόφαση της Επιτροπής στο θέμα αυτό, υποστηρίζοντας ότι το σύστημα αναγγελίας των τιμών, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως λογική απάντηση στο γεγονός ότι τόσο οι αγοραστές, όσο και οι πωλητές απαιτούν εκ των προτέρων πληροφορίες προκειμένου να περιορίσουν τους εμπορικούς τους κινδύνους (σκ. 71). Το γεγονός ότι οι ανακοινώσεις των τιμών έγιναν σε δεδομένη χρονική στιγμή θα μπορούσε να δικαιολογηθεί λόγω του φυσικού βαθμού διαφάνειας της αγοράς, παρά να θεωρηθεί ως ένα τέχνασμα δημιουργίας παραπλανητικής διαφάνειας που προκλήθηκε από τους πολυπαραγωγούς. Στο συμπέρασμα αυτό κατέληξε το Δικαστήριο, λαμβάνοντας υπόψη τις μελέτες των εμπειρογνομόνων για την λειτουργία της αγοράς χαρτοπολυτού. Ωστόσο, παρότι η Επιτροπή δεν απέδειξε την παρανομία στην περίπτωση αυτή, δεν αναιρείται το γεγονός πως μια παράνομη ανταλλαγή πληροφοριών για τις τιμές θα μπορούσε να λαμβάνεται ως ισχυρή ένδειξη ύπαρξης εναρμονισμένης πρακτικής καθορισμού τιμών. Σε μια πιο σαφή υπόθεση, η Επιτροπή έκρινε ότι η ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των επιχειρήσεων -συγκεκριμένα πληροφοριών ως προς τους όγκους των πωλήσεων- ως συμπληρωματική ενέργεια σε μια

απόδειξη των αθέμιτων συμπαιγνιών, θα πρέπει πρώτα να ορίσουμε ποιες χαρακτηριστικές επιχειρηματικές συμπεριφορές προδίδουν την ύπαρξη αυτών. Για να επιτύχει και να διατηρηθεί σε βάθος χρόνου μια συμπαιγνία ισορροπίας τιμών, πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά τρεις προϋποθέσεις²⁰²:

Πρώτον, τα μέρη της συμπαιγνίας πρέπει να συμφωνήσουν στην διατήρηση μιας «κοινής πολιτικής» και να παρακολουθούν αν οι άλλες επιχειρήσεις την τηρούν απαρέγκλιτα. Αυτό σημαίνει ότι δεν είναι αρκετό για κάθε συμμετέχοντα να γνωρίζει ότι η τηρούμενη συμπεριφορά στην αγορά είναι κερδοφόρα για όλους, αλλά πρέπει, επίσης, να έχει ένα μέσο για να γνωρίζει αν οι υπόλοιποι επιχειρηματίες έχουν όντως υιοθετήσει την ίδια στρατηγική και αν τη διατηρούν. Για να συμφωνηθούν οι όροι της συμπαιγνίας και να παρακολουθείται η πιστή τήρησή τους, η διαφάνεια της αγοράς είναι απαραίτητη.

Δεύτερον, η συμπαιγνία πρέπει να είναι βιώσιμη, δηλαδή οι επιχειρήσεις πρέπει να έχουν κίνητρα ώστε να μην αποκλίνουν από το συμφωνημένο πλαίσιο της κοινής πολιτικής. Αυτό, με τη σειρά του, απαιτεί έναν αποτελεσματικό μηχανισμό αντιποίνων²⁰³. Έτσι, η συμπαιγνία είναι βιώσιμη μακροπρόθεσμα μόνο εάν υπάρχουν οι κατάλληλες και αξιόπιστες αποτρεπτικές δράσεις καθώς και μηχανισμοί τιμωρίας των παρεκκλίσεων ή υπαναχωρήσεων²⁰⁴. Με τον τρόπο αυτό το καρτέλ μπορεί να τεθεί σε εφαρμογή και να διασφαλιστεί ότι θα λειτουργήσει σωστά χωρίς κανείς να παρεκκλίνει από την κοινή τακτική, για να επιτευχθούν οι τεθέντες στόχοι.

Τρίτον, θα πρέπει να υπάρχει σχέδιο αντίδρασης στις πιθανές κινήσεις των πελατών, των προμηθευτών αλλά και των ανταγωνιστών. Κανένα από τα μέρη αυτά, δεν πρέπει να δύναται να αντιδράσει κατά τρόπο τέτοιο που να υπονομεύει την κοινή πολιτική²⁰⁵. Εάν π.χ. επιτευχθεί μια από κοινού αύξηση τιμής, αυτό είναι πιθανό να προσελκύσει νέες επιχειρήσεις στην αγορά οι οποίες θα προσπαθήσουν να κερδίσουν μερίδιο της αγοράς προσφέροντας χαμηλότερες τιμές. Ή, εάν οι πελάτες είναι αρκετά ισχυροί να αντισταθούν σε κάθε απόπειρα αύξησης των τιμών, είναι απίθανο να επιτευχθεί το αθέμιτο αποτέλεσμα. Έτσι, οι αντιδράσεις των σημερινών και μελλοντικών ανταγωνιστών μίας συμπαιγνίας,

αποδειχθείσα παράνομη σύμπραξη, είναι καθαυτή αντίθετη προς το άρθρο 101 ΣΛΕΕ. Για τα ανωτέρω, βλ. ΔΕΕ, απόφαση της 31.3.1993, C-89/85 κλπ., A. Ahlström Osakeyhtiö κλπ (Woodpulp II), Συλλογή, σελ. I-1307· Απόφαση της Επιτροπής 2001/418/ΕΚ, της 7.6.2000, σχετικά με διαδικασία δυνάμει του άρθρου 81 της συνθήκης ΕΚ και του άρθρου 53 της συμφωνίας ΕΟΧ (Υπόθεση COMP/36.545/F3-Αμινοξέα), σκ. 229

²⁰² Στην οικονομική βιβλιογραφία κυριαρχεί η θεωρία πως το να συναχθεί η ύπαρξη μιας συμπαιγνίας από τα δεδομένα της αγοράς είναι σχεδόν αδύνατον, αφού αυτά (δομή, μερίδια αγοράς, διαπραγματευτική δύναμη, ροή χρημάτων, κλπ) δεν είναι διαθέσιμα στις Αρχές Ανταγωνισμού. Βλ. Kuhn K.-U., Vives X., *Information exchanges among firms and their impact on competition*, Office for Official Publications of the European Communities, Λουξεμβούργο, 1995· Motta M., *Competition Policy: Theory and Practice*, εκδ. Cambridge University Press, 2004

²⁰³ Βλ. Απόφαση της Επιτροπής 1999/60/ΕΚ, της 21.10.1998, σχετικά με διαδικασία κινηθείσα βάσει του άρθρου 85 της συνθήκης ΕΚ (υπόθεση IV/35.691/E-4-Καρτέλ προμονομένων σωλήνων), σκ. 122. Το καρτέλ στηριζόταν εν πολλοίς στις απειλές για αποκλεισμό από τις αγορές όποιας εταιρίας παρεξέκλινε από την συμφωνημένη πολιτική τιμών και την πολιτική συμμετοχής στους δημόσιους προμηθευτικούς διαγωνισμούς

²⁰⁴ Η επιβολή τιμωρίας με μόνιμο χαρακτήρα, όταν δηλαδή τα μέλη της συμπαιγνίας τιμωρούν για πάντα το μέρος που παρεξέκλινε, ονομάζεται trigger strategy. Εάν οι περίοδοι της τιμωρίας είναι συγκεκριμένες, η στρατηγική επιβολής της τιμωρίας ονομάζεται tit-for-tat strategy

²⁰⁵ Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η ανταλλαγή ευαίσθητων εμπορικών πληροφοριών, που τοποθετεί τους μη συμμετέχοντες ανταγωνιστές σε σημαντικά μειονεκτική θέση σε σύγκριση με τις εταιρίες που συμμετέχουν στο σύστημα ανταλλαγής

καθώς και των καταναλωτών, μπορούν να θέσουν σε κίνδυνο τα αποτελέσματα που αναμένονται από την κοινή πολιτική.

116. Πέραν των συμπεριφορών αυτών, πολύ σημαντική ένδειξη παράβασης αποτελεί η ανταλλαγή στρατηγικών πληροφοριών. Τα κριτήρια για να χαρακτηριστούν οι πληροφορίες που μεταδίδονται ως στρατηγικές είναι το είδος, η ποιότητα και η φύση τους²⁰⁶. Σε μια δεδομένη αγορά, μπορεί να είναι επωφελής για τις επιχειρήσεις η ανταλλαγή στατιστικών στοιχείων, όπως αυτά που τους επιτρέπουν να σχηματίσουν μια συνολική εικόνα του επιπέδου της ζήτησης και της προσφοράς σε αυτήν, ή πληροφοριών σχετικών με το μέσο όρο των γενικών εξόδων του κάθε ανταγωνιστή. Δεν προκύπτει, ωστόσο, εξ' αυτού ότι θα πρέπει να επιτρέπεται οι επιχειρήσεις να αλληλοενημερώνονται σχετικά με θέματα που άπτονται στρατηγικών δεδομένων, όπως είναι οι πολιτικές τιμολόγησης, η χρηματοδότηση της έρευνας και των αναπτυξιακών έργων, κá. Τέτοια στοιχεία θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως μυστικά project, ακόμη δε και ως δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Γενικότερα, οι πληροφορίες που είναι σχετικές με την ακολουθούμενη τιμολογιακή πολιτική είναι οι πλέον στρατηγικές, έπονται δε οι πληροφορίες για το κόστος και τη ζήτηση. Έτσι, ως στρατηγικές πληροφορίες, λόγω της φύσης τους, χαρακτηρίζονται οι τιμές (πραγματικές τιμές, εκπτώσεις, αυξήσεις, μειώσεις, επιστροφές), οι κατάλογοι πελατών, το κόστος παραγωγής, οι ποσότητες αποθεμάτων, ο κύκλος εργασιών, οι πωλήσεις, η δυναμικότητα, τα σχέδια εμπορίας, τα επενδυτικά plána, ο τεχνολογικός εξοπλισμός, τα προγράμματα εκπαίδευσης του προσωπικού, κá. Η σοβαρότητα, τώρα, της περιοριστικής επίδρασης που ασκεί στον ανταγωνισμό ένα σύστημα ανταλλαγής πληροφοριών αμβλύνεται όταν και οι αγοραστές και οι πωλητές έχουν ελεύθερη πρόσβαση στις εν λόγω πληροφορίες. Επίσης, μια σημαντική διάκριση πρέπει να γίνει μεταξύ των συμφωνιών ανταλλαγής πληροφοριών ως προς το χρόνο που αυτές διακινούνται, δηλαδή τη χρονική στιγμή προ της υλοποίησης ενός σχεδιασμού δράσης μιας επιχείρησης και κατόπιν αυτής: στην πρώτη περίπτωση, οι επιχειρήσεις ενημερώνουν η μια την άλλη για την μελλοντική συμπεριφορά τους, ενώ στη δεύτερη περίπτωση απλώς ενημερώνουν για τα ήδη ληφθέντα μέτρα. Η πρώτη περίπτωση μπορεί προφανώς να δημιουργήσει εντονότερα αντιανταγωνιστικά προβλήματα σε σχέση με τη δεύτερη. Όσον αφορά την ανταλλαγή ιστορικών πληροφοριών, είναι σκόπιμο αυτή να εξετάζεται αναλόγως με το πόσο πρόσφατες είναι οι διαθέσιμες πληροφορίες: όσο παλαιότερες, τόσο λιγότερες επιπτώσεις είναι πιθανό να προκαλέσουν στην ένταση του ανταγωνισμού.
117. Τέλος, η ίδια η δομή της αγοράς μπορεί να διευκολύνει τις αντιανταγωνιστικές συμπράξεις. Οι εταιρίες είναι πιθανότερο να επιτύχουν ένα συμπαιγνιακό αποτέλεσμα σε αγορές οι οποίες είναι επαρκώς διαφανείς, χαρακτηρίζονται από υψηλό βαθμό συγκέντρωσης, είναι απλές, σταθερές και συμμετρικές. Επίσης,

²⁰⁶ Βλ. Konkurrensverket - Swedish Competition Authority, *The Pros and Cons of Information Sharing*, 2006, σελ. 23 επ.

παίζει ρόλο οι αρχές να εξετάζουν την κάλυψη της αγοράς, δηλαδή σε πόσο μεγάλο τμήμα αυτής δραστηριοποιούνται οι υπό έρευνα εταιρίες.

2.3.2.α. ABC Collusion - Η ειδική περίπτωση της τριμερούς συμπαιγνίας

118. Η άμεση ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των ανταγωνιστών είναι ο πλέον διαδεδομένος τρόπος για την ανταλλαγή πληροφοριών και δεδομένων. Μάλιστα, οι αρμόδιες αρχές έχουν υιοθετήσει την άποψη ότι η άμεση ανταλλαγή στρατηγικών πληροφοριών, αφού στις περισσότερες περιπτώσεις στερείται προφανούς αιτιολόγησης, δεν δύναται να συγκαλύψει τον παράνομο εξ' αντικειμένου περιορισμό του ανταγωνισμού. Ωστόσο, η ανταλλαγή πληροφοριών μπορεί να εμπίπτει ως παράβαση στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου του ανταγωνισμού, ακόμη και αν δεν υπάρχει το στοιχείο της αμεσότητας στις επαφές μεταξύ των ανταγωνιστών²⁰⁷. Επί παραδείγματι, οι κανόνες τιμολόγησης σε κάθετες συμφωνίες θα μπορούσαν να ενσωματώνουν ρήτρες υποχρέωσης σε δέσμευση, όπως αυτή του μάλλον ευνοούμενου κράτους (most favored nation)²⁰⁸, ρήτρες εγγύησης χαμηλότερης τιμής²⁰⁹ ή ρήτρες ενδεικτικής τιμής μεταπώλησης, οι οποίες επιτρέπουν στον προμηθευτή να πληροφορείται άμεσα, κατά πόσον οι πελάτες του – και ανταγωνιστές μεταξύ τους –, έχουν διαμορφώσει τις τιμές τους. Τέτοιες ρήτρες αυξάνουν τις πιθανότητες ανίχνευσης αποκλίσεων. Παρόμοιες ανησυχίες εκφράστηκαν και για τη λεγόμενη «αγγλική ρήτρα»²¹⁰, σύμφωνα με την οποία οι πελάτες έχουν την υποχρέωση να γνωστοποιούν στην κυρίαρχη προμηθεύτρια εταιρία την ύπαρξη ανταγωνιστικών προσφορών και να την ενημερώνουν σχετικά με τους όρους και τις προϋποθέσεις αυτών. Εκείνη, με τη σειρά της, μπορεί, αξιοποιώντας αυτές τις πληροφορίες (τις οποίες δεν θα είχε με άλλο τρόπο), να αναπροσαρμόσει την συμπεριφορά της και να αναδιαμορφώσει τη στρατηγική της στην αγορά, έναντι των πελατών της και των ανταγωνιστών της. Στην πράξη, οι «αγγλικές ρήτρες», δημιουργούν μια τεχνητή διαφάνεια στην αγορά, διευκολύνοντας τη δεσπόζουσα επιχείρηση να λάβει πληροφορίες για την

²⁰⁷ Βλ. Auricchio V., *Contacts between competitors: Developments under Italian Competition Law*, European Competition Law Review, 2010, σελ. 167 επ., ιδίως 169

²⁰⁸ Η ρήτρα «MFN» (Most Favored Nation) έχει θεσπιστεί από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου και είναι γνωστή για την εμπορική προνομιακή μεταχείριση κρατών που οι εσωτερικές δομές τους σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα και vice versa. Κατ' αυτόν τον τρόπο τα κράτη που καταπατούν τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν τυγχάνουν ευνοϊκού εμπορικού καθεστώτος στις παγκόσμιες οικονομικές συναλλαγές τους. Έχει, όμως υποστηριχθεί και η εκ διαμέτρου αντίθετη άποψη ότι, δηλαδή, η ρήτρα αυτή, αντί να βοηθάει τον εκδημοκρατισμό κρατών, έχει τα αντίθετα αποτελέσματα και, συνεπώς, επιβάλλεται τα εμπορικά ισχυρότερα κράτη να συναναστρέφονται και να ασκούν θετικές επιρροές στα υπόλοιπα. Έτσι, στα λιγότερα ανεπτυγμένα κράτη, καθώς τα κέρδη θα αυξάνονται οι άνθρωποι θα αναζητούν καλύτερη μεταχείριση

²⁰⁹ Σύμφωνα με τη ρήτρα εγγύησης χαμηλότερης τιμής, ο αγοραστής έχει εγγυημένη την χαμηλότερη τιμή που προσφέρεται στην αγορά. Οι ρήτρες αυτές, με την αύξηση της διαφάνειας στην αγορά (αφού ο αγοραστής θα πρέπει να ενημερώνει τον προμηθευτή του για πιθανή ύπαρξη καλύτερων ανταγωνιστικών τιμών), μπορεί να διευκολύνουν την οριζόντια συμπαιγνία. Στην πράξη, οι ρήτρες αυτές μπορεί να λειτουργήσουν ως μηχανισμοί ανταλλαγής πληροφοριών που επιτρέπουν στις επιχειρήσεις να εντοπίζουν αμέσως τις αποκλίσεις των τιμών, καθώς οι πελάτες έχουν συμφέρον να υποβάλλουν αμέσως αναφορά για πιθανή χαμηλότερη τιμή

²¹⁰ Συμβατική ρήτρα στο πλαίσιο συμφωνιών προώθησης συγκεκριμένου σήματος μεταξύ ενός προμηθευτή και του πελάτη του (π.χ. ενός λιανοπωλητή), η οποία παρέχει στον τελευταίο τη δυνατότητα να αγοράζει ένα αγαθό από άλλους προμηθευτές με ευνοϊκότερους όρους, εκτός εάν ο «αποκλειστικός» προμηθευτής δεχθεί να του προμηθεύσει το αγαθό αυτό με τους ίδιους ευνοϊκούς όρους

αγορά και τις ενέργειες των ανταγωνιστών της, οι οποίες μπορεί να έχουν μεγάλη αξία για τη χάραξη των στρατηγικών σχεδίων της στην αγορά²¹¹.

119. Οι αρχές ανταγωνισμού έχουν εξετάσει στα πλαίσια των ερευνών τους τέτοιες περιπτώσεις κάθετης ροής πληροφοριών (στην βιβλιογραφία ονομάζονται ως hub-and-spoke συμπράξεις), όπου, δηλαδή, η ανταλλαγή εμπορικά ευαίσθητων πληροφοριών γίνεται μέσα από ένα τρίτο μέρος το οποίο δεν βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο παραγωγής ή εμπορίας, για παράδειγμα, από έναν έμπορο λιανικής πώλησης σε άλλον μέσω του κοινού τους προμηθευτή²¹². Η κάθετη ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ παραγωγών και εμπόρων λιανικής πώλησης²¹³, δεν είναι per se παράνομη, αν οι ανταλλασσόμενες πληροφορίες αφορούν αποκλειστικά τις λιανικές πωλήσεις της συγκεκριμένης εταιρίας. Ωστόσο, μπορεί να εκτραπεί σε παραβατική συμπεριφορά, εφόσον οι πληροφορίες επιτρέψουν τον προσδιορισμό των πωλήσεων των ανταγωνιστών, ή την παρέμβαση στις λιανικές πωλήσεις των υπόλοιπων αντιπροσώπων ή παράλληλων εισαγωγέων²¹⁴. Σε αυτές τις περιπτώσεις, αν και η ροή των πληροφοριών έχει κάθετο χαρακτήρα, δεδομένου ότι περιλαμβάνει τις επιχειρήσεις σε διαφορετικά επίπεδα, η επίδραση της ανταλλαγής είναι οριζόντια διότι επηρεάζει άμεσα τον ανταγωνισμό μεταξύ των εμπόρων λιανικής πώλησης ή μεταξύ των προμηθευτών²¹⁵.

²¹¹ ΔΕΕ, απόφαση της 13.2.1979, Υπόθεση 85/76, Hoffmann-La Roche, Συλλογή, σελ. 461, σκ. 106

²¹² Μια τέτοια τριμερής διάταξη ερευνήθηκε από την OFT (Βρετανική Επιτροπή Ανταγωνισμού), στην περίπτωση Toys and Games. Η OFT διαπίστωσε ότι δύο έμποροι λιανικής πώλησης καθώς και η κατασκευάστρια εταιρία Hasbro είχαν συνάψει παράνομες συμφωνίες καθορισμού των τιμών πώλησης των παιχνιδιών και των ηλεκτρονικών. Η απόφαση επικυρώθηκε και από το Competition Appeal Tribunal, αφού, κατά την εξέταση της προσφυγής, αυτό διαπίστωσε ότι η Hasbro είχε συνάψει ξεχωριστές διμερείς συμφωνίες με καθέναν από τους πελάτες της εμπόρους λιανικής, ώστε ο καθένας να πουλάει ορισμένα από τα παιχνίδια της στις συνιστώμενες λιανικές τιμές. Επιπλέον, όμως, η Hasbro είχε αποκαλύψει στον καθένα τις τιμές λιανικής πώλησης του άλλου, συνιστώντας, έτσι, μια τριμερή συμφωνία μεταξύ τους. Βλ. OFT, απόφαση CA 98/8/2003 της 21.11.2003

²¹³ Βλ. Zhang H., *Vertical Information Exchange In a Supply Chain With Duopoly Retailers*, Production and Operations Management, Volume 11, 2002, σελ. 531 επ.

²¹⁴ Η AGCM, η Ιταλική Εθνική Αρχή Ανταγωνισμού, εξέτασε διαφορετικές περιπτώσεις συστημάτων κάθετης ανταλλαγής πληροφοριών. Στην περίπτωση του βρεφικού γάλακτος, η ιταλική αρχή έκρινε ότι οι έμμεσες επαφές μεταξύ των ανταγωνιστών ήταν επαρκές στοιχείο για να θεμελιώσει συμπαιγνία. Σύμφωνα με την υπόθεση, οι εταιρίες παραγωγής γάλακτος είχαν διαβιβάσει λίστα με τις προτεινόμενες τιμές λιανικής πώλησης στα φαρμακεία, η οποία λίστα στη συνέχεια ενσωματωνόταν σε μια βάση δεδομένων προσβάσιμη σε όλους τους φαρμακοποιούς και σε όλους τους παραγωγούς γάλακτος. Η ιταλική αρχή διαπίστωσε ότι, κατόπιν της δημοσίευσης αυτής της λίστας, όλοι οι παραγωγοί προσέφεραν παρόμοιες εκπτώσεις στα φαρμακεία και στους χονδρέμπορους. Η AGCM ήταν αντιμέτωπη με μια κατάσταση όπου δεν υπήρχε άμεση ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των ανταγωνιστών (δηλαδή, δεν διαπιστώνονταν άμεσες οριζόντιες επαφές), αλλά μεταξύ των επιχειρήσεων σε διαφορετικά επίπεδα του εμπορίου, δεν υπήρχε μεγάλος βαθμός συγκέντρωσης στην αγορά και τέλος, η βάση δεδομένων ήταν δημόσια. Παρά τις δυσκολίες αυτές, η AGCM υποστήριξε και απέδειξε ότι ακόμη και σε μη ολιγοπωλιακές αγορές η ανταλλαγή πληροφοριών μπορεί να περιορίζει τον ανταγωνισμό όταν αφορά τις τιμές και όταν οι καταναλωτές δεν επωφελούνται από αυτή τη διαφάνεια. Όσο για τον δημόσιο χαρακτήρα των πληροφοριών, η AGCM υποστήριξε ότι (i) οι πληροφορίες που περιείχονταν στη βάση δεδομένων διετίθεντο από τις εταιρίες ερευνών αφού συλλέγονταν από την αγορά μέσω των φαρμακείων, επρόκειτο, συνεπώς, για ιδιωτικές πληροφορίες, και (ii) οι πληροφορίες που περιέχονται στη βάση δεδομένων προσέδιδαν μια προστιθέμενη αξία στην έρευνα αγοράς σε σχέση με τις μεμονωμένες πληροφορίες που διέθεταν οι επιχειρήσεις, ακόμα και σε σύγκριση με αυτές που θα μπορούσαν να συλλέξουν απευθείας από την αγορά ή από δημόσιες πηγές. Βλ. Bollettino Settimanale, Anno XV - n. 40 της 24.10.2005

²¹⁵ Στην περίπτωση Replica Football Kit, την πρωτοβουλία να οργανωθεί μια παράνομη σύμπραξη ανέλαβαν οι έμποροι λιανικής πώλησης, και όχι οι κατασκευαστές. Η έρευνα ξεκίνησε με την αποκάλυψη παράνομων συμφωνιών και εναρμονισμένων πρακτικών καθορισμού ελάχιστων τιμών πώλησης στολών ποδοσφαίρου. Οι έμμεσες επαφές μεταξύ των ανταγωνιστών εμπόρων λιανικής πώλησης είχαν γίνει μέσω του κοινού προμηθευτή τους. Η OFT κατέληξε πως η παράνομη συμπεριφορά προήλθε από πιέσεις ασκήθηκαν επί του κατασκευαστή (Umbro) από έναν έμπορο λιανικής (την εταιρία JJB). Η JJB απείλησε να ακυρώσει τις παραγγελίες λόγω των επιθετικών τιμολογιακών πρακτικών ενός ανταγωνιστού λιανοπωλητή. Τότε η Umbro εξαναγκάστηκε να παρέμβει για να αυξήσει τις τιμές, να ενθαρρύνει τον ενωρισμό τους, και να διευκολύνει την αθέμιτη σύμπραξη μεταξύ των πωλητών λιανικής πώλησης μέσω ανταλλαγής πληροφοριών για τους τιμοκαταλόγους λιανικής. Βλ. OFT, απόφαση CA98/06/2003 της 1.8.2003

120. Σε πολλές περιπτώσεις, όπως και στην εξεταζόμενη, οι εμπορικές και βιομηχανικές ενώσεις παρέχουν στις επιχειρήσεις-μέλη τους τον ιδανικό δίαυλο επικοινωνίας και ανταλλαγής πληροφοριών. Το γεγονός ότι δεν υπάρχει άμεση επαφή μεταξύ των ανταγωνιστών, αλλά οι πληροφορίες διαρρέουν δια μέσου ανακοινώσεων της διοίκησης της εμπορικής ένωσης, διόλου δεν αλλάζει την εκτίμηση της πρακτικής αυτής, ως αντίθετης με τους κανόνες του ανταγωνισμού. Επειδή, όμως, ο θεσμικός ρόλος των επαγγελματικών ενώσεων ορθώς είναι η συλλογή και διάδοση πληροφοριών σχετικών με τον αντίστοιχο κλάδο της αγοράς, μεταξύ των μελών αυτής, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να γίνει διάκριση των περιπτώσεων όπου η διάδοση καλύπτει συνωμοσία των μελών, από τις περιπτώσεις όπου η δραστηριότητα της εμπορικής ένωσης καθιστά την αγορά πιο αποτελεσματική, και φέρει τους ανταγωνιστές, αλλά και τους καταναλωτές σε καλύτερη θέση.
121. Προκειμένου να αποφευχθεί ο κίνδυνος οι εμπορικές ενώσεις να παραβιάσουν το δίκαιο του ανταγωνισμού κατά την άσκηση των θεσμικών τους καθηκόντων, πρέπει να τίθενται δικλείδες ασφαλείας για τον περιορισμό των αντιανταγωνιστικών συνεννοήσεων. Για παράδειγμα, οι ενώσεις θα πρέπει –αν είναι δυνατόν– να διακινούν τις πληροφορίες που συλλέγονται σε μη μέλη της ένωσης και σε θεσμικούς παράγοντες της αγοράς, ιδιωτικούς ή δημόσιους. Ακόμη, θα πρέπει να εξασφαλιστεί ότι η συμμετοχή στα στατιστικά προγράμματα είναι προαιρετική και ανοικτή σε μη μέλη της ένωσης. Η εκάστοτε διεύθυνση της επαγγελματικής ένωσης θα πρέπει να διασφαλίζει αυτή δεν θα γίνει κλειστό φόρουμ για περαιτέρω συζητήσεις μεταξύ των μελών σχετικά με τα στοιχεία που δημοσιεύονται και με τις εμπορικές στρατηγικές, καθώς και να εξασφαλίζει ότι η λειτουργική και οικονομική διαχείριση της ένωσης είναι ανεξάρτητη από τα μέλη της.
122. Στην περίπτωση που εξετάζουμε, οι πληροφορίες που ανταλλάσσονταν μεταξύ των μεγάλων γαλακτοβιομηχανιών της χώρας μας, αφορούσαν εμπιστευτικά στρατηγικά δεδομένα του πρόσφατου παρελθόντος, που επέτρεπαν, εξάλλου, και την εξατομίκευση των επιχειρήσεων από τις οποίες προέρχονταν. Σύμφωνα με τις καταθέσεις στελεχών του ΕΛΟΓ και υπαλλήλων των γαλακτοβιομηχανιών, δεν συνέβαινε απλά μία ανταλλαγή πληροφοριών, αλλά αυτή συνοδευόταν από την επεξεργασία τους, την οποία ακολουθούσε συζήτηση και αλληλοενημέρωση των μελών του ΣΕΒΓΑΠ για την οικονομική πολιτική που επρόκειτο να εφαρμόσουν. Επιπλέον, από αρκετά μηνύματα ηλεκτρονικής αλληλογραφίας προέκυψε ότι, ήδη από το 2001, τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου του ΣΕΒΓΑΠ, βάσει αυτών των μέσων μηνυμάτων παραγωγού της κάθε γαλακτοβιομηχανίας, συζητούσαν και συναποφάσιζαν για τις κατώτατες και ανώτατες τιμές αγελαδινού γάλακτος. Για τις συναντήσεις του 2001, βρέθηκαν μάλιστα και χειρόγραφες σημειώσεις συμμετεχόντων στελεχών συνημμένες στα πρακτικά της συνάντησης. Το στοιχείο αυτό αξιολογήθηκε και από το ΔΕΦΑΘ στην εξέταση των

προσφυγών²¹⁶. Από όλα τα ανωτέρω συνάγεται ασφαλώς το συμπέρασμα πως επρόκειτο για απόφαση ένωσης επιχειρήσεων που είχε σοβαρότατο αντιανταγωνιστικό και περιοριστικό αποτέλεσμα στη σχετική αγορά.

123. Οι εταιρίες, πέραν των παραβάσεων που ήδη εξετάσαμε, προέβησαν και σε τρίτη εξίσου σημαντική, η οποία συνίστατο στην ανταλλαγή τιμοκαταλόγων βάσει των οποίων οι εταιρίες εναρμόνιζαν την τιμολογιακή πολιτική τους. Ειδικότερα, η ΕπΑντ διαπίστωσε πως οι επιχειρήσεις είχαν χαράξει κοινές εκπτώτικες πολιτικές και παρόμοιες προωθητικές ενέργειες σε διάφορους νομούς της χώρας, στερώντας έτσι από τον καταναλωτή την πρόσβαση σε διαφορετικά προϊόντα και τιμές. Αν και συστηματικά η εξέταση αυτής της παράβασης ανήκει στο παρόν κεφάλαιο, για την καλύτερη οργάνωση της εργασίας, η οριζόντια εναρμόνιση των τιμών μεταξύ γαλακτοβιομηχανιών θα εξεταστεί στο επόμενο (τρίτο) κεφάλαιο, σε συνδυασμό με τις διαπιστωθείσες κάθετες παραβάσεις εναρμόνισης τιμών.

---

²¹⁶ Ακόμα και αν δεν εφαρμόστηκαν πλήρως στην πράξη τα συμφωνηθέντα, όπως ισχυρίστηκαν οι εταιρίες, αυτό δεν αρκεί για να αρθεί ο καταλογισμός της παράβασης, αφού το δίκαιο του ανταγωνισμού απαγορεύει τόσο τα πραγματικά όσο και τα δυνητικά αποτελέσματα που μπορεί να επιφέρει ένα σύστημα ανταλλαγής πληροφοριών, όπως αυτό που είχε αναπτυχθεί στην εξεταζόμενη υπόθεση. Για το θέμα, βλ. ΓΔΕΕ, απόφαση της 27.10.1994, T-35/92, John Deere Ltd, Συλλογή, σελ. II-957, σκ. 61

Κεφάλαιο 3. Παραβάσεις σχετικές με τη στρέβλωση της τιμολογιακής πολιτικής των επιχειρήσεων

124. Στο παρόν κεφάλαιο εξετάζεται η στρέβλωση της τιμολογιακής πολιτικής των εταιριών που ελέγχθηκαν από την ΕπΑντ και τα αποτελέσματα που αυτή επέφερε στις αγορές. Πρωτίστως, όμως, παρατίθενται οι ορθές χρήσεις των μεθόδων τιμολόγησης που συνεισφέρουν στη διαμόρφωση και διατήρηση μιας ανταγωνιστικής αγοράς επ' ωφελεία των καταναλωτών αλλά και των επιχειρήσεων. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται οι γενικές αρχές και οι βασικές μέθοδοι υλοποίησης μιας ανταγωνιστικής τιμολογιακής στρατηγικής, στο δεύτερο μέρος αναλύεται η παράνομη εναρμόνιση των τιμών μεταξύ των γαλακτοβιομηχανιών, και στο τρίτο μέρος παρουσιάζεται η στρέβλωση των τιμών της αγοράς ως απόρροια των κάθετων συμφωνιών μεταπωλητών (σούπερ-μάρκετ και διανομέων) και γαλακτοβιομηχανιών.

3.1. Θεωρία τιμολογιακής πολιτικής των επιχειρήσεων

3.1.1. Γενικές αρχές τιμολόγησης

125. Σύμφωνα με αρκετές εμπειρικές έρευνες²¹⁷, οι τιμές επηρεάζουν το βιοτικό επίπεδο των καταναλωτών, ως μέτρο της αγοραστικής τους δύναμης. Με τη δημιουργία της εσωτερικής αγοράς και την ανάγκη αποτελεσματικότερου ανταγωνισμού, παρατηρείται τα τελευταία χρόνια απελευθέρωση των τιμών σε αρκετούς κλάδους της οικονομίας.

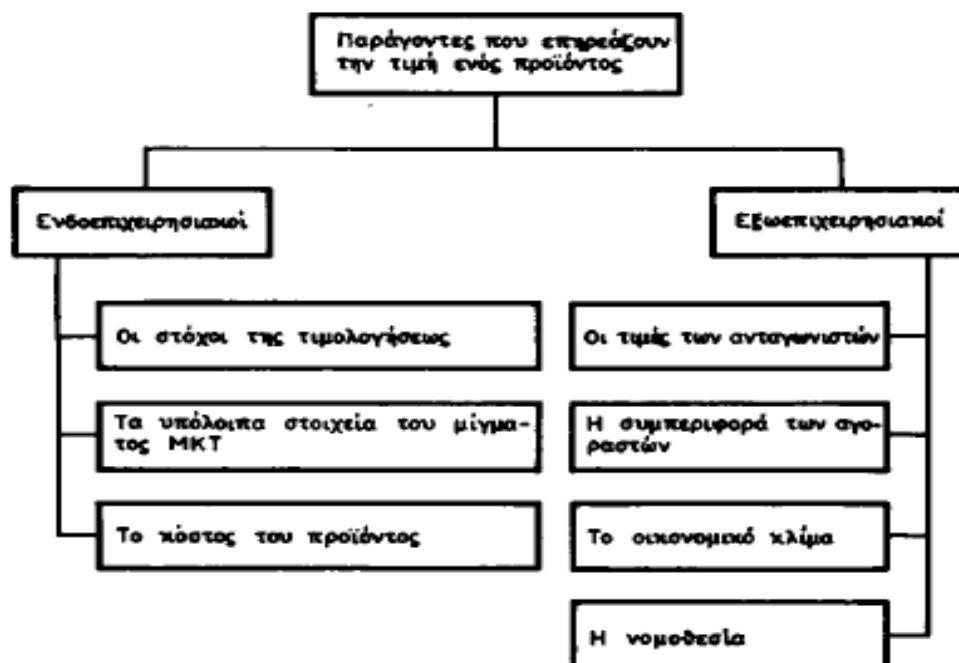
126. Για το καταναλωτικό κοινό, η τιμή είναι η νομισματική αξία που έχουν τα προϊόντα και οι υπηρεσίες κατά την ανταλλαγή τους στο χώρο της αγοράς. Οι καταναλωτές βλέπουν την τιμή ως νομισματική έκφραση της αξίας για τις διαστάσεις της ποιότητας ή των ωφελειών για ένα δεδομένο προϊόν ή υπηρεσία, σε σχέση με άλλα προϊόντα ή υπηρεσίες. Αυτή η σχέση μπορεί να εκφραστεί ως εξής:

$$\text{ΤΙΜΗ} = \frac{\text{ΠΟΙΟΤΗΤΑ}}{\text{ΑΞΙΑ}}$$

Σύμφωνα με την ανωτέρω εξίσωση, οι καταναλωτές αγοράζουν ένα προϊόν έχοντας στο μυαλό τους μία τιμή επιφύλαξης (reservation price), που στην πραγματικότητα αποτελεί μία ανάλυση κόστους - οφέλους (cost - benefit analysis), με βάσει την οποία συγκρίνεται η ωφέλεια κατανάλωσης του προϊόντος ως προς το κόστος αγοράς του.

²¹⁷ Βλ. ενδεικτικά, Pass C., *Pricing Policies and Market Strategies: An Empirical Note*, European Journal of Marketing, Vol. 5, No 3, 1971, σελ. 94 επ. Huber F., Herrmann A., Wricke M., *Customer Satisfaction as an Antecedent of Price Acceptance: Results of an Empirical Study*, Journal of Product and Brand Management, Vol. 10, No 3, 2001, σελ. 160 επ.

127. Για τον κόσμο των επιχειρήσεων η διαμόρφωση τιμολογιακής πολιτικής²¹⁸ αποτελεί ένα αντικείμενο τόσο σημαντικό ώστε, όσο κι αν φαίνεται παράδοξο, εξετάζεται επιστημονικά πριν καν τη σύσταση της επιχείρησης και ειδικότερα κατά την εκπόνηση επιχειρηματικών σχεδίων. Όλες οι εταιρίες, στα πλαίσια του στρατηγικού προσανατολισμού τους και του επιχειρηματικού προγραμματισμού τους, εκπονούν μελέτες σκοπιμότητας με στόχο την επιβίωση και την επιτυχία τους στον επιχειρηματικό κόσμο, λειτουργώντας σε μία εποχή θεαματικών οικονομικών, τεχνολογικών, οικολογικών και πολιτικών αλλαγών. Ο σωστός επιχειρηματικός προγραμματισμός μπορεί να βοηθήσει στην ελαχιστοποίηση των κινδύνων που σχετίζονται με τις επιχειρηματικές αποφάσεις. Συγκεκριμένα, στο τρίτο κεφάλαιο μιας μελέτης σκοπιμότητας περιλαμβάνεται η ανάλυση της αγοράς και ο προσδιορισμός του μάρκετινγκ της επιχείρησης. Εντός του πλαισίου αυτού γίνεται και ο καθορισμός (ή καλύτερα προϋπολογισμός) του επιπέδου των τιμών των προϊόντων, που θεωρείται για την επιστήμη της Διοίκησης Επιχειρήσεων μία βασική μακροπρόθεσμη στρατηγική μάρκετινγκ²¹⁹.
128. Είναι βέβαιο, πάντως, πως όλες οι προβλέψεις σχετικά με το επίπεδο των τιμών όσο ακριβείς και αν είναι, δεν δύνανται να καλύψουν σε απόλυτο βαθμό τις διαφοροποιήσεις που επέρχονται μετά την έναρξη λειτουργίας της επιχείρησης. Πολλοί παράγοντες σχετίζονται με το δυναμικό ρόλο που αποκτά η τιμολόγηση και αυτοί μπορούν να διακριθούν σε ενδοεπιχειρησιακούς και εξωεπιχειρησιακούς όπως εμφανίζεται στο κάτωτέρω σχεδιάγραμμα²²⁰:

²¹⁸ Ως προς την έννοια, τιμολογιακή πολιτική δεν είναι ένας απλός τιμοκατάλογος μιας επιχείρησης αλλά το σύνολο των ενεργειών προκειμένου το προϊόν «να μεταβιβασθεί» από τον παραγωγό στον αγοραστή-καταναλωτή. Βλ. Κυριαζόπουλος Γ., *Εφαρμοσμένο Marketing*, εκδ. Σύγχρονη Εκδοτική, 1992

²¹⁹ Για τον προϋπολογισμό της τιμολογιακής πολιτικής μιας επιχείρησης και την ένταξή της στα επιχειρηματικά σχέδια, βλ. Καρβούνης Σ., *Μεθοδολογία, Τεχνικές και Θεωρία για Οικονομοτεχνικές Μελέτες*, εκδ. Σταμούλης, 2006, σελ. 358 επ.

²²⁰ Πηγή: Μάλλιαρης Π., *Εισαγωγή στο Μάρκετινγκ*, εκδ. Σταμούλης, 2001, σελ. 655

129. Μία άλλη ενδιαφέρουσα ομαδοποίηση των παραγόντων που επηρεάζουν τις τιμολογιακές μεθόδους κάθε επιχείρησης παρουσιάστηκε στην εμπειρική μελέτη²²¹ των Shankar και Bolton, οι οποίοι τους κατέταξαν στις εξής κατηγορίες:

- Ανταγωνιστές (επίπεδο τιμής, συχνότητα συμφωνιών ανταγωνιστών)
- Αγορά (τύπος αγοράς)
- Δίκτυο (μέγεθος δικτύου, τοποθέτηση δικτύου)
- Καταστήματα (μέγεθος καταστημάτων, επιλεκτική κατηγοριοποίηση)
- Κατηγοριοποίηση (συντηρητικότητα, αναγκαιότητα προϊόντων)
- Μάρκα (ισότητα/επιλογή μάρκας, διαφήμιση μάρκας, συμφωνίες ανταλλαγής)
- Πελάτες (σταυροειδής ελαστικότητα)

130. Αναφορικά, τώρα, με την αρμοδιότητα χάραξης τιμολογιακής πολιτικής, στις μεγάλες εταιρίες, τα στελέχη που είναι υπεύθυνα για την παρακολούθηση του επιχειρησιακού περιβάλλοντος και για τα κέρδη, είναι αυτά που λαμβάνουν τις αποφάσεις αναφορικά με τις τιμές. Διαφορετικά από ότι συμβαίνει στις μικρές εταιρίες, στις μεγάλες εταιρίες οι εργασίες για τη συλλογή των δεδομένων και τις προτάσεις τιμών μπορούν να ανατεθούν σε υφιστάμενους. Συχνά, οι σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ των υπευθυνότητων marketing, σχεδίασης του προϊόντος, και τιμολόγησης, αναδεικνύουν ως καταλληλότερη την ανάθεση του έργου της ανάλυσης της αγοράς, της εξεύρεσης εναλλακτικών λύσεων και της υποβολής επίσημων προτάσεων τιμολογιακής πολιτικής, στον διευθυντή και το προσωπικό του τμήματος marketing²²². Ο σημαντικότερος λόγος για τον οποίο ανατίθεται η αποστολή αυτή σε ανώτερα διοικητικά στελέχη είναι ότι η τιμολόγηση έχει ισχυρή επίδραση σε δύο ξεχωριστές ομάδες αποδεκτών. Η πρώτη ομάδα αποτελείται από αυτούς που βρίσκονται εκτός της εταιρίας και επηρεάζονται άμεσα:

- a. ο τελικός καταναλωτής
- b. οι εμπορικοί αντιπρόσωποι πωλήσεων, διανομείς, προμηθευτές και έμποροι
- c. οι επενδυτές (και πιθανοί επενδυτές) που ενδιαφέρονται για τα κέρδη και τα μερίσματα, όπως επίσης και το γενικό επιχειρηματικό κοινό (σύμβουλοι χρηματιστηρίου, οικονομικός τύπος, αρχές κεφαλαιαγοράς, κλπ.)
- d. οι υφιστάμενοι και οι δυνητικοί ανταγωνιστές

Η δεύτερη ομάδα αποτελείται από συντελεστές που βρίσκονται εντός της εταιρίας και επηρεάζονται εμμέσως. Τα τμήματα πωλήσεων και marketing ως προς την ικανότητά τους να προωθήσουν επιτυχώς μεγάλο όγκο πωλήσεων, το τμήμα βιομηχανικής παραγωγής ως προς την παραγωγή και διενέργεια προμηθειών, το λογιστήριο ως προς τα έσοδα και τα κέρδη της εταιρίας, κλπ. Συνεπώς, η ορθή πολιτική τιμολόγησης κατέχει κομβικό ρόλο για την υλοποίηση, αλλαγή ή μερική αναδιαμόρφωση στρατηγικών και τακτικών της επιχείρησης. Τέλος, συνδέοντας τα ανωτέρω με την υπόθεση που εξετάζουμε στην παρούσα εργασία, θα πρέπει να αναφέρουμε το γεγονός πως οι μεγάλες εταιρίες γαλακτοκομικών προϊόντων της

²²¹ Βλ. Shankar V., Bolton N., *An Empirical Analysis of Determinants of Retailer Pricing Strategy*, Marketing Science, 23(1), 2004, σελ. 28 επ.

²²² Βλ. Πετρίδου Ε. *Διοίκηση Μάνατζμεντ*, εκδ. ΖΥΓΟΣ 2006, σελ. 308 επ.

χώρας μας έχουν σημαντικά πλεονεκτήματα ως προς την υλοποίηση των μεθόδων τιμολόγησης, που πηγάζουν ακριβώς από το μεγάλο μέγεθός τους, δηλαδή, τις οικονομίες κλίμακος, μεταξύ των οποίων μπορούν να αναφερθούν οι εξής²²³:

- Α. Οικονομίες στην αγορά των προϊόντων. Οι μεγάλες επιχειρήσεις αγοράζουν από τους προμηθευτές μεγάλες ποσότητες και, επομένως, εξασφαλίζουν καλύτερους όρους προμήθειας σε χαμηλότερες τιμές
- Β. Αποφυγή μεσαζόντων
- Γ. Προνομιακή πρόσβαση σε εμπορεύματα
- Δ. Εξειδίκευση προσωπικού και υψηλή παραγωγικότητα, η οποία καθίσταται δυνατή λόγω της μεγάλης κλίμακας των εργασιών
- Ε. Αποτελεσματικότερη διαφήμιση. Οι μεγάλες επιχειρήσεις διαθέτουν ποικιλία μέσων και μπορούν να διαφημιστούν αποτελεσματικότερα
- ΣΤ. Τεχνολογική υπεροχή. Οι μεγάλες επιχειρήσεις διαθέτουν τους πόρους για την οικονομική εφαρμογή προηγμένης τεχνολογίας στις λειτουργίες τους

3.1.2. Μέθοδοι τιμολόγησης των επιχειρήσεων

131. Στο σύγχρονο επιχειρηματικό κόσμο απαντώνται τρεις βασικές ομάδες μεθόδων τιμολόγησης των προϊόντων. Η πρώτη ομάδα χαρακτηρίζεται από τον υπολογισμό της τιμής με βάση το κόστος. Η πιο απλή και συγχρόνως εύκολη στη χρήση μέθοδος, είναι η μέθοδος «κόστος-συν». Σύμφωνα με την τιμολόγηση αυτή, η τιμή προκύπτει από το κατά μονάδα κόστος του προϊόντος, πλέον ενός περιθωρίου κέρδους ως σταθερού ποσοστού των δαπανών. Στον παρακάτω πίνακα αποτυπώνεται με απλουστευμένο τρόπο η μέθοδος εξαγωγής των τιμών πώλησης.

	ΕΥΡΩ
Πωλήσεις	120
Επιστροφές και εκπτώσεις	-10
	—
Καθαρές πωλήσεις	110
Κόστος πωληθέντων	-60
	—
Ακαθάριστο κέρδος	50
Έξοδα λειτουργίας	-40
	—
Καθαρό κέρδος	10

²²³ Για την ανάλυση των οικονομικών κλίμακος, βλ. Διπλωματική Εργασία, Διαβαστής Ι., *Η τιμολογιακή πολιτική της επιχείρησης – Έρευνα στις Ελληνικές επιχειρήσεις*, Πανεπιστήμιο ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, 2009, σελ. 117 επ.

132. Η συνάρτηση τιμολόγησης έχει ως εξής:

$$\underline{\text{Τιμή} = \text{μέσο μεταβλητό κόστος} + (X \%) \text{ μέσου μεταβλητού κόστους}}$$

Το X συμβολίζει το ποσοστό προσαύξησης, το οποίο περιλαμβάνει το κατά μονάδα σταθερό κόστος καταναλωμένο στο σύνολο της παραγωγής, που εκφράζει το κέρδος της επιχείρησης χωρίς αυτή να θέτει τη βιωσιμότητά της σε κίνδυνο. Έτσι, πρακτικά, η επιχείρηση καλύπτει τα συνολικά της έξοδα προσποριζόμενη ταυτόχρονα μία κατά περίπτωση υπολογιζόμενη προσαύξηση²²⁴. Ο τρόπος αυτός είναι περισσότερο εμπειρικός και εφαρμόζεται από στελέχη τα οποία δεν χρησιμοποιούν τα σύγχρονα οικονομικά εργαλεία της τιμολόγησης.

133. Υπάρχουν άλλες δύο μέθοδοι τιμολόγησης με βάση το κόστος: i) ο υπολογισμός της τιμής με βάση μία προκαθορισμένη αποδοτικότητα του χρησιμοποιούμενου κεφαλαίου (target return approach) και ii) η μέθοδος ανάλυσης του νεκρού σημείου (break even analysis). Βασικό μειονέκτημα των μεθόδων τιμολόγησης με βάση το κόστος είναι ότι δεν λαμβάνουν υπόψη τις εκάστοτε συνθήκες της αγοράς. Στην ίδια ομάδα ανήκουν οι πολιτικές τιμολόγησης με βάση το κέρδος-στόχο, οι οποίες προσαρμόζουν τις μεταβλητές που επηρεάζουν τις τιμές, με στόχο την επίτευξη ενός συγκεκριμένου μεγέθους κέρδους. Τέτοιες μεθόδους εφαρμόζουν συνήθως τα σούπερ-μάρκετ (επιχειρήσεις που αποτελούν ένα από τα αντικείμενα έρευνας της εργασίας μας). Σύμφωνα, μάλιστα, με τον Καθηγητή κ. Μάλλιαρη, οι έρευνες έχουν δείξει ότι το κέρδος-στόχος είναι περίπου το 1% επί των πωλήσεων²²⁵.
134. Μια δεύτερη ομάδα τιμολογιακών μεθόδων είναι αυτές με βάση τον ανταγωνισμό. Αυτές βασίζονται στην «τιμή οδηγό» που θέτει ο κύριος ανταγωνιστής, ο οποίος είναι και ηγέτης στην αγορά. Οι επιλογές σύμφωνα με αυτές τις μεθόδους τιμολόγησης είναι τρεις: α) Η διατήρηση μίας τιμής ίδιας με αυτήν του κύριου ανταγωνιστή, φαινόμενο που παρατηρείται στις αγορές με ολιγοπωλιακές δομές και ισχύει για την αγορά που εξετάζουμε. Η υιοθέτηση, όμως, μιας κοινής τιμής στην αγορά δημιουργεί σοβαρό πρόβλημα στους καταναλωτές όπως παρατηρούμε κατά τη ροή της εργασίας²²⁶, β) Εναλλακτική επιλογή είναι η υιοθέτηση μίας τιμής χαμηλότερης από αυτήν των ανταγωνιστών, που θα επιτρέψει στην εταιρία μία θεαματική διείσδυση στην αγορά-στόχο, αλλά συγχρόνως θα εγείρει αμφιβολίες στους καταναλωτές για το επίπεδο της προσφερόμενης ποιότητας των προϊόντων της, ενώ παράλληλα, ενέχει τον κίνδυνο, στην περίπτωση που το συνολικό κόστος της δεν είναι αντίστοιχα χαμηλότερο από αυτό των ανταγωνιστών της, είναι πιθανόν να παρουσιάσει ζημία αντί για κέρδη²²⁷, γ)

²²⁴ Βλ. Κιοχός Π., *Οικονομική της Διοίκησης*, εκδ. INTERBOOKS, 1999, σελ. 74 επ.

²²⁵ Βλ. Μάλλιαρης Π., *Εισαγωγή στο Μάρκετινγκ*, εκδ. Σταμούλης, 2001, σελ. 676 επ.

²²⁶ Βλ. Σιώμκος Γ., *Εισαγωγή στο Στρατηγικό Μάρκετινγκ*, εκδ. Σταμούλης, 1995

²²⁷ Χαρακτηριστικό παράδειγμα επιτυχημένης εφαρμογής αυτής της τιμολογιακής πολιτικής αποτελεί η εταιρία Easy Jet η οποία πέτυχε μέσω της στρατηγικής της να εξασφαλίσει μικρά λειτουργικά κόστη και να μετακυλήσει την ωφέλεια αυτή στους καταναλωτές.

Τέλος, υπάρχει και η επιλογή της διατήρησης μιας σταθερά υψηλότερης τιμής από το μέσο όρο των ανταγωνιστών, υπό την προϋπόθεση, όμως, πως αυτή η πολιτική θα υποστηρίζεται από ένα ισχυρό μείγμα μάρκετινγκ το οποίο θα καθοδηγεί τον πελάτη να αναγνωρίζει την ποιοτική ωφέλεια που καρπούται με την πληρωμή υψηλότερης τιμής.

135. Η τρίτη και τελευταία ομάδα τιμολογιακών μεθόδων, είναι αυτή που συσχετίζει άμεσα την τιμολόγηση με τη ζήτηση²²⁸. Οι μέθοδοι αυτές προϋποθέτουν μία επισταμένη έρευνα των συνθηκών αγοράς και των προτιμήσεων του καταναλωτικού κοινού. Ο κυριότερος τρόπος τέτοιας τιμολόγησης είναι αυτός με βάση την αντιλαμβανόμενη αξία του προϊόντος από τον καταναλωτή. Οι πελάτες, δηλαδή, προσδίδουν διαφορετική αξία στις διάφορες ανταγωνιστικές προσφορές, είναι ενημερωμένοι για τα διαθέσιμα προϊόντα στην αγορά και είναι διατεθειμένοι να δαπανήσουν συγκεκριμένο προϋπολογισμένο ποσό για το προϊόν που θέλουν να αποκτήσουν. Το ρίσκο στην περίπτωση αυτή είναι διττό, καθώς μια υπερτιμολόγηση θα οδηγήσει σε μειωμένες πωλήσεις, ενώ μία υποτιμολόγηση θα αυξήσει τις πωλήσεις αλλά δεν θα αποφέρει τη μεγιστοποίηση του κέρδους. Εδώ, σημαντική είναι η ερευνητική συνεισφορά για την ακριβέστερη εκτίμηση της συνολικής οικονομικής αξίας (total economic value) ενός προϊόντος²²⁹. Εναλλακτικά, οι επιχειρήσεις μπορούν να εφαρμόσουν τη μέθοδο «target pricing». Σύμφωνα με τη μέθοδο αυτή, αφού διακριβωθεί ποια είναι εκείνα τα ουσιώδη χαρακτηριστικά ενός προϊόντος για τα οποία ο πελάτης προτίθεται να δαπανήσει ένα μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων του, το προϊόν σχεδιάζεται με βάση αυτά, και πωλείται σε μία υψηλότερη τιμή. Στην αρχή οι πωλήσεις προβλέπεται να είναι μειωμένες, αλλά ο στόχος θα είναι να καλυφθεί το προσδιορισμένο σύνολο του καταναλωτικού κοινού στο οποίο απευθύνεται η εταιρία. Επακόλουθο της κάλυψης είναι η μείωση της τιμής η οποία θα οδηγήσει αυτόματα στην αύξηση των πωλήσεων, καθώς, για τους καταναλωτές θα είναι πλέον μία τιμή ευκαιρίας. Στην περίπτωση αυτή απαιτούνται από την επιχείρηση προσεκτικοί χειρισμοί, καθώς η μείωση της τιμής μπορεί να εκληφθεί λανθασμένα από τους καταναλωτές ως υποβάθμιση των ποιοτικών χαρακτηριστικών του προϊόντος.
136. Με όλα τα ανωτέρω καλύψαμε εν συντομία αλλά με επάρκεια το πλαίσιο εφαρμογής από τις επιχειρήσεις ορθολογικών και ανεξάρτητων τιμολογιακών πολιτικών. Η πολιτικές αυτές, όπως παρουσιάστηκαν, στηρίζονται στην έρευνα της αγοράς και στην αξιοποίηση των εργαλείων του μάρκετινγκ, προκρίνουν, δε, σπουδαία οφέλη για το καταναλωτικό κοινό. Είναι θεμιτό για τις εταιρίες να παρακολουθούν και να ενημερώνονται σχετικά με τις κινήσεις των ανταγωνιστών τους, να προσαρμόζουν τις δικές τους σ' αυτές, και να προσπαθούν -εντός των ορίων της νομιμότητας- να τις ξεπεράσουν. Όμως, όπως θα αναλυθεί ευθύς αμέσως, η έρευνα της ΕπΑντ αποκάλυψε πως για αρκετά χρόνια στην Ελλάδα

²²⁸ Βλ. Παπαβασιλείου Ν., Ήντουνας Κ., *Η τιμολογιακή Στρατηγική της Επιχείρησης*, εκδ. Σταμούλη, 2005, σελ. 98 επ.

²²⁹ Βλ. Nagle T., Holden K., *The Strategy and Practice of Pricing*, εκδ. Prentice-Hall, 1995, σελ. 307 επ.

εφαρμοζόταν μία εναρμονισμένη τιμολογιακή πολιτική τόσο των γαλακτοβιομηχανιών μεταξύ τους, όσο και των γαλακτοβιομηχανιών με τους λιανοπωλητές, με αποτελέσματα τη στρέβλωση στον ανταγωνισμό της αγοράς και το σοβαρό οικονομικό αντίκτυπο εις βάρος των τελικών καταναλωτών.

3.2. Οριζόντια παράβαση μεταξύ γαλακτοβιομηχανιών

137. Οι οριζόντιες παραβάσεις που διαπιστώθηκαν από την ΕπΑντ διακρίνονται σε δύο υποενότητες, η πρώτη εκ των οποίων αφορά τη χάραξη ομοιόμορφης τιμολογιακής πολιτικής δια της εκούσιας και συχνής ανταλλαγής τιμοκαταλόγων, και η δεύτερη αφορά τη διαμόρφωση συγκεκριμένων εκπτώτικων πολιτικών σε προαποφασισμένα γεωγραφικά σημεία της χώρας, προς αποκλεισμό ανταγωνιστριών εταιριών.

3.2.1. Ανταλλαγή τιμοκαταλόγων προς παρακολούθηση των τιμών

138. Από τον έλεγχο που διενήργησε η ΓΔΑ στα γραφεία γαλακτοβιομηχανιών, ευρέθησαν τιμοκατάλογοι των ανταγωνιστριών εταιριών, οι οποίοι είχαν σταλεί μέσω τηλεομοιοτυπιών. Εξ αυτού του γεγονότος η ΕπΑντ κατέληξε πως επί μία τετραετία –ήτοι 2003 έως 2006– οι εταιρίες, με συστηματικό τρόπο, αντήλλασαν τους τιμοκαταλόγους τους προβαίνοντας σε μία παράνομη εναρμονισμένη πρακτική. Σύμφωνα με το Δικαστήριο²³⁰, ως «εναρμονισμένη πρακτική» νοείται ένας τρόπος συμπεριφοράς που βασίζεται σε μία άτυπη συμφωνία, που δεν έχει, δηλαδή, φθάσει στην οριστική της μορφή, και ο οποίος επιδιώκει ένα συγκεκριμένο όφελος για τις μετερχόμενες την πρακτική επιχειρήσεις απομακρύνοντας συνειδητά τους ανταγωνιστικούς κινδύνους.
139. Η οικονομική θεωρία, υπό το φως της θεωρίας των παιγνίων, υποστηρίζει πως η εναρμονισμένη πρακτική δεν μπορεί παρά, εντέλει, να εξομοιωθεί με την τυπικά ανεξάρτητη και αυτόνομη λήψη επιχειρηματικών αποφάσεων, αφού το τελικό αποτέλεσμα ισορροπίας στην αγορά θα είναι ταυτόσημο με εκείνο της ύπαρξης ακόμα και ρητής συμφωνίας. Υπάρχουν όμως κάποιες ενδείξεις στη συμπεριφορά των επιχειρήσεων, που καταρρίπτουν την άποψη αυτή. Μία πρώτη τέτοια ένδειξη είναι η αμοιβαιότητα²³¹ στις επαφές των εταιριών, η οποία πληρούται όταν ο ένας ανταγωνιστής αποκαλύπτει τις προθέσεις του για μελλοντικές συμπεριφορές σε κάποιον ανταγωνιστή του, χωρίς αυτός με τη σειρά του να εκφράσει κάποια επιφύλαξη ή οποιαδήποτε γραπτή ή προφορική αντίρρηση σ' αυτήν την γνωστοποίηση. Το στοιχείο αυτό της αμοιβαιότητας διαγνώστηκε στις ενέργειες των γαλακτοβιομηχανιών, τόσο από την ΕπΑντ όσο και από το ΔΕΦΑθ.

²³⁰ Βλ. Σκουρής Β., *Ερμηνεία Συνθηκών για την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 2003, σελ. 607 επ.

²³¹ Για την προϋπόθεση της αμοιβαιότητας, βλ. Κοτσίρης Λ., *Ευρωπαϊκό Εμπορικό Δίκαιο I*, εκδ. Σάκκουλα, 2003, σελ. 404 επ.

Περαιτέρω, διαπιστώθηκε πως στις εταιρίες υπήρχε ένα βουλευτικό στοιχείο²³² ηθελημένης αντικατάστασης του ανταγωνισμού, μέσω αυτής της αμοιβαίας επικοινωνίας (reciprocal communication) που οδηγούσε σε μία ενσυνείδητη έμπρακτη συνεργασία. Γενικότερα, η απαίτηση αυτονομίας στις αποφάσεις των επιχειρήσεων, δεν τους αφαιρεί το δικαίωμα να προσαρμόζονται αιφνιδίως στην αναμενόμενη συμπεριφορά των ανταγωνιστών τους, εντούτοις, όταν αυτή η στάση υπαγορεύεται από μία έμμεση επαφή, δημιουργείται μια ισχυρή ένδειξη εμφάνισης εναρμονισμένης πρακτικής.

140. Η εναρμονισμένη πρακτική οδηγεί στα ίδια αντιανταγωνιστικά αποτελέσματα με τις υπόλοιπες συμφωνίες. Αυτά είναι ορατά και επιδρούν κυρίως στους καταναλωτές. Η διαμόρφωση ίδιων τιμών στην αγορά περιορίζει τις δυνατότητες επιλογής των καταναλωτών, με ζημιωγόνες επιπτώσεις για αυτούς. Αυτό συμβαίνει διότι, όταν οι προμηθευτές γνωρίζουν πως οι καταναλωτές δεν έχουν πρόσβαση σε ορισμένες επιλογές τις οποίες θα προτιμούσαν, πιθανότατα θα ανταποκριθούν λιγότερο στις ανταγωνιστικές πιέσεις που θα τους επέβαλλαν σε μειώσεις τιμών και σε αύξηση της ποιότητας ή της ποικιλίας των διατιθέμενων αγαθών και υπηρεσιών. Επιπρόσθετα, οι καταναλωτές μπορεί να είναι λιγότερο ικανοποιημένοι από τα προϊόντα που αγοράζουν ή, άλλως, μπορεί να μην αγοράζουν καθόλου ένα συγκεκριμένο είδος προϊόντος²³³. Ας δούμε όμως πώς αυτή η εναρμονισμένη πρακτική αποδείχθηκε.

3.2.1.α. Απόδειξη Εναρμονισμένης Πρακτικής

141. Εξετάζοντας την πρώτη παράβαση αναφερθήκαμε στην δυνατότητα απόδειξης μέσω «βασιλικών αποδείξεων» (smoking guns)²³⁴, δηλαδή απόδειξη μέσω εγγράφων, επιστολών, μυστικών συναντήσεων κλπ., που αποτελούν απράνταχτα ενοχοποιητικά στοιχεία, αν μη τι άλλο, της επικοινωνίας μεταξύ των ανταγωνιστριών εταιριών. Η μορφή αυτή συμπαιγνίας ονομάζεται εναρμόνιση δια συμφωνίας (explicit collusion)²³⁵. Η όλη προβληματική²³⁶, βέβαια, έγκειται στην απόδειξη της μυστικής εναρμονισμένης συμπεριφοράς, που, στη διεθνή βιβλιογραφία, ονομάζεται με τον όρο tacit collusion και μεταφράζεται ως σιωπηρή συμπαιγνία, εκφράζοντας τον αγγλοσαξονικό οικονομικό όρο της ενσυνείδητης παράλληλης συμπεριφοράς²³⁷. Η απόσταση μεταξύ άσκησης αυτόνομης επιχειρηματικής δράσης μέσω του ελέγχου των ανταγωνιστών, οριζόμενη ως

²³² Για την προϋπόθεση του βουλευτικού στοιχείου, βλ. Τριανταφυλλάκης Γ., *Η ενσυνείδητη παράλληλη συμπεριφορά επιχειρήσεων ως εναρμονισμένη πρακτική*, στο συλλογικό έργο: *Η μεταρρύθμιση του Ευρωπαϊκού και Ελληνικού Δικαίου του Ελεύθερου Ανταγωνισμού*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2008, σελ. 127 επ.

²³³ Βλ. ΟΟΣΑ, *Κατευθυντήριες οδηγίες για την αξιολόγηση συνθηκών ανταγωνισμού*, εκδ. 2.0, 2010, σελ. 95 επ.

²³⁴ Έτσι τα χαρακτηρίζει ο Καθηγητής κ. Τριανταφυλλάκης σε πρόσφατη μελέτη του σχετικά με τη Μεταρρύθμιση του Ευρωπαϊκού Δικαίου του Ανταγωνισμού

²³⁵ Βλ. Hay G., *Horizontal Agreements: Concept and Proof*, *The Antitrust Bulletin*, 2006, σελ. 877 επ.

²³⁶ Βλ. Μικρούλεα Α., *Η Διάκριση της Εναρμονισμένης Πρακτικής από την Παράλληλη Συμπεριφορά σε Ολιγοπωλιακές Αγορές*, *Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών*, 2008, σελ. 471 επ.

²³⁷ Βλ. Gupta B., Venkatu G., *Tacit Collusion in a Spatial Model with Delivered Pricing*, *Journal of Economics*, 2002, σελ. 49· Rees R., *Tacit Collusion*, *Oxford Review of Economic Policy*, 1993, σελ. 27 επ.

παράλληλη συμπεριφορά, από την συντονισμένη ενσυνείδητη παράλληλη συμπεριφορά είναι εξαιρετικά μικρή, δύσκολα αποδείξιμη και στηρίζεται στην απόδειξη κοινής βούλησης για το συντονισμό της δράσης των επιχειρήσεων²³⁸.

142. Εν προκειμένω, τόσο η ΕπΑντ όσο και το ΔΕΦΑθ αξιολόγησαν ως κύριο αποδεικτικό στοιχείο τους τιμοκαταλόγους των ανταγωνιστριών που βρέθηκαν στα γραφεία των εταιριών. Σύμφωνα με τις αποφάσεις, η γνώση των τιμοκαταλόγων των ανταγωνιστριών εταιριών (παρόλο που αυτοί ανταλλάσσονταν μετά τη θέση τους σε ισχύ) βοηθούσε τις επιχειρήσεις να μελετήσουν προσεκτικά την εμπορική πολιτική των ανταγωνιστών τους και να διαμορφώσουν κατάλληλα τη δική τους, για το άμεσο μέλλον. Εξάλλου, η ανταλλαγή αυτή είχε ως σκοπό την επίτευξη ενός αποτελέσματος που θίγει σε μεγάλο βαθμό τον ανταγωνισμό. Σε αρκετές περιπτώσεις, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί πως συνιστά εναρμονισμένη πρακτική μία επικοινωνία ή συνεννόηση μεταξύ ανταγωνιστών που έχει ως σκοπό τον καθορισμό επιδιωκόμενων τιμών ή επιδιωκόμενου όγκου πωλήσεων και η οποία επικοινωνία λαμβάνεται ασφαλώς υπόψιν για τον καθορισμό της συμπεριφοράς των επιχειρήσεων στην αγορά. Η ισχυρή, όμως, αυτή ένδειξη της επικοινωνίας των επιχειρήσεων ερμηνεύτηκε τελείως διαφορετικά από αυτές, οι οποίες υποστήριζαν πως οι τιμοκατάλογοι ήταν ευχερώς διαθέσιμοι στους ανταγωνιστές ανά πάσα στιγμή. Ας εξετάσουμε τον ισχυρισμό αυτόν.

3.2.1.β. Η ένσταση για κρίση της ανταλλαγής ως Benchmarking

143. Οι εταιρίες, στο απαντητικό τους υπόμνημα, υποστήριξαν πως ακόμα και αν δεν αντάλασαν τους τιμοκαταλόγους, θα μπορούσαν να αποκτήσουν γνώση των τιμών των ανταγωνιστικών προϊόντων δια της μεθόδου του benchmarking, δηλαδή της παρακολούθησης του ανταγωνιστή. Εν προκειμένω, ο ισχυρισμός αυτός προβλήθηκε αλυσιτελώς, καθώς η πρακτική εφαρμογή της τεχνικής αυτής δεν σημαίνει εναρμόνιση τιμών αλλά οδηγεί σε βελτίωση της επιχείρησης σε σχέση με τους ανταγωνιστές της.
144. Υπάρχουν διάφοροι ορισμοί σχετικά με το benchmarking²³⁹, με πληρέστερο αυτόν του APQC²⁴⁰, σύμφωνα με τον οποίο benchmarking είναι «η διαδικασία της συνεχούς σύγκρισης και μέτρησης ενός οργανισμού με εκείνους τους οργανισμούς

²³⁸ Ενδεικτικό παράδειγμα είναι η υπόθεση των αρτοποιών Φωκίδας, οι οποίοι αύξησαν ταυτόχρονα και με ενιαίο τρόπο την τιμή πώλησης του άρτου κατά την ίδια ημερομηνία στο σύνολο του νομού. Η ΕπΑντ σύμφωνα με την απόφασή της 225/III/2002, δέχθηκε πως η συμπεριφορά αυτή συνιστούσε εναρμονισμένη πρακτική με αντιανταγωνιστικό περιεχόμενο και σκοπό. Οι αρτοποιοί επικαλέστηκαν πως ο λόγος που επήλθε αυτή η ταυτόχρονη αύξηση ήταν η στρογγυλοποίηση τιμών για τη διευκόλυνση των καθημερινών συναλλαγών, σύμφωνα με την ενημερωτική εκστρατεία του Δημοσίου για τη μετάβαση από το νόμισμα της δραχμής σε αυτό του ευρώ. Η ένσταση αυτή έγινε δεκτή από το ΔΕΦΑθ -ορθώς κατά τον γράφοντα- το οποίο, με την υπ' αριθμ. 1610/2004 απόφασή του δέχθηκε πως η συμπεριφορά των αρτοποιών οφειλόταν αποκλειστικά στην εξωγενή μεταβολή του οικονομικού περιβάλλοντος

²³⁹ Στα ελληνικά αποδίδεται με τον όρο «Συγκριτική Αξιολόγηση». Για μία αξιολογία ανάπτυξης της θεματικής βλ. Διδακτορική Διατριβή, Κοεμτζή Μ., Προσδιορισμός της σχέσης του Benchmarking με τη Δ.Ο.Π. μέσα από τη διερεύνηση της εφαρμογής του σε σύστημα ποιότητας πιστοποιημένο κατά ISO 9000, Πανεπιστήμιο ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, 2008

²⁴⁰ Βλ. American Productivity and Quality Center (APQC), *The Benchmarking Management Guide*, εκδ. Productivity Press, 1993

που θεωρούνται ηγέτες σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου με στόχο τη συγκέντρωση πληροφοριών που θα βοηθήσουν τον οργανισμό να δραστηριοποιηθεί αναλόγως ώστε να βελτιώσει την απόδοσή του»²⁴¹. Το σύστημα της συγκριτικής αξιολόγησης των ανταγωνιστικών επιδόσεων μπορεί να εφαρμοστεί σε επίπεδο επιχειρήσεων, κλάδων, αλλά και σε επίπεδο συνθηκών της οικονομίας και της κοινωνίας. Η αξιολόγηση πραγματοποιείται με τη βοήθεια επιλεγμένων δεικτών και αξιολογεί τις επιδόσεις σε τομείς όπως:

- a) των χρηματοοικονομικών
- b) της διοίκησης και διαχείρισης πόρων και προσωπικού
- c) της στρατηγικής
- d) της έρευνας & ανάπτυξης
- e) της τεχνολογίας παραγωγής
- f) των προϊόντων και του μάρκετινγκ
- g) της ποιότητας και ικανοποίησης των πελατών
- h) της αποθήκης
- i) της αλυσίδας των προμηθειών

145. Υπάρχουν δύο βασικές κατηγορίες εφαρμογής της συγκριτικής αξιολόγησης:
- A) Η απευθείας σύγκριση της μιας επιχείρησης με μία άλλη που εμφανίζει εξαιρετικά αποτελέσματα στην γενική λειτουργία της ή σε συγκεκριμένους τομείς. Μια τέτοια εφαρμογή μπορεί να οδηγήσει στην υιοθέτηση πρακτικών ανάπτυξης σε συγκεκριμένους τομείς όπου η ελεγχόμενη επιχείρηση υστερεί.
- B) Έτερος τρόπος είναι η σύγκριση της απόδοσης της επιχείρησης με μεγάλο αριθμό ανταγωνιστικών επιχειρήσεων σε συγκεκριμένους προκαθορισμένους τομείς που προσδιορίζουν την εικόνα της λειτουργίας και ανάπτυξης της επιχείρησης. Ο σκοπός της εφαρμογής αυτής είναι ο εντοπισμός και η επισήμανση των δυνατών και αδύνατων σημείων της επιχείρησης στους τομείς-στόχους.
146. Η συνολική διαδικασία της συγκριτικής αξιολόγησης συνοψίζεται σε πέντε βήματα, τα οποία έχουν, κατά κάποιο τρόπο, μοντελοποιηθεί σύμφωνα με τον κύκλο του Deming²⁴². Αρχικά, καταγράφουμε τα δεδομένα της επιχείρησης που ερευνούμε. Ακολούθως, εισάγουμε τα δεδομένα στη βάση των καλύτερων πρακτικών από αντίστοιχους ευρωπαϊκούς φορείς και εξάγουμε τα διαγράμματα αξιολόγησης. Έπειτα συντάσσουμε μια έκθεση αξιολόγησης με βάση τα αποτελέσματα και τα διαγράμματα της βάσης των δεδομένων. Ακολουθεί μια

²⁴¹ Αν και αρκετοί θεωρητικοί υποστηρίζουν πως η σύγκριση και η προσαρμοστικότητα, ως έμφυτα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης προσωπικότητας, αντανακλούν την λειτουργία των επιχειρήσεων από την ιστορική στιγμή της εμφάνισής τους, βιβλιογραφικά αναγνωρίζεται ως πρωτόπóρος στην εφαρμογή η εταιρία Xerox στα τέλη της δεκαετίας του '70, στα πλαίσια της πολιτικής της απέναντι στον διεθνή ανταγωνισμό στην αγορά φωτοαντιγραφικών μηχανημάτων. Ως αφετηρία στάθηκε η ανατροπή της μηχανικής κατασκευής των ανταγωνιστικών προϊόντων. Έκτοτε, το πεδίο εφαρμογής της τεχνικής διευρύνθηκε και, πλέον, περιλαμβάνει και επιχειρηματικές υπηρεσίες και διαδικασίες. Αυτή τη στιγμή, η Xerox την εφαρμόζει σε 240 παραμέτρους βέλτιστων επιδόσεων, μολονότι αρκετά χρόνια πριν, στα αρχικά στάδια, η τεχνική είχε εφαρμοστεί σε πολύ λιγότερες. Αργότερα την τεχνική ακολούθησαν και άλλες μεγάλες εταιρίες όπως Motorola και η General Motors

²⁴² Βλ. Watson G., *Strategic benchmarking: How to rate your company's performance against the world's best*, εκδ. Wiley & Sons, 1993, σελ. 102 επ.

συζήτηση των αποτελεσμάτων της αξιολόγησης με τα στελέχη της επιχείρησης, αλλά και με εμπειρογνώμονες για την διερεύνηση νέων λύσεων στις λειτουργίες της επιχείρησης που αποκαλύφθηκε ότι υστερούν. Τέλος, προτείνονται προτάσεις για βελτίωση και εφαρμογή μεθόδων καινοτομίας. Τα βήματα απεικονίζονται και στο κατωτέρω σχεδιάγραμμα²⁴³:

147. Η μέτρηση της απόδοσης επιτρέπει τη σύγκριση μεταξύ των επιχειρήσεων και τον εντοπισμό των τομέων τους που χρήζουν βελτίωσης, την ανάδειξη των ιδιαίτερα αποδοτικών επιχειρήσεων και την αξιοποίησή τους ως υποδειγμάτων, και τέλος την παρακολούθηση της διαδικασίας βελτίωσης ενδοεπιχειρησιακά. Η πολύτιμη συνεισφορά της συγκριτικής αξιολόγησης στην πρόοδο της επιχείρησης έγκειται στο γεγονός πως πρόκειται για μια τεχνική επιχειρησιακής οργάνωσης που δεν περιορίζεται στον εντοπισμό των εκάστοτε καινοτόμων διαδικασιών, αλλά περιλαμβάνει, επιπλέον, την ανακάλυψη της ιδέα και της επιστημονικής εφαρμογής που κρύβεται πίσω από την καινοτομία αυτή.
148. Επομένως, σε καμία των περιπτώσεων το Benchmarking, αυτή η ιδιαίτερος χρήσιμη τεχνική για την βελτίωση των λειτουργιών των εταιριών και κατ' επέκταση των αγορών, δεν μπορεί να ισοδυναμεί με μια απλή μιμητική αντιγραφή των τιμών των ανταγωνιστικών προϊόντων. Τα οφέλη που μπορεί να επιφέρει η υλοποίηση τέτοιων στρατηγικών πανευρωπαϊκά είναι σημαντικότερα: η βελτίωση των παρεχομένων υπηρεσιών για το αγοραστικό κοινό και για τις επιχειρήσεις, η μείωση του κόστους παραγωγής, ο εξορθολογισμός και η αύξηση της ευελιξίας των διοικήσεων, η βελτίωση των οικονομικών επιδόσεων, η δημιουργία επιπλέον δυνατοτήτων εργασίας, η βελτίωση της ασφάλειας και της υγιεινής των προϊόντων, και η δημιουργία πλούτου. Μπορεί επίσης να συμβάλει στη σύγκλιση των οικονομικών επιδόσεων σε όλη την Ένωση, μειώνοντας το χάσμα της

²⁴³ Πηγή: Ελληνικό Κέντρο Benchmarking

παραγωγικότητας μεταξύ των κρατών, αλλά και τις οικονομικές ανισότητες²⁴⁴. Η συγκριτική αξιολόγηση αποτελεί εργαλείο ανάπτυξης και δεν μπορεί να δικαιολογήσει παραβατικές συμπεριφορές που στρέφονται κατά των καταναλωτών.

3.2.2. Η τήρηση ομοιόμορφης εκπτωτικής πολιτικής προς στεγανοποίηση των αγορών

149. Η δεύτερη παραβατική συμπεριφορά που καταλογίστηκε από την ΕπΑντ στις εταιρίες αφορούσε την εφαρμογή ομοιόμορφης εκπτωτικής πολιτικής που, σύμφωνα με το νόμο, συνιστά έμμεσο καθορισμό τιμών και απαγορεύεται. Ειδικότερα η ΕπΑντ στηρίχτηκε σε εσωτερικά σημειώματα που συνελέχθησαν κατά τις έρευνες της ΓΔΑ και αναφέρονταν σε συγκεκριμένες ενέργειες που έπρεπε να εκτελεστούν όπως πανομοιότυπες προσφορές σε γιαούρτια, διανομή ειδικών κουπονιών κ.ά., με απώτερο σκοπό οι συμμετέχοντες σ' αυτήν την εναρμονισμένη εκπτωτική πολιτική να αποκλείσουν από την αγορά μικρότερου οικονομικού μεγέθους δραστηριοποιούμενες εταιρίες. Οι δράσεις αυτές ελάμβαναν χώρα σε συγκεκριμένα γεωγραφικά διαμερίσματα όπως οι Σέρρες και άλλοι νομοί της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Στον κατάλληλο χρόνο δινόταν ενιαία εντολή για κατάργηση των προσφορών. Η ΕπΑντ διαπίστωσε, λοιπόν, πως οι γαλακτοβιομηχανίες χρησιμοποιούσαν την εκπτωτική πολιτική κατά τρόπο αθέμιτο, δηλαδή προς αποκλεισμό ανταγωνιστών, αλλά και κατά τρόπο αντίθετο προς το συμφέρον των καταναλωτών, καθώς και μεν αυτοί επωφελούνταν πρόσκαιρα από τις προσφορές αλλά αυτές διακόπτονταν όταν είχε επιτευχθεί το ανταναγωνιστικό αποτέλεσμα που επεδίωκαν οι εταιρίες. Συνεπώς, οι ενέργειες εκπτωτικής πολιτικής απέβλεπαν αποκλειστικά και μόνο στο όφελος των εμπλεκόμενων εταιριών. Τα πορίσματα αυτά επαληθεύονται, μεταξύ άλλων, από τις επεξηγηματικές καταθέσεις των αρμόδιων για την υλοποίηση αυτών των ενεργειών στελεχών, αλλά και από την επιτακτική εντολή που δινόταν μέσω σημειωμάτων, για συνεχή μέτρηση των επιχειρηματικών επιδόσεων που συνδέονταν με την εκπτωτική πολιτική. Προς τα ανωτέρω καταλογιζόμενα προς αυτές, οι εταιρίες αμύνθηκαν ισχυριζόμενες ότι εξωθήθηκαν στις ενέργειες ομοιόμορφης εκπτωτικής πολιτικής για να επαναφέρουν τον ανταγωνισμό σε φυσιολογικά επίπεδα καταργώντας υπερβολικές ή αφύσικες προωθητικές ενέργειες, αφού οι τοπικές εταιρίες δεν έχουν τη δυνατότητα να ακολουθήσουν τις μεγάλες βιομηχανίες σε τόσο μεγάλες προσφορές. Ας εξετάσουμε την βασιμότητα του ισχυρισμού αυτού.

²⁴⁴ Βλ. COM (97) 153 τελικό, Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών - Η Συγκριτική Αξιολόγηση των ανταγωνιστικών επιδόσεων - Η θέσπιση ενός μέσου στη διάθεση των επιχειρήσεων και των δημόσιων αρχών, σελ. 4 επ.

3.2.2.α. Το εργαλείο της εκπτωτικής πολιτικής

150. Κάθε προμηθευτής, στην προσπάθειά του να επηρεάσει προς όφελός του τη ζήτηση και να την οδηγήσει στο προϊόν του, μεταξύ άλλων προσφέρει έκπτωση η οποία βοηθάει ώστε να προβληθεί καλύτερα το προϊόν του σε σχέση με τα ανταγωνιστικά και, έτσι, να προτιμηθεί²⁴⁵. Συχνό φαινόμενο είναι οι υποκινητικές εκπτώσεις που έχουν διάφορες μορφές και αναφέρονται στη διεθνή βιβλιογραφία με τις ονομασίες «ειδική τιμή», «τιμή γνωριμίας» κ.ά., και αποκλειστικός σκοπός αυτών είναι να παρέχουν κίνητρο στο καταναλωτικό κοινό για την αγορά του προϊόντος με μακροπρόθεσμο στόχο, την απόκτηση επιρροής στην αγορά. Γενικότερα, η εκπτωτική διάρθρωση και οι εκπτωτικές διαπραγματεύσεις σε κάθε κλάδο είναι εξειδικευμένες και έχουν διαφορετικό περιεχόμενο²⁴⁶. Κάθε έκπτωση μπορεί να διαφοροποιηθεί στην πάροδο του χρόνου, καθώς και ανάλογα με τον τρόπο πληρωμής. Οι μορφές των εκπτώσεων διακρίνονται σε λειτουργικές, χρονικές και ποσοτικές. Μέσω της επιχειρησιακής έρευνας χορηγούνται από τις εταιρίες, συνήθως για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, εκπτώσεις στους εξής συνδυασμούς: σε κατηγορία πελατών και είδος, σε κατηγορία πελατών και κατηγορία ειδών, σε πελάτη και είδος, σε πελάτη και κατηγορία ειδών. Το όφελος που προκύπτει από τον κάθε συνδυασμό για την χορηγούσα εταιρία είναι διαφορετικό και συνεπώς αυξάνει τον ανταγωνισμό στην αγορά²⁴⁷.
151. Οι επιχειρήσεις που δίνουν μεγάλη έμφαση στην εκπτωτική πολιτική ως μέσο προώθησης των προϊόντων τους, προτιμούν το συνδυασμό υψηλή τιμή-υψηλές εκπτώσεις, από το συνδυασμό μεσαία τιμή-μεσαίες εκπτώσεις. Η εφαρμογή αυτού του συνδυασμού επενεργεί ως εξισορροπητικός παράγων επί της διαταραγμένης τιμολογιακής πολιτικής την οποία επαναφέρει σε φυσιολογικά επίπεδα, δημιουργώντας ψυχολογική πίεση στους πελάτες. Σε περιπτώσεις, όμως, δομών αγοράς με επιχειρήσεις που κατέχουν δεσπόζουσα θέση, είναι πιθανόν η εφαρμογή συγκεκριμένης εκπτωτικής πολιτικής από αυτές να αντίκειται στο δίκαιο του ανταγωνισμού δημιουργώντας δυσμενή διάκριση έναντι ορισμένων μεταπωλητών τους, με την ταυτόχρονη δημιουργία πιστής πελατειακής σχέσης²⁴⁸.

²⁴⁵ Οι ενέργειες προβολής και προώθησης στοχεύουν στο να δημιουργήσουν μια συγκεκριμένη εικόνα για την επιχείρηση και τα προϊόντα της. Στα μάτια του καταναλωτή, για κάθε προϊόν ξεχωριστά ή για ενότητες προϊόντων, θα πρέπει να σχεδιαστούν συγκεκριμένες ενέργειες που, αφενός μεν θα γνωστοποιούν την ύπαρξη του προϊόντος/υπηρεσίας στην αγορά ενδιαφέροντος της επιχείρησης, αφετέρου δε θα πείθουν τους καταναλωτές της αγοράς να καταναλώνουν τα προϊόντα/υπηρεσίες της

²⁴⁶ Το πρόβλημα με την εφαρμογή της εκπτωτικής πολιτικής ως εργαλείου έμμεσου καθορισμού των τιμών απασχόλησε την ΕπΑντ και στην εξέταση της υπόθεσης του κλάδου αγοράς και εμπορίας πετρελαιοειδών. Μάλιστα, σε έγγραφο που δόθηκε προς δημόσια διαβούλευση, η ΕπΑντ καλούσε τις εταιρίες να προβούν σε κατάργηση των «υποστηρικτικών» εκπτώσεων, να αποφύγουν τη διακριτική μεταχείριση αναφορικά με την κλίμακα και το ύψος των απολογιστικών εκπτώσεων σε όλη την ελληνική επικράτεια μέσω των κάθετων συμφωνιών, αλλά και να υιοθετήσουν τη ρητή αναγραφή της διάρκειας των χορηγούμενων εκπτώσεων στα τιμολόγια των εταιριών εμπορίας προς τους πρατηριούχους. Βλ. Έντυπο ΕπΑντ, *Μέτρα και προτάσεις ενίσχυσης του ανταγωνισμού στον κλάδο αγοράς και εμπορίας πετρελαιοειδών σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 5 του ν. 703/1977 όπως ισχύει*, Αθήνα, Αύγουστος 2008

²⁴⁷ Για την εκπτωτική πολιτική των επιχειρήσεων, τις μορφές και τον υπολογισμό των εκπτώσεων, βλ. Μαυρουλέας Ν., *Τεχνική Λιανικών Πωλήσεων*, εκδ. Σταμούλη, 1994, σελ. 111 επ.

²⁴⁸ Βλ. Van Bael I., *Competition Law of the European Community*, εκδ. Kluwer Law International, 2005, σελ. 937 επ. Χαρακτηριστικές είναι οι αποφάσεις των ευρωπαϊκών Δικαστηρίων επί του θέματος, βλ. ΓΔΕΕ, απόφαση της 17.12.2003, T-219/99, British Airways, *Συλλογή*, σελ. II-5917· ΓΔΕΕ, απόφαση της 30.9.2003, T-203/01, Manufacture française des pneumatiques Michelin, *Συλλογή*, σελ. II-4071

152. Κατ' ακολουθίαν, είναι ασταθής ο ισχυρισμός των γαλακτοβιομηχανιών ότι χρησιμοποίησαν το εργαλείο της εκπαιδευτικής πολιτικής ως μέσο για την επαναφορά του ανταγωνισμού σε φυσιολογικά επίπεδα. Όπως, μάλιστα, έκρινε και το ΔΕΦΑθ, οι εταιρίες αποσκοπούσαν στον παραμερισμό των ανταγωνιστών από την αγορά μέσω εναρμονισμένης άσκησης ομοιόμορφης εκπαιδευτικής πολιτικής²⁴⁹.

3.3. Κάθετες συμφωνίες γαλακτοβιομηχανιών - μεταπωλητών

3.3.1. Ορισμός κάθετων συμφωνιών

153. Στο μέρος αυτό θα αναλυθούν οι κάθετες συμφωνίες που περιόρισαν τον ανταγωνισμό στην αγορά των γαλακτοκομικών προϊόντων. Σύμφωνα με τον ορισμό²⁵⁰, «κάθετες συμφωνίες», είναι οι συμφωνίες ή εναρμονισμένες πρακτικές που συνάπτονται μεταξύ δύο ή περισσοτέρων επιχειρήσεων, καθεμία εκ των οποίων δραστηριοποιείται σε διαφορετικό επίπεδο της αλυσίδας παραγωγής ή διανομής, και αφορούν τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες τα μέρη δύνανται να προμηθευτούν, να πωλούν ή να μεταπωλούν ορισμένα αγαθά ή υπηρεσίες²⁵¹. Ωστόσο αυτές οι συμφωνίες δεν είναι per se απαγορευμένες από το δίκαιο του ανταγωνισμού. Οι σχέσεις που ελέγχονται ως προς την νομιμότητά τους, είναι οι «κάθετοι περιορισμοί», δηλαδή περιορισμοί του ανταγωνισμού που προκύπτουν από τις ρήτρες και τις συμβάσεις κάθετων συμφωνιών που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής τόσο του άρθρου 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ, όσο και του άρθρου 1 παρ. 1 Ν.3959/2011. Όπως προαναφέρθηκε, οι κάθετοι περιορισμοί δύνανται να δημιουργήσουν προβλήματα ανταγωνισμού, εφόσον ο ανταγωνισμός σε ένα ή περισσότερα επίπεδα των εμπορικών συναλλαγών είναι ανεπαρκής, δηλαδή εάν υπάρχει ορισμένη και συγκεκριμένη ισχύς στην αγορά σε επίπεδο προμηθευτή ή αγοραστή ή και των δύο²⁵². Στο δίκαιο της Ένωσης για τις κάθετες σχέσεις ισχύει ο Κανονισμός 330/2010²⁵³. Προτού αναλύσουμε τις παραβάσεις μέσω των κάθετων περιορισμών που διαπιστώθηκαν, πρέπει συνοπτικά να αναφερθούμε στην διαφορά των κάθετων σχέσεων από τις οριζόντιες, ως λόγο διαφορετικής αντιμετώπισής τους από τα Δικαστήρια και τις αρχές ανταγωνισμού.

²⁴⁹ ΔΕΦΑθ 1616/2009, σκ. 26, δημοσιευμένη στην βάση νομικών πληροφοριών «Isokράτης»

²⁵⁰ Ο ορισμός δόθηκε για πρώτη φορά με τον Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 2790/1999 της Επιτροπής, σχετικά με την εφαρμογή του άρθρου 81 παρ. 3 της Συνθήκης σε κατηγορίες κάθετων συμφωνιών και εναρμονισμένων πρακτικών (ΕΕΕΕ L 336 της 29.12.1999), άρθρο 2 παρ. 1 και διατηρήθηκε στον πρόσφατο Κανονισμό 330/2010

²⁵¹ Εξ' ορισμού δεν καλύπτονται από τον Κανονισμό απαλλαγής κατά κατηγορίες οι κάθετες συμφωνίες με τελικούς καταναλωτές που δεν λειτουργούν ως επιχείρηση

²⁵² SEC (2010) 411 τελικό, της 10.5.2010, Ανακοίνωση της Επιτροπής - Κατευθυντήριες γραμμές για τους κάθετους περιορισμούς, σκ. 6

²⁵³ Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 330/2010 της Επιτροπής, της 20ής Απριλίου 2010, για την εφαρμογή του άρθρου 101 παράγραφος 3 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ορισμένες κατηγορίες κάθετων συμφωνιών και εναρμονισμένων πρακτικών

A. Θετικές επιδράσεις στην αγορά

154. Οι κάθετοι περιορισμοί είναι κατά κανόνα λιγότερο επιζήμιοι από τους οριζόντιους, ενώ ενδέχεται -υπό προϋποθέσεις- να συμβάλουν σημαντικά στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας σε μια αγορά. Από τις κάθετες σχέσεις μπορεί να ενταθεί ο ανταγωνισμός σε μία αγορά, καθώς οι έμποροι ανταγωνίζονται μεταξύ τους να πετύχουν τη χαμηλότερη δυνατή τιμή πληρωμής στον παραγωγό, αφού το κέρδος του καθενός από αυτούς, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, εξαρτάται από το οριακό κόστος. Σε άλλες, τώρα, περιπτώσεις οι λόγοι κάθετων συμπράξεων είναι αμιγώς τεχνολογικοί, καθώς όταν οι παραγωγικές διαδικασίες σε διαφορετικά στάδια αλληλοεπικαλύπτονται και σχετίζονται άμεσα, οι επιχειρήσεις επιθυμούν να συνάψουν συνεργασίες κατά μήκος της κάθετης αλυσίδας, έτσι ώστε να εξασφαλίσουν συνεχή τροφοδοσία πρώτων υλών και παραγωγικών συντελεστών²⁵⁴.
155. Οι κάθετες σχέσεις βοηθούν, περαιτέρω, στον περιορισμό της παρεμβολής υπεργολάβων (outsourcing), οι υπηρεσίες των οποίων πολλές φορές είναι αμφισβητήσιμες ως προς την ποιότητα και την αξιοπιστία τους. Αυτή η πραγματικότητα βρίσκει εφαρμογή ειδικότερα στις μεγάλες επιχειρήσεις της σύγχρονης εποχής, οι οποίες αναπτύσσουν επιχειρηματικές δραστηριότητες σε περισσότερες από μία χώρες και καλούνται να διεκπεραιώσουν θέματα παραγωγής και εξυπηρέτησης πελατών στο σύνολο των χωρών αυτών. Με τη διατήρηση κάθετων σχέσεων και επιλεγμένων σημείων αναφοράς, οι επιχειρήσεις μπορούν να επιλύσουν τα ανακύπτοντα προβλήματα που απαιτούν ειδική αντιμετώπιση, ξεπερνώντας το σκόπελο ικανοποιητικής επικοινωνίας με το προσωπικό που απασχολούν στις άλλες χώρες το οποίο, είτε δεν έχει επαρκή κατάρτιση προς επίλυση του προβλήματος, είτε έχει ελλιπή υλικοτεχνική υποστήριξη²⁵⁵. Ακόμη, οι κάθετες σχέσεις διαμορφώνουν και θετικά οικονομικά αποτελέσματα για τα μέρη που συμβάλλονται σ' αυτές, αφού αποκλείουν την καιροσκοπική και αθέμιτη εκμετάλλευση της φήμης και της τεχνολογικής υπεροχής ενός προϊόντος από μεταπωλητές οι οποίοι δεν συνεισέφεραν στη δημιουργία αυτής. Συγκεκριμένα, η προώθηση κάποιων προϊόντων απαιτεί παροχή εξειδικευμένων project πληροφόρησης ή επίδειξης του προϊόντος. Όταν το προϊόν αυτό εδραιωθεί στην αγορά και αποκτήσει την εμπιστοσύνη του καταναλωτικού κοινού, η ζήτησή του αυξάνεται και από αυτή την αυξημένη ζήτηση μπορούν να επωφεληθούν όλοι οι έμποροι. Εν τούτοις, μόνο κάποιοι εξ αυτών προέβησαν στις αρχικές αναγκαίες δαπάνες προώθησης του προϊόντος ενώ οι υπόλοιποι επωφελούνται από τις θυσίες του προηγούμενου (free riding). Η ύπαρξη κάθετων σχέσεων αποκλειστικότητας εξυπηρετεί την απαλοιφή αυτού του φαινομένου έτσι ώστε όσοι κατέβαλαν τις οικονομικές θυσίες, αυτοί και μόνο να καρπώνονται και τα οικονομικά οφέλη από την επιτευχθείσα αυξημένη ζήτηση του προϊόντος.

²⁵⁴ Βλ. Βέττας Ν., Κατσουλάκος Γ., *Πολιτική Ανταγωνισμού & Ρυθμιστική Πολιτική*, εκδ. ΤΥΠΟΘΗΤΩ, 2004, σελ. 360 επ.

²⁵⁵ Βλ. Δερβιτσιώτης Κ., Λαγοδήμος Α., *Ανταγωνιστικότητα των Επιχειρήσεων*, εκδ. Οικονομική Βιβλιοθήκη, 2007, σελ. 301 επ.

156. Προς τούτοις, το Δικαστήριο έκρινε πως ένα σύστημα επιλεκτικής διανομής (μία από τις μορφές κάθετων σχέσεων) είναι συμβατό με τους κανόνες του ανταγωνισμού, καθώς είναι προς το συμφέρον των καταναλωτών, προϊόντα που έχουν μία ιδιαίτερη φύση όπως, για παράδειγμα, μία εικόνα πολυτελείας, να παρουσιάζονται και να πωλούνται μόνο σε σημεία που διατηρούν αυτή την εικόνα²⁵⁶. Πέραν των ως άνω κρίσεων του Δικαστηρίου, ισχύει περαιτέρω πως οι κάθετες σχέσεις μπορούν να οδηγήσουν στη δημιουργία ενός δικτύου εμπόρων με άριστο αριθμό και πυκνότητα τοποθεσίας. Τέτοιες σχέσεις απαλείφουν προβλήματα μετακίνησης των καταναλωτών, μειώνουν τα κόστη διανομής, και αυξάνουν την επιχειρηματικότητα σε γεωγραφικές περιοχές με προβλήματα ανεργίας και ανάπτυξης. Τέλος, για τις ίδιες τις επιχειρήσεις, η κάθετη ολοκλήρωση μπορεί να δημιουργήσει ωφέλειες λόγω των οικονομιών κλίμακος που συνήθως προέρχονται από την δημιουργία ισχυρού σήματος (brand name) που πιθανότατα θα οδηγήσει σε επέκταση των πωλήσεων τόσο σε εθνική όσο και διεθνή κλίμακα.
157. Αναγνωρίζοντας, λοιπόν, πως οι κάθετες συμφωνίες μπορούν να βελτιώσουν την οικονομική αποτελεσματικότητα μιας αλυσίδας παραγωγής ή διανομής και να επιτρέψουν καλύτερο συντονισμό μεταξύ των συνδεόμενων επιχειρήσεων ο οποίος με τη σειρά του θα οδηγήσει σε μείωση του κόστους διανομής και συναλλαγής και σε βελτιστοποίηση του επιπέδου των επενδύσεων και πωλήσεων, η Επιτροπή εξαιρεί, με βάση το άρθρο 101 παρ.3 ΣΛΕΕ, ορισμένες κατηγορίες κάθετων συμφωνιών. Παρ' όλα αυτά είναι συχνό το φαινόμενο κάθετες συμφωνίες να έχουν αντιανταγωνιστικό περιεχόμενο το οποίο ακυρώνει τα προηγουμένως αναφερθέντα ευεργετικά αποτελέσματα και προκαλεί βλάβες στα συμφέροντα των καταναλωτών. Η μεθοδολογία ανάλυσης των κάθετων συμφωνιών από την οποία προκύπτει αυτή η διάκριση, θα εξηγηθεί ευθύς αμέσως.

B. Διάκριση επιβλαβών και επωφελών κάθετων συμφωνιών

158. Το δίκαιο αναγνωρίζει κάποιους ιδιαίτερης σοβαρότητας επιβλαβείς κάθετους περιορισμούς οι οποίοι κατ' αρχήν δεν απαλλάσσονται από τις ευεργετικές διατάξεις και δεν επιτρέπεται να περιλαμβάνονται στις συμβάσεις των μερών. Μεταξύ αυτών των περιορισμών σκληρού πυρήνα εμπίπτουν οι ρήτρες καθορισμού τιμών μεταπώλησης²⁵⁷ και οι γεωγραφικοί περιορισμοί πώλησης προϊόντων. Ηπιότερης επιβλαβούς επίδρασης αλλά επίσης αποκλειόμενοι

²⁵⁶ ΓΔΕΕ, απόφαση της 12.12.1996, T-19/92, Édouard Leclerc, *Συλλογή*, σελ. II-1851· ΓΔΕΕ, απόφαση της 12.12.1996, T-88/92, Édouard Leclerc, *Συλλογή*, σελ. II-1961

²⁵⁷ Με την ισχύ του νέου Κανονισμού φαίνεται πως αποκτά και νομική ισχύ μία γενικότερη πολιτική αξιολόγησης των κάθετων περιορισμών με κύριο γνώμονα τα επελθόντα βλαπτικά αποτελέσματα στον ανταγωνισμό (effect based approach). Η πολιτική αυτή ετύγχανε ευρύτατης θεωρητικής αποδοχής και για το λόγο αυτό υπήρχε ένα πάγιο αίτημα για χαλάρωση, μέσω αναδιατύπωσης, του κανονιστικού πλαισίου αξιολόγησης των περιορισμών που αφορούν τον καθορισμό του ύψους της τιμής μεταπώλησης. Βλ. Λουκάς Δ., *Ο καθορισμός τιμών μεταπώλησης και η επικείμενη αναθεώρηση των κανόνων για τους κάθετους περιορισμούς*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2009, σελ. 894 επ.

περιορισμοί είναι η ρήτρα υποχρέωσης μη άσκησης ανταγωνισμού και η υποχρέωση τήρησης ενός συστήματος επιλεκτικής και αποκλειστικής διανομής.

159. Πέραν αυτών των ακραίων συμφωνιών που αποκλείονται από την απαλλαγή, ο Κανονισμός προβλέπει μία μεθοδολογία ανάλυσης του κάθετου περιορισμού η οποία περιλαμβάνει τρία στάδια αξιολόγησης και κατά την οποία λαμβάνονται υπόψη κάποιοι κρίσιμοι παράγοντες για το χαρακτηρισμό και την νομική αξιολόγηση του περιορισμού²⁵⁸. Το πρώτο και κυριότερο στάδιο αξιολόγησης ενός περιορισμού είναι ο καθορισμός των μεριδίων αγοράς των συμβαλλομένων μερών. Ως όριο για τα μερίδια αυτά έχει τεθεί το 30% της σχετικής αγοράς, δηλαδή συμφωνίες επιχειρήσεων που δεν υπερβαίνουν τα μερίδια αυτά εξαιρούνται αυτομάτως από τον έλεγχο, ενώ συμφωνίες επιχειρήσεων με μεγαλύτερα του ορίου μερίδια αγοράς εξετάζονται ως προς τις παραγράφους 1 και 3 του άρθρου 101. Στις περιπτώσεις τέτοιων συμφωνιών, οι πλέον καθοριστικοί παράγοντες για να διαπιστωθεί αν αυτές συνεπάγονται σημαντικό περιορισμό του ανταγωνισμού τέθηκαν από την Επιτροπή και είναι οι ακόλουθοι:
- χαρακτήρας της συμφωνίας
  - θέση των συμβαλλομένων μερών στην αγορά
  - θέση των ανταγωνιστών στην αγορά
  - θέση των αγοραστών των συμβατικών προϊόντων στην αγορά
  - φραγμοί εισόδου
  - ωριμότητα της αγοράς
  - επίπεδο εμπορίου
  - φύση του προϊόντος
160. Δεδομένου ότι για την ύπαρξη συμφωνίας απαιτείται η σύμπτωση των βουλήσεων δύο τουλάχιστον επιχειρήσεων, κάθετος περιορισμός υφίσταται όταν η επιβολή μονομερώς ενός μέτρου κυρίως από τον παραγωγό τυγχάνει της σιωπηλής αποδοχής του μεταπωλητού. Αντιθέτως, μία μονομερής συμπεριφορά του παραγωγού δεν εμπίπτει κατ' αρχήν στις απαγορεύσεις του δικαίου του ανταγωνισμού. Η αποδοχή συγκεκριμένων μέτρων που υφίστανται σε συμβατικές διατάξεις αποδεικνύεται πρωτίστως δια της συμμορφώσεως προς αυτά και της θέσης τους σε εφαρμογή²⁵⁹. Ειδικότερα, τώρα, ως προς συγκεκριμένες ρήτρες οι οποίες ελεγχόμενες μεμονωμένα είναι ουδέτερες, αυτές θα πρέπει να εντάσσονται στο πλαίσιο της αντιανταγωνιστικής συμφωνίας εφόσον περιλαμβάνονται ως αναπόσπαστο τμήμα μίας μη απαλλασσόμενης σύμβασης.
161. Μετά από τις ανωτέρω διευκρινίσεις σχετικά με την εξέταση και αξιολόγηση των κάθετων περιορισμών, θα ακολουθήσει η ανάλυση των παραβάσεων που

²⁵⁸ Βλ. Σκαλίδη Χ., *Ο νέος Κανονισμός απαλλαγής (ΕΕ) 330/2010 της Επιτροπής για τους κάθετους περιορισμούς*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2011, σελ. 432 επ.

²⁵⁹ ΔΕΕ, απόφαση της 6.1.2004, C-2/01 P και C-3/01 P, Bundesverband der Arzneimittel-Importeure Ev, *Σύλλογή*, σελίδα I-23, σκ. 23-27· ΕπΑντ απόφαση 332/V/2007, σκ. 30· ΔΕΕ, απόφαση της 18.9.2003, C-338/00 P, Volkswagen AG, *Σύλλογή*, σελ. I-9189, σκ. 58

διαπιστώθηκαν στις κάθετες σχέσεις, αφενός μεταξύ των γαλακτοβιομηχανιών και των σούπερ-μάρκετ, και αφετέρου μεταξύ των γαλακτοβιομηχανιών και των διανομέων τους.

3.3.2. Σχέσεις γαλακτοβιομηχανιών - αλυσίδων σούπερ-μάρκετ

162. Από την έρευνα της ΓΔΑ διαπιστώθηκε πως μεταξύ των μερών διατηρούνταν συμβατικές σχέσεις στις οποίες εμπεριέχονταν αντιανταγωνιστικοί όροι που αφορούσαν τον ορισμό τιμών μεταπώλησης των γαλακτοκομικών προϊόντων. Η ιδιαιτερότητα στις σχέσεις αυτές έγκειται στο γεγονός ότι τόσο οι προμηθευτές όσο και οι μεταπωλητές έχουν μεγάλη διαπραγματευτική ισχύ στην εξεταζόμενη αγορά. Γενικά, η βιομηχανία τροφίμων και ποτών αποτελεί το μεγαλύτερο κλάδο της ευρωπαϊκής μεταποίησης, από άποψη πωλήσεων αλλά και απασχόλησης. Η βιομηχανία τροφίμων και ποτών κατέχει κυρίαρχη θέση στο σύνολο της ελληνικής βιομηχανίας. Αποτελεί τον κλάδο με την υψηλότερη συμβολή σε όλα τα βασικά οικονομικά μεγέθη όπως πωλήσεις, προστιθέμενη αξία παραγωγής, αριθμός επιχειρήσεων και απασχόληση. Ενδεικτικά, το 2002 ο κλάδος πραγματοποίησε το 24,4% των συνολικών πωλήσεων της μεταποίησης. Σύμφωνα με τις έρευνες επενδύσεων στη βιομηχανία που διεξάγει το IOBE, οι επιχειρήσεις του κλάδου τροφίμων και ποτών εκτιμούν ότι η επενδυτική τους δαπάνη το 2004 αυξήθηκε κατά 9,6% έναντι του προηγούμενου έτους. Η παραγωγή γαλακτοκομικών προϊόντων ενισχύεται σταθερά τα τελευταία χρόνια, με μέση ετήσια μεταβολή 3,9% κατά την τετραετία 2001-2004. Αντίστοιχα, οι βιομηχανικές τιμές γαλακτοκομικών προϊόντων αυξάνονται σταθερά από τις αρχές του 2003 και εφεξής. Τα έτη 2000-2004 οι πωλήσεις και τα μικτά κέρδη των επιχειρήσεων κινήθηκαν ανοδικά. Το 2004 σημαντική βελτίωση εμφανίζουν τα καθαρά κέρδη των επιχειρήσεων του κλάδου, ενώ άνοδο παρουσιάζουν και οι πωλήσεις²⁶⁰. Συνεπώς, όπως καταλήγει η ΕπΑντ (απόφαση 373/V/2007, σκ. 24.1), οι αντιανταγωνιστικοί όροι συνεργασίας ήταν τελικά προς όφελος και των δύο συμβαλλόμενων μερών. Αλλά πώς καθορίζονταν αυτές οι τιμές μεταπώλησης;
163. Από τους επιτόπιους ελέγχους που διενεργήθηκαν, συνελέχθησαν τιμοκατάλογοι που είχαν αποσταλεί μαζί με τα προϊόντα από τις γαλακτοβιομηχανίες προς τα σούπερ-μάρκετ και περιείχαν συγκεκριμένους όρους υποχρέωσης αποδοχής από τους πωλητές των τιμών του καταλόγου. Οι όροι αυτοί ήταν άλλοτε εκπεφρασμένοι ως παροτρύνσεις και άλλοτε ως επιτακτικές απαιτήσεις για άμεση εναρμόνιση με την προτεινόμενη τιμολογιακή πολιτική σε περίπτωση εφαρμογής νέου τιμοκαταλόγου. Οι τιμοκατάλογοι αυτοί, συνεπώς, εκλαμβάνονταν ως δεσμευτικοί, τόσο από την ίδια την εταιρία όσο και από τους μεταπωλητές της.
164. Οι γαλακτοβιομηχανίες υποστήριξαν ότι στην πράξη δεν εφαρμόζονταν απολύτως οι συνιστώμενες τιμολογιακές πολιτικές, αφού αυτές: i. Αφορούσαν τιμές

²⁶⁰ Για τα στοιχεία αυτά, βλ. IOBE, *Κλάδος Τροφίμων και Ποτών (Ελλάδα-Ευρώπη)*, Μάρτιος 2006

χονδρικής και όχι λιανικής πώλησης, και ii. Αποτελούσαν ενδεικτικές τιμές καθοδήγησης οι οποίες συνδυάζονταν με τις εκπτώσεις που χορηγούνταν στους μεταπωλητές. Το επιχείρημα αυτό δεν αίρει την καταχρηστικότητα της κάθετης συμφωνίας, αφού με αυτήν – ασχέτως αν εφαρμόστηκε ή όχι – επιδιώχθηκε ο περιορισμός του ανταγωνισμού²⁶¹. Όπως, μάλιστα, συνάγεται και από την ερμηνεία που έδωσε το ΔΕφΑθ, στις συμβάσεις που συνάπτονταν καταχρηστικά, οι προτεινόμενοι τιμοκατάλογοι δεν αφορούσαν τιμές χονδρικής αλλά λιανικής πώλησης. Στην κρίση αυτή κατέληξε το Δικαστήριο από τη γραμματική ερμηνεία και ανάλυση των συμβάσεων καθώς και από τις μαρτυρικές καταθέσεις, οι οποίες αναφέρονταν ρητώς σε τιμές λιανικής²⁶².

165. Στην υπερασπιστική τους γραμμή οι γαλακτοβιομηχανίες ισχυρίστηκαν, περαιτέρω, πως δεν μπορούσαν να έχουν επίγνωση του αντιανταγωνιστικού περιεχομένου των ρητρών αυτών, ενώ η συμπεριφορά τους ήταν καθόλα νόμιμη υπό το πρίσμα της απαγόρευσης πωλήσεων κάτω του κόστους, σύμφωνα με το άρθρο 24 παρ.1 Ν.2941/2001. Ωστόσο, τα επιχειρήματα αυτά δεν έγιναν δεκτά ούτε από την ΕπΑντ, ούτε όμως και από τα Διοικητικά Δικαστήρια. Ειδικότερα, οι υπό έλεγχο γαλακτοβιομηχανίες δραστηριοποιούνταν στην αγορά για διάστημα μεγαλύτερο των 50 ετών, γεγονός που δεν μπορούσε να δικαιολογήσει την άγνοια νόμου. Συν τοις άλλοις, το άρθρο 24 του νόμου για τον αθέμιτο ανταγωνισμό πρέπει να ερμηνεύεται σε εναρμόνιση με τις υπόλοιπες διατάξεις που προστατεύουν την οικονομική ελευθερία και τον ανταγωνισμό, συνιστώντας ένα συνολικό ρυθμιστικό παρεμβατικό πλαίσιο για την οικονομία της αγοράς. Σύμφωνα με τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, η πώληση κάτω του τιμολογιακού κόστους απαγορεύεται όταν θέτει σε κίνδυνο την αγορά και θίγει με ουσιώδη τρόπο τα συμφέροντα των καταναλωτών. Προς εξειδίκευση μάλιστα της νομολογίας αυτής, ο νομοθέτης με τα άρθρα 14 και 15 Ν.3377/2005, προσδιόρισε την έννοια «κόστος», καθιστώντας σαφές ότι αυτό αφορά την τιμή κτήσης του προϊόντος²⁶³. Δεδομένου ότι οι τιμές των ενδεικτικών τιμοκαταλόγων δεν συνέπιπταν με το κόστος αγοράς των προϊόντων, η ΕπΑντ απέδειξε πως υπήρχε μεταξύ των ελεγχόμενων μερών παράνομη συμφωνία εφαρμογής τιμών μεταπώλησης.
166. Στις απαντήσεις των γαλακτοβιομηχανιών περιλαμβάνονταν και ισχυρισμοί που δικαιολογούσαν τις συμφωνίες επί τη βάσει της προσπάθειας αναθέρμανσης των εμπορικών σχέσεων μεταξύ των μερών, δια της επίτευξης ικανοποιητικών εκπτώσεων υπέρ αυτών και δια της προστασίας των συνθηκών υγιούς ανταγωνισμού στη σχετική αγορά. Εντούτοις, το ΔΕφΑθ, ακολουθώντας και τις κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής, δεν έκανε δεκτούς αυτούς τους

²⁶¹ ΔΕφΑθ 2891/2009, σκ. 18

²⁶² ΔΕφΑθ 2614/2010, σκ. 12

²⁶³ Ο νόμος ορίζει ότι κόστος αγοράς είναι η τιμή μόνადος του προϊόντος βάσει του τιμολογίου του προμηθευτή αφού όμως πρώτα αφαιρεθούν οι τυχόν εκπτώσεις που αναφέρονται στο τιμολόγιο ή αποδεικνύονται με πιστωτικά σημειώματα. Για το θέμα, βλ. Σκαλίδη Χ., *Η νέα ρύθμιση των άρθρων 14 και 15 Ν. 3377/2005 για την υποτίμηση και τις πωλήσεις εμπορευμάτων με μειωμένες τιμές από το λιανεμπόριο super market*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2006, σελ. 1266 επ.

ισχυρισμούς, αφού οι επιχειρήσεις δεν μπορούν να προβαίνουν σε αυτορρύθμιση των συνθηκών ανταγωνισμού μέσω παράνομων συμφωνιών. Τέτοιες συμφωνίες καταλήγουν στον περιορισμό του ανταγωνισμού ο οποίος μπορεί να οδηγήσει σε μείωση των πωλήσεων και των εξόδων εμπορικής προώθησης²⁶⁴.

167. Αν και στην προκείμενη περίπτωση τέτοιοι ισχυρισμοί δεν έγιναν αποδεκτοί καθώς δεν μπορούσαν να αποδειχθούν, παρόμοιοι δεν αποκλείεται να αποτελούν πειστικές εξηγήσεις για συμφωνίες καθορισμού τιμών μεταπώλησης σε κάθετες σχέσεις. Ειδικότερα, με τις νέες κατευθυντήριες γραμμές για τις κάθετες συμφωνίες που δημοσίευσε η Επιτροπή, δίδεται για πρώτη φορά η ευκαιρία στις επιχειρήσεις να επικαλεστούν και να αποδείξουν ότι, πράγματι, σε συγκεκριμένες περιπτώσεις συμφωνιών αυτές επενεργούν θετικά στη βελτίωση και την τόνωση της αποτελεσματικότητας της αγοράς (παρ. 223)²⁶⁵. Εναπόκειται στα μέρη να τεκμηριώσουν πως η συμφωνία πληροί όλες τις προϋποθέσεις του άρθρου 101 παρ. 3 και, συνεπώς, πρέπει να τύχει απαλλαγής. Αυτή η δυνατότητα εναρμονίζεται και με πρόσφατες αποφάσεις του Δικαστηρίου σύμφωνα με τις οποίες η αξιολόγηση των συμφωνιών πρέπει να εξαρτάται και από το οικονομικό και νομικό περιβάλλον εντός του οποίου καταρτίστηκαν²⁶⁶. Πάντως, όπως προαναφέρθηκε, στην εξεταζόμενη περίπτωση οι συμβατικές διατάξεις αποτελούσαν εμφανή περιορισμό του ανταγωνισμού και δεν μπορούσαν να τύχουν της νόμιμης απαλλαγής, εξεταζόμενες και υπό τον κανόνα *rule of reason*²⁶⁷.
168. Από την πλευρά τους, τώρα, οι μεγάλες αλυσίδες σούπερ-μάρκετ ουδόλως αρνήθηκαν την ενεργό συμμετοχή τους σ' αυτή τη συμφωνία. Γενικά, η πρακτική αξιολόγησης παρεμφερών υποθέσεων τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρώπη, εκκινούσε από το σημείο πως η πρωτοβουλία των περιοριστικών για τον ανταγωνισμό συμφωνιών ανήκει κατά κανόνα στον παραγωγό/προμηθευτή ο οποίος έχει και την οικονομική δύναμη να επιβληθεί έναντι των οικονομικά ασθενέστερων συμβεβλημένων διανομέων του²⁶⁸. Παραδόξως όμως, στην εξεταζόμενη περίπτωση, οι περισσότεροι μεταπωλητές ενείχαν αυξημένη διαπραγματευτική ισχύ έναντι των προμηθευτών τους. Τα στοιχεία που καταδεικνύουν τη θέση αυτή είναι η συγκέντρωση μεγάλου όγκου πωλήσεων στις αλυσίδες σούπερ-μάρκετ, οι οποίες λειτουργούν ως όμιλοι εταιριών με μεγάλη γεωγραφική εμβέλεια και δίκτυα καταστημάτων που καλύπτουν το σύνολο της ελληνικής επικράτειας. Αυτός ο όγκος πωλήσεων τους επιτρέπει μεταξύ άλλων να μπορούν να πωλούν το «ράφι αγοράς» σε προμηθεύτριες εταιρίες οι οποίες

²⁶⁴ ΔΕφαΘ 559/2010, σκ. 21

²⁶⁵ Βλ. Κωστήκης Δ., *Ο νέος Κανονισμός (ΕΕ) 330/2010 της Επιτροπής για την εφαρμογή του άρθρου 101 παρ. 3 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ορισμένες κατηγορίες κάθετων συμφωνιών και εναρμονισμένων πρακτικών και οι επιπτώσεις του στα δίκτυα franchise*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2010, σελ. 869 επ.

²⁶⁶ ΓΔΕΕ, απόφαση της 2.5.2006, T-328/03, O2 GmbH, *Συλλογή*, σελ. II-1231

²⁶⁷ Βλ. Κόκκορης Ι., *Νομικές και Οικονομικές Επεκτάσεις του καθορισμού τιμών μεταπώλησης*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2008, σελ. 1105 επ.

²⁶⁸ ΔΕΕ, απόφαση της 28.6.2005, C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P έως C-208/02 P και C-213/02 P, Dansk Rørindustri A/S κα., *Συλλογή*, σελ. I-5425, σκ. 117· ΔΕΕ, απόφαση της 16.11.2000, C-294/98 P, Metsä-Serla κα., *Συλλογή*, σελ. I-10065, σκ. 27

επιθυμούν να προωθήσουν περισσότερο τα προϊόντα τους²⁶⁹. Εκτός αυτού, οι περισσότερες από αυτές τις αλυσίδες σούπερ-μάρκετ εμπορεύονται και προϊόντα ιδιωτικής ετικέτας έχοντας μεγάλο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα ως προς τη διαμόρφωση της τιμής του, αφού γνωρίζουν εκ των προτέρων τις τιμές των ανταγωνιστικών προϊόντων. Εκ των ανωτέρω συνάγεται πως και οι αλυσίδες σούπερ-μάρκετ επεδίωξαν την εφαρμογή των αντιανταγωνιστικών συμφωνιών με τις γαλακτοβιομηχανίες, με επιβλαβείς συνέπειες για την αγορά.

169. Μεταξύ αυτών των επιβλαβών συνεπειών αποδείχθηκε πως ήταν και η τεχνητή διατήρηση των τιμών σε υψηλό επίπεδο εις βάρος βεβαίως του καταναλωτικού κοινού. Οι υψηλές τιμές σε συνάρτηση με την παροχή εκπτώσεων από τις γαλακτοβιομηχανίες προς τα σούπερ-μάρκετ (ως εκπτώσεις όγκου πωλήσεων) ωφελούσε και τα δύο μέρη. Το όφελος, μάλιστα, που αποκόμιζαν οι αλυσίδες σούπερ-μάρκετ ήταν μεγαλύτερο, αφού μεγέθυναν το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι μικρότερων σημείων πώλησης που δεν μπορούσαν να πετύχουν ανάλογες εκπτώσεις, ενώ το κέρδος των εκπτώσεων που τύγχαναν από τις γαλακτοβιομηχανίες ήταν μεγαλύτερο όσο πιο υψηλή ήταν η τελική τιμή πώλησης (δεδομένου ότι τα γαλακτοκομικά προϊόντα διακρίνονται για τη σχετικά ανελαστική ζήτηση). Αυτό οδηγούσε και στην εξάλειψη των ανταγωνιστικών πιέσεων που συνήθως ασκούνται από τους λιανοπωλητές προς τους παραγωγούς για τη μείωση των τιμών του παραγωγού (ΕπΑντ απόφαση 373/V/2007, σκ. 26).
170. Επί των ανωτέρω, οι αλυσίδες σούπερ-μάρκετ υποστήριζαν πως οι όροι που έθεταν οι γαλακτοβιομηχανίες αναγράφονταν κυρίως στα παραρτήματα των συμβάσεων, ουδόλως εφαρμόζονταν στην πράξη, δεν είχαν ουσιαστικό περιεχόμενο, και σε καμία περίπτωση δεν απηχούσαν επιθυμία των ίδιων. Τα επιχειρήματα αυτά δεν έγιναν δεκτά καθώς οι συμβάσεις ευρέθησαν υπογεγραμμένες και από τα δύο αντισυμβαλλόμενα μέρη τα οποία, επομένως, είχαν πλήρη γνώση των όρων που περιλαμβάνονταν²⁷⁰. Μάλιστα, οι περισσότερες αλυσίδες δεν κατόρθωσαν να προσκομίσουν ικανά στοιχεία που να αποδεικνύουν πως η διαμόρφωση των τιμών τους ακολουθούσε κάποιο οικονομικό μοντέλο τιμολόγησης και αποφασιζόταν μονομερώς από αυτές σύμφωνα με τις ανάγκες και τις τεχνικές λιανικής πώλησης των εταιριών-μεταπωλητών²⁷¹. Ας δούμε, λοιπόν, περιληπτικώς, ποιες μπορεί να είναι αυτές οι τεχνικές και πώς βοηθούν στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας στον κλάδο.

²⁶⁹ Σύμφωνα με τον ορισμό που χρησιμοποιείται από την αγορά, οι διανομές μέσω των αλυσίδων σούπερ-μάρκετ, ονομάζονται διανομές καναλιού *FOOD*. Οι γαλακτοκομικές εταιρίες έχουν αυξήσει τις παροχές προς τις αλυσίδες αυτές για την εξασφάλιση ενός καλύτερου χώρου, όπως ψυγεία-προθήκες για την προβολή των προϊόντων τους. Σχετικά με τους όρους εμπορίας, βλ. ICAP, *Κλαδική Μελέτη Γαλακτοκομικών Προϊόντων*, 2007, σελ. 41 επ.

²⁷⁰ ΔΕΦΑΘ 357/2010, σκ. 11 και ΔΕΦΑΘ 62/2011, σκ. 13

²⁷¹ Το λιανεμπόριο ακολουθεί πλέον, κατά κανόνα, ξέχωρη τιμολογιακή πολιτική από τους κατασκευαστές/παραγωγούς. Ο βαθμός της τιμολογιακής αυτοτέλειας εξαρτάται τόσο από τον κλάδο όσο και από το μέγεθος της επιχείρησης, υπό την έννοια του εμπορικού ρίσκου που αυτή είναι ικανή να αναλάβει. Σίγουρα οι αλυσίδες σούπερ-μάρκετ συγκαταλέγονται στις εταιρίες που δύνανται να αναλάβουν μεγάλο επιχειρηματικό ρίσκο. Βλ. Μαυρουλέας Ν., *Τεχνική Λιανικών Πωλήσεων*, εκδ. Σταμούλης, 1994, σελ. 180 και την εκεί παρατιθέμενη βιβλιογραφία

A. Η επιχειρησιακή έρευνα στη λήψη αποφάσεων

171. Η διαμόρφωση της τιμολογιακής πολιτικής μιας επιχείρησης, όπως προαναφέρθηκε, είναι πολύ σημαντική, εντάσσεται στον προγραμματισμό λειτουργίας αρκετών τμημάτων (πχ μάρκετινγκ) και συνεπάγεται τη λήψη σημαντικών αποφάσεων. Για το λόγο αυτό έχουν αναπτυχθεί στατιστικά εργαλεία και μαθηματικά μοντέλα τα οποία διευκολύνουν τις επιχειρήσεις να λάβουν τις σωστές αποφάσεις για την επίτευξη κερδοφορίας. Επιπλέον, οι μεγάλες επιχειρήσεις, όπως είναι οι αλυσίδες σούπερ-μάρκετ στη χώρα μας, έχουν τη δυνατότητα να διενεργούν επιχειρησιακές έρευνες πρόβλεψης της ζήτησης με στόχο τη μείωση της αβεβαιότητας και την καλύτερη εκτίμηση των μελλοντικών παραγόντων που θα επηρεάσουν τη λειτουργία τους. Έτσι μπορούν να διαμορφώσουν κατάλληλα εκτός από την τιμολογιακή και άλλες πολιτικές όπως την προώθηση των προϊόντων, την παραγγελία αποθεμάτων, κ.ά.
172. Κρίσιμες αποφάσεις όπως αυτές της τιμολόγησης, μπορούν να βοηθηθούν από τεχνικές στατιστικών προβλέψεων. Βασιζόμενοι σε στατιστικά στοιχεία του παρελθόντος επιχειρούμε να καταλήξουμε σε συμπεράσματα για την μελλοντική εξέλιξη του οικονομικού μεγέθους που εξετάζουμε κατά περίπτωση. Ένα πρώτο τέτοιο εργαλείο είναι τα μοντέλα προβλέψεων που στηρίζονται στην ανάλυση των χρονολογικών σειρών και από τα οποία μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα για την τιμή μελλοντικών παρατηρήσεων με βάση τις ανά τακτά χρονικά διαστήματα παρατηρήσεις παρελθουσών περιόδων²⁷². Ακόμη, με το εργαλείο της παλινδρόμησης, μπορούμε να εξετάσουμε τη συσχέτιση δύο ή περισσότερων μεταβλητών από τα οικονομικά μεγέθη που μας ενδιαφέρουν, με σκοπό να εξακριβώσουμε αν υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ τους και σε ποιο βαθμό²⁷³.
173. Μια άλλη μέθοδος επιχειρησιακής έρευνας για τη λήψη αποφάσεων τιμολόγησης θα μπορούσε να είναι ο υπολογισμός του μεριδίου αγοράς μέσω των αλυσίδων Markov²⁷⁴. Για να γίνει κατανοητή η χρήση της μεθόδου, ας δώσουμε ένα παράδειγμα: υποθέτουμε ότι οι διαθέσιμες επιλογές για αγορά φρέσκου γάλακτος είναι τρεις: οι Α, Β και C. Κάθε ημέρα 1000 καταναλωτές επιλέγουν να

²⁷² Βλ. Φράγκος Χ., *Εισαγωγή στην Επιχειρησιακή Έρευνα*, εκδ. Σταμούλης, 2006, σελ. 188

²⁷³ Για την εφαρμογή της μεθόδου παλινδρόμησης, βλ. Κιοχός Π., *Περιγραφική Στατιστική*, εκδ. INTERBOOKS, 1993, σελ. 196 επ.

²⁷⁴ Μια αλυσίδα Markov (Markov Chain) είναι μια διακριτού χρόνου διαδικασία για την οποία η μελλοντική συμπεριφορά, δεδομένου του παρελθόντος και του παρόντος, εξαρτάται μόνο από το παρόν και όχι από το παρελθόν. Μια διαδικασία Markov (Markov Process) είναι η συνεχούς χρόνου απεικόνιση μιας αλυσίδας Markov. Η αλυσίδα Markov, εξεταζόμενη στα διακριτά σημεία του χρόνου 0, 1, 2, χαρακτηρίζεται από μια σειρά καταστάσεων S και τις πιθανότητες μετάβασης P_{ij} μεταξύ των καταστάσεων αυτών. Δεχόμαστε λοιπόν πως η P_{ij} είναι η πιθανότητα η αλυσίδα Markov να μεταβεί στο επόμενο σημείο στην κατάσταση j, δεδομένου ότι είναι, προς το παρόν χρονικό σημείο, στην κατάσταση i. Πρέπει να σημειωθεί ότι ο ορισμός της P_{ij} προϋποθέτει ότι το άθροισμα της σειράς των πιθανοτήτων P είναι ίσο με 1. Υπό τις προϋποθέσεις: 1. Όλες οι καταστάσεις της αλυσίδας Markov επικοινωνούν μεταξύ τους (δηλαδή, είναι δυνατόν να υπάρξει μετάβαση από την κάθε κατάσταση, ενδεχομένως σε περισσότερα από ένα βήματα, σε κάθε άλλη κατάσταση), 2. Η αλυσίδα Markov δεν είναι περιοδική (περιοδική αλυσίδα Markov είναι μια αλυσίδα στην οποία, για παράδειγμα, μπορείς μόνο να επιστρέψεις σε μια άλλη κατάσταση με μονό αποκλειστικά αριθμό βημάτων), 3. Η αλυσίδα Markov δεν προσεγγίζει το άπειρο, τότε η πιθανότητα $p_i(n)$ ότι το σύστημα είναι στην κατάσταση i, τη χρονική στιγμή n, συγκλίνει σε ένα όριο $\pi(i)$, όσο το n τείνει στο άπειρο. Αυτές οι περιοριστικές πιθανότητες, ή πιθανότητες ισορροπίας, μπορεί να υπολογιστούν από τις λεγόμενες «εξισώσεις ισορροπίας». Βλ. Cargal J.M., *Discrete Mathematics for Neophytes: Number Theory, Probability, Algorithms, and Other Stuff*, 1988, chapter. 29

αγοράσουν κάποιο από τα τρία αυτά διαφορετικά προϊόντα (κάθε αγορά αποτελεί μια κατάσταση, για την κατανοήση του παραδείγματος).

Κατάσταση 1: Καταναλωτής αγοράζει το προϊόν Α

Κατάσταση 2: Καταναλωτής αγοράζει το προϊόν Β

Κατάσταση 3: Καταναλωτής αγοράζει το προϊόν C

Ας υποθέσουμε ότι την πρώτη μέρα:

400 καταναλωτές αγοράζουν το προϊόν Α

300 καταναλωτές αγοράζουν το προϊόν Β

300 καταναλωτές αγοράζουν το προϊόν C

Τότε έχουμε:

$\pi_1 = 0,4$ = πιθανότητα ότι ένας καταναλωτής αγοράζει το προϊόν Α, Κατ.1

$\pi_2 = 0,3$ = πιθανότητα ότι ένας καταναλωτής αγοράζει το προϊόν Β, Κατ.2

$\pi_3 = 0,3$ = πιθανότητα ότι ένας καταναλωτής αγοράζει το προϊόν C, Κατ.3

Τότε το διάνυσμα των πιθανοτήτων κατάστασης είναι: $\pi(1) = (0,4;0,3;0,3)$

174. Οι πιθανότητες αυτές που αναφέρονται στην αγορά γαλακτοκομικών προϊόντων αντιπροσωπεύουν τα μερίδια αγοράς των εμπορικών εταιριών, τη δεδομένη ημέρα 1. Υποθέτουμε ότι την ημέρα 2 (ίδια ημέρα, την επόμενη εβδομάδα), 80% των πελατών που αγόρασαν το προϊόν Α, θα επανεπιλέξουν το Α, επίσης 70% των πελατών που αγόρασαν το Β, θα επανεπιλέξουν το Β, και 60% των πελατών που αγόρασαν το C, θα επανεπιλέξουν το C. Το υπόλοιπο 20% των καταναλωτών του προϊόντος Α θα αλλάξει προϊόν ως εξής: 10% θα επιλέξει το Β και 10% θα προτιμήσει το C. Ανάλογα ποσοστά υπολογίζουμε και για τις άλλες επιλογές αγοράς όπως εμφανίζονται στον παρακάτω πίνακα:

Προϊόν Α 0,4	0,8	# 1	0,32 = 0,4 (0,8)
	0,1	# 2	0,04 = 0,4 (0,1)
	0,1	# 3	0,04 = 0,4 (0,1)
Προϊόν Β 0,3	0,1	# 1	0,03 = 0,3 (0,1)
	0,7	# 2	0,21 = 0,3 (0,7)
	0,2	# 3	0,06 = 0,3 (0,2)
Προϊόν C 0,3	0,2	# 1	0,06 = 0,3 (0,2)
	0,2	# 2	0,06 = 0,3 (0,2)
	0,6	# 3	0,18 = 0,3 (0,6)

175. Τώρα, οι διευθυντές των τριών αλυσίδων σούπερ-μάρκετ δύνανται να μάθουν πώς μεταβάλλεται το μερίδιο της αγοράς τους από την ημέρα 1 στην ημέρα 2 και να προσαρμόσουν ανάλογα τις πολιτικές τους. Μπορούν μάλιστα να εφαρμόσουν κάποια από τις τιμολογιακές πολιτικές με βάση την ζήτηση. Συνεπώς, έχουμε:
- 1) μερίδιο αγοράς γαλακτοβιομηχανίας A = $0,32 + 0,03 + 0,06 = 0,41$ την ημέρα 2
  - 2) μερίδιο αγοράς γαλακτοβιομηχανίας B = $0,04 + 0,21 + 0,06 = 0,31$ την ημέρα 2
  - 3) μερίδιο αγοράς γαλακτοβιομηχανίας C = $0,04 + 0,06 + 0,18 = 0,28$ την ημέρα 2
176. Τα ανωτέρω εργαλεία, προσφέρουν ενδεικτικές λύσεις για τις εταιρίες. Υπάρχουν ακόμα πολλές μέθοδοι, η χρήση των οποίων από τις επιχειρήσεις μπορεί να έχει ευεργετικά αποτελέσματα για αυτές και αντανακλαστικά για το καταναλωτικό κοινό. Σύμφωνα με τα πορίσματα της ΕπΑντ, λοιπόν, οι περισσότερες αλυσίδες σουπερ μάρκετ είχαν την ευχέρεια ανεξάρτητης τιμολόγησης των προϊόντων τους. Ωστόσο, το ΔΕΦΑΘ κατέληξε πως σε κάποιες περιπτώσεις οι ενέργειες των σουπερ-μάρκετ υπαγορεύονταν από τις πιέσεις και τις απειλές κυρώσεων εκ μέρους των προμηθευτών τους/γαλακτοβιομηχανιών.

3.3.3. Ο καταλογισμός των παραβάσεων

177. Από την έρευνα της ΓΔΑ διαπιστώθηκε πως οι μεγάλες αλυσίδες σουπερ-μάρκετ κατείχαν σημαντικά μερίδια αγοράς, που κυμαίνονταν από 10%-20%, είχαν οργανωμένο δίκτυο διανομής και μεταπώλησης, γεγονός που τις καθιστούσε αντισυμβαλλόμενους με μεγάλη διαπραγματευτική ισχύ²⁷⁵. Παράλληλα, η εξάρτηση των αλυσίδων αυτών από τις γαλακτοβιομηχανίες είναι σχεδόν αμελητέα, αφού στο σύνολο των πωλήσεων τους τα γαλακτοκομικά προϊόντα καταλαμβάνουν ένα πολύ μικρό ποσοστό της τάξης του 4%-8%²⁷⁶. Μάλιστα, μελέτες είχαν καταδείξει την πιθανή αυτή εξέλιξη των πραγμάτων, την αύξηση δηλαδή της διαπραγματευτικής δύναμης των αλυσίδων σουπερ-μάρκετ στην Ελλάδα, δεδομένης της τάσης εξαγοράς μικρών σημείων πώλησης (independent convenience stores) από τις μεγάλες αλυσίδες²⁷⁷. Για τον λόγο αυτό οι περισσότερες αλυσίδες συμμετείχαν οικειοθελώς στους κάθετους περιορισμούς²⁷⁸.
178. Ωστόσο το ΔΕΦΑΘ, μετά από την προσφυγή μιας εταιρίας σουπερ-μάρκετ, κατέληξε πως δεν είναι δεδομένο ότι όλοι οι εμπλεκόμενοι ενείχαν την ίδια διαπραγματευτική ισχύ, αλλά κάποιοι εξαναγκάζονταν στην τήρηση των τιμών μεταπώλησης, μετέχοντας εξ' ανάγκης στην παράνομη συμπεριφορά, αποκλειστικά για διατήρηση των πωλήσεων τους. Επιπροσθέτως, υπό το πρίσμα

²⁷⁵ Τα σουπερ-μάρκετ είναι το κυρίαρχο σημείο πώλησης γαλακτοκομικών, καθώς μέσω αυτών προωθείται το 60%-70% των πωλήσεων

²⁷⁶ Στα συμπεράσματα αυτά καταλήγει και η ειδική Μελέτη του Πανεπιστημίου Πειραιώς που εκπονήθηκε για την ΕπΑντ το 2005 με τίτλο: «Διερεύνηση των Συνθηκών Ανταγωνισμού στην Αγορά Γαλακτοκομικών Προϊόντων»

²⁷⁷ Βλ. Dobson P. κ.α., *Buyer power and its impact on competition in the food retail distribution sector of the European Union*, Μελέτη εκπονηθείσα για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, υπ' αριθμόν No.IV/98/ETD/078, Ιούνιος 2000

²⁷⁸ ΔΕΕ, απόφαση της 18.9.2003, C-338/00 P, Volkswagen AG, Συλλογή, σελ. I-9189, σκ. 60 επ.

αυτό, εφαρμόζοντας αντίστοιχη νομολογία της Επιτροπής, το ΔΕφΑθ έκρινε ότι «στις περιπτώσεις που η πρωτοβουλία εφαρμογής μίας παράνομης πρακτικής ανήκει στον προμηθευτή-παραγωγό και επιβάλλεται σε οικονομικά ασθενέστερους συμβαλλόμενους διανομείς - μεταπωλητές, δεν φαίνεται ενδεδειγμένο να επιβληθούν πρόστιμα στις οικονομικά ασθενέστερες αυτές επιχειρήσεις»²⁷⁹. Στην κρίση αυτή κατέληξε το Δικαστήριο αφού θεώρησε πως η ΕπΑντ δεν απέδειξε επαρκώς πως η προσφεύγουσα ήταν εξίσου υπεύθυνη για τις περιοριστικές του ελεύθερου ανταγωνισμού κάθετες συμπράξεις, καθότι το μερίδιο αγοράς και μόνο δεν αρκεί για να θεμελιωθεί η διαπραγματευτική ισχύς μιας εταιρίας.

179. Είναι αληθές πως και σε περιπτώσεις κάθετων παραβάσεων που κρίθηκαν σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η Επιτροπή δέχθηκε πως δεν πρέπει να καταλογιστεί παράβαση σε επιχειρήσεις οικονομικά ασθενέστερες, και πλήρως εξαρτημένες για την επιβίωσή τους από την διατήρηση καλών σχέσεων και καλής συνεργασίας με την ισχυρή προμηθεύτρια εταιρία, και ότι πρέπει να απαλλαγθούν αυτές από το πρόστιμο²⁸⁰. Επί πλέον, σοβαροί λόγοι που αιτιολόγησαν αυτές τις αποφάσεις ήταν οι αποδεδειγμένες απειλές, οι εκφοβισμοί και οι προειδοποιήσεις από πλευράς των οικονομικά ισχυρών προμηθευτών προς τους αδύναμους μεταπωλητές, αποκλειστικά προς τήρηση ενός επιπέδου τιμών που είναι συμφέρον για τους πρώτους. Εκτός από τους αναφερθέντες τρόπους για την επιβολή τιμών από τους παραγωγούς στους μεταπωλητές, η Επιτροπή έχει αποκαλύψει πως οι πρώτοι χρησιμοποιούν και άλλους άμεσους ή έμμεσους τρόπους. Τέτοιοι είναι η εφαρμογή συστήματος παρακολούθησης των τιμών, η επιβολή κυρώσεων, η καθυστέρηση/αναστολή παραδόσεων, η καταγγελία συμβάσεων ή η επιβολή στους λιανοπωλητές της υποχρέωσης να καταγγέλλουν άλλα μέλη του δικτύου διανομής που παρεκκλίνουν από το καθορισμένο επίπεδο τιμών. Δηλαδή, η επιβολή τιμών συχνά συνδυάζεται με τη λήψη μέτρων περιφρούρησης που στοχεύουν στον εντοπισμό διανομέων που πωλούν με μειωμένες τιμές και παρεκκλίνουν της παράνομης σύμπραξης.
180. Προς ερμηνεία, πάντως, του σχετικού νομοθετικού πλαισίου της Ένωσης, υφίσταται νομολογία του ΓΔΕΕ και του ΔΕΕ, σύμφωνα με την οποία οι πιέσεις που ασκούνται σε κάποια επιχείρηση από άλλες οικονομικά ισχυρότερες, ώστε οι πρώτες να προβούν σε παράβαση κανόνων του ανταγωνισμού, δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να αποτελέσουν λόγο άρσης του καταλογισμού της παράβασης. Ειδικότερα, έχει κριθεί ότι: «Οι πιέσεις που ασκούνται από επιχειρήσεις και έχουν ως σκοπό να ωθήσουν άλλες επιχειρήσεις να μετάσχουν σε παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού δεν απαλλάσσουν, όσο σημαντικές και αν είναι, την ενδιαφερόμενη επιχείρηση από την ευθύνη της για τη διαπραχθείσα παράβαση,

²⁷⁹ ΔΕφΑθ 604/2009, σκ. 12. Η υπόθεση αφορούσε προσφυγή της εταιρίας «Ατλάντικ» για παραβάσεις που είχαν διαπιστωθεί στις συμβατικές της σχέσεις με την γαλακτοβιομηχανία «Ολύμπος» κατά τα έτη 2004-2006. Στον Πίνακα V στο Παράρτημα, φαίνεται ο τζίρος και το μερίδιο αγοράς της εταιρίας «Ατλάντικ» και των υπόλοιπων αλυσίδων το έτος 2008

²⁸⁰ Απόφαση της Επιτροπής 2001/711/ΕΚ, της 29.6.2001, σε μια διαδικασία σύμφωνα με το άρθρο 81 της συνθήκης ΕΚ (Υπόθεση COMP/F-2/36.693-Volkswagen Passat), σκ. 104· Απόφαση της Επιτροπής 2002/758/ΕΚ, της 10.10.2001, σε διαδικασία σύμφωνα με το άρθρο 81 της συνθήκης ΕΚ (Υπόθεση COMP/36.264-Mercedes-Benz), σκ. 233

ουδόλως τροποποιούν τη σοβαρότητα της συμπράξεως και δεν μπορούν να αποτελούν ελαφρυντική περίπτωση για τον υπολογισμό των ποσών των προστίμων, δεδομένου ότι η ενδιαφερόμενη επιχείρηση μπορούσε να καταγγείλει τις ενδεχόμενες πιέσεις στις αρμόδιες αρχές και να υποβάλει καταγγελία σ' αυτές»²⁸¹. Το γεγονός ότι η Επιτροπή εμφανίζεται σε κάποιες αποφάσεις της να μην επιβάλλει πρόστιμο σε διανομείς-αντισυμβαλλόμενους λόγω εξαιρετικών συνθηκών δεν σημαίνει ότι υπάρχει τέτοιος σταθερός νομολογιακός κανόνας στο δίκαιο της Ένωσης. Σε πληθώρα άλλων ανάλογων υποθέσεων η Επιτροπή είχε επιβάλει πρόστιμα και στους διανομείς-αντισυμβαλλομένους. Για παράδειγμα, στην υπόθεση Nintendo (Απόφαση 2003/675/EK της Επιτροπής, της 30ής Οκτωβρίου 2002, σχετικά με διαδικασία σύμφωνα με το άρθρο 81 της Συνθήκης ΕΚ και το άρθρο 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ (COMP/35.587 ΡΟ Video Games, COMP/35.706 ΡΟ Nintendo Distribution και COMP/36.321 Omega – Nintendo), η Επιτροπή επέβαλε σημαντικά πρόστιμα σε διανομείς της εταιρίας, απόφαση η οποία επικυρώθηκε πρόσφατα από το ΓΔΕΕ²⁸². Το αυτό έπραξε η Επιτροπή και στην υπόθεση BASF (Απόφαση 95/477/EK της Επιτροπής της 12ης Ιουλίου 1995 σχετικά με διαδικασία εφαρμογής του άρθρου 85 της συνθήκης ΕΚ (IV/33.802 - BASF Lacke+Farben AG και SA Accinauto), όπου και πάλι επεβλήθη πρόστιμο στην εταιρία Accinauto, εξουσιοδοτημένο διανομέα του ομίλου BASF²⁸³.

181. Κατά την άποψη του γράφοντος, η δυνατότητα απαλλαγής από τα πρόστιμα αποτελεί μια σημαντική κατάκτηση των επιχειρήσεων, αλλά είναι δίκαιη όταν συνδέεται με την όλη συμπεριφορά της ελεγχόμενης επιχείρησης. Εφόσον αποδειχθεί πως η συμμόρφωση της επιχείρησης προς τους αντιανταγωνιστικούς κανόνες ήταν υποχρεωτική για την οικονομική βιωσιμότητά της, κρίνεται ορθότερο να απαλλάσσεται²⁸⁴. Η απόδειξη αυτή δεν αρκεί να στηρίζεται μόνο στον έλεγχο των μεριδίων της αγοράς, αλλά θα πρέπει να επεκτείνεται στους γενικότερους παράγοντες της έντασης του ανταγωνισμού που συνδέονται με τη σχετική αγορά σε δεδομένη χρονική περίοδο²⁸⁵. Ως προς την εξεταζόμενη

²⁸¹ ΓΔΕΕ, απόφαση της 19.5.2010, T-21/05, Χαλκός ΑΕ, δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη στην *Σύλλογή*, σκ. 72' ΔΕΕ, απόφαση της 28.6.2005, C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P έως C-208/02 P και C-213/02 P, Dansk Rørindustri, *Σύλλογή*, σελ. I-5425, σκ. 369 και 370' ΓΔΕΕ, απόφαση της 20.3.2002, T-17/99, ΚΕ ΚΕΛΙΤ, *Σύλλογή*, σελ. II-1647, σκ. 50' ΓΔΕΕ, απόφαση της 29.11.2005, T-62/02, Union Pigments, *Σύλλογή*, σελ. II-5057, σκ. 63

²⁸² ΓΔΕΕ, απόφαση της 30.4.2009, T-12/03, Itochu Corp, *Σύλλογή*, σελ. II-909

²⁸³ Και αυτή η απόφαση έχει επικυρωθεί από το Γενικό Δικαστήριο. ΓΔΕΕ, απόφαση της 19.5.1999, T-176/95, Accinauto SA, *Σύλλογή*, σελ. II-1635

²⁸⁴ Η απαλλαγή δεν μπορεί να ισχύει για επιχειρήσεις που συνειδητά συμμετείχαν έστω και σε μέρος συμφωνιών που στρεβλώνουν τον ανταγωνισμό. Μια επιχείρηση μπορεί να θεωρηθεί υπαίτια συνολικής συμπράξεως έστω και αν αποδεδειγμένα δεν μετέσχε ευθέως παρά σε ένα μόνο ή σε πλείονα συστατικά στοιχεία αυτής της συμπράξεως, εφόσον, αφενός γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει ότι η συμπαίγνια στην οποία μετείχε, ειδικότερα μέσω τακτικών συναντήσεων που οργανώνονταν επί σειράν ετών, αποτελούσε μέρος συνολικού σχεδίου με σκοπό τη στρέβλωση της φυσιολογικής λειτουργίας του ανταγωνισμού και, αφετέρου το συνολικό αυτό σχέδιο κάλυπτε όλα τα συστατικά στοιχεία της συμπράξεως. Για το θέμα, βλ. Χριστιανός Β. κ.ά., *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσα από τη Νομολογία*, εκδ. Σάκουλας, 2011, σελ. 401

²⁸⁵ Ο τομέας του λιανεμπορίου στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από: i) Λίγες μεγάλες αλυσίδες σούπερ-μάρκετ που φαίνεται να κατέχουν σημαντική διαπραγματευτική δύναμη και μπορούν δυνητικά να ασκήσουν πιέσεις σε επίπεδα τιμών στους βιομηχανικούς προμηθευτές, ii) Αρκετές μικρές με ελάχιστο μερίδιο αγοράς και πιθανώς μειωμένη διαπραγματευτική δύναμη. Οι σχέσεις που δημιουργούνται μεταξύ βιομηχανίας και λιανικού εμπορίου δεν μπορούν να γενικευτούν και, τουλάχιστον στις περιπτώσεις των μεγάλων αλυσίδων σούπερ-μάρκετ, προσδιορίζονται από διμερείς συμφωνίες προσαρμοζόμενες κάθε φορά στις εξελίξεις στο εσωτερικό των δύο κλάδων, αλλά και στη γενικότερη οικονομική συγκυρία

υπόθεση, ήδη έχει ασκηθεί αναίρεση από την ΕπΑντ, η οποία αναμένεται να εξεταστεί στο Συμβούλιο της Επικρατείας.

3.3.4. Σχέσεις γαλακτοβιομηχανιών – διανομέων

182. Στις επιτόπιες έρευνες που διεξήγαγε η ΓΔΑ στα γραφεία των γαλακτοβιομηχανιών ευρέθησαν και οι συμβάσεις μεταξύ αυτών και των υπολοίπων διανομέων τους (πλην των σούπερ-μάρκετ). Αυτές εξετάστηκαν και βρέθηκαν να περιλαμβάνουν ρήτρες οι οποίες αντίκεινται στο δίκαιο του ανταγωνισμού και συνιστούν ιδιαίτερα σοβαρούς περιορισμούς όπως καθορισμό τιμών μεταπώλησης, κατανομή αγορών, απαγόρευση παθητικών πωλήσεων κλπ. Σε αντίθεση, όμως, με τις αλυσίδες σούπερ-μάρκετ, οι λιανοπωλητές αυτοί μειονεκτούσαν, ως προς την οικονομική και διαπραγματευτική ισχύ τους, έναντι των μεγάλων γαλακτοβιομηχανιών, και συνεπώς εφήρμοζαν εξ' ανάγκης για αρκετά χρόνια τους παράνομους όρους που τους ετίθεντο. Επομένως, οι μεταπωλητές αυτοί δεν φαίνεται να διαμορφώνουν αυτόνομα την επιχειρηματική τους δράση στην αγορά. Βασική, όμως, προϋπόθεση για να εμπίπτουν οι όροι αυτοί στις απαγορευτικές διατάξεις του δικαίου του ανταγωνισμού, είναι ο ελεγχόμενος μεσάζων (εμπορικός αντιπρόσωπος, διανομέας κλπ) να θεωρείται ανεξάρτητος οικονομικός φορέας ώστε να υφίσταται, κατά συνέπεια, συμφωνία μεταξύ δύο ανεξάρτητων επιχειρήσεων²⁸⁶. Έτσι για να κριθεί ο παράνομος χαρακτήρας αυτών των ρητρών θα έπρεπε να διερευνηθεί η φύση της σχέσης αντιπροσωπείας που υφίστατο μεταξύ των γαλακτοβιομηχανιών και των διανομέων τους. Ας εξετάσουμε τους βασικούς παράγοντες που διακρίνουν τις σχέσεις αυτές.
183. Μέχρι πρότινος η διάκριση των συμβάσεων εμπορικής συνεργασίας γινόταν σύμφωνα με την ορολογία «γνήσια» και «μη γνήσια». Οι νέες κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής έχουν απαλείψει την ορολογία αυτή και αναφέρονται ρητά σε συμφωνία εμπορικής αντιπροσωπείας αφενός, και σε αντιπρόσωπο που αντιμετωπίζεται ως ανεξάρτητη επιχείρηση ή σε ανεξάρτητο διανομέα αφετέρου. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση κάθε συμφωνία των μερών εμπίπτει στις απαγορευτικές διατάξεις. Καθοριστικό κριτήριο για το χαρακτηρισμό της συμφωνίας ως συμφωνίας εμπορικής αντιπροσωπείας είναι ο χρηματοοικονομικός ή εμπορικός κίνδυνος που φέρει ο αντιπρόσωπος ως προς τη σχετική δραστηριότητα²⁸⁷. Η έννοια του κινδύνου περιλαμβάνει δύο τύπους: τον κίνδυνο που συνδέεται άμεσα με τις συναπτόμενες συμβάσεις και τον επενδυτικό κίνδυνο δηλαδή αυτόν που ενέχουν οι απαιτούμενες για τη διαπραγμάτευση και τη σύναψη

²⁸⁶ ΔΕΕ, απόφαση της 14.12.2006, C-217/05, Confederación Española de Empresarios de Estaciones de Servicio, Συλλογή, σελ. I-11987, σκ. 38

²⁸⁷ Ως επιπλέον κριτήρια, αναφορικά με την εξειδίκευση της ανάληψης του οικονομικού και εμπορικού κινδύνου, κυρίως και όλως ενδεικτικά μπορούν να χρησιμοποιηθούν: η κυριότητα των εμπορευμάτων, η συνεισφορά στα έξοδα που συνδέονται με τη διανομή τους, η συντήρησή τους, η ευθύνη για τυχόν ζημιές που προκαλούνται είτε στα ίδια τα εμπορεύματα είτε από τα εμπορεύματα αυτά σε τρίτους, και η πραγματοποίηση επενδύσεων που προσομοιάζουν στην πώληση των εμπορευμάτων αυτών. Αναλυτικότερα, βλ. Κουτσούκης Δ., Σχόλιο Απόφασης, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2009, σελ. 447 επ.

της συμφωνίας επενδύσεις οι οποίες είναι κατά κανόνα μη ανακτήσιμες, δηλαδή δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για άλλες δραστηριότητες. Στην περίπτωση αυτή ο αντισυμβαλλόμενος οικονομικός φορέας πρέπει να λογίζεται ως ανεξάρτητη επιχείρηση και όχι να θεωρείται βοηθητικό όργανο ενσωματωμένο στην επιχείρηση του εντολέα²⁸⁸. Η νομολογία των ευρωπαϊκών δικαστηρίων την οποία ακολουθεί και η ΕπΑντ έχει εισαγάγει και το κριτήριο της ενσωμάτωσης²⁸⁹ ως κριτήριο διάκρισης των αντιπροσώπων, υπό την έννοια πως οι αντιπρόσωποι που προβαίνουν σε πωλήσεις κατά τα ουσιώδη υπό τη διεύθυνση της προμηθεύτριας εταιρίας πρέπει να εξομοιώνονται με τους υπαλλήλους της και να λογίζονται ως εντεταγμένοι στην εν λόγω επιχείρηση με την οποία αποτελούν οικονομική ενότητα.

184. Στην εξεταζόμενη περίπτωση, στις συμβάσεις είχαν τεθεί ρήτρες που υποχρέωναν τους διανομείς να επωμίζονται εις ολόκληρον το μεταφορικό κόστος διανομής των γαλακτοκομικών προϊόντων, να επιβαρύνονται με το κόστος σε περίπτωση απώλειας των κενών συσκευασιών, ενώ έφεραν και τον κίνδυνο ζημίας από τις επιστροφές προϊόντων. Σημαντικότερο, όμως, όλων ήταν το γεγονός πως οι διανομείς αγόραζαν τα προϊόντα αποκτώντας έτσι την κυριότητα αυτών και τα πουλούσαν πλέον για λογαριασμό τους. Επομένως, από σκοπιάς του δικαίου του ανταγωνισμού, επρόκειτο για συμβάσεις μεταξύ ανεξάρτητων επιχειρήσεων, αφού οι διανομείς έφεραν τον κίνδυνο για τη μεταπώληση των προϊόντων. Κατά συνέπεια, οι ρήτρες καθορισμού τιμών και γεωγραφικών περιορισμών που περιλαμβάνονταν στις συμβάσεις ήταν παράνομες και άκυρες²⁹⁰. Περαιτέρω, η απαγόρευση των παθητικών πωλήσεων συνιστούσε ένα σκληρό μέσο καταμερισμού της αγοράς, καθώς αποτελεί όρο της συμφωνίας με προφανή σκοπό την επιβολή περιορισμών στον αγοραστή (διανομέα) όσον αφορά την πελατεία στην οποία μπορεί να μεταπωλεί το συγκεκριμένο προϊόν. Η σημαντικότερη αρνητική συνέπεια εξ αυτών των συμβάσεων ήταν η άμβλυνση του διασηματικού ανταγωνισμού (interbrand competition).
185. Οι παραβάσεις αυτές, αν και διαπράχθηκαν από τους διανομείς, εντούτοις δεν τους καταλογίστηκαν, καθώς, όπως αποδείχθηκε, αυτοί ήταν διαπραγματευτικά αδύναμοι απέναντι στις γαλακτοβιομηχανίες.
186. Στο μέρος αυτό της εργασίας ολοκληρώθηκε η νομική και οικονομική ανάλυση των παραβάσεων που διαπιστώθηκαν από την ΕπΑντ, αφενός μεταξύ γαλακτοβιομηχανιών, και αφετέρου μεταξύ γαλακτοβιομηχανιών και μεταπωλητών τους. Αν και η υπόθεση ήρθε στην επιφάνεια το έτος 2006, σε κάποιες περιπτώσεις η δικαστική διαμάχη συνεχίζεται μέχρι και τους τελευταίους

²⁸⁸ Βλ. Κοτσίρης Λ., *Κάθετοι περιορισμοί του ανταγωνισμού και η διάκριση γνήσιων και μη γνήσιων συμβάσεων αντιπροσωπείας*, στο συλλογικό έργο: Η μεταρρύθμιση του Ευρωπαϊκού και Ελληνικού Δικαίου του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2008, σελ. 293

²⁸⁹ ΓΔΕΕ, απόφαση της 15.9.2005, T-325/01, Daimler Chrysler AG, *Συλλογή*, σελ. II-3319, σκ. 87 επ.

²⁹⁰ Για τις υπόλοιπες αποφάσεις που εξέδωσε η ΕπΑντ και τα νομολογιακά κριτήρια που αυτή έχει θέσει για τον έλεγχο των συμβάσεων αντιπροσωπείας, βλ. Τριανταφυλλάκης Γ., *Εφαρμογές Εμπορικού Δικαίου*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2007, σελ. 1285 επ.

μήνες του 2011. Αλλά το σημαντικότερο είναι ότι και τα αποτελέσματα των παραβάσεων που διαπιστώθηκαν για την αγορά ισχύουν έως και σήμερα. Στο μέρος που ακολουθεί θα παρουσιάσουμε τις συνέπειες αυτών των συμπεριφορών για τις ίδιες τις επιχειρήσεις και τον μεγάλο αντίκτυπο που είχαν γενικότερα στην αγορά γαλακτοκομικών προϊόντων στο σύνολο της ελληνικής επικράτειας.

ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΟ ΓΕΡΜΑΝ

IV. ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ - ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΑΡΤΕΛ ΤΟΥ ΓΑΛΑΚΤΟΣ

187. Στο τελευταίο μέρος της μελέτης θα εξετάσουμε τις επιπτώσεις που είχαν οι αποφάσεις της ΕπΑντ στις ελεγχθείσες εταιρίες, στην ανταγωνιστικότητα του κλάδου και της εθνικής οικονομίας κατ' επέκταση, στους σχετιζόμενους με τον κλάδο των γαλακτοκομικών ανεξάρτητους επαγγελματίες, και, τέλος, στους καταναλωτές. Η ύλη του μέρους αυτού θα καλυφθεί κυρίως από τα πορίσματα και τις παρατηρήσεις των κλαδικών και άλλων ειδικών μελετών που εκπονήθηκαν την πενταετία 2005-2010.

Κεφάλαιο 1. Οι επιπτώσεις στις επιχειρήσεις

1.1. Η επιβολή χρηματικών κυρώσεων

188. Οι επιχειρήσεις σε πρώτη φάση υπέστησαν σημαντικό πλήγμα στα οικονομικά τους λόγω των μεγάλων προστίμων. Η εξουσία των Αρχών Ανταγωνισμού να επιβάλλουν πρόστιμα σε επιχειρήσεις ή ενώσεις επιχειρήσεων οι οποίες, είτε εκ προθέσεως είτε εξ αμελείας, παραβιάζουν τις σχετικές διατάξεις, αποτελεί ένα από τα μέσα που διαθέτουν για τη διεκπεραίωση της αποστολής εποπτείας που τους αναθέτει η νομοθεσία (Ν.3959/2011 και ΣΛΕΕ). Η αποστολή αυτή δεν περιλαμβάνει μόνο το καθήκον να διερευνούν και να επιβάλλουν κυρώσεις επί συγκεκριμένων παραβάσεων, αλλά επίσης το καθήκον να ακολουθούν μια γενική πολιτική ανταγωνισμού και εφαρμογής των αρχών που ορίζονται από τη νομοθεσία και να κατευθύνουν τη συμπεριφορά των επιχειρήσεων προς την τήρηση των αρχών αυτών²⁹¹.
189. Στην Ελλάδα, αρμόδιο όργανο, όπως αναφέρθηκε εκτενώς στην εισαγωγή, είναι η ΕπΑντ, η οποία καλείται να καλύψει και να προστατεύσει με την ρυθμιστική της δραστηριότητα, κρίσιμους και ζωτικής σημασίας τομείς του δημόσιου οικονομικού βίου, στον οποίο η παρέμβαση του κρατικού μηχανισμού έχει αποδειχθεί ότι είναι ελλειμματική και αναποτελεσματική και γενικά αδύναμη να διατηρεί έναν υγιή ελεύθερο ανταγωνισμό ο οποίος έχει ως στόχους την εξασφάλιση της οικονομίας της ελεύθερης ανοιχτής αγοράς ή, όπως αλλιώς αποκαλείται, της ελευθερίας στη διαμόρφωση «των βασικών μεγεθών της προσφοράς και της ζήτησης». Έτσι, η ΕπΑντ έχει επωμιστεί το καθήκον προστασίας όλων των μηχανισμών εκείνων, που εξασφαλίζουν την ομαλή λειτουργία του ελεύθερου ανταγωνισμού. Προς εκπλήρωση αυτών των σκοπών έχει την εξουσία επιβολής προστίμων²⁹².

²⁹¹ ΔΕΕ, απόφαση της 7.6.1983, Συνεκδικασθείσες Υποθέσεις 100 έως 103/80, Musique Diffusion française, Συλλογή, σελ. 1825, σκ. 105

²⁹² Βλ. Βλάσης Η., *Η Επιτροπή ανταγωνισμού και η επιβολή από αυτή χρηματικών κυρώσεων για την παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού*, Η Δίκη, 2003

190. Τα επιβαλλόμενα πρόστιμα, ως κυρώσεις, πρέπει να είναι τέτοιου ύψους ώστε να έχουν ένα επαρκώς αποτρεπτικό αποτέλεσμα για τις εμπλεκόμενες επιχειρήσεις, (ειδικό αποτρεπτικό αποτέλεσμα), αλλά επίσης να δρουν ανασταλτικά στις προθέσεις άλλων επιχειρήσεων να υιοθετήσουν συμπεριφορές που αντίκεινται στις διατάξεις του ανταγωνισμού ή να συνεχίσουν -αν έχουν ήδη εμπλακεί σε τέτοιου είδους συμπεριφορές (γενικό αποτρεπτικό αποτέλεσμα)²⁹³. Για τον λόγο αυτό, κατά την άσκηση της εξουσίας επιβολής κυρώσεων, οι αρχές έχουν ευρεία διακριτική ευχέρεια να αποφασίσουν το κατάλληλο ύψος του επιβαλλόμενου προστίμου²⁹⁴. Εκ παραλλήλου, οι αρχές υπέχουν υποχρέωση τήρησης της αρχής της αναλογικότητας. Ως εκ τούτου, προς διασφάλιση της διαφάνειας και της αντικειμενικότητας των αποφάσεών τους, τόσο η ΕπΑντ όσο και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχουν εκδώσει ανακοινώσεις για τον τρόπο προσδιορισμού των προστίμων²⁹⁵. Για κάθε επιχείρηση και ένωση επιχειρήσεων που συμμετέχει στην παράβαση, το τελικό ποσό του προστίμου εξάγεται σύμφωνα με ένα υπολογισμό που λαμβάνει υπόψη το ύψος της αξίας των πωλήσεών της και διαφοροποιείται σύμφωνα με επιβαρυντικές (π.χ. διάρκεια και συμμετοχή στην παράβαση) ή ελαφρυντικές (συνεργασία στην έρευνα) περιστάσεις. Σε καμία, πάντως, περίπτωση το πρόστιμο δεν υπερβαίνει το 10% του συνολικού κύκλου εργασιών της προηγούμενης χρήσης της εταιρίας.
191. Στην περίπτωση των οριζόντιων παραβάσεων που διαπιστώθηκαν από την ΕπΑντ, επεβλήθησαν μεγάλα πρόστιμα, συνολικού ύψους 48,7 εκ. ευρώ²⁹⁶. Η υπόθεση του καρτέλ του γάλακτος αφορούσε μια πολύ σοβαρή παράβαση, που την χαρακτήρισαν η μεγάλη διάρκεια και οι σοβαρότατες συνέπειες που είχε για τον ανταγωνισμό και τον τελικό καταναλωτή. Κύριοι υπαίτιοι του καρτέλ θεωρήθηκαν οι εταιρίες Vivartia και ΜΕΒΓΑΛ (ΕπΑντ απόφαση 369/V/2007, σκ. 300) που κλήθηκαν να καταβάλουν και τα υψηλότερα πρόστιμα (16 και 13,1 εκατ. ευρώ αντίστοιχα). Τα υπόλοιπα ποσά επιμερίστηκαν στις εταιρίες ΦΑΓΕ (9,1 εκ. ευρώ), Nestle (6,2 εκ. ευρώ), Όλυμπος (3,2 εκ. ευρώ), Κρι-Κρι και ΣΕΡΓΑΛ. Το πρόστιμο που επιβλήθηκε στη Vivartia είναι το υψηλότερο που έχει ποτέ επιβάλει η ΕπΑντ σε εταιρία. Πάντως, αξιοσημείωτη ιδιαιτερότητα αποτελεί η μη επιβολή προστίμου στον ΣΕΒΓΑΠ. Εφόσον, κατά την απόφαση (369/V/2007), η ΕπΑντ διαπίστωσε ότι ο ΣΕΒΓΑΠ παρέκκλινε του ορισμένου καταστατικά ρόλου του και με την δράση που ανέπτυξε επηρέασε αρνητικά τον ανταγωνισμό θα έπρεπε, κατά την άποψη του γράφοντος, να του επιβάλει πρόστιμο και όχι να περιοριστεί απλώς

²⁹³ Κατευθυντήριες γραμμές για τη μέθοδο υπολογισμού των προστίμων που επιβάλλονται κατ' εφαρμογή του άρθρου 23 παράγραφος 2 σημείο α) του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1/2003 (ΕΕΕΕ C 210 σελ. 2 της 1.9.2006)

²⁹⁴ Υψηλά πρόστιμα έχουν επιβληθεί και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ενώ είναι σημαντική και η αύξηση των διαπιστούμενων παραβάσεων οι οποίες λόγω και της σοβαρότητάς τους επιφέρουν κύρωση με υψηλά ποσά. Βλ. Πίνακας VI στο Παράρτημα

²⁹⁵ Βλ. ΕπΑντ, Ανακοίνωση, Κατευθυντήριες γραμμές για τον υπολογισμό των προστίμων που επιβάλλονται δυνάμει του άρθρου 9 του ν. 703/1977, όπως ισχύει, Αθήνα, 12 Μαΐου 2006

²⁹⁶ Έντονα συζητήθηκε στην θεωρία αν ο χαρακτήρας των προστίμων είναι ποινικός (υπό την εκδοχή και του τιμωρητικού χαρακτήρα αυτών). Σύμφωνα με πάγια νομολογία τα πρόστιμα είναι καθαρά επαχθείς ατομικές διοικητικές πράξεις, χωρίς ποινικό χαρακτήρα. Πράγματι, οι κυρώσεις αυτές δεν έχουν ποινικό χαρακτήρα, αλλά αποτελούν διοικητικά μέτρα, που δεν αποσκοπούν στην τιμώρηση αδικήματος, αλλά απλώς στη συμμόρφωση του υπόχρεου, όσον αφορά, την πιστή τήρηση και εφαρμογή των κανόνων του ελεύθερου ανταγωνισμού και τη διασφάλιση έτσι της εύρυθμης και ομαλής λειτουργίας της διοικητικής αρχής (και γενικότερα της Διοίκησης). Βλ. ΕπΑντ απόφαση 210/111/2002

σε συστάσεις. Τα πρόστιμα που επιβλήθηκαν στις εταιρίες υπολογίζονται σε ποσοστό επί του τζίρου τους στην αγορά γάλακτος, που κυμαίνεται από 1,8% έως 7,6%.

192. Υψηλά ήταν τα πρόστιμα και στις εταιρίες για την συμμετοχή τους στις κάθετες παραβάσεις. Η επιβάρυνση ήταν ιδιαίτερα μεγάλη για τις γαλακτοβιομηχανίες, οι οποίες κλήθηκαν να πληρώσουν πρόστιμα και στις δύο περιπτώσεις των διαπιστωθέντων παραβάσεων. Η εταιρία Vivartia πλήρωσε το μεγαλύτερο πρόστιμο, συνολικού ύψους 21 εκ. ευρώ για τις παράνομες συμφωνίες με τους διανομείς της, τη χρονική περίοδο 2001-2006. Στη ΜΕΒΓΑΛ η αρχή επέβαλε πρόστιμο ύψους 3 εκ. ευρώ, ενώ στην Όλυμπος επεβλήθη πρόστιμο ύψους 421.031 ευρώ. Από πλευράς αλυσίδων σούπερ-μάρκετ η εταιρία ΑΒ Βασιλόπουλος έπρεπε να πληρώσει πρόστιμο περίπου 1 εκατ. ευρώ και η αλυσίδα Σκλαβενίτης πρόστιμο ύψους 745.833 ευρώ. Στην Carrefour-Μαρινόπουλος η ΕπΑντ επέβαλε πρόστιμο ύψους 520.910 ευρώ και στην εταιρία Αφοί Βερόπουλοι πρόστιμο ύψους 650.185 ευρώ. Πρόστιμα επεβλήθησαν και στις αλυσίδες Μασούτης και Ατλάντικ.
193. Η υποχρέωση καταβολής των προστίμων δημιούργησε σοβαρό πρόβλημα ρευστότητας στις επιχειρήσεις. Η πληρωμή των προστίμων εγγράφηκε στις βραχυπρόθεσμες υποχρεώσεις των εταιριών με αποτέλεσμα οι αριθμοδείκτες κεφαλαίου κίνησης να μειωθούν αισθητά για τις εταιρίες υποδηλώνοντας την υποχώρηση της θέσης τους οικονομικά, καθώς αυτές δύσκολα θα μπορούσαν να εξυπηρετήσουν τις τρέχουσες υποχρεώσεις τους. Είναι γνωστό ότι, για τις εισηγμένες στο χρηματιστήριο εταιρίες ένας χαμηλός αριθμοδείκτης κεφαλαίου κίνησης αποτελεί μειονέκτημα και δημιουργεί δυσκολίες στην προσέλκυση επενδύσεων²⁹⁷. Ακόμη, οι περισσότερες επιχειρήσεις αναγκάστηκαν να προβούν στην αναπροσαρμογή του προγράμματος ταμειακής κίνησης (cash budget) αφού κλονίστηκε σοβαρά η επιδιωκόμενη ισορροπία μεταξύ εισπράξεων και πληρωμών, φέρνοντας τις επιχειρήσεις σε ιδιαίτερα δυσχερή θέση. Τα πρόστιμα, πράγματι, δημιούργησαν μία ταμειακή στενότητα προσωρινής όμως φύσεως, η οποία έπρεπε να αντιμετωπιστεί με τη χρονική ανακατανομή των προβλεπόμενων εισπράξεων και πληρωμών και την προσωρινή περικοπή δαπανών²⁹⁸. Κάποιες εταιρίες αναγκάστηκαν να καθυστερήσουν τις πληρωμές ακόμα και προς εργαζόμενους²⁹⁹ προκαλώντας βραχυπρόθεσμα αλυσιδωτά οικονομικά προβλήματα στο ευρύτερο

²⁹⁷ Για την αξιολόγηση του αριθμοδείκτη κεφαλαίου κίνησης (current ratio) και τη σημασία του για την αξιολόγηση μιας εταιρίας, βλ. Νικολάου Α., *Ανάλυση Χρηματοοικονομικών Καταστάσεων*, εκδ. Μπένου, 1999, σελ. 118 επ.

²⁹⁸ Για τη σημασία του προγράμματος ταμειακής κίνησης και τους τρόπους μεταβολής του υπό το φως των αλλαγών των οικονομικών μεγεθών μιας επιχείρησης, βλ. Αρτίκης Γ., *Χρηματοοικονομική Διοίκηση-Ανάλυση και Προγραμματισμός*, εκδ. INTERBOOKS, 2010, σελ. 280 επ.

²⁹⁹ Αμέσως μόλις ανακοινώθηκε στον τύπο η πρόθεση της ΕπΑντ για επιβολή υψηλών προστίμων οι εργαζόμενοι στη ΜΕΒΓΑΛ εξέδωσαν ανακοίνωση με την οποία υποστήριζαν πως κινδυνεύει η εργασιακή τους θέση. Η ανακοίνωση επί λέξει έχει ως εξής: «Οι 1.200 εργαζόμενοι της ΜΕΒΓΑΛ καταγγέλλουμε την άδικη, εξοντωτική και ανήθικη απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού. Η απόφαση αυτή δεν πλήττει μόνο εμάς αλλά και το σύνολο των συνεργατών, κτηνοτρόφων, παραγωγών και γενικότερα την τοπική κοινωνία, συνολικά χιλιάδες οικογένειες. Η εταιρεία μας πρωτοστάτησε στην αποκάλυψη του εκβιασμού, και αντί να επιδοκιμάζεται γι' αυτό από τους δημόσιους λειτουργούς, αυτοί προωθούν με τη σημερινή τους απόφαση την εξόντωση και την εξαγορά της από πολυεθνικές εταιρείες. Γιατί άραγε;».

εσωτερικό περιβάλλον τους. Σε κάθε περίπτωση, δια της επιβολής προστίμων, στόχος είναι να αποκατασταθεί η λειτουργία του ανταγωνισμού στον κλάδο και όχι να εξουθενωθούν οικονομικά οι επιχειρήσεις. Με αυτό το γνώμονα και εφαρμόζοντας την αρχή της αναλογικότητας τα Διοικητικά Δικαστήρια μείωσαν κατόπιν των προσφυγών κατά πολύ το ύψος των προστίμων που είχαν επιβληθεί.

1.2. Δυνατότητες αποφυγής ή μείωσης των κυρώσεων

194. Θα ήταν ιδανικό το πρόστιμο να ισοδυναμεί επακριβώς με το παράνομο κέρδος και όφελος που απεκόμισαν οι εταιρίες από τις παραβατικές συμπεριφορές, ο υπολογισμός αυτός, όμως, είναι αδύνατος πρακτικά³⁰⁰. Πάντως, για τα νομικά και φυσικά πρόσωπα που οικειοθελώς σταματούν μία παράβαση, συνεισφέροντας έτσι στην αποκάλυψη και στην εξάλειψη παραβατικών συμπεριφορών, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο, έχει αναπτυχθεί από τις Αρχές Ανταγωνισμού το «Πρόγραμμα Επιείκειας».
195. Ως «Πρόγραμμα Επιείκειας» ορίζεται το νομικό πλαίσιο που θεσπίζει την επιεική μεταχείριση, η οποία μπορεί να φθάσει, κατά περίπτωση, μέχρι του σημείου της πλήρους απαλλαγής από τα πρόστιμα, επιχειρήσεων και φυσικών προσώπων που συνεργάζονται με τις αρχές για την αποκάλυψη πρακτικών καρτελικής φύσης, ιδίως δε μυστικών οριζόντιων συμπράξεων³⁰¹. Κρίσιμα στοιχεία για την αποδοχή ή μη της αίτησης είναι ο χρόνος υποβολής, ο βαθμός στον οποίο η αίτηση συνεπάγεται ή ενισχύει τη δυνατότητα της ΕπΑντ να αποδείξει την παράβαση, η σοβαρότητα και η πληρότητα των στοιχείων και των πληροφοριών που προσκομίζονται, τα οποία θα πρέπει να έχουν επιπρόσθετη αποδεικτική αξία σε σχέση με τα στοιχεία που έχει ήδη η αρχή στην κατοχή της.
196. Εναλλακτικά, σύμφωνα με το άρθρο 9 Κανονισμού 1/2003, οι επιχειρήσεις έχουν πλέον τη δυνατότητα να προτείνουν στην Επιτροπή να αναλάβουν δεσμεύσεις ικανές να άρουν τις αντιρρήσεις της όσον αφορά την επιβολή απαγόρευσης κάποιας συμφωνίας ή πρακτικής. Το συγκεκριμένο άρθρο εισάγει τα λεγόμενα *consent decrees*, με τα οποία οι αμερικανικές αρχές αναστέλλουν τις έρευνες ή τη δίωξη για παραβάσεις των κανόνων ανταγωνισμού, με αντάλλαγμα την ανάληψη από τις επιχειρήσεις της δέσμευσης για παύση της παράνομης συμπεριφοράς τους. Ήδη στο ευρωπαϊκό νομικό γίγνεσθαι, η ταχέως αυξανόμενη συχνότητα εφαρμογής των μέτρων αυτών καταδεικνύει ακριβώς την επιτυχία της εισαγωγής του συστήματος αυτού³⁰². Βέβαια, για μια επιχείρηση η απαλλαγή από τη δίωξή

³⁰⁰ Το γεγονός αυτό αναγνωρίζει και η ΕπΑντ, αναφέροντας πως ο πραγματικός αντίκτυπος που έχει κάθε αντιανταγωνιστική συμπεριφορά στην αγορά εξετάζεται μόνο εφόσον είναι δυνατόν να υπολογιστεί με ακρίβεια, γεγονός δύσκολο, δεδομένου ότι υπάρχουν και άλλοι εξωτερικοί παράγοντες που επιδρούν στις τιμές πέραν της αντιανταγωνιστικής συμπεριφοράς. Βλ. ΕπΑντ απόφαση 284/IV/2005

³⁰¹ Για την Ελλάδα και την εφαρμογή του Ν.3959/2011, η ΕπΑντ με την υπ' αριθμόν 526/VI/2011 απόφασή της, έχει καθορίσει το πλαίσιο υπαγωγής των ενδιαφερομένων στο εθνικό «Πρόγραμμα Επιείκειας»

³⁰² Απόφαση της Επιτροπής 2006/520/ΕΚ, της 22.2.2006, σχετικά με τη διαδικασία εφαρμογής του άρθρου 82 της συνθήκης ΕΚ και του άρθρου 54 της συμφωνίας ΕΟΧ (Υπόθεση COMP/B-2/38.381-De Beers) Απόφαση της Επιτροπής 2007/735/ΕΚ, της 4.10.2006, σχετικά με τη διαδικασία εφαρμογής του άρθρου 81 της συνθήκης ΕΚ και του άρθρου 53 της συμφωνίας για

της δεν κατοχυρώνεται και δεν οριστικοποιείται απλά με την ανάληψη από μέρους της δεσμεύσεων και με την έκδοση απόφασης που κάνει αυτές αποδεκτές. Η Επιτροπή μεριμνά για την τήρησή τους, και μπορεί εκ νέου να κινήσει τη διαδικασία σε περιπτώσεις ουσιαστικής μεταβολής των γεγονότων, όταν, δηλαδή, τα μέρη αθέτησαν τις δεσμεύσεις ή όταν η απόφασή της είχε στηριχτεί σε πληροφορίες που εκ των υστέρων αποδείχθηκαν ελλιπείς, ανακριβείς, ή παραπλανητικές.

197. Στην Ελλάδα το άρθρο 25 παρ.6, Ν.3959/2011, παρέχει αντίστοιχη εξουσία στην ΕπΑντ. Η μελέτη της νομολογίας καταδεικνύει αφενός την ελλιπή άσκηση του δικαιώματος αυτού των επιχειρήσεων, αφετέρου την άσκησή του αποκλειστικά για την αποφυγή των προστίμων. Ενδεικτικά μπορεί να αναφερθεί η απόφαση 408/V/2008, σύμφωνα με την οποία η ΕπΑντ διαπίστωσε υπερτιμολόγηση των διατραπεζικών προμηθειών των ελληνικών πιστωτικών ιδρυμάτων. Μετά από αλληπάλληλες συσκέψεις, η ΕπΑντ αποδέχθηκε το ολοκληρωμένο κείμενο των δεσμεύσεων που δέχθηκαν να αναλάβουν οι τράπεζες, αφού σ' αυτό είχαν επέλθει κατάλληλες τροποποιήσεις. Αποφασιστικής σημασίας στην κρίση της αυτή ήταν η μεθοδολογία διαμόρφωσης των δεσμεύσεων. Ειδικότερα, αφού αναλύθηκαν όλες οι κοστολογικές μελέτες και οι διεθνείς τιμές αναφοράς, οι τράπεζες αποφάσισαν να συμμορφώσουν τη δική τους τιμολογιακή πολιτική με τα διεθνή πρότυπα. Ακόμη, γνωστοποίησαν την πρόθεσή τους να μετακυλήσουν άμεσα στην αγορά τις τροποποιήσεις προς όφελος των καταναλωτών. Ταυτόχρονα, η δήλωσή τους ότι σκόπευαν να πραγματοποιήσουν εκστρατεία προς ενημέρωση της αγοράς σχετικά με τη συμμόρφωσή τους προς τους κανόνες του ανταγωνισμού, ήταν ένα ακόμα θετικό δείγμα στο πλαίσιο εκτίμησης του ειλικρινούς των δεσμεύσεών τους.
198. Το εν λόγω κείμενο των δεσμεύσεων διαμορφώνει ένα υπόδειγμα του πλαισίου στο οποίο θα πρέπει να κινούνται οι ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις. Ειδικότερα, οι εταιρίες πρέπει να προτείνουν μέτρα συγκεκριμένα, περιληπτικά και σαφή που να εξηγούν με ποιόν τρόπο θα λυθεί το ανακύψαν πρόβλημα στον ανταγωνισμό, ώστε αυτά να μπορούν να αξιολογηθούν από τις αρχές. Γενικές, αόριστες δηλώσεις και δημόσιες διακηρύξεις δεν μπορούν να γίνουν δεκτές όταν βάσιμα και αιτιολογημένα δεν μπορούν να εγγυηθούν ότι θα θέσουν υπό έλεγχο μια παράβαση των κανόνων του ανταγωνισμού. Η ΕπΑντ φαίνεται δεκτική³⁰³ και αναμένει την ανάλογη υπεύθυνη στάση από πλευράς των επιχειρήσεων.

των ΕΟΧ (Υπόθεση COMP/C2/38.681-Παράταση της συμφωνίας των Κανών)' Περίληψη απόφασης της Επιτροπής, της 22.3.2006, σχετικά με τη διαδικασία εφαρμογής του άρθρου 81 της συνθήκης ΕΚ (Υπόθεση COMP/38.173-Κοινή πώληση των δικαιωμάτων μετάδοσης των αγώνων του πρωταθλήματος της πρώτης εθνικής κατηγορίας)

³⁰³ Ενδεικτική είναι η μειοψηφούσα άποψη στην ΕπΑντ απόφαση 373/V/2007. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, η ΕπΑντ έπρεπε πρωτίστως να αιτηθεί την εξάλειψη των παράνομων κάθετων συμβάσεων που είχαν συναφθεί μεταξύ γαλακτοβιομηχανιών και λιανοπωλητών και να επιβάλει πρόστιμα μόνο εάν και εφόσον οι εταιρίες δεν συμμορφώνονταν. Αν και κατά την άποψη του γράφοντος, ορθώς δεν έγιναν δεκτές οι δεσμεύσεις, η άποψη αναδεικνύει την ανάγκη η ΕπΑντ να κινείται με τον πλέον πρόσφορο τρόπο για την εξασφάλιση υγιούς ανταγωνισμού προς όφελος των καταναλωτών. Βλ. Λαμπαδάριος Κ., *Ο νέος αντιμονοπωλιακός Κανονισμός*, Συνήγορος, τεύχος 47, 2004, σελ. 70 επ.

199. Στην υπό εξέταση περίπτωση των οριζόντιων συμπράξεων, αίτηση για υπαγωγή στο πρόγραμμα επιείκειας κατέθεσε η εταιρία ΜΕΒΓΑΛ, θέλοντας έτσι να συμβάλει στην έρευνα της ΕπΑντ και να τύχει ευνοϊκής μεταχείρισης ως προς το πρόστιμο. Εντούτοις, κατόπιν πιέσεων που δέχθηκε η εταιρία μετά την δημοσιοποίηση της κίνησής της αυτής, ανακάλεσε την αίτηση της. Ήδη όμως σύμφωνα με την εισήγηση της ΓΔΑ, η ΜΕΒΓΑΛ δεν θα μπορούσε να απαλλαγθεί πλήρως από το πρόστιμο, καθώς τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκόμισε δεν συνεισέφεραν ουσιαστικά, λόγω της τη φύσης τους και της έκτασης των λεπτομερειών τους, στο έργο της ΕπΑντ να αποδείξει τα κρίσιμα περιστατικά που στοιχειοθετούσαν την παράβαση. Επιπρόσθετη αποδεικτική αξία είχαν οι καταθέσεις των στελεχών της εταιρίας, που επιβεβαίωναν τις θέσεις της ΕπΑντ για την λειτουργία του καρτέλ, και βάσει αυτών θα μπορούσε να τύχει μερικής απαλλαγής της τάξης του 30%-50%. Οι ασφυκτικές πιέσεις πάντως που φαίνεται ότι δέχονται οι επιχειρήσεις στην Ελλάδα για συγκάλυψη των παραβατικών συμπεριφορών δεν επέτρεψαν την ορθολογική χρήση και αξιοποίηση των προγραμμάτων που είναι διαθέσιμα για αυτές.
200. Στις εξεταζόμενες περιπτώσεις τόσο των οριζόντιων όσο και των κάθετων παραβάσεων, αίτηση για ανάληψη δεσμεύσεων κατέθεσαν αρκετές εταιρίες. Ωστόσο, η ΕπΑντ με τις αποφάσεις της διαπίστωσε πως υφίστανται αφενός οριζόντιες συμπράξεις καθορισμού τιμών και κατανομής πηγών εφοδιασμού, αφετέρου κάθετες συμπράξεις καθορισμού τιμών και απαγόρευσης παθητικών πωλήσεων, ήτοι παραβάσεις που θεωρούνται ιδιαίτερα σοβαροί περιορισμοί του ανταγωνισμού (hardcore cartels). Ήταν, λοιπόν, αναπόφευκτο να επιβάλει πρόστιμα στους υπεύθυνους των παραβάσεων. Επίσης, κατόπιν των διενεργηθέντων ελέγχων και κατά τη διαδικασία ενώπιον της ΕπΑντ, διαπιστώθηκε ότι οι εν λόγω παραβάσεις είχαν παύσει. Δεν ετίθετο, λοιπόν, θέμα αποδοχής δεσμεύσεων, οι οποίες έχουν νόημα και γίνονται αποδεκτές, κυρίως όταν διορθώνουν τη προβληματική δομή του ανταγωνισμού στη σχετική αγορά. Σημαντικό, εξάλλου, είναι οι εταιρίες που θέλουν να επωφεληθούν δια της συμβολής τους στην έρευνα των αρχών, να ασκούν τα δικαιώματά τους παραδεικνύοντας και προσηκόντως, δηλαδή εντός των προθεσμιών και όπως ορίζει ο νόμος και οι αποφάσεις της ΕπΑντ. Έτσι, στην περίπτωση της ΜΕΒΓΑΛ, αναφορικά με το σκέλος της εξέτασης των κάθετων περιορισμών, οι δεσμεύσεις της δεν έγιναν αποδεκτές λόγω απαράδεκτης (υστερόχρονης) υποβολής του αιτήματός της.

1.3. Η πρόβλεψη κυρώσεων επί φυσικών προσώπων

201. Με τον Ν.3784/2009, προβλέφθηκε για πρώτη φορά ποινή φυλάκισης για φυσικά πρόσωπα τα οποία κρίνονται υπαίτια για δράση και λήψη αποφάσεων που στρεβλώνουν τον ανταγωνισμό. Ο νέος Ν.3959/2011, στο άρθρο 44 διατήρησε τις ποινικές κυρώσεις και τα αυστηρά χρηματικά πρόστιμα. Ειδικότερα, για τα στελέχη που παραβαίνουν τις διατάξεις, απειλείται ποινή φυλάκισης τουλάχιστον

δύο ετών και χρηματική ποινή από εκατό χιλιάδες μέχρι ένα εκατομμύριο ευρώ. Οι δύο βασικές θεωρίες, οι οποίες δικαιολογούν την επιβολή ποινικών κυρώσεων είναι η θεωρία της αποτρεπτικής δικαιοσύνης και η θεωρία της ανταποδοτικής δικαιοσύνης. Ο νομοθέτης, εν προκειμένω, προκρίνει τη θεωρία της αποτρεπτικής δικαιοσύνης, αυξάνοντας τις επαπειλούμενες ποινές θέλοντας να αποτρέψει παραβατικές συμπεριφορές. Βέβαια, εμπειρικές έρευνες δείχνουν πως στην ελληνική κοινωνία υπάρχει έλλειψη κουλτούρας ανταγωνισμού που θα λειτουργήσει ως εφελτήριο κοινωνικής αποδοκιμασίας για τις καρτελικές συμπεριφορές και να οδηγήσει στην κίνηση ποινικών διώξεων³⁰⁴.

202. Ωστόσο, ήδη και στην Ευρώπη³⁰⁵ εξελίσσεται στη θεωρία έντονος διάλογος για τις κυρώσεις που πρέπει να υποστούν τα στελέχη επιχειρήσεων, ιδίως δε τα ανώτερα και τα διευθυντικά, που με τις αποφάσεις τους οργανώνουν καρτελικές συμπράξεις. Οι τάσεις ποινικοποίησης του δικαίου του ανταγωνισμού έχουν ως αφετηρία την αποφυγή μιας πιθανής μετακύλησης του βάρους των προστίμων από τις εταιρίες στους καταναλωτές, ενδεχόμενο που αποφεύγεται δια της επιβολής κυρώσεων σε φυσικά πρόσωπα. Εξάλλου, για να αποφύγουν τα φυσικά πρόσωπα τις κυρώσεις έχουν την επιλογή να καταφύγουν στα προγράμματα επιείκειας. Αυτή η πιθανότητα θα οδηγούσε σε σειρά αποκαλύψεων παράνομων συμπράξεων. Στον αντίποδα, μερίδα μελετητών υποστηρίζει πως τα στελέχη θα σταματήσουν να παίρνουν σοβαρές και τολμηρές επιχειρηματικές αποφάσεις υπό το φόβο των κυρώσεων³⁰⁶. Στα πλαίσια αυτά, ήδη η Βρετανική Αρχή Ανταγωνισμού επιβάλλει την τιμώρηση με αποπομπή από διευθυντική θέση προσώπων που έχει αποδειχθεί ότι παραβίασαν το δικαίο του ελεύθερου ανταγωνισμού³⁰⁷. Σε κάθε περίπτωση, οι προβλεπόμενες πλέον κυρώσεις στον νέο εθνικό νόμο είναι ιδιαίτερα αυστηρές και τα στελέχη που καλούνται να λάβουν αποφάσεις συνιστάται να μεριμνούν και να βεβαιώνονται για το συμβατό με την νομοθεσία περιεχόμενο τους.

³⁰⁴ Βλ. Ιωαννίδου Μ., Μπρισίμη Β., *Ποινική αντιμετώπιση των καρτέλ*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2010, σελ. 873 επ.

³⁰⁵ Αν και πολλά ευρωπαϊκά κράτη έχουν υιοθετήσει ποινικές κυρώσεις για την παραβίαση διατάξεων του ελεύθερου ανταγωνισμού, η Συνθήκη και ο Κανονισμός 1/2003 δεν επιτρέπουν στην Επιτροπή να επιβάλλει τέτοιες. Βλ. Faull J., Nikray A., *The EC Law of Competition*, εκδ. OUP, 2007, σελ. 1127 επ.

³⁰⁶ Για τα επιχειρήματα υπέρ και κατά της ποινικοποίησης, βλ. Μικρούλεα Α., *Τάσεις ποινικοποίησης παραβάσεων στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2009, σελ. 529 επ.

³⁰⁷ Βλ. OFT, *Director disqualification orders in competition cases*, Guidance document, 2010

Κεφάλαιο 2. Οι επιπτώσεις στην Ελληνική Γαλακτοβιομηχανία

203. Από τις αποφάσεις της ΕπΑντ επήλθαν έντονες αλλαγές και στη λειτουργία του κλάδου των γαλακτοκομικών προϊόντων. Αφενός βελτιώθηκαν οι συνθήκες ανταγωνισμού στον κλάδο, και αφετέρου παρατηρήθηκε διαφοροποίηση στην συμμετοχή των εταιριών στις σχετικές αγορές. Βέβαια, πρέπει να υπενθυμίσουμε πως το γάλα, και δη το φρέσκο, αποτελεί είδος πρώτης ανάγκης, η ζήτησή του είναι ανελαστική και, ακόμη και σε δύσκολες οικονομικά περιόδους όπως η τρέχουσα, δεν λείπει από το καθημερινό τραπέζι των καταναλωτών. Τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής αποδεικνύουν πως τα ελληνικά νοικοκυριά δαπανούν κατά μέσο όρο 61,9 ευρώ το μήνα για γαλακτοκομικά προϊόντα, ποσό που αντιστοιχεί στο 18% περίπου των χρημάτων των μηνιαίων συνολικών αγορών τους. Επομένως, όποια ανάλυση επιχειρείται, θα πρέπει να γίνεται υπό το πρίσμα της φύσης του προϊόντος και της θέσης του στις καταναλωτικές ανάγκες, που μας οδηγεί σε δυο συμπεράσματα σχετικά με τη λειτουργία των εταιριών. Πρώτον, αυτές θα πρέπει να είναι αρκετά ανταγωνιστικές στις τιμές ώστε να αποκτούν μεγαλύτερα μερίδια αγοράς. Δεύτερον, οι εταιρίες πρέπει να δαπανούν αρκετά χρήματα σε μάρκετινγκ, προώθηση (δίκτυα διανομής), βελτιστοποίηση εγκαταστάσεων και τεχνολογικού εξοπλισμού και έρευνα για νέα προϊόντα προσαρμοσμένα στις δημιουργούμενες νέες ανάγκες των καταναλωτών.
204. Σε γενικές γραμμές, η αγορά γάλακτος εμφανίζει τα τελευταία χρόνια αρκετές διακυμάνσεις. Το διάστημα Ιανουάριος 2008-Ιανουάριος 2009, σύμφωνα με στοιχεία της εταιρίας Nielsen, κατεγράφη πτώση 5,6% στις πωλήσεις φρέσκου γάλακτος. Ανάλογη ήταν η κάμψη και στο γάλα εβαπορέ, ενώ το γάλα υψηλής παστερίωσης κέρδισε έδαφος σημειώνοντας αύξηση πωλήσεων κατά 10,3%. Τα ίδια αποτελέσματα εξήγαγε και η εταιρία IRI Hellas³⁰⁸. Οι πωλήσεις γάλακτος στα σούπερ-μάρκετ παρουσίασαν πτώση της τάξης του 1,81% το 2008 σε σχέση με το 2007. Στα αξιοσημείωτα χαρακτηριστικά της κατάστασης της αγοράς το 2009 καταγράφεται η πτώση των πωλήσεων για το φρέσκο παστεριωμένο γάλα με αντίστροφη πορεία κυρίως για το γάλα υψηλής παστερίωσης (μακράς διάρκειας), το γάλα ιδιωτικής ετικέτας αλλά και το οργανικό γάλα (βιολογικό). Πιο αναλυτικά οι μεταβολές φαίνονται στον κάτωθι πίνακα:

³⁰⁸ Τα στοιχεία αντλήθηκαν από έρευνα στον κλάδο γαλακτοκομικών που εκπονήθηκε για την ΠΑΣΕΓΕΣ και δόθηκε στην δημοσιότητα με τίτλο «Η κατάσταση στην ελληνική και διεθνή αγορά αγελαδινού γάλακτος», Μάιος 2009

Σύγκριση πωλήσεων διαφόρων κατηγοριών γάλακτος (IRI Hellas, 2009)

Κατηγορία Γάλακτος	%Διαφορά 2008/2007	%Διαφορά 2009/2008
Νωπό παστεριωμένο	- 2,28	- 3,1
Υψηλής παστερίωσης	+ 16,9	+ 31,6
Ιδιωτικής ετικέτας	+ 52,27	+ 28
Οργανικό γάλα ³⁰⁹	+ 36	+ 52,2
Εβαπορέ	- 10,3	- 10,3

205. Οι ως άνω ανακατανομές στα μερίδια αγοράς για τις διάφορες κατηγορίες γάλακτος είναι ενδεικτικές της αλλαγής που έχει επέλθει στις εγχώριες καταναλωτικές συνήθειες. Ολοένα και περισσότεροι καταναλωτές στράφηκαν κατά τα τελευταία έτη σε λύσεις όπως το γάλα μακράς διάρκειας, διότι παρέχει την δυνατότητα κατανάλωσης εντός ενός μεγαλύτερου χρονικού διαστήματος και έτσι είναι πιο οικονομικό³¹⁰. Η οικονομική αβεβαιότητα και οι αλλαγές στις διατροφικές συνήθειες των καταναλωτών, επηρέασαν και την λειτουργία των γαλακτοβιομηχανιών.
206. Η αντίδραση των εταιριών ενόψει των νέων δεδομένων εκδηλώθηκε με άμεσες και ριζικές αλλαγές και προσαρμογές τόσο στους επιχειρηματικούς ελιγμούς τους, όσο και στα προϊόντα που αυτές διακινούν. Οι αλλαγές που επήλθαν είχαν ηχηρό αντίκτυπο στην ένταση του ανταγωνισμού, καθώς διαπιστώθηκε συρρίκνωση των παραδοσιακά μεγάλων «παικτών», με ταυτόχρονη εισδοχή στην αγορά νέων μικρών τοπικών γαλακτοπαραγωγών, αλλά και αύξηση στα μερίδια αγοράς των προϊόντων ιδιωτικής ετικέτας. Παράλληλα πραγματοποιήθηκαν νέες επενδύσεις, ενώ θεαματική ήταν και η μεταστροφή του καταναλωτικού κοινού σε νέα προσφερόμενα προϊόντα. Στην εκπονηθείσα μελέτη της ICAP για τον κλάδο επισημαίνεται πως οι επιχειρήσεις, αφουγκραζόμενες την θετική ανταπόκριση των καταναλωτών στα «νέα» προϊόντα, επένδυσαν και επενδύουν σε πρωτότυπες συσκευασίες και καινοτόμα προϊόντα, με σκοπό την αύξηση της κατανάλωσης και την διατήρηση ή και ενίσχυση της θέσης τους στην αγορά. Όμως, μεταξύ των

³⁰⁹ Η Διεύθυνση Μελετών Οικονομικού Περιβάλλοντος της ICAP εκπόνησε ειδική μελέτη σχετικά με τον κλάδο των βιολογικών τροφίμων στην Ελλάδα, το 2007. Τα πορίσματα έδειξαν έντονη αναπτυξιακή πορεία. Η εφαρμογή του βιολογικού τρόπου παραγωγής ξεκίνησε στην Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του '80, όταν κάποιοι μεμονωμένοι αγρότες κινήθηκαν προς την κατεύθυνση αυτή, απορρίπτοντας τις χημικές εισροές. Η εφαρμογή του Κανονισμού 2092/91 το 1993 στη χώρα μας, έδωσε σημαντικό κίνητρο για τη μετατροπή πολλών συμβατικών καλλιεργειών σε βιολογικές. Η συνολική αξία της εγχώριας αγοράς βιολογικών τροφίμων (σε τιμές λιανικής) παρουσίασε αύξηση της τάξης του 30% το 2006 σε σχέση με το 2005. Οι προοπτικές εξέλιξης του συγκεκριμένου κλάδου είναι σύμφωνα με την μελέτη, ιδιαίτερες ευνοϊκές, υπό την προϋπόθεση να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στην ενημέρωση των καταναλωτών. Η σταδιακή ευαισθητοποίηση μιας αρχικά μικρής, αλλά συν τω χρόνω αυξανόμενης μερίδας καταναλωτών πάνω στα θέματα διατροφής οδήγησε σε έξαρση της ζήτησης για βιολογικά προϊόντα. Μεγάλη συμβολή στην ανάπτυξη της εξεταζόμενης αγοράς, είχε η περαιτέρω διείσδυση των βιολογικών προϊόντων στα σούπερ μάρκετ.

³¹⁰ Το γάλα υψηλής παστερίωσης αύξησε εντυπωσιακά το ποσοστό συμμετοχής του επί της συνολικής αγοράς γάλακτος. Συγκεκριμένα, το 2008 η εν λόγω κατηγορία κάλυψε μερίδιο 25,8%. Βλ. Δελτίο Τύπου ICAP, Νοέμβριος 2009. Για την διάρθρωση της ελληνικής αγοράς γάλακτος, βλ. Πίνακα VII στο Παράρτημα

προτεραιοτήτων των γαλακτοβιομηχανιών αποτέλεσε και αποτελεί η προσπάθεια μείωσης του λειτουργικού τους κόστους. Το υψηλό κόστος δανεισμού και οι διεθνώς υψηλές τιμές του πετρελαίου κινητοποίησαν τις διοικήσεις των εταιριών, οι οποίες επεξεργάστηκαν διάφορα σχέδια για να μειώσουν τις δαπάνες τους.

2.1. Η αποχώρηση της εταιρίας «ΦΑΓΕ»

207. Αρχικά, η εταιρία ΦΑΓΕ αποφάσισε να αποχωρήσει από την αγορά φρέσκου γάλακτος, ενώ θα διατηρούσε την παρουσία της στην αγορά γάλακτος υψηλής παστερίωσης³¹¹. Σύμφωνα με ανακοίνωση της επιχείρησης, η κίνηση αυτή αποφασίσθηκε προκειμένου αυτή να επικεντρώσει τις προσπάθειές της στην ταχύτερα αναπτυσσόμενη κατηγορία γάλακτος με στόχο την απόκτηση μεγαλύτερων μεριδίων αγοράς³¹². Η απόφαση αυτή ελήφθη σχεδόν ένα χρόνο μετά το πέρας προωθητικών ενεργειών που είχαν ως στόχο την τοποθέτηση της εταιρίας στα μεγάλα μερίδια της αγοράς του φρέσκου γάλακτος. Η εταιρία είχε αλλάξει την συσκευασία και είχε συνεργαστεί με νέους προμηθευτές στην προσπάθεια παροχής ποιοτικότερου και γευστικότερου γάλακτος. Επίσης, το 2005, εν μέσω δηλαδή της ελεγχόμενης περιόδου, η εταιρία είχε αποκτήσει ένα καινούργιο και άρτια εξοπλισμένο σύγχρονο εργοστάσιο υψηλής παστερίωσης στο Αμύνταιο της Φλώρινας, επένδυση αξίας περίπου 35 εκ. ευρώ, το οποίο συνεισέφερε στην ημερήσια παραγωγή προϊόντων φρέσκου γάλακτος. Μάλιστα οι υπερσύγχρονες για την εποχή εγκαταστάσεις εξασφάλιζαν τον έλεγχο της παραγωγής ώστε να διατίθενται στο καταναλωτικό κοινό προϊόντα άριστης ποιότητας και υψηλής διατροφικής αξίας.
208. Στους λόγους που οδήγησαν την εταιρία στην απόφαση αυτή περιλαμβάνεται και η ραγδαία καθοδική πορεία των μεριδίων της. Η επί σειρά ετών δεύτερη τη τάξει -βάσει μεριδίων- εταιρία στον κλάδο βρέθηκε μακριά από την προτίμηση του κοινού, με αποτέλεσμα το μερίδιό της στο λευκό γάλα να υποχωρήσει στο 7,7%, ποσοστό ιδιαίτερος χαμηλό. Επιπλέον, δημοσιεύματα στον τύπο έφεραν την εταιρία και τα στελέχη της να δηλώνουν απογοητευμένα από την εξέλιξη της υπόθεσης του ελέγχου της εταιρίας από την ΕπΑντ. Για την εταιρία, τα επιβληθέντα πρόστιμα σήμαναν μια μεγάλη οικονομική καταστροφή. Μάλιστα δύο χρόνια πριν από την απόφαση της ΕπΑντ, η φήμη της αμαυρώθηκε όταν διαπιστώθηκε κάποιου είδους παράβαση των κανόνων υγιεινής και της επιβλήθηκε πρόστιμο από τον ΕΦΕΤ. Το 2008 το ετήσιο καθαρό κέρδος της

³¹¹ Επί λέξει, η ανακοίνωση της εταιρίας ανέφερε: «Στην ταχύτερα αναπτυσσόμενη κατηγορία γάλακτος επικεντρώνεται η ΦΑΓΕ με στόχο την απόκτηση μεγαλύτερων μεριδίων αγοράς στο γάλα ψυγείου. Πρόκειται για την κατηγορία γάλακτος υψηλής παστερίωσης η οποία αναπτύσσεται με μέσο ετήσιο ρυθμό 22,3% την τελευταία πενταετία. Στην κατηγορία αυτή η ΦΑΓΕ δραστηριοποιείται με τις μάρκες Γάλα 10 και ΦΑΡΜΑ, οι οποίες συγκεντρώνουν μερίδιο αγοράς 36,5%. Στο πλαίσιο αυτό διέκοψε την παραγωγή και διάθεση του Φρέσκου γάλακτος και εντείνει τις προσπάθειές της αξιοποιώντας το πλέον σύγχρονο εργοστάσιο υψηλής παστερίωσης στο Αμύνταιο Φλωρίνης, το οποίο αποτελεί επένδυση αξίας 40 εκατ. ευρώ και παράγει προϊόντα άριστης ποιότητας και υψηλής διατροφικής αξίας».

³¹² Πρόκειται για την κατηγορία γάλακτος υψηλής παστερίωσης η οποία κατέγραφε μέσο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης 22,3%, σύμφωνα με τα στοιχεία της πενταετίας 2000-2005. Στην κατηγορία αυτή, η εταιρία ΦΑΓΕ δραστηριοποιούνταν ήδη με συνολικό μερίδιο αγοράς 36,5%

προσέγγιζε τα 300.000 ευρώ, ήτοι περίπου το 0,1% του ετήσιου τζίρου της εταιρίας ύψους 333,5 εκ. ευρώ. Ταυτόχρονα σημειώθηκε μεγάλη αύξηση στις μακροπρόθεσμες και βραχυπρόθεσμες υποχρεώσεις της εταιρίας, οι οποίες συσσωρεύτηκαν, ξεπερνώντας τα 220 εκ. ευρώ.

209. Επιπροσθέτως, η εταιρία εξασθένησε ανταγωνιστικά λόγω της κατάργησης των περιοριστικών συμφωνιών που διαπίστωσε και στη συνέχεια απαγόρευσε η ΕπΑντ, και οι οποίες, βεβαίως, προηγουμένως της εξασφάλιζαν ισχυρή θέση στην αγορά. Οι Αποφάσεις της ΕπΑντ επέτρεψαν την δυναμική είσοδο στην αγορά του γαιουρτιού της εταιρίας Friesland και της εταιρίας Κρι-Κρι, οι οποίες κατέκτησαν τους πρώτους κιάλας μήνες σημαντικά μερίδια αγοράς, πιθανώς λόγω και της τιμολογιακής πολιτικής ανταγωνισμού κόστους που ακολούθησαν. Σύμφωνα με τα στοιχεία, στην κατανομή των μεριδίων αγοράς η μεγάλη ηττημένη ήταν η εταιρία ΦΑΓΕ³¹³. Ειδικότερα, η Κρι-Κρι, επένδυσε στην παραγωγή νέων προϊόντων που ανταποκρίνονταν στις ανάγκες του καταναλωτή, με σκοπό να διευρύνει σημαντικά τα μερίδιά της και να διατηρήσει υψηλά περιθώρια κέρδους. Επιπλέον, η εταιρία επιχείρησε άνοιγμα προς τα Βαλκάνια, προκειμένου να προωθήσει τις εξαγωγές και να δώσει ώθηση στις πωλήσεις της. Η αποχώρηση της ΦΑΓΕ αποτέλεσε κεντρικό σημείο έρευνας στις μελέτες του κλάδου, καθώς σύμφωνα με τους αναλυτές³¹⁴, με την κίνηση αυτή προοιωνίζονταν αλλαγές στις ισορροπίες, τα μερίδια αγοράς και έντονος ανταγωνισμός σε δύο επιμέρους κλάδους:
- 1) στο φρέσκο γάλα, όπου οι εναπομείνασες βιομηχανίες θα διεκδικούσαν το μερίδιο της αποχώρησης, υπό το φως, μάλιστα, των εξελίξεων στο θέμα της διάρκειας ζωής του προϊόντος,
  - 2) στο γάλα υψηλής παστερίωσης, όπου πλέον η ΦΑΓΕ στόχευε να κυριαρχήσει ενισχύοντας το ήδη υψηλό μερίδιο που κατείχε από το 2007
210. Πέραν της αποχώρησης της εταιρίας η όλη δομή της αγοράς γάλακτος δέχθηκε αναταράξεις κατόπιν της ακύρωσης των συμβατικών σχέσεων που εφαρμόζονταν παρανόμως για αρκετά έτη. Η απόφαση της ΦΑΓΕ συνέπεσε χρονικά με τις διαβουλεύσεις του τότε Υπουργείου Ανάπτυξης, για την πιθανή επιμήκυνση της διάρκειας κυκλοφορίας του φρέσκου γάλακτος. Η βασική σκέψη στηριζόταν στην διαπίστωση πως η επιμήκυνση θα οδηγούσε σε μειώσεις τιμών, αφού οι βιομηχανίες θα υποχρεώνονταν να ενσωματώνουν στην τιμή του προϊόντος πολύ λιγότερες επιστροφές, θα επιτύγχαναν μείωση του κόστους διανομής και ταυτόχρονα θα δέχονταν ανταγωνιστικές πιέσεις από εισαγωγικές, πολυεθνικές και άλλες επιχειρήσεις, για τις οποίες θα άνοιγε ο δρόμος να διαθέσουν εισαγόμενο, φθηνότερο φρέσκο γάλα³¹⁵. Ο αντίλογος στην πρόταση αυτή

³¹³ Σύμφωνα με στοιχεία της εταιρίας ACNielsen που δημοσιεύθηκαν στον τύπο

³¹⁴ Hellastat, *Κλαδική Μελέτη Γαλακτοκομικών Προϊόντων*, 2006

³¹⁵ Οι Γάλλοι καταναλωτές σε ποσοστό άνω του 85%, οι Γερμανοί σε ποσοστό 62% και οι Ιταλοί σε ποσοστό 69%, πίνουν γάλα μακράς διάρκειας, το οποίο είναι φθηνότερο ανά λίτρο κατά μέσο όρο από το φρέσκο, σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

θεμελιωνόταν στην ανάγκη προστασίας του καταναλωτικού κοινού μέσω προσφοράς ποιοτικού γάλακτος. Σύμφωνα με τις γαλακτοβιομηχανίες, οι οποίες, σημειωτέον, δεν ήταν αρνητικές σε μια πιθανή επιμήκυνση, ο λόγος για τον οποίο οι μεγάλες γαλακτοβιομηχανίες της Ευρώπης δεν προχωρούσαν σε εξαγωγές προς τη χώρα μας γάλακτος διάρκειας 5, 7 ή 10 ημερών, δεν ήταν οι ημέρες ζωής του προϊόντος, αλλά το τεράστιο κόστος μεταφοράς και διανομής σε συνδυασμό με τον κίνδυνο των μεγάλων επιστροφών³¹⁶. Οι παράγοντες αυτοί διαμόρφωναν ένα σχεδόν απαγορευτικό κόστος εισόδου στην ελληνική αγορά γάλακτος. Αφού, εν τέλει, το εισαγόμενο γάλα δεν θα μπορούσε να είναι φθηνότερο, η επιμήκυνση της διάρκειας ζωής του φρέσκου γάλακτος θα επηρέαζε τον τελικό καταναλωτή μόνο ως προς την ποιότητα και όχι ως προς το οικονομικό σκέλος³¹⁷. Εξάλλου, νομικά οι ευρωπαϊκές γαλακτοβιομηχανίες είχαν την ευχέρεια να διοχετεύσουν στην ελληνική αγορά γάλα με τον χαρακτηρισμό «φρέσκο», διάρκειας δέκα ημερών, αφού ο περιορισμός των πέντε ημερών αφορά έως και σήμερα, αποκλειστικά και μόνο το εγχωρίως παραγόμενο γάλα. Κατά άλλη άποψη, μια τέτοια επιμήκυνση θα μπορούσε να οδηγήσει σε αντίθετα από τα επιδιωκόμενα για τον ανταγωνισμό αποτελέσματα. Συγκεκριμένα, για μικρές γαλακτοβιομηχανίες συνήθως τοπικής και περιφερειακής κλίμακας, η μικρή διάρκεια διατήρησης του γάλακτος ως φρέσκου ήταν θετικό χαρακτηριστικό, γιατί έτσι επετύγχαναν σημαντικά μερίδια στις τοπικές αγορές. Αυτό ήταν σε αρκετές περιπτώσεις το μόνο πλεονέκτημα που είχαν για να αντισταθούν στην πίεση που υφίσταντο από τις ισχυρότερες εταιρίες, βιομηχανικές ή εισαγωγικές, οι οποίες διαθέτουν μεγαλύτερη οικονομική άνεση να επεκταθούν σε πανελλαδική κλίμακα και με την οικονομική ισχύ τους να προσπαθήσουν να τις περιθωριοποιήσουν³¹⁸.

211. Έτερη σημαντική εξέλιξη ήταν η ανακοίνωση της λύσης της συνεργασίας μεταξύ του Ομίλου ΔΕΛΤΑ και της γαλλικής πολυεθνικής εταιρίας Danone, το έτος 2005. Η στρατηγική αυτή συνεργασία είχε ξεκινήσει με υψηλούς στόχους στα μέσα της δεκαετίας του 1990 με εξαγορά του 30% της ΔΕΛΤΑ από την Danone. Πλην όμως τα αποτελέσματα της σχέσης ήταν πενιχρά και η πορεία της κρινόταν αποτυχημένη, με αποκορύφωμα τα εμπόδια που συνάντησε η πλευρά του

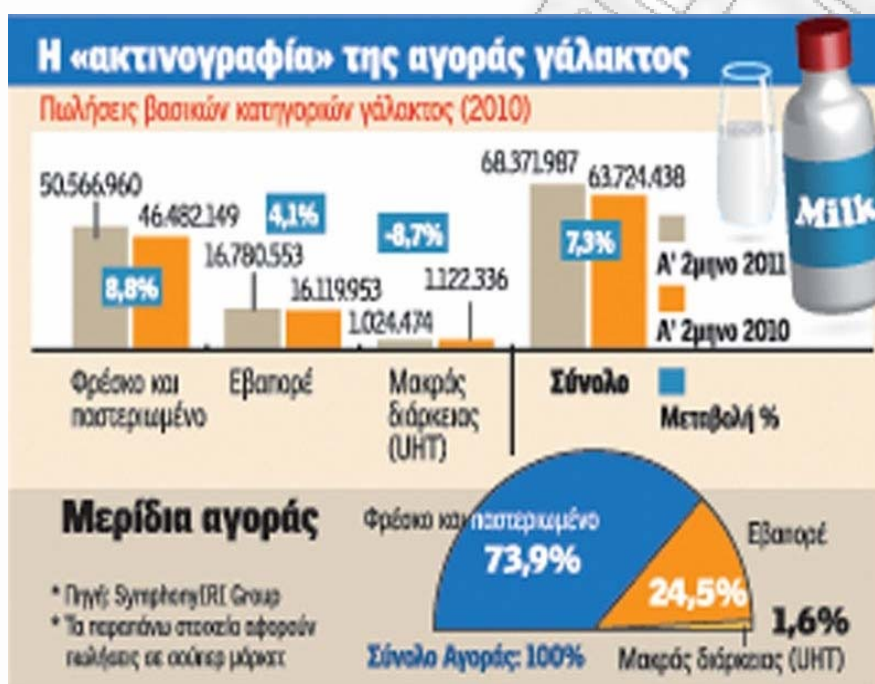
³¹⁶ Για τις ελληνικές βιομηχανίες μια τέτοια ρύθμιση θα μπορούσε θεωρητικά να οδηγήσει σε κατακόρυφη αύξηση επιστροφών ληγμένου γάλακτος, με αποτέλεσμα και την αύξηση του κόστους διανομής για την κάλυψη των απαιτητικών πελατών, που σύμφωνα με την έρευνα της ICAP, ζητούν και επιλέγουν το γάλα με την πιο πρόσφατη ημερομηνία παστερίωσης

³¹⁷ Ο καθορισμός προδιαγραφών ποιότητας είναι συχνά απαραίτητος και εξυπηρετεί προφανώς το δημόσιο συμφέρον. Ωστόσο, ρυθμίσεις που επιβάλλουν αδικαιολόγητα υψηλά επίπεδα ποιότητας, ενδεχομένως ζημιώνουν τους καταναλωτές. Μπορεί π.χ. να επιβαρύνουν τους καταναλωτές χαμηλότερου εισοδήματος, οι οποίοι πιθανόν να προτιμήσουν ένα χαμηλότερης ποιότητας προϊόν αν αυτό προσφέρεται σε χαμηλότερη τιμή. Ειδικότερα για τα τρόφιμα και τα ποτά, η υποχρέωση για διάθεση προϊόντων των οποίων η ποιότητα είναι ανώτερη από τα συνήθη επίπεδα μπορεί να επιφέρει μείωση της προσφερόμενης ποικιλίας στους καταναλωτές και αύξηση των τιμών. Βλ. ΟΟΣΑ, *Κατευθυντήριες Οδηγίες για την Αξιολόγηση Συνθηκών Ανταγωνισμού*, εκδ. 2.0, 2010, σελ. 62

³¹⁸ Ρυθμίσεις που περιορίζουν τη γεωγραφική ροή αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίου, χαρακτηρίζονται ως υποσύνολο της γενικής κατηγορίας «περιορισμοί εισόδου» και συχνά εφαρμόζονται ως εργαλείο άσκησης περιφερειακής ή εθνικής πολιτικής. Παρ' όλα αυτά, οι περιορισμοί αυτοί, αν και ενισχύουν τη βιωσιμότητα της περιφερειακής οικονομίας και την προσωρινή ανάπτυξη της τοπικής βιομηχανίας, έχουν ως τελική επίπτωση την τεχνητή μείωση του πραγματικού μεγέθους της αγοράς για το συγκεκριμένο αγαθό ή υπηρεσία. Για το λόγο αυτό, ήδη η Επιτροπή Ανταγωνισμού του ΟΟΣΑ έχει εκπονήσει σύσταση για την εφαρμογή μίας ανάλυσης επιπτώσεων ρυθμίσεων που εξυπηρετεί στην αξιολόγηση των συνθηκών ανταγωνισμού σ' έναν κλάδο ή μια αγορά, με σκοπό τη βελτιστοποίηση της αποδοτικότητάς της. Βλ., ΟΟΣΑ, *Αρχές Αξιολόγησης Συνθηκών Ανταγωνισμού*, εκδ. 2.0, 2010, σελ. 54

ελληνικού ομίλου στην προσπάθεια προς την επέκτασή του στα Βαλκάνια, λόγω του ότι η Danone διέθετε ήδη εκεί έντονη παρουσία³¹⁹.

212. Την τελευταία διετία, οι έντονες διακυμάνσεις και η μεταβλητότητα στην αγορά εξαλείφτηκε. Σύμφωνα με την SymphonyIRI Group, οι πωλήσεις γάλακτος στα σούπερ-μάρκετ της χώρας το πρώτο δίμηνο του 2011 αυξήθηκαν κατά 7,3% και ανήλθαν σε 68,37 εκ. ευρώ έναντι 63,72 εκ. ευρώ το αντίστοιχο διάστημα του 2010. Ανάλογη εικόνα παρουσίασαν οι πωλήσεις σε όγκο καθώς έφθασαν στα 58,4 εκ. λίτρα από 55,16 εκ. λίτρα το πρώτο δίμηνο του 2010, όπως φαίνεται και στον κάτωθι πίνακα:

213. Οι αποφάσεις της ΕπΑντ συνετέλεσαν στην ομαλοποίηση της αγοράς και στην αύξηση της έντασης του ανταγωνισμού στον κλάδο μέσω δύο ακόμη καθοριστικών παραγόντων. Ο πρώτος σχετίζεται με την δυναμική είσοδο στην αγορά και την αύξηση των πωλήσεων προϊόντων ιδιωτικής ετικέτας. Ο δεύτερος έχει σχέση με την αλλαγή του χάρτη στον κλάδο μετά την συγχώνευση ΔΕΛΤΑ-ΜΕΒΓΑΛ.

2.2. Η είσοδος των προϊόντων ιδιωτικής ετικέτας (private label)

214. Ως προϊόντα ιδιωτικής ετικέτας (own label ή private label), εννοούνται αυτά τα οποία παράγονται από τις εταιρίες του κλάδου για λογαριασμό επιχειρήσεων σούπερ-μάρκετ και φέρουν το εμπορικό σήμα που ανήκει στην αλυσίδα ή τον

³¹⁹ Ενώ ο ελληνικός όμιλος, είχε ήδη αποκτήσει κυριαρχικό ρόλο στην αγορά παγωτού στα Βαλκάνια υλοποιώντας μεγάλες επενδύσεις, εντούτοις δεν μπορούσε να προωθήσει εκεί και τις πωλήσεις γάλακτος και γιαουρτιού, που είναι και βάσει των λογιστικών καταστάσεων η βασική του δραστηριότητα. Βλ. Εφημερίδα «Το Βήμα», 20 Φεβρουαρίου 2005

όμιλο³²⁰. Η επωνυμία της αλυσίδας και η εμπιστοσύνη των καταναλωτών σε αυτήν αποτελούν σημαντικό παράγοντα επιτυχίας των προϊόντων αυτών. Οι πωλήσεις τους εμφανίζουν ανοδική τάση τα τελευταία χρόνια και εκτιμάται ότι θα παρουσιάσουν περαιτέρω ανάπτυξη³²¹. Κύριο πλεονέκτημά τους θεωρείται η τιμή η οποία είναι χαμηλότερη έναντι των «επώνυμων» προϊόντων, με αποτέλεσμα να προσελκύουν τους καταναλωτές³²². Οι διαφορές των τιμών ποικίλουν ανάλογα με την κατηγορία του γάλακτος, ενώ υπολογίζεται ότι κυμαίνεται από 25% έως και 40%³²³.

215. Σύμφωνα με τις μετρήσεις της εταιρίας IRI Hellas, το γάλα ιδιωτικής ετικέτας όλων των κατηγοριών κατείχε το 2008 μερίδιο 6,14% της αγοράς, ενώ μέσα στο πρώτο τρίμηνο του 2009 αυξήθηκε σε 7,3%, με σημαντικούς ρυθμούς ανάπτυξης που στο πρώτο τρίμηνο του 2009 ήταν 28% σε σχέση με το αντίστοιχο του 2008.
216. Εντυπωσιακές επιδόσεις καταγράφηκαν για τα προϊόντα αυτά και το έτος 2011. Το γάλα ιδιωτικής ετικέτας για το εννεάμηνο Ιανουαρίου-Σεπτεμβρίου 2011 σημείωσε αύξηση στον όγκο πωλήσεων κατά 24%, ενώ η αξία πωλήσεων αυξήθηκε κατά 27,4%. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι το μερίδιο του γάλακτος ιδιωτικής ετικέτας στη συνολική αγορά λευκού γάλακτος αυξάνεται σταθερά τα τελευταία χρόνια, φτάνοντας σήμερα στο 11,5% έναντι 9,1% το 2009. Το γάλα ιδιωτικής ετικέτας αφορά κυρίως την κατηγορία του γάλακτος υψηλής παστερίωσης. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της αγοράς, η διείσδυση της ιδιωτικής ετικέτας στην κατηγορία του γάλακτος υψηλής παστερίωσης, καθώς και του εβαπορέ πλησιάζει το 20%. Στην κατηγορία του φρέσκου γάλακτος το μερίδιο των προϊόντων ιδιωτικής ετικέτας υπολογίζεται σε περίπου 5%.
217. Ήδη από το 2009 παρουσιάστηκε έντονος ανταγωνισμός τιμών μεταξύ των δύο κατηγοριών διανομέων γάλακτος. Την αρχή έκαναν οι γαλακτοβιομηχανίες πώλησης επώνυμων γαλακτοκομικών, που μείωσαν τις τιμές τους με αποτέλεσμα να κυμαίνονται από 1 ευρώ έως 92 λεπτά το λίτρο. Οι αλυσίδες σούπερ-μάρκετ προχώρησαν σε πολύ μεγαλύτερες μειώσεις ρίχνοντας τις δικές τους τιμές ακόμη και κάτω από 80 λεπτά το λίτρο, για να μη χάσουν τα μερίδα της αγοράς που άρχισαν να αποκτούν μετά το άνοιγμα που επήλθε στην αγορά φρέσκου γάλακτος από τις αποφάσεις της ΕπΑντ. Σύμφωνα με έρευνα που δημοσιεύθηκε στην

³²⁰ Βλ. ICAP, *Κλαδική Μελέτη Γαλακτοκομικών Προϊόντων*, 2007, σελ. 42

³²¹ Το γάλα αυτό σε μεγάλο ποσοστό παράγεται από γαλακτοβιομηχανίες που διαθέτουν απόθεμα για συγκεκριμένες αλυσίδες σούπερ-μάρκετ, συσκευάζεται με μειωμένο κόστος, απαλλαγμένο από τα κόστη της διαφημιστικής προβολής, προώθησης και ανάπτυξης δικτύων διανομής, γι' αυτό και πωλείται σε ελκυστική τιμή (συνήθως κάτω του 1€)

³²² Είναι αξιοσημείωτο πως ενώ η αγορά των προϊόντων ιδιωτικής ετικέτας είναι πιο αναπτυγμένη στην Ευρώπη, στην Ελλάδα καταγράφει ρυθμό ανάπτυξης 30%, τριπλάσιο σχεδόν του αντίστοιχου ευρωπαϊκού. Τα προϊόντα αυτά είχαν αρχικό στόχο τους καταναλωτές χαμηλού εισοδήματος, όμως οι δυσμενείς οικονομικές συνθήκες και η ενσωμάτωση των προϊόντων αυτών στις διατροφικές συνήθειες των ελλήνων έχει διευρύνει το φάσμα των καταναλωτών που ενδέχεται να τα προτιμήσουν. Βλ. IOBE, *Κατανάλωση και Τιμές Βιομηχανίας Τροφίμων-Ποτών*, Κείμενο Εργασίας, Δεκέμβριος 2008, σελ. 25 επ.

³²³ Η μελέτη στον κλάδο των γαλακτοκομικών της Hellastat (Σεπτέμβριος 2006) είχε ήδη επισημάνει πως η διάθεση από τις αλυσίδες σούπερ-μάρκετ γάλακτος ιδιωτικής ετικέτας σε τιμές χαμηλότερες κατά 30%-40% από τα αντίστοιχα επώνυμα, αναπόφευκτα θα οδήγησε σε αναδιανομή των μεριδίων, άρα και επανεξέταση των περιθωρίων κέρδους από τις παραδοσιακές γαλακτοβιομηχανίες, με συνέπειες, ασφαλώς, και στις τιμές του παραγωγού

εφημερίδα «Τα Νέα» οι τιμές ανά λίτρο διαμορφώνονταν κάτω από ένα ευρώ, όπως φαίνεται και στον ακόλουθο πίνακα:

218. Εντούτοις, οι χαμηλές αυτές τιμές σε συνδυασμό με την αύξηση των εισαγόμενων ποσοτήτων γάλακτος σε σκόνη από την Ευρωπαϊκή Ένωση, οδήγησε σε αμφισβήτηση της ποιότητας και σε πλήθος καταγγελιών για το γάλα που προσφέρεται από τις αλυσίδες σούπερ-μάρκετ. Η κατάσταση αυτή ώθησε το Υπουργείο Ανάπτυξης σε παρεμβατικές ρυθμίσεις. Ειδικότερα, εκδόθηκε άμεσα σχετική Αγορανομική Διάταξη³²⁴, για την πληρέστερη ενημέρωση των καταναλωτών, κύρια σημεία της οποίας ήταν:

- Η υποχρεωτική αναγραφή της χώρας προέλευσης της πρώτης ύλης για όλα τα γαλακτοκομικά προϊόντα, ώστε αυτή να τίθεται εις γνώση του καταναλωτικού κοινού. Αυτό το μέτρο αναμενόταν να ενεργήσει θετικά στην αύξηση της κατανάλωσης του εγχώριου γάλακτος.
- Η υποχρεωτική τοποθέτηση του φρέσκου γάλακτος στα ψυγεία πώλησης σε θέση σαφώς διαχωρισμένη από άλλους τύπους γάλακτος.
- Η δυνατότητα πώλησης γαλακτοκομικών προϊόντων μόνο από καταστήματα που πληρούν τους όρους υγιεινής και ασφάλειας.

219. Τα προϊόντα ιδιωτικής ετικέτας προσφέρουν μια ισότιμη εναλλακτική επιλογή στον καταναλωτή, συνεισέφεραν αρκετά στην σημαντική μείωση των τιμών, ενώ έδωσαν την ευκαιρία εισόδου νέων επιχειρήσεων στην αγορά γαλακτοκομικών προϊόντων ενισχύοντας έτσι τον ανταγωνισμό. Το ρυθμιστικό πλαίσιο πώλησης αυτών, εξάλλου, παρέχει στον καταναλωτή ασφάλεια και ενημέρωση.

³²⁴ Βλ. Αγορανομική Διάταξη υπ' αριθμόν 5/2009, με αριθμό πρωτοκόλλου: Α2-2112, Αθήνα, 29.4.2009

2.3. Η συγχώνευση των εταιριών «ΔΕΛΤΑ» - «ΜΕΒΓΑΛ»

220. Σύμφωνα με το ελληνικό και ευρωπαϊκό δίκαιο: Συγκέντρωση θεωρείται ότι υπάρχει όταν προκύπτει μόνιμη μεταβολή του ελέγχου από:
- τη συγχώνευση με οποιονδήποτε τρόπο δύο ή περισσότερων προηγουμένως ανεξάρτητων επιχειρήσεων ή τμημάτων επιχειρήσεων, ή
  - την απόκτηση, από ένα ή περισσότερα πρόσωπα που ελέγχουν ήδη τουλάχιστον μία επιχείρηση ή από μία ή περισσότερες επιχειρήσεις, άμεσα ή έμμεσα, με την αγορά τίτλων ή στοιχείων του ενεργητικού, με σύμβαση ή με άλλον τρόπο, ελέγχου στο σύνολο ή σε τμήματα μιας ή περισσότερων άλλων επιχειρήσεων.
221. Οι συγκεντρώσεις μεταξύ των επιχειρήσεων είναι τριών ειδών. Συγκεντρώσεις μεταξύ πραγματικών ή δυνητικών ανταγωνιστών στην ίδια σχετική αγορά ορίζονται ως οριζόντιες συγκεντρώσεις, ενώ συγκεντρώσεις μεταξύ επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε διαφορετικά επίπεδα της αγοράς ονομάζονται κάθετες. Το τρίτο είδος είναι οι συγκεντρώσεις μεταξύ επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε κοντινές ή συναφείς αγορές και ονομάζονται διαγώνιες (conglomerate mergers). Παράδειγμα διαγώνιας συγκέντρωσης είναι οι συγχωνεύσεις εταιριών που προμηθεύουν συμπληρωματικά προϊόντα ή προϊόντα που ανήκουν σε μία κατηγορία και τα οποία οι καταναλωτές αγοράζουν συνήθως μαζί. Οι συγχωνεύσεις και οι εξαγορές επιχειρήσεων εμφανίζουν σημαντικά ποσοστά αύξησης τα τελευταία χρόνια εντός της ευρωπαϊκής ένωσης³²⁵.

2.3.1. Θετικές και αρνητικές επιδράσεις των συγχωνεύσεων

222. Τα κίνητρα για τις επιχειρήσεις είναι σημαντικά, καθώς μία συγχώνευση μπορεί να οδηγήσει σε μείωση του λειτουργικού κόστους και σε αύξηση της αποτελεσματικότητας για τις επιχειρήσεις που συγχωνεύονται. Για την επίτευξη αυτών των στόχων ακολουθούνται διάφορες οδοί, όπως:
- Εκμετάλλευση συμπληρωματικότητας (complementarities), δηλαδή δημιουργία συνεργιών μεταξύ συμπληρωματικών παραγωγών. Συμπληρωματικότητα μπορεί να υφίσταται στην ποικιλία προϊόντων, που αυτομάτως σημαίνει εξάλειψη του κόστους δημιουργίας νέων, ή και σε άλλα περιουσιακά στοιχεία -υλικά και άυλα-, όπως π.χ. σύγχρονες εγκαταστάσεις που διαθέτει η μία και ισχυρό δίκτυο διανομής που διαθέτει η άλλη επιχείρηση. Η συνένωση επιχειρήσεων μπορεί να διευκολύνει την ταχεία διείσδυση σε μια νέα αγορά (είτε γεωγραφική, είτε σε νέο κλάδο) σε σχέση με την οργανική ανάπτυξη, ή τη χάραξη μιας στρατηγικής που, άλλως, ενδεχομένως να ήταν κοστοβόρα και υψηλού ρίσκου. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι συγχωνεύσεις και οι εξαγορές έχουν αμυντικό χαρακτήρα, με

³²⁵ Οι συγχωνεύσεις και εξαγορές αναδείχθηκαν ως μια από τις βασικότερες μορφές στρατηγικής επέκτασης και ανάπτυξης των επιχειρήσεων στην Ελλάδα και κερδίζουν συνεχώς έδαφος στο σύγχρονο ανταγωνιστικό περιβάλλον. Ο αριθμός των συγχωνεύσεων όλων των κατηγοριών ανήλθε σε 345 το 2009 και σε 450 το 2007. Ο βαθμός επιτυχίας των εξαγορών/συγχωνεύσεων κυμαίνεται μεταξύ 40%-50%, όπως έχει μετρηθεί με βάση μια σειρά κριτηρίων. Βλ. ICAP, *Μελέτη της Πορείας και των Επιπτώσεων των Συγχωνεύσεων*, 2009. Βλ. ακόμη Πίνακα VIII στο Παράρτημα για τις συγχωνεύσεις εταιριών στην Ελλάδα τα έτη 2007-2010

στόχο την προστασία του μεριδίου αγοράς σε μια φθίνουσα ή συγκεντρωμένη αγορά.

β) Μία συγχώνευση μπορεί να οδηγήσει σε έναν συνδυασμό προϊόντων (προσφορά συνολικά συνδεδεμένων πωλήσεων «bundling» ή εξαρτημένων πωλήσεων «tying») που μπορεί να επιτρέψει στη συγχωνευμένη εταιρία να επηρεάσει, βάσει της ισχυρής της θέσης σε μία αγορά, την αδύναμη θέση της σε μία άλλη (leveraging). Η εκμετάλλευση της επιρροής μίας εταιρίας σε μία σημαντική αγορά προς ενίσχυση μιας αδύναμης αγοράς, στη νομολογία αναφέρεται ως «επενέργεια οικονομικού μοχλού»³²⁶. Συνολικά τέτοιες πρακτικές ευνοούν τους καταναλωτές, αφού τους επιτρέπουν να προμηθεύονται περισσότερα προϊόντα σε πιο συμφέρουσες τιμές³²⁷.

γ) Οι επιχειρήσεις που συγχωνεύονται μπορούν να επιτύχουν μείωση των σταθερών και των μεταβλητών δαπανών παραγωγής μέσω δημιουργίας κοινών δικτύων και εκμετάλλευσης των κοινών εγκαταστάσεων (οικονομίες κλίμακας). Η εταιρία που θα προκύψει από τη συγχώνευση θα επωφεληθεί και από τη μείωση άσκοπων δαπανών έρευνας και ανάπτυξης, αφού η συγχώνευση οδηγεί σε τερματισμό ερευνητικών προγραμμάτων που ουσιαστικά μιμούνταν αντιγραφικά το ένα το άλλο. Μετά τη συγχώνευση μεταξύ δύο επιχειρήσεων που τα δίκτυα των υποκαταστημάτων τους είναι αλληλοεπικαλυπτόμενα σε διάφορες περιοχές, θα δημιουργηθεί αξία με τον εξορθολογισμό της γεωγραφικής παρουσίας της νέας επιχείρησης. Επίσης, αντί να υπάρχουν δύο ξεχωριστά συστήματα υποστήριξης των εργασιών και της γραμμής παραγωγής, όπως λογιστικά συστήματα, συστήματα μηχανογράφησης κλπ, δημιουργείται ένα ενιαίο σύστημα εξοικονομώντας έτσι σημαντικούς πόρους και αυξάνοντας την αποτελεσματικότητα της επιχείρησης. Επιπροσθέτως, η συγχώνευση επιχειρήσεων με εξειδίκευση σε διαφορετικά αντικείμενα δίνει τη δυνατότητα η νέα επιχείρηση να προσφέρει εξυπηρέτηση σ' ένα μεγαλύτερο εύρος πελατείας στο οποίο ξεχωριστά οι δύο προηγούμενες επιχειρήσεις δεν θα μπορούσαν να απευθυνθούν (δημιουργία οικονομιών σκοπού). Μείωση κόστους και δαπανών μπορεί να επιτευχθεί σε κάποιες περιπτώσεις και από την μείωση φόρων των συγχωνευόμενων επιχειρήσεων. Στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες το φορολογικό σύστημα επιτρέπει να συμψηφίζονται ζημίες και κέρδη των συγχωνευόμενων επιχειρήσεων, ώστε η συνολική φορολογική επιβάρυνση να ελαττώνεται. Επίσης, οι φόροι μπορεί να μειωθούν από την απαλλαγή που χορηγείται για κάποιες δαπάνες, π.χ. για πληρωμή τόκων.

δ) Τέλος, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες οι ανταγωνιστικές πιέσεις συνεχίζουν να υφίστανται από ισχυρούς αγοραστές ή προμηθευτές, μία συγχώνευση εταιριών μπορεί να τις βοηθήσει στην αύξηση της διαπραγματευτικής τους δύναμης.

³²⁶ ΓΔΕΕ, απόφαση της 14.12.2005, T-210/01, General Electric, Συλλογή, σελ. II-5575, σκ. 14

³²⁷ Βλ. Περιστεράκη Μ., *Οι κατευθυντήριες γραμμές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την αξιολόγηση των μη οριζόντιων συγκεντρώσεων σύμφωνα με τον κοινοτικό Κανονισμό περί Συγκεντρώσεων*, στο συλλογικό έργο: Η Μεταρρύθμιση του Ευρωπαϊκού και Ελληνικού Δικαίου του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2008, σελ. 383

223. Οι συγχωνεύσεις, ωστόσο, δύνανται να έχουν αρκετές φορές και αρνητικές επιπτώσεις στη σχετική αγορά. Οι οριζόντιες συγκεντρώσεις έχουν ως άμεσο αποτέλεσμα τον περιορισμό του αριθμού των ανταγωνιζόμενων επιχειρήσεων και την αύξηση της συγκέντρωσης στην αγορά, γεγονός του οποίου έπεται η εξασθένηση των ανταγωνιστικών πιέσεων στις οποίες εκτίθεντο προ της συγχώνευσης οι επιχειρήσεις. Ως αποτέλεσμα, οι τιμές των προϊόντων οι οποίες πλέον καθορίζονται από την συγκεντρωμένη ολότητα επιχειρήσεων θα αυξηθούν σε σχέση με το επίπεδο πριν από τη συγκέντρωση³²⁸ εις βάρος, βεβαίως, του τελικού καταναλωτή. Οι οριζόντιες συγκεντρώσεις μπορούν περαιτέρω να οδηγήσουν σε ενίσχυση της δεσπόζουσας θέσης των επιχειρήσεων με αποτέλεσμα να δομηθεί η αγορά σε μία ολιγοπωλιακή κυριαρχία, αφού η συγκεκριμένη επιχείρηση θα θελήσει να λειτουργήσει μάλλον συμπραξιακά παρά ανταγωνιστικά με τους εναπομείναντες ανταγωνιστές³²⁹. Ειδικά σε αγορές με ανελαστική ζήτηση, το φαινόμενο αυτό επιτείνεται³³⁰.
224. Σε αντιπαράθεση με τις διαρθρωτικές αλλαγές που άμεσα προκαλούν οι οριζόντιες συγκεντρώσεις, μικρότερης έκτασης αντιανταγωνιστικά αποτελέσματα μπορεί να έχουν οι κάθετες³³¹. Τα αρνητικά αποτελέσματα των δεύτερων παράγονται υπό την προϋπόθεση ότι η προκύψασα από τη συγχώνευση νέα εταιρία, μέσω συγκεκριμένων εμπορικών πρακτικών, θα έχει τη δυνατότητα να αποκλείσει τους πραγματικούς ανταγωνιστές της στη σχετική αγορά, ώστε ανεξέλεγκτα να αυξήσει τις τιμές ή να υποβαθμίσει την ποιότητα των προϊόντων και υπηρεσιών της ζημιώνοντας και στην περίπτωση αυτή, τον τελικό καταναλωτή.
225. Για τους λόγους αυτούς οι συγκεντρώσεις επιχειρήσεων ελέγχονται και αξιολογούνται από τις Αρχές Ανταγωνισμού με κύριο κριτήριο αυτό της σημαντικής παρακώλυσης του αποτελεσματικού ανταγωνισμού (significant impediment of effective competition - κριτήριο SIEC). Επιπλέον, για να αξιολογήσουν μια συγκέντρωση ως προς τα αποτελέσματα που προβλέπεται να έχει στις σχετικές αγορές, οι αρμόδιες Αρχές αναλύουν τις πιθανές αντιανταγωνιστικές συνέπειες και τους αντισταθμιστικούς παράγοντες που ενδεχομένως ισχύουν, όπως η ισχύς των αγοραστών, το μέγεθος των φραγμών

³²⁸ Βλ. Bishop S., Walker M., *The Economics of EC Competition Law: Concepts, Application and Measurement*, εκδ. Sweet & Maxwell, 1999, σελ. 145 επ.

³²⁹ Απόφαση της Επιτροπής 92/553/ΕΟΚ, της 22.7.1992, σχετικά με διαδικασία βάσει του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 4064/89 του Συμβουλίου (Υπόθεση αριθ. IV/M.190 - NESTLE/PERRIER), σκ. 120

³³⁰ Για την αγορά των χαλυβοσωλήνων, που είναι ανελαστική, η Επιτροπή είχε κρίνει πως: «Το κίνητρο να επιδοθούν σε συμπεριφορά αντιβαίνουσα στον ανταγωνισμό είναι ισχυρότερο, επειδή η ζήτηση είναι στάσιμη και ανελαστική σε σχέση με την τιμή. Η όλη ελαστικότητα της ζήτησης σε σχέση με την τιμή είναι χαμηλή στην αγορά των ανοξειδωτων χαλυβοσωλήνων, εξαιτίας του ότι οι σωλήνες αυτοί δεν έχουν υποκατάστατα και, ακόμη, επειδή το κόστος τους σε οποιαδήποτε βιομηχανία αποτελεί μικρό μέρος του συνολικού κόστους. Για το λόγο αυτό, ακόμη και αισθητή αύξηση των τιμών είναι απίθανο να οδηγήσει σε εκτεταμένη μείωση της ζήτησης». Βλ. Απόφαση της Επιτροπής 94/208/ΕΚ, της 31.1.1994 για κήρυξη μιας συγκέντρωσης συμβιβασίμης με την κοινή αγορά (Υπόθεση αριθ. IV/M.315 - Mannesmann/Vallourec/Ilva), σκ. 55

³³¹ Βλ. Papandropoulos P., *What can be expected from the Commission's non-horizontal merger guidelines?*, *Droit&économie, Concurrences* N° 1, 2007, σελ. 31 επ.

εισόδου στην αγορά και η αποτελεσματικότητα που εγγυώνται τα μέρη μέσω των προτάσεων αλλά και των δεσμεύσεών τους³³².

226. Διαδικαστικά, ο έλεγχος εκκινεί βάσει γνωστοποίησης περί προθέσεως συγχώνευσης στην οποία προβαίνουν οι ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις. Το νομοθετικό πλαίσιο που ρυθμίζει τις συγκεντρώσεις με ευρωπαϊκή διάσταση είναι ο Κανονισμός 139/2004, και αρμόδια για τον έλεγχό τους είναι η Επιτροπή. Για τις συγκεντρώσεις που έχουν αμιγώς εγχώριο χαρακτήρα αρμόδια είναι η ΕπΑντ και το νομικό πλαίσιο ελέγχου ορίζεται στα άρθρα 5 επ. Ν.3959/2011.

2.3.2. Ο έλεγχος της ΕπΑντ, η Απόφαση 515/VI/2011

227. Στις 15 Σεπτεμβρίου 2010 γνωστοποιήθηκε (με βάση τις διαδικασίες που προέβλεπε ο τότε ισχύων Ν.703/77) στην ΕπΑντ η πρόθεση εξαγοράς της γαλακτοβιομηχανίας ΜΕΒΓΑΛ από τον όμιλο VIVARTIA, ο οποίος στον κλάδο των γαλακτοκομικών προϊόντων ελέγχει την εταιρία ΔΕΛΤΑ.
228. Ο έλεγχος της ΕπΑντ ξεκίνησε με τον ορισμό της σχετικής και γεωγραφικής αγοράς και τον προσδιορισμό των μεριδίων των υποψηφίων προς συγχώνευση επιχειρήσεων. Τα μερίδια και τα επίπεδα συγκέντρωσης μιας αγοράς αποτελούν τις πρώτες χρήσιμες ενδείξεις για τη διάρθρωση αυτής και την εξαγωγή συμπερασμάτων για τη σπουδαιότητα της δράσης εντός αυτής τόσο των υποψηφίων προς συγχώνευση εταιριών όσο και των ανταγωνιστών τους, από πλευράς λειτουργίας του ανταγωνισμού³³³. Η νέα εταιρία αναμένεται να ελέγχει το 33% στο λευκό γάλα και το 24% στο γιαούρτι, μερίδια αρκετά υψηλά αλλά όχι απαγορευτικά προκειμένου για συγχώνευση. Μάλιστα, η ΕπΑντ, για να εξασφαλίσει την ακριβέστερη δυνατή οικονομοτεχνική μελέτη αναφορικά με την εκτίμηση ζήτησης των προϊόντων που ανήκουν στην ευρύτερη κατηγορία του λευκού γάλακτος, διεξήγαγε εξειδικευμένους οικονομετρικούς υπολογισμούς, τα αποτελέσματα των οποίων παρουσιάζονται αναλυτικά στο Παράρτημα της Απόφασης. Αυτά χρησιμοποιήθηκαν, επιπλέον, προς ενίσχυση των ποιοτικών συμπερασμάτων της έρευνας της ΓΔΑ. Σύμφωνα, πάντα, με την απόφαση, σκοπός του οικονομετρικού μοντέλου ήταν να οριστεί η συνάρτηση ζήτησης του τελικού καταναλωτή, προκειμένου να εκτιμηθεί με ακρίβεια εάν, βάσει των εμπειρικών αποτελεσμάτων (εκτίμηση ελαστικότητας, SSNIP test, και ανάλυσης συνολοκλήρωσης) οι τρεις αγορές (σχετική αγορά Φρέσκου, Υψηλής Παστερίωσης και Συμπυκνωμένου γάλακτος) αποτελούν διακριτές αγορές.

³³² Για την ανάλυση των βασικών αρχών αξιολόγησης των συγκεντρώσεων, βλ. Καλαβρός Γ.-Ε., Γεωργόπουλος Θ., *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τομ. II-Ουσιαστικό Δίκαιο*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σελ. 151 επ.

³³³ Τα πολύ μεγάλα μερίδια αγοράς -πάνω από 50%- μαρτυρούν καθαυτά την ύπαρξη δεσπόζουσας θέσης στην αγορά. Βλ. ΓΔΕΕ, απόφαση της 25.3.1999, T-102/96, *Gencor, Συλλογή*, σελ. II-753, σκ. 205. Διαφορετικό είναι το ζήτημα κατά πόσον η δεσπόζουσα θέση δημιουργείται ή ενισχύεται συνεπεία της συγκέντρωσης

229. Ακολούθως η ΕπΑντ προχώρησε σε έλεγχο των πιθανών αντιανταγωνιστικών επιπτώσεων της συγχώνευσης. Δύο είναι οι βασικοί τρόποι με τους οποίους οι οριζόντιες συγκεντρώσεις ενδέχεται να εμποδίσουν σημαντικά τον αποτελεσματικό ανταγωνισμό, ιδίως με τη δημιουργία ή ενίσχυση δεσπόζουσας θέσης:

α) καταργώντας σημαντικές ανταγωνιστικές πιέσεις σε μία ή περισσότερες επιχειρήσεις, οι οποίες, ως εκ τούτου, αποκτούν αυξημένη ισχύ στην αγορά, χωρίς να καταφύγουν σε συντονισμό της συμπεριφοράς τους (επιπτώσεις μη συντονισμένης συμπεριφοράς ή μονομερείς επιπτώσεις) και

β) μεταβάλλοντας τη φύση του ανταγωνισμού ούτως ώστε επιχειρήσεις που προηγουμένως δεν συντόνιζαν τη συμπεριφορά τους, τώρα είναι πολύ πιθανότερο να το κάνουν για να αυξάνουν τις τιμές ή να βλάψουν με άλλο τρόπο τον αποτελεσματικό ανταγωνισμό³³⁴. Έτσι, η ΕπΑντ έλεγξε τις διμερείς σχέσεις των εταιριών με τους παραγωγούς και τις ποσότητες προμηθειών τους. Μια ισχυρή εταιρία, θα μπορούσε να αποκλείσει τους ανταγωνιστές από πηγές εφοδιασμού ή από τα κανάλια διανομής³³⁵. Οι περιοχές στις οποίες διαπιστώθηκε σημαντική οριζόντια επικάλυψη μεταξύ των υπό συγχώνευση εταιριών στην προμήθεια νωπού γάλακτος, οριοθετούνταν γεωγραφικά κυρίως στην περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας. Συνολικά σε επίπεδο Ελληνικής επικράτειας, η VIVARTIA κατείχε ποσοστό απορρόφησης νωπού γάλακτος της τάξης του [30–35]% και η ΜΕΒΓΑΛ [10–15]%, ποσοστά που αθροιστικά ανέρχονται στο [40–50]% επί του συνόλου των γαλακτοβιομηχανιών. Στη διάρκεια της πενταετίας 2005-2009, η VIVARTIA και η ΜΕΒΓΑΛ κατείχαν, σταθερά, την πρώτη και την τρίτη θέση αντίστοιχα, τόσο σε αξία όσο και σε όγκο προμηθειών. Ωστόσο, διαπιστώθηκε ότι μεταξύ των παραγωγών υπήρξαν αρκετές μετακινήσεις την τριετία 2008-2010, ακόμη και μεταξύ των εξεταζόμενων εταιριών, συνεπώς η σχεδιαζόμενη συγκέντρωση δεν θα δημιουργούσε πρόβλημα στην κατανομή πηγών εφοδιασμού και καναλιών διανομής.

230. Στο επόμενο στάδιο η ΕπΑντ αξιολόγησε τις συνθήκες ανταγωνισμού που επικρατούσαν γενικότερα στον κλάδο. Λαμβανομένου υπόψη του εκτεταμένου δικτύου μεταφορέων και αντιπροσώπων πώλησης των συμμετεχουσών εταιριών και της αναγκαιότητας χρήσης ειδικών φορτηγών-ψυγείων για τη διάθεση των προϊόντων τους, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ένα σημαντικό ποσοστό του συνολικού κύκλου εργασιών του κλάδου πραγματοποιείται μέσω μικρών λιανοπωλητών, κρίθηκε απαραίτητο να διασφαλιστεί ότι η νέα επιχείρηση που θα προέκυπτε θα απείχε από τη σύναψη συμφωνιών αποκλειστικότητας σε επίπεδο λιανικής, ώστε να περιοριστεί η από μέρους της δυνατότητα αποκλεισμού πρόσβασης των ανταγωνιστριών εταιριών σε τελικά σημεία πώλησης.

³³⁴ Βλ. Κατευθυντήριες γραμμές για την αξιολόγηση των οριζόντιων συγκεντρώσεων σύμφωνα με τον κανονισμό του Συμβουλίου για τον έλεγχο των συγκεντρώσεων μεταξύ επιχειρήσεων (ΕΕΕΕ C 31 της 5.2.2004, σελ. 5 επ., παρ. 22)

³³⁵ ΓΔΕΕ, απόφαση της 28.4.1999, T-221/95, Endemol, Συλλογή, σελ. II-1299, σκ. 167· ΓΔΕΕ, απόφαση της 15.12.1999, T-22/97, Kesko, Συλλογή, σελ. II-3775, σκ. 141 επ.

231. Περαιτέρω, από την έρευνα της ΓΔΑ φαίνεται ότι δεν υπάρχουν νομικά εμπόδια εισόδου στην ελληνική αγορά των γαλακτοκομικών προϊόντων, πλην αυτού της μη επικαιροποίησης της ελληνικής νομοθεσίας με την ευρωπαϊκή αναφορικά:
- α) με τις νέες μεθόδους παραγωγής και παστερίωσης γαλακτοκομικών προϊόντων (π.χ. μη αναγνώριση κατηγοριών μέσης ή μικρής διάρκειας ζωής γαλάτων εκτός των «φρέσκο», «υψηλής παστερίωσης», «εβαπορέ» και «μακράς διάρκειας») και
  - β) με τη ρύθμιση περί σύντομης διάρκειας ζωής του φρέσκου γάλακτος, που ισχύει μόνο στην Ελλάδα. Ως προς τα πραγματικά εμπόδια εισόδου ορισμένες ανταγωνίστριες εταιρίες παραγωγής γαλακτοκομικών προϊόντων θεωρούν ότι αυτά είναι η κορεσμένη αγορά, ο έντονος ανταγωνισμός, η ύπαρξη καθιερωμένων σημάτων, καθώς και η δύσκολη πρόσβαση στην προμήθεια του νωπού γάλακτος. Όταν τα εμπόδια αυτά είναι μικρά, τα συμμετέχοντα στη συγκέντρωση μέρη έχουν περισσότερες πιθανότητες να αντιμετωπίσουν ανταγωνιστικές πιέσεις από πιθανή είσοδο. Υπό τις συνθήκες αυτές, τα μικρά εμπόδια εισόδου στην αγορά που διαπιστώθηκαν, επέτρεπαν την συγχώνευση, αφού αυτή δεν ήταν πιθανό να επισείσει σοβαρούς κινδύνους για τον ανταγωνισμό. Η ανάλυση των στοιχείων που παρείχαν οι επιχειρήσεις, οδήγησε στο συμπέρασμα πως η υπό δημιουργία επιχείρηση δεν διαθέτει ισχυρό κίνητρο ώστε να αποκλείσει ανταγωνιστές της από την πρόσβαση σε προμήθειες πρώτων υλών. Η νέα εταιρία, καθόσον δεν κατέχει υψηλά μερίδια στις αγορές επόμενης βαθμίδας, δεν μπορεί και να αποβλέπει σε αποκόμιση οφέλους από μία αντιστάθμιση μεταξύ του κέρδους που απώλεσε στην αγορά προηγούμενης βαθμίδας -λόγω μείωσης των πωλήσεων εισροών σε πραγματικούς ή δυνητικούς ανταγωνιστές-, και του τυχόν κέρδους που αποκτά από την αύξηση των πωλήσεων στην αγορά επόμενης οικονομικής βαθμίδας ή/και από τη αύξηση των τιμών.
232. Κατόπιν όλων αυτών των ενδεδειγμένων ελέγχων και των σύνθετων οικονομικών αναλύσεων, η ΕπΑντ επέτρεψε την συγχώνευση των εταιριών ΜΕΒΓΑΛ και VIVARTIA δια εξαγοράς, υπό τους όρους που απαριθμούνται στο διατακτικό της απόφασής της:
- «Η εξαγοράζουσα πρέπει:*
1. *Να εκποιήσει την επιχειρηματική δραστηριότητα που συνίσταται στο σοκολατούχο γάλα με το σήμα «Τορίνο», όπως αυτό χρησιμοποιείται και διατίθεται σήμερα από την εξαγοραζόμενη («εκποιούμενη δραστηριότητα»), κατά τους ειδικότερους όρους, προθεσμίες και προϋποθέσεις που προσδιορίζονται στις αναληφθείσες με το υπ' αριθμ. πρωτ. 68/14.2.2011 έγγραφο δεσμεύσεων της εξαγοράζουσας έναντι της Επιτροπής Ανταγωνισμού, συμπεριλαμβανομένων: – της παραχώρησης, κατ' επιλογή και για λογαριασμό του υποψήφιου αγοραστή, της δυνατότητας παραγωγής/φασόν του εν λόγω σοκολατούχου γάλακτος σε τιμές αγοράς, για μεταβατικό στάδιο δύο (2) ετών από την ολοκλήρωση της εκποίησης, – της παραχώρησης, κατ' επιλογή και για λογαριασμό του υποψήφιου αγοραστή, της δυνατότητας διανομής του εν λόγω σοκολατούχου γάλακτος μέσω των υφιστάμενων δικτύων διανομής της ΜΕΒΓΑΛ (και μεταγενέστερα της ενιαίας εταιρείας) σε τιμές κόστους και υπό τις συνθήκες διανομής πριν τη συγκέντρωση, για μεταβατικό στάδιο*

δύο (2) ετών από την ολοκλήρωση της εκποίησης, και- του ορισμού Εντολοδόχων, υπό την έγκριση της Επιτροπής Ανταγωνισμού, για την ορθή εκπλήρωση των ως άνω όρων και δεσμεύσεων.

2. Να διαθέτει σε ανταγωνιστές της έως και τριάντα χιλιάδες (30.000) τόνους εγχώριου νωπού αγελαδινού γάλακτος κατ' έτος σε τιμές κόστους, βάσει αντικειμενικών, διαφανών και επαληθεύσιμων κριτηρίων, κατά τους ειδικότερους όρους και συνθήκες που προσδιορίζονται στις αναληφθείσες με το υπ' αριθμ. πρωτ. 68/14.2.2011 έγγραφο δεσμεύσεων της εξαγοράζουσας έναντι της Επιτροπής Ανταγωνισμού. Η διάρκεια του εν λόγω διορθωτικού μέτρου ορίζεται σε πέντε (5) έτη από την ημερομηνία πραγματοποίησης της συγκέντρωσης.

3. Να συνεχίσει να αγοράζει, στο πλαίσιο των υφιστάμενων συναλλακτικών όρων, τις υφιστάμενες προσφερόμενες ποσότητες νωπού γάλακτος των παραγωγών των νομών Θεσσαλονίκης, Ημαθίας, Πέλλας, Σερρών και Κιλκίς που συνεργάζονταν με την εξαγοράζουσα και την εξαγοραζόμενη από την 15.9.2010 έως και 31.12.2010, βάσει στοιχείων ΕΛΟΓΑΚ, εφόσον και στο βαθμό που οι εν λόγω παραγωγοί επιθυμούν να συνεχίσουν να προσφέρουν την παραγωγή τους στην ενιαία εταιρεία, κατ' απόλυτη επιλογή και ελευθερία τους. Η διάρκεια του εν λόγω διορθωτικού μέτρου ορίζεται σε τρία (3) έτη, με έναρξη την ημερομηνία πραγματοποίησης της συγκέντρωσης. Η εξαγοράζουσα δεσμεύεται, ωστόσο, να εφαρμόσει το διορθωτικό αυτό μέτρο άμεσα.

4. Να άρει και να απέχει από κάθε ενέργεια που συνεπάγεται ή κατατείνει, άμεσα ή έμμεσα (συμπεριλαμβανομένων της σύνταξης συμβάσεων ή/και της παροχής οικονομικών κινήτρων), σε αποκλειστικότητες σε μεγάλα και μικρά σημεία λιανικής πώλησης (συμπεριλαμβανομένων τυχόν αποκλειστικότητων ως προς τη χρήση παγίων εντός των σημείων λιανικής πώλησης). Η διάρκεια του εν λόγω διορθωτικού μέτρου ορίζεται σε πέντε (5) έτη από την κοινοποίηση στην εξαγοράζουσα του διατακτικού της παρούσας απόφασης»

2.3.3. Οικονομική επισκόπηση της συγχώνευσης

233. Σύμφωνα με τις εμπειρικές μελέτες, για να είναι επιτυχημένη μια εξαγορά/συγχώνευση θα πρέπει:

- Να είναι ξεκάθαρο πώς η συγχώνευση εντάσσεται στις εταιρικές στρατηγικές των δύο εταιριών που συγχωνεύονται,
- Να σχεδιαστεί λεπτομερώς η ενοποίηση,
- Να υπάρχει σαφής και αυστηρός έλεγχος διαχείρισης σε όλα τα κοινά σημεία,
- Να υπάρχει ξεκάθαρη, ειλικρινής και συχνή επικοινωνία σε όλο το προσωπικό για να τεθούν οι προσδοκίες,
- Να μην συγχωνευθούν απλά δύο εταιρίες αλλά να δημιουργηθεί μια νέα εταιρία, αξιοποιώντας τις βέλτιστες πρακτικές των δύο εταιριών,
- Να υπάρχει επικέντρωση στα βασικά ζητήματα τα οποία θα απελευθερώσουν τις συνέργιες και θα επιτρέψουν την εξοικονόμηση δαπανών.

234. Η συγχώνευση της ΜΕΒΓΑΛ με την VIVARTIA σχεδιάστηκε επί τη βάση των αρχών αυτών και φαίνεται να αποτελεί την πρώτη από μια σειρά κυοφορούμενων εξαγορών και στρατηγικών συνεργασιών που αναμένεται να υλοποιηθούν στο προσεχές διάστημα, προς τόνωση του κλάδου των γαλακτοκομικών στην χώρα μας. Η μέλλουσα εταιρία αναμένεται να έχει ετήσιες συνολικές πωλήσεις άνω των 640 εκατ. ευρώ, εκ των οποίων αυτές των 500 εκατ. ευρώ θα πραγματοποιούνται στην εγχώρια αγορά και οι υπόλοιπες στο εξωτερικό. Η νέα εταιρία προβλέπεται πως θα ελέγχει άνω του 40% της αγοράς γάλακτος και 30% της αγοράς του γιαουρτιού. Επιπλέον, τα οφέλη από τη συμφωνία αναμένεται να είναι σημαντικά και για τις δύο εταιρίες, καθώς οι εκτιμώμενες συνέργιες που θα προκύψουν αφενός στα δίκτυα πωλήσεων και διανομών και αφετέρου στην αλυσίδα τροφοδοσίας και την παραγωγή των προϊόντων, προβλέπεται να ανέρχονται σε 23 εκατ. ευρώ ετησίως σε βάθος τριετίας³³⁶.

2.4. Σύνοψη

235. Πρόσφατες μετρήσεις κατέδειξαν πως στην αγορά των γαλακτοκομικών στην Ελλάδα, δραστηριοποιούνται περισσότερες από 110 εταιρίες οι οποίες διαθέτουν 392 διαφορετικά είδη γάλακτος σε τιμές που κυμαίνονται από 0,55 ευρώ το λίτρο το γάλα εβαπορέ ως 2,5 ευρώ το λίτρο το γάλα με ειδικές ιδιότητες (βιολογικό, κατάλληλο για βρέφη, κλπ) και με διάρκεια ζωής από πέντε ημέρες ως 12 μήνες. Οι τιμές των προσφερόμενων γαλακτοκομικών μειώθηκαν αισθητά την τελευταία διετία, σύμφωνα με τα στοιχεία του ΕΛΟΓΑΚ³³⁷. Συνεπώς, εύλογα μπορεί να ειπωθεί πως ο κλάδος λειτουργεί υπό κανονικές συνθήκες ανταγωνισμού, γεγονός στο οποίο συνετέλεσαν σε μεγάλο βαθμό και οι αποφάσεις της ΕπΑντ.

³³⁶ Βλ. Ετήσια Έκθεση του Διοικητικού Συμβουλίου της VIVARTIA Συμμετοχών Α.Ε. της χρήσης 1.1.2010 – 31.12.2010, σελ. 5

³³⁷ Βλ. Πίνακα ΙΧ στο Παράρτημα

Κεφάλαιο 3. Οι επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα του συνόλου της οικονομίας

236. Μία οικονομία χαρακτηρίζεται ανταγωνιστική όταν επιτρέπει στις επιχειρήσεις και στους εργαζόμενους να είναι παραγωγικοί³³⁸. Όταν συνδυάζονται η υψηλή παραγωγικότητα και η υψηλή απορροφητικότητα των παραγόμενων προϊόντων ή υπηρεσιών, οι επιχειρήσεις δύνανται να απασχολούν ευάριθμο εργατικό δυναμικό πληρώνοντας υψηλούς μισθούς, με γενικότερα ευεργετικά κοινωνικά αποτελέσματα. Παράλληλα όμως, η ανταγωνιστική οικονομία είναι σε θέση να προσελκύσει επενδύσεις από εγχώρια ή ξένα κεφάλαια, τόσο κρατικά όσο και πηγάζοντα από επιχειρήσεις, γεγονός που δημιουργεί περισσότερες θέσεις εργασίας και συμβάλλει στην ανάπτυξη μίας τάξης εργαζομένων με ικανοποιητικά εισοδήματα. Η δυναμική αμφοτεροβαρής σχέση που υφίσταται μεταξύ των επενδύσεων και της παραγωγικότητας είναι θεμελιώδους σημασίας. Η αύξηση της παραγωγικότητας αποτελεί βασικό παράγοντα αύξησης της ανταγωνιστικότητας και της ζήτησης για επενδύσεις, ενώ το επίπεδο και ο ρυθμός αύξησης των επενδύσεων συμβάλλουν στην ενίσχυση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Η επίτευξη, επομένως, υψηλών ρυθμών αύξησης της παραγωγικότητας, της απασχόλησης και των πραγματοποιούμενων επενδύσεων -τρεις παράγοντες που αλληλεπιδρούν θετικά μεταξύ τους- συνεπάγεται ικανοποιητικούς ρυθμούς ανάπτυξης της οικονομίας³³⁹.
237. Στα κύρια χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν τη δυνατότητα προσέλκυσης επιχειρηματικού και χρηματοοικονομικού κεφαλαίου και τη σχετική αναπτυξιακή δυναμική της κάθε οικονομίας, συγκαταλέγεται το επιχειρηματικό και επενδυτικό περιβάλλον της χώρας που ευνοεί ή όχι, την ανάληψη επιχειρηματικής δράσης και κινδύνου που απαιτείται για την εκμετάλλευση των υπαρχόντων συγκριτικών πλεονεκτημάτων. Τόσο το επιχειρηματικό, όσο και το χρηματοοικονομικό κεφάλαιο μετακινούνται σήμερα με μεγάλη ταχύτητα από χώρα σε χώρα προς άγραν υψηλότερης απόδοσης, η οποία προσδιορίζεται από την απόδοση του πραγματικού-επιχειρηματικού κεφαλαίου και από τον κίνδυνο που αναλαμβάνεται. Θα περίμενε λοιπόν κανείς, στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο ανταγωνιστικό περιβάλλον, τα διευθυντικά στελέχη και οι μέτοχοι των εταιριών να επιζητούν να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητά τους, προσπαθώντας να εντοπίσουν δείκτες (organizational metrics) που συνδέονται με την ανταγωνιστικότητα και την απόδοση των επιχειρήσεών τους. Ο προσανατολισμός στην αγορά και στο marketing (market orientation) αποτελεί έναν δείκτη που επηρεάζει θετικά την απόδοση της επιχείρησης και συμβάλλει στη μακροχρόνια επιτυχία της³⁴⁰. Στην εξεταζόμενη περίπτωση, όμως, οι ελεγχόμενες εταιρίες

³³⁸ Βλ. Βαγιανός Δ., Βέττας Ν., Μεγίρ Κ., *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μία κρίσιμη συγκυρία*, 5 Οκτωβρίου 2010, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://greekeconomistsforreform.com>

³³⁹ Για την χαμηλή ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, βλ. Πίνακα Χ στο Παράρτημα

³⁴⁰ Βλ. Αυλωνίτης Γ., *Μάρκετινγκ και Ανταγωνιστικότητα*, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα: <http://www.aode.gr/>

ουδόλως εφήρμοσαν τις ανωτέρω αρχές που θα τις καθιστούσαν ανταγωνιστικές εντός της εσωτερικής αγοράς και θα είχαν ευρύτερα θετικά οικονομικά αποτελέσματα.

238. Προς τούτοις, ειδικά για τις κερδοσκοπικές επιχειρήσεις, όπως αντανάκλαται από την σχεδόν ομόφωνη άποψη της θεωρίας³⁴¹, τα κέρδη ή, καλύτερα, η αποδοτικότητα των κεφαλαίων μακροπρόθεσμα αποτελεί τον σπουδαιότερο στόχο. Αυτή η αρχή συνάδει συνάδει και με την προσέγγιση της θεωρίας του στρατηγικού μανάτζμεντ. Ειδικότερα, η στρατηγική συντονίζει και κατευθύνει τις ανεξάρτητες αποφάσεις ενός οργανισμού, με πρωταρχικό σκοπό την επιτυχή πορεία προς απόκτηση και διατήρηση ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος. Μία από τις σημαντικές αυτές αποφάσεις είναι η κατάρτιση του προγράμματος πωλήσεων (sales budget) επί τη βάση του οποίου οργανώνονται και καταρτίζονται και τα λοιπά προγράμματα της επιχείρησης, όπως αυτά της παραγωγής και της ταμειακής κίνησης, ενώ έμμεσα εξαρτώνται από αυτό τα προγράμματα εφοδιασμού αλλά και νέων επενδύσεων. Σύμφωνα με τις αποφάσεις των διοικητικών και δικαστικών αρχών, διαπιστώθηκε πως οι επιχειρήσεις που συμμετείχαν στο καρτέλ του γάλακτος στην Ελλάδα κατήρτιζαν πανομοιότυπα προγράμματα πωλήσεων, κατανέμοντας μεταξύ τους μερίδια αγοράς αλλά και γεωγραφικές περιοχές. Εξετάζοντας τα αποτελέσματα αυτής της συμπεριφοράς των επιχειρήσεων, διαπιστώνουμε πως είχαν αρνητικό αντίκτυπο όχι μόνο στον ανταγωνισμό μεταξύ των εταιριών, αλλά στην αγορά γενικότερα, και στους υποψήφιους επενδυτές, κατ' επέκταση δε στην ελληνική οικονομία. Αμέσως θα εξηγήσουμε πώς.
239. Τόσο στη θεωρία, όσο όμως και στην πράξη, δηλαδή μεταξύ των στελεχών των επιχειρήσεων, υπάρχει ένας υψηλός βαθμός αποδοχής της θεωρίας της αποτελεσματικότητας των αγορών³⁴². Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, οι αγορές είναι μηχανισμοί που, μεταξύ των κύριων αποστολών τους, συγκαταλέγεται η επεξεργασία των οικονομικών πληροφοριών που κάθε φορά αντλούνται από τις επιχειρήσεις και η ενσωμάτωση αυτών στην τιμή της μετοχής μιας εταιρίας αλλά και στο σύνολο των υπόλοιπων χρηματοοικονομικών προϊόντων μιας οικονομίας. Κάθε νέα πληροφορία μπορεί να αλλάξει την τιμή των μετοχών καθώς η αγορά ενσωματώνει αμέσως όλες τις εξελίξεις και αποκαθιστά τις προσδοκώμενες αποδόσεις στο απαιτούμενο επίπεδο. Σε μία ανεπτυγμένη αγορά, όπως θεωρείται η αγορά ενός κράτους-μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η πρακτική εφαρμογή αυτής της θεωρίας έχει πολύ ισχυρά ερείσματα. Σε μια τέτοια αγορά υπάρχει πλήθος επενδυτών που με τη δραστηριότητά τους αποκαθιστούν τις τιμές ισορροπίας σε αυτήν, ενώ η συνεχής ενασχόληση όλων των επαγγελματιών αναλυτών της οικονομικής κατάστασης εγγυάται ότι στις τιμές αντανάκλαται αστραπιαία ακόμα και η προβλεπτική ικανότητα που μπορεί να περιέχεται σε μία είδηση.

³⁴¹ Βλ. Εκπαιδευτικό εγχειρίδιο Γ' Τάξης Ενιαίου Λυκείου, Αρχές Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων, εκδ. ΟΕΔΒ, σελ. 22

³⁴² Για την ανάλυση της έννοιας, βλ. Γαλιάτσος Κ., *Επενδυτικές Υπηρεσίες*, εκδ. Ελληνικής Ένωσης Τραπεζών, 2008, σελ. 95 επ.

240. Αυτό που εμπόδισε και τελικώς ανέτρεψε, στην εξεταζόμενη περίπτωση, την εφαρμογή στην πράξη αυτής της θεωρίας, ήταν η προσυνηνομημένη και προσχεδιασμένη ομοιόμορφη μετάδοση προς την αγορά οικονομικών πληροφοριών από μέρους των ελεγχόμενων εταιριών. Συγκεκριμένα, η ομοιομορφία στην τιμολόγηση επηρέασε όλα τα προγράμματα λειτουργίας των επιχειρήσεων, με αποτέλεσμα να μην παράγουν διαφοροποιημένα οικονομικά αποτελέσματα³⁴³, τα οποία προσδοκούν οι επενδυτές ώστε να ενεργήσουν είτε προς πραγματοποίηση κερδών κεφαλαίου, είτε προς αποφυγή απωλειών κεφαλαίου. Τα μοντέλα αξιολόγησης (valuation models) τα οποία είναι ιδιαίτερος χρήσιμα για τη λήψη επενδυτικών αποφάσεων στηρίζονται, εξάλλου, σε μεγάλο βαθμό στην αξιολόγηση των λογιστικών καταστάσεων των οργανισμών. Η χρηματοοικονομική ανάλυση ενός οργανισμού, τις περισσότερες φορές, πραγματοποιείται με σκοπό την παροχή πληροφοριών για την προοπτική ανάπτυξης ενός οργανισμού και για την τρέχουσα αποδοτικότητα και ρευστότητά του. Όμως, οι οικονομικές καταστάσεις των υπό έλεγχο οργανισμών δεν απέδιδαν στο επενδυτικό κοινό αυτές τις πληροφορίες, δεδομένου ότι η τιμή πώλησης των προϊόντων -βασικός δείκτης για την κατάρτιση των οικονομικών καταστάσεων- ήταν κοινή σε όλες τις εταιρίες, διαμορφούμενη βάσει των παράνομων συμφωνιών³⁴⁴.
241. Επομένως, η μη παροχή οικονομικών πληροφοριών ικανών να επιτρέψουν στις αγορές να τις αξιολογήσουν και να τις μετατρέψουν σε τιμές των μετοχών, στέρησε από την ελληνική αγορά γαλακτοκομικών και κατ' επέκταση την ελληνική οικονομία, κινήσεις επενδυτών που θα μπορούσαν να τονώσουν τη σχετική αγορά, προς όφελος, πάντοτε, τόσο των ίδιων των εταιριών όσο και των καταναλωτών.
242. Όμως, η επίπτωση της παραβατικής συμπεριφοράς των επιχειρήσεων, εκτός της οικονομικής είχε και μία άλλη διάσταση, ηθικής φύσεως, επί της κοινωνίας υπό ευρεία έννοια. Αυτή η διάσταση, κατά τον γράφοντα, είναι ίσης και ίσως μείζονος σημασίας με την οικονομική, και αξίζει να προβάλλεται ως ζήτημα με πολύ ενδιαφέρουσες προεκτάσεις, όχι απλώς χάριν της θεωρίας, αλλά κυρίως της

³⁴³Η ανταγωνιστική ισορροπία είναι αποτελεσματική, κατά Pareto, όταν στηρίζεται σε ανεξάρτητες ενέργειες των παραγωγών/πωλητών που θέτουν το οριακό κόστος ίσο με την τιμή, και των καταναλωτών που εξισώνουν το οριακό όφελός τους με την τιμή. Σε περίπτωση, όμως, που αυτή η τιμή καθορίζεται σε διαφορετικό επίπεδο από τον παραγωγό και δεν δίδονται περιθώρια επιλογής στον καταναλωτή, διαπιστώνεται μία στρέβλωση η οποία υφίσταται δεδομένου ότι το κοινωνικό οριακό κόστος παραγωγής του αγαθού δεν ισούται με το κοινωνικό οριακό όφελος που αντλείται από την κατανάλωση αυτού του αγαθού. Βλ. Begg D., *Εισαγωγή στην Οικονομική*, τομ. Α', εκδ. Κριτική, 2006, σελ. 446 επ.

³⁴⁴ Η ύπαρξη μιας ενοποιημένης και αποτελεσματικής χρηματοπιστωτικής αγοράς προϋποθέτει την εξασφάλιση της ακεραιότητάς της. Η ομαλή λειτουργία των αγορών και η διατήρηση της εμπιστοσύνης του κοινού προς αυτές αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις για την οικονομική ανάπτυξη και την ευημερία. Η κατάχρηση αγοράς θίγει την ακεραιότητα των χρηματοπιστωτικών αγορών και την εμπιστοσύνη του κοινού στις κινητές αξίες και τα παράγωγα μέσα. Σε μία ακραία εκδοχή θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως η στρέβλωση τιμών που επηρεάζει την ίδια την εταιρία και την απόδοση της μετοχής της, εν μέσω μίας παγκοσμιοποιημένης αγοράς, αποτελεί μορφή χειραγώγησης της αγοράς. Την ευθύνη, βέβαια, για αυτήν την κατάσταση φέρουν και όλα τα στελέχη τα οποία συμμετείχαν ενεργά στην διαμόρφωση ενός τέτοιου καταχρηστικού πλαισίου. Βλ. Οδηγία 2003/6/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 28ης Ιανουαρίου 2003, για τις πράξεις προσώπων που κατέχουν εμπιστευτικές πληροφορίες και τις πράξεις χειραγώγησης της αγοράς (κατάχρηση αγοράς)

αποκόμισης απτών και ρεαλιστικών ωφελειών για το κοινωνικό σύνολο. Αξίζει να σημειωθεί πως τα τελευταία χρόνια έχει αναπτυχθεί ήδη έντονη συζήτηση περί της κοινωνικής ευθύνης των επιχειρήσεων και της συνεισφοράς τους στην ευημερία του κοινωνικού συνόλου εντός του οποίου λειτουργούν.

243. Οι σύγχρονες επιχειρήσεις πρέπει να εκφράζουν τις αξίες της κοινωνίας και να συμμερίζονται τις κοινωνικές επιφυλάξεις, δημιουργώντας ένα όραμα που θα στηρίζεται στις αρχές της ευρείας συμμετοχής και της πολύπλευρης επικοινωνίας με το εξωτερικό περιβάλλον τους, και θα σηματοδοτεί την πορεία τους. Αυτή η φιλοσοφία που πρέπει να διαπνέει και να κατευθύνει τις αποφάσεις και τις ενέργειες των ηγετικών στελεχών μιας επιχείρησης, σπανίως είναι αποτυπωμένη σε γραπτά κείμενα και θα πρέπει να εκδηλώνεται με τις διοικητικές επιλογές και τις αποφάσεις τους.
244. Απεναντίας, η παραβατική συμπεριφορά των επιχειρήσεων διόλου δεν υποδηλώνει την ύπαρξη ενός συστήματος αξιών, που ενσαρκώνει με τρόπο απλό και κατανοητό το σκοπό, την αποστολή και το όραμα μιας επιχείρησης, απέναντι στους μετόχους, στους εργαζόμενους, στους πελάτες, στην κοινωνία και στο κράτος. Μολονότι ο προσπορισμός κέρδους είναι στόχος αδιαμφισβήτητα παραδεκτός, η σύγχρονη επιχείρηση δεν θα πρέπει να στοχεύει μόνο στην παραγωγή οικονομικών αποτελεσμάτων, πολλώ δε μάλλον όταν η επίτευξη αυτών στηρίζεται σε αθέμιτες ενέργειες, αλλά θα πρέπει να δίδει βαρύτητα εξίσου και στην επίτευξη αποτελεσμάτων ευεργετικών για το κοινωνικό σύνολο και τη λειτουργία της αγοράς. Όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο καθηγητής κ. Θανόπουλος, «Φοβούμαι, λοιπόν, ότι τα κοινωνικά καλούπια φέρνουν τον σύγχρονο άνθρωπο πολύ κοντά σε αυτό που ονομάζω πολιτισμικοτεχνολογικά ωθούμενο μεσαίωνα ... Προς το παρόν πρέπει να προσπαθήσουμε να υλοποιούμε στόχους επιχειρηματικής κουλτούρας, ηθικής και δεοντολογίας. Είναι η βάση της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης και του κώδικα εταιρικής διακυβέρνησης ... Θα λέγαμε δηλαδή ότι η επιχείρηση πετυχαίνει τους στόχους της, ουσιαστικά βλέποντας ένα φως στο τέλος κάποιου τούνελ, έχοντας κάτι σαν tunnel vision! Ακόμη, θα λέγαμε, ότι επειδή η επιχείρηση έχει πλέον τον ιδιαίτερα ουσιαστικό ρόλο της ποιότητας ζωής, η επίδρασή της στο περιβάλλον δέον να θεωρηθεί από μια οπτική γωνία που οραματίζεται πέραν οικολογικών μεθοδεύσεων και προτείνει κοινωνικές λύσεις.»³⁴⁵

³⁴⁵ Βλ. Θανόπουλος Γ., *Επιχειρηματική ηθική και Δεοντολογία Στην Εποχή της Εταιρικής Διακυβέρνησης*, εκδ. Interbooks, 2009, σελ. 277

Κεφάλαιο 4. Οι επιπτώσεις στους ιδιώτες - Η πρόβλεψη Αγωγών Αποζημίωσης

245. Στην παρούσα ενότητα θα αναφερθούμε στον αντίκτυπο των παράνομων συμφωνιών σε μεμονωμένους ιδιώτες. Στον ατελή ανταγωνισμό, όπως είδαμε, η επιχείρηση παράγει στο σημείο εκείνο όπου η τιμή είναι μεγαλύτερη από το μακροχρόνιο οριακό κόστος δηλαδή $P > LMC$, και απόρροια του γεγονότος αυτού είναι να υπάρχει μία μη αποδοτική κατανομή των πλουτοπαραγωγικών πόρων στην οικονομία. Στις περιπτώσεις συμπαιγνίας, αυτή η διαφορά μεταξύ τιμής και οριακού κόστους μειώνει γενικά την ευημερία των καταναλωτών και των υπόλοιπων φορέων της αγοράς, καθώς οι παράνομες αυτές συμφωνίες έχουν ως συνέπεια τη σημαντική αύξηση της μονοπωλιακής δύναμης των επιχειρήσεων. Όπως αναλύθηκε παραπάνω, η τιμή σε μονοπωλιακές αγορές είναι υπερβολικά υψηλή (η ποσότητα είναι υπερβολικά χαμηλή), και αυτό εξηγείται αφού το μονοπώλιο σταματά την παραγωγή στο επίπεδο αυτό, όπου κάποιος καταναλωτής θα είχε δυνατότητα να πληρώσει έστω και μία παραπάνω μονάδα που ξεπερνά το κόστος παραγωγής της³⁴⁶. Επομένως, οι συμπαιγνίες οδηγούν σε οικονομική καταστροφή ομάδες και φορείς της αγοράς οι οποίοι δρουν συμπληρωματικά ή παράλληλα με τις επιχειρήσεις που αναπτύσσουν την ανταγωνιστική συμπεριφορά. Ακολουθώς, θα δούμε ποιο είναι το νομικό πλαίσιο που προστατεύει τα συμφέροντα αυτών των θιγόμενων ομάδων και θα παρουσιάσουμε τον τρόπο που επέλεξαν συγκεκριμένα οι θιγόμενοι από το καρτέλ του γάλακτος να υπερασπίσουν τα συμφέροντά τους.

4.1. Το νομικό πλαίσιο (ευρωπαϊκό και ελληνικό)

246. Η παραβίαση των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ (και της αντίστοιχης εθνικής νομοθεσίας), πέρα από τις στρεβλώσεις που προκαλεί στη λειτουργία του ανταγωνισμού, προκαλεί και ζημιές σε πολίτες και επιχειρήσεις. Τα θύματα μπορούν να αποζημιωθούν μόνο μέσω των εθνικών δικαστηρίων, σύμφωνα με τους εθνικούς διαδικαστικούς κανόνες. Ωστόσο, στην πράξη τα θύματα αυτά σπανίως αποζημιώνονται, λόγω διαφόρων νομοθετικών και διαδικαστικών εμποδίων, όπως για παράδειγμα, η συχνή έλλειψη πρόσβασης σε αποδεικτικά στοιχεία, η ιδιαίτερα σύνθετη ανάλυση των πραγματικών περιστατικών και η περίπλοκη οικονομική ανάλυση που απαιτείται.

247. Το δικαίωμα των θυμάτων προς αποκατάσταση της ζημίας που έχουν υποστεί από την παραβίαση των κανόνων ανταγωνισμού κατοχυρώνεται από τη νομοθεσία της Ένωσης³⁴⁷, ενώ έχει αναγνωριστεί και από τη νομολογία του ΔΕΕ³⁴⁸.

³⁴⁶ Βλ. Βέτας Ν., Κατσουλάκος Γ., *Πολιτική ανταγωνισμού και ρυθμιστική πολιτική*, εκδ. ΤΥΠΟΘΗΤΩ, 2004, σελ. 52 επ.

³⁴⁷ Βλ. τη σκέψη υπ' αριθμόν 7 της εισηγητικής έκθεσης Κανονισμού 1/2003, όπου αναφέρει χαρακτηριστικά την ανάγκη ενεργούς συμμετοχής των εθνικών δικαστηρίων, στην ενθάρρυνση συμμετοχής των ιδιωτών στην εφαρμογή της ευρωπαϊκής νομοθεσίας ανταγωνισμού, που θα οδηγήσει κατ' επέκταση και στην ιδιωτικοποίηση αυτού του τομέα δικαίου (privatization)

248. Ιστορικά, η νομοθεσία περί αγωγών αποζημίωσης εφαρμόζεται ήδη από τριακονταετίας στις ΗΠΑ, όπου υφίσταται ένας τριπλός μηχανισμός εφαρμογής του αμερικανικού δικαίου του ανταγωνισμού, μέσω διοικητικών οργάνων, γενικών εισαγγελέων των επιμέρους πολιτειών, και ιδιωτικής πρωτοβουλίας³⁴⁹. Μάλιστα, ο μηχανισμός της ιδιωτικής επιβολής είναι διαδεδομένος και η άσκηση αγωγών αποζημίωσης από ιδιώτες, συχνή. Ωστόσο, ο μηχανισμός ιδιωτικής εφαρμογής έχει παρουσιάσει στη χώρα αυτή σημαντικές στρεβλώσεις με αποτέλεσμα να υπάρχει έντονη θεωρητική αμφισβήτηση³⁵⁰ για την εφαρμογή του στην Ευρώπη.
249. Πιο συγκεκριμένα, συχνά, υποθέσεις που εγείρουν κρίσιμα νομικά ζητήματα για το δίκαιο του ανταγωνισμού δεν φθάνουν στα δικαστήρια λόγω του μικρού τους οικονομικού αντικειμένου, ενώ, αντίθετα, φθάνουν σ' αυτά άλλες υποθέσεις ήσσονος νομικής σημασίας, που έχουν όμως υψηλό οικονομικό αντικείμενο. Περαιτέρω, από το σύνολο των αγωγών αποζημίωσης, οι μισές περίπου ασκούνται από ανταγωνιστές του εναγομένου, με αποτέλεσμα συχνά αυτές να έχουν ως στόχο την παρεμπόδιση δυναμικών και καινοτόμων επιχειρήσεων που ακολουθούν επιθετικές μεν, νόμιμες δε εμπορικές στρατηγικές³⁵¹. Οι υπόλοιπες ασκούνται υπό τη μορφή ομαδικών αγωγών (class actions), από άμεσους αγοραστές ή χρήστες των υπηρεσιών. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η πορεία της υπόθεσης ελέγχεται από τους νομικούς παραστάτες των εναγόντων, οι οποίοι, χάρις στη διακριτική τους ευχέρεια κατά το χειρισμό της υπόθεσης, συχνά επιτυγχάνουν καταναγκαστικούς (οικονομικά και νομικά) συμβιβασμούς εις βάρος των εταιριών, με αποτέλεσμα οι ομαδικές αυτές αγωγές να έχουν χαρακτηριστεί ως «νομοθετικά κατοχυρωμένος εκβιασμός».
250. Οι ανωτέρω στρεβλώσεις, ελήφθησαν υπόψη από την Επιτροπή, κατά την ανάληψη νομοθετικής πρωτοβουλίας για τη ρύθμιση των αγωγών αποζημίωσης λόγω παραβίασης των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ. Στα τέλη του 2005, η Επιτροπή δημοσίευσε Πράσινη Βίβλο³⁵², η οποία πραγματευόταν τις πιθανές λύσεις για τα προβλήματα που ανακύπτουν λόγω της έλλειψης δικονομικής εναρμόνισης των κρατών-μελών στο ζήτημα των αντιμονοπωλιακών παραβιάσεων του δικαίου της

³⁴⁸ ΔΕΕ, απόφαση της 20.9.2001, C-453/99, *Courage/Crehan*, Συλλογή, σελ. I-6297 και ΔΕΕ, απόφαση της 13.7.2006, C-295/04 έως C-298/04, *Manfredi*, Συλλογή, σελ. I-6619. Για την θεματική που ξεκίνησε επ' αφορμή των αποφάσεων, βλ. Τζάκας Π.-Δ., *Αξιώσεις αποζημίωσης λόγω παράβασης του Κοινοτικού Δικαίου Ανταγωνισμού υπό το φώς της νομολογίας Courage/Crehan*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2006, σελ. 42 επ.

³⁴⁹ Βλ. Hovenkamp H., *Federal Antitrust Policy, The Law of Competition and its Practice*, εκδ. Thomson/West, 2005, σελ. 592 επ., ιδίως 652.

³⁵⁰ Βλ. Αθανασίου Λ., *Ο ρόλος των αγωγών αποζημίωσης στην καταπολέμηση των αντιανταγωνιστικών πρακτικών*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2008, σελ. 394 επ.

³⁵¹ Για τα προβλήματα από την συμμετοχή των ιδιωτών, που συχνά στηρίζονται σε ιδιοτελή κίνητρα, βλ. Wouter W., *The Relationship between Public Antitrust Enforcement and Private Actions for Damages*, *World Competition*, Vol. 32, No. 1, 2009, σελ. 3 επ. ιδίως σελ. 9.

³⁵² COM (2005) 672 τελικό της 19.12.2005, Πράσινη Βίβλος - Αγωγές αποζημίωσης για παράβαση των αντιμονοπωλιακών κανόνων της ΕΚ. Βλ. Τρούλη Ε., *Η Πράσινη Βίβλος για τις Αγωγές Αποζημίωσης για Παράβαση των Αντιμονοπωλιακών Κανόνων της ΕΚ*, Ευρωπαϊών Πολιτεία, 2007, σελ. 929 επ.

Ένωσης. Ακολούθησε το 2008 η Λευκή Βίβλος³⁵³, η οποία αποτυπώνει με πλέον ξεκάθαρο τρόπο τις προθέσεις της Επιτροπής και προτείνει συγκεκριμένες λύσεις για την αντιμετώπιση ζητημάτων όπως η απόδειξη, η υπαιτιότητα, η παραγραφή, το έννομο συμφέρον κ.λπ..

251. Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, μόνο το γερμανικό δίκαιο προβλέπει τη δυνατότητα άσκησης αγωγής αποζημίωσης για παραβίαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας και συγκεκριμένα, στο άρθρο 33 παρ. 4 του Γερμανικού Κώδικα περί προστασίας του Ελεύθερου Ανταγωνισμού³⁵⁴.

4.2. Οι προσφυγές ιδιωτών κατά των αποφάσεων της ΕπΑντ

252. Στην περίπτωση των εξεταζόμενων παραβάσεων, μετά την έκδοση της απόφασης 369/V/2007 της ΕπΑντ, ορισμένοι ενδιαφερόμενοι ιδιώτες άσκησαν προσφυγή, (κατ' άρθρον τότε 14 παρ. 3 Ν.703/1977), κατά αυτής. Αίτημά τους ήταν η επιβολή αυστηρότερων ποινών σε βάρος των ελεγχόμενων επιχειρήσεων, αφού θεωρούσαν πως από τις διαπιστωθείσες παραβάσεις η ζημία για τους υπόλοιπους δραστηριοποιούμενους στη σχετική αγορά, όπως ήταν οι μικροπωλητές γαλακτοκομικών, οι σύνδεσμοι αγελαδοτρόφων, οι παραγωγοί γάλακτος και οι προμηθευτές των γαλακτοβιομηχανιών, ήταν μεγάλη³⁵⁵. Αντιθέτως, κατά τους ισχυρισμούς τους, οι κυρώσεις που επέβαλε η ΕπΑντ ήταν δυσανάλογα μικρές και αναντίστοιχες σε σχέση με την πραγματική ζημία που αυτοί είχαν υποστεί. Για τη θεμελίωση του γενικότερου έννομου συμφέροντός τους, οι προσφεύγοντες επικαλέστηκαν το σκοπό που έχουν να προάγουν την τήρηση και την λειτουργία υγιούς ανταγωνισμού στο τομέα των γαλακτοκομικών. Όπως ισχυρίστηκαν, η επιβολή αυστηρότερων κυρώσεων και ανάλογων προς τις επιβλαβείς συνέπειες, θα είχε αποτρεπτικό αποτέλεσμα και θα εξανάγκαζε τις εμπλεκόμενες επιχειρήσεις να απέχουν από παρόμοιες παραβάσεις στο μέλλον. Μάλιστα, δήλωσαν την πρόθεσή τους να ασκήσουν αγωγές αποζημιώσεων, προς αποκατάσταση της ζημίας που είχαν υποστεί. Η έκδοση θετικής γι' αυτούς απόφασης από τα Διοικητικά Δικαστήρια, θα επέτρεπε την προσκόμισή της ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων³⁵⁶. Αρνούμενη την θέση αυτή, η ΕπΑντ, με την έκθεση απόψεών της,

³⁵³ COM (2008) 165 τελικό της 2.4.2008, Λευκή Βίβλος - Σχετικά με τις αγωγές αποζημίωσης για παραβίαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΚ. Την ίδια ημέρα εκδόθηκε και έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής, με περίληψη της εκτίμησης των επιπτώσεων της Λευκής Βίβλου (SEC (2008) 406)

³⁵⁴ Το κείμενο του νόμου είναι διαθέσιμο στην αγγλική γλώσσα στην ιστοσελίδα, http://www.bundeskartellamt.de/wEnglisch/download/pdf/GWB/110120_GWB_7_Nouvelle_E.pdf

³⁵⁵ Μεταξύ άλλων, τέτοιες υποθέσεις κρίθηκαν με τις υπ' αριθμούς ΔεφΑθ 1618/2009 και ΔεφΑθ 1619/2009 αποφάσεις. Στους ενδιαφερόμενους ιδιώτες μπορούν να συγκαταλεγούν μεγάλες υποκατηγορίες μεσαζόντων στη σχετική αγορά. Χαρακτηριστικά, στην απόφαση ΔεφΑθ 107/2010, προσφεύγων με αίτημα την αύξηση των προστίμων για τις γαλακτοβιομηχανίες ήταν ένας διανομέας, ο οποίος, κατά τους ισχυρισμούς του, υπέστη οικονομικές ζημιές για 6 ολόκληρα έτη, μέχρι δηλαδή την παρέμβαση της ΕπΑντ. Προφανώς η απόδειξη μιας τέτοιας οικονομικής ζημίας μπορεί να κοστίζει σε κάθε εταιρία την καταδίκη σε ένα μεγάλο ποσό αποζημίωσης

³⁵⁶ Σύμφωνα με την πρόταση της Επιτροπής, στις αγωγές αποζημίωσης που θα βασίζονται σε αποφάσεις της διαπιστωτικές των παραβάσεων, τα θύματα θα δύνανται να τις επικαλεστούν ως δεσμευτική απόδειξη στην αστική διαδικασία. Ωστόσο, το ενάγον θιγόμενο μέρος θα έχει τη δυνατότητα να επικαλεστεί την απόφαση εθνικής αρχής ανταγωνισμού μόνο όταν αυτή τελεσιδικήσει, δεδομένου ότι σε όλα τα κράτη μέλη οι διοικητικές αποφάσεις υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο. Στην πράξη, αυτό σημαίνει ότι το θιγόμενο φυσικό ή νομικό πρόσωπο θα πρέπει, κατά κανόνα, να αναμείνει αρκετά χρόνια (ιδίως στην Ελλάδα). Παράλληλα, η

ισχυρίστηκε ότι οι προσφεύγοντες δεν έχουν έννομο συμφέρον για την άσκηση προσφυγής, καθόσον η προσβαλλόμενη πράξη δεν έθιξε με κανένα τρόπο τους σκοπούς τους ή τα συμφέροντα αυτών ή των μελών τους. Εξάλλου, η ακύρωση ή η μεταρρύθμιση της απόφασης δεν θα τους επηρεάσει, κατά τρόπο άμεσο, θετικά ή αρνητικά.

253. Τα Διοικητικά Δικαστήρια, που επιλήφθηκαν των προσφυγών, ορμώμενα από την ευρωπαϊκή νομολογία (νομολογία Plaumann), απεφάνθησαν πως παραδεκτή είναι μια προσφυγή κατά απόφασης που απευθύνεται σε άλλο πρόσωπο, μόνον εφόσον η εν λόγω απόφαση αφορά τον προσφεύγοντα άμεσα και ατομικά. Σύμφωνα δε, με το άρθρο 263 ΣΛΕΕ, τα υποκείμενα δικαίου, πλην των αποδεκτών μιας απόφασης, δεν μπορούν να ισχυρισθούν ότι η απόφαση τα αφορά ατομικά, παρά μόνον αν τα θίγει λόγω ιδιαιτέρων ιδιοτήτων τους ή μιας πραγματικής κατάστασης που τα χαρακτηρίζει σε σχέση με κάθε άλλο πρόσωπο και, ως εκ τούτου, τα εξατομικεύει κατά τρόπο ανάλογο με εκείνο του αποδέκτη. Αντίστοιχη είναι η εθνική ρύθμιση του άρθρου 64 παρ. 1, εδ. α' Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας³⁵⁷. Επομένως, το ΔΕφΑθ απέρριψε ως απαράδεκτες τις προσφυγές αφού, σύμφωνα με το σκεπτικό που είναι πανομοιότυπο στις αποφάσεις, «ο προσφεύγων δεν έχει, ως τρίτος, άμεσο έννομο συμφέρον για την άσκηση προσφυγής προς ακύρωση ή μεταρρύθμιση της προσβαλλόμενης απόφασης, διότι το είδος των κυρώσεων και το ύψος των χρηματικών προστίμων που επιβλήθηκαν σε βάρος των γαλακτοβιομηχανιών και της ενόσεώς τους δεν επηρεάζει ευθέως και αμέσως κάποιο συγκεκριμένο δικαίωμα ή έννομο συμφέρον του».
254. Ωστόσο, οι ζημιωθέντες τρίτοι δεν είναι απροστάτευτοι. Στο εθνικό δίκαιο, νομική βάση για την αγωγή αποζημίωσης είναι το άρθρο 914 Αστικού Κώδικα (διάταξη αδικοπραξίας)³⁵⁸. Οι ιδιώτες μπορούν να απευθύνονται στα πολιτικά δικαστήρια, αιτούμενοι την αποζημίωσή τους για την ζημία που υπέστησαν από τις παράνομες συμφωνίες³⁵⁹. Θα πρέπει λοιπόν οι επιχειρήσεις να γνωρίζουν πως οι αντίθετες προς το δίκαιο του ανταγωνισμού συμπράξεις τους, όχι απλά μπορούν να τις οδηγήσουν στην καταδίκη πληρωμής προστίμου από την ΕπΑντ, αλλά αυτές θα υπέχουν παράλληλη υποχρέωση αποζημίωσης των παθόντων τρίτων μερών. Για την ευδοκίμηση της αγωγής, οι ενάγοντες θα πρέπει να αποδείξουν ότι συντρέχουν

ανεύρεση άλλων αποδείξεων που θα στοιχειοθετούν την παραβίαση είναι ιδιαίτερες δυσχερές. Γενικότερα, το ζήτημα πρόσβασης σε αποδεικτικά στοιχεία έχει δύο πτυχές. Από τη μία μεριά, ο ενάγων βρίσκεται τις περισσότερες φορές σε ιδιαίτερα δυσχερή θέση, καθώς οι αποδείξεις κατέχονται από τον εναγόμενο ή από τρίτα μέρη και δεν είναι γνωστές και εύκολα προσβάσιμες σε αυτόν. Από την άλλη μεριά, όμως, θα πρέπει να αποφευχθεί ο κίνδυνος καταχρηστικής άσκησης αγωγών αποζημίωσης. Η πτυχή αυτή θα πρέπει να ληφθεί ιδιαίτερα υπόψη, δεδομένου ότι μπορεί να αποθαρρύνει εταιρίες ή στελέχη αυτών από τη συμμετοχή τους σε προγράμματα επείκειας (compliance program)

³⁵⁷ Για την ανάλυση των προϋποθέσεων του άρθρου, βλ. Χατζητζανής Ν., *Ερμηνεία κατ' άρθρον Κώδικος Διοικητικής Δικονομίας*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 2002, σελ. 458 επ.

³⁵⁸ Βλ. ενδεικτικά: Αρείου Πάγου 1554/2008 δημοσιευμένη στην βάση νομικής πληροφόρησης ΝΟΜΟΣ' ΕφΑθ 1565/2006 δημοσιευμένη στο Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2006, σελ. 762' ΕφΠατρών 18/2002 δημοσιευμένη στο Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2003, σελ. 524

³⁵⁹ Για τα μοντέλα υπολογισμού του ύψους της αποζημίωσης, βλ. Μπουχάγιαρ Α., *Αστική ευθύνη για παραβιάσεις του Κοινοτικού Δικαίου του Ανταγωνισμού*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2009, σελ. 43 επ.

οι τρεις προϋποθέσεις που απαιτεί το άρθρο 914ΑΚ, ήτοι: α) παράνομη συμπεριφορά³⁶⁰, β) ζημία³⁶¹ και γ) αιτιώδη σύνδεσμο μεταξύ της παράνομης συμπεριφοράς και της ζημίας. Αξίζει να σημειωθεί πως αν και κάθε κράτος είναι ελεύθερο να θεσπίσει τον μηχανισμό³⁶² αποκατάστασης των ζημιωθέντων τρίτων, ωστόσο η εφαρμογή του υπόκειται στον έλεγχο των ευρωπαϊκών γενικών αρχών της αποτελεσματικότητας και της ισοδυναμίας³⁶³.

255. Ακόμη, οι επιχειρήσεις είναι εκτεθειμένες σε μία πιθανή άσκηση αγωγής ή συλλογικής αγωγής εναντίον τους από καταναλωτές. Συγκεκριμένα, αρκετές φορές, παθόντες από τις παραβάσεις των επιχειρήσεων είναι οι καταναλωτές, στους οποίους συνήθως μετακυλύεται η υψηλότερη τιμή πώλησης των προϊόντων. Η έλλειψη ιδιαίτερης οργάνωσης των μεμονωμένων καταναλωτών απέναντι στην εμπειρία και την αρτιότερη οργάνωση των προμηθευτών, έχει οδηγήσει το νομοθέτη να νομιμοποιήσει τις ενώσεις καταναλωτών να ζητούν έννομη προστασία, δικαστική ή διοικητική, με σημαντικότερο δικονομικό μέσο αυτό της άσκησης συλλογικής αγωγής³⁶⁴. Επιπροσθέτως, η ένωση καταναλωτών, σύμφωνα με πάγια νομολογία, δικαιούται να ζητήσει και χρηματική αποζημίωση λόγω ηθικής βλάβης, για τον καθορισμό της οποίας το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη και το οικονομικό μέγεθος της εναγόμενης επιχείρησης, αλλά και την ανάγκη πρόληψης επανάληψης αντιανταγωνιστικών συμπεριφορών. Συνεπώς, οι επιχειρήσεις που εμπλέκονται στις παραβάσεις είναι πιθανόν, πέραν των διοικητικών προστίμων, να κληθούν να καταβάλουν και αστικές αποζημιώσεις ιδιαίτερα μεγάλου ύψους.
256. Τέλος, σύμφωνα, πλέον, με το άρθρο 44 Ν.3959/2011, στις ποινικές δίκες οι οποίες δημιουργούνται κατά των προσώπων που συμμετείχαν σε παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού και τις οποίες διαπίστωσε η ΕπΑντ, μπορεί να παρίσταται ως πολιτικός ενάγων κάθε πρόσωπο το οποίο θίγεται άμεσα από τις πράξεις αυτές.
257. Επομένως, οι προσφεύγοντες στην παρούσα υπόθεση θα έπρεπε να παραστούν ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων και να αξιώσουν όχι την μεταρρύθμιση της διοικητικής πράξης ώστε να αυξηθούν τα πρόστιμα, αλλά την αποζημίωσή τους

³⁶⁰ Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, στο άρθρο 914ΑΚ δεν καθορίζεται ούτε η συμπεριφορά είναι παράνομη αλλά το άρθρο παραπέμπει στο σύνολο των επιτακτικών ή απαγορευτικών διατάξεων που βρίσκονται έξω από αυτό. Συνεπώς, η κατά παράβαση του Ν.3959/11 συμπεριφορά των επιχειρήσεων είναι παράνομη, επισύροντας την αδικοπρακτική ευθύνη. Βλ. Κορνηλάκης Π., *Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο Ι*, εκδ. Σάκκουλας, 2002, σελ. 478 επ.

³⁶¹ Για τις δυνατότητες υπολογισμού της ζημίας και την σημασία των αποφάσεων των εθνικών αρχών ανταγωνισμού, βλ. Κομνηνός Α., *Relationship between Public and Private Enforcement: quod Dei Deo, quod Caesaris Caesari*, 16th Annual EU Competition Law and Policy Workshop, European University Institute, Florence 17-18 June 2011

³⁶² Για την έννοια της υποχρέωσης των κρατών μελών να θεσπίζουν τον κατάλληλο εσωτερικό μηχανισμό δικονομικών κανόνων που θα συμβάλλουν στην εναρμόνιση των διαδικασιών εφαρμογής της ευρωπαϊκής νομοθεσίας, βλ. Χριστιανός Β., *Ευρωπαϊκή Κοινότητα και Δικονομική Εναρμόνιση*, Νομικό Βήμα, 2006, σελ. 1667 επ.

³⁶³ ΔΕΕ, απόφαση της 19.6.1990, C-213/89, *Factortame*, Συλλογή, σελ. I-2433, σκ. 19

³⁶⁴ Γίνεται δεκτό από τη θεωρία ότι ο καταναλωτής, ως πιο αδύναμο μέρος και ως αυτός που έχει την ανάγκη να προμηθευτεί προϊόντα και υπηρεσίες, ανεξαρτήτως των επιβαλλόμενων οικονομικών και νομικών όρων, έχει μεγαλύτερη ανάγκη προστασίας, τόσο στο οικονομικό όσο και στο κοινωνικό πεδίο. Βλ. Δελούκα-Ιγγλέση Κ., *Νομική και Κοινωνική προστασία του Καταναλωτή*, εκδ. Σταμούλης, 1992, σελ. 25 επ.

για την ζημία που υπέστησαν. Μάλιστα, για το ορισμένο της αγωγής τους, θα έπρεπε να στραφούν όχι συνολικά κατά των συμμετεχόντων στις παραβάσεις, αλλά συγκεκριμένα κατά των εταιριών που τους ζημίωσαν, εξειδικεύοντας -στο μέτρο του δυνατού- τις παραβατικές πράξεις έναντί τους και το ζημιογόνο αποτέλεσμα αυτών.

V. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

«Η καθιέρωση του μηχανισμού της αγοράς ως μοναδικού ρυθμιστή της τύχης των ανθρώπων και του φυσικού τους περιβάλλοντος, ως και του μεγέθους και της χρήσης της αγοραστικής δύναμης, θα κατέληγε στην κατάλυση της κοινωνίας»

Karl Polanyi

258. Ο κυρίαρχος ρόλος των αγορών στην καπιταλιστική οικονομία που άρχισε να επικρατεί από τα μέσα του 19ου αιώνα οδήγησε στη δημιουργία της οικονομίας της αγοράς, δηλαδή σε μία οικονομία που διευθύνεται αποκλειστικά από τις τιμές της αγοράς. Ένα τέτοιο σύστημα είναι ικανό να οργανώνει την οικονομική ζωή στο σύνολό της, χωρίς έξωθεν βοήθειες ή παρεμβάσεις. Ωστόσο, μια τέτοια ανεξέλεγκτη λειτουργία της αγοράς δεν έφερε τα συναναμενόμενα κοινωνικά αποτελέσματα. Έτσι, κρίθηκε αναγκαία η παρέμβαση του νομοθέτη για τον εξορθολογισμό της λειτουργίας της αγοράς και την παραγωγή αποτελεσμάτων προς όφελος του κοινωνικού συνόλου.
259. Τα τελευταία χρόνια οι στόχοι που συνθέτουν την αποστολή του δικαίου του ανταγωνισμού αναθεωρήθηκαν πανευρωπαϊκώς, και οι νέοι που προστέθηκαν έχουν σαφή κοινωνικοπολιτικό προσανατολισμό. Η άνοδος του βιοτικού επιπέδου και η βελτίωση της ποιότητας ζωής, ζητούμενα πρωταρχικής σημασίας για τις σύγχρονες ευρωπαϊκές κοινωνίες, προσεγγίζονται πλέον και δια μέσου του ανόθευτου ανταγωνισμού στην εσωτερική αγορά, ως στόχοι που μετεξελίχθηκαν από τους αρχικούς, χάριν της προαγωγής της ευημερίας των λαών (άρθρο 3 ΣΕΕ). Η περίοδος μιας απλής εφαρμογής της νομοθεσίας ανταγωνισμού έχει παρέλθει, και σκοπός τόσο των διοικητικών αρχών όσο και των ίδιων των επιχειρήσεων είναι η καλλιέργεια και η υλοποίηση μίας πολιτικής και μίας κουλτούρας ανταγωνισμού που θα παρέχει ασφάλεια στη λειτουργία των επιχειρήσεων και ανταγωνιστικές επιλογές στους καταναλωτές³⁶⁵.
260. Εντούτοις, η πολιτική ανταγωνισμού σε περιόδους οικονομικών κρίσεων, όπως η σημερινή που βιώνουμε, δύναται να αποτελέσει σοβαρό εμπόδιο για την ανάκαμψη της οικονομίας. Η δημιουργία ολοένα και περισσότερων «crisis cartels» καθώς και η μαζική συγχώνευση εταιριών που βρίσκονται στα όρια της χρεωκοπίας είναι καθημερινά φαινόμενα που έχουν να αντιμετωπίσουν οι αρχές ανταγωνισμού. Μία αυστηρή αξιολόγηση τέτοιων πρακτικών μπορεί να προκαλέσει τη χρεωκοπία εταιριών αλλά και συστημικά προβλήματα σε ολόκληρους κλάδους της αγοράς. Συμπεριφορές επιχειρήσεων που είναι πιθανόν να επιφέρουν αντιανταγωνιστικά αποτελέσματα, δύναται να επιτραπούν σε

³⁶⁵ Βλ. Κασωτάκης Μ., *Το αντικείμενο του κοινοτικού δικαίου του ανταγωνισμού υπό το πρίσμα της πολιτικής ανταγωνισμού της Επιτροπής και της νομολογίας των κοινοτικών Δικαστηρίων*, Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου, 2010, σελ. 308 επ.

περιόδους κρίσεων, υπό την προϋπόθεση ότι -ως αντιστάθμισμα- θα συνδράμουν καταλυτικά στην ενίσχυση της πλήρους απασχόλησης, στην κοινωνική πρόοδο και στο υψηλό επίπεδο προστασίας των καταναλωτών, στόχους που θέτει, εν γένει, η νομοθεσία του ελεύθερου ανταγωνισμού³⁶⁶. Η δια της ασκήσεως κυριαρχικής εξουσίας επίλυση των προβλημάτων ανταγωνισμού δεν μπορεί να αποτελεί τη μόνη λύση. Ο αποτελεσματικός ανταγωνισμός είναι υπό διαρκή εξέλιξη και διαμορφώνεται με αμοιβαίες παραχωρήσεις μεταξύ ανταγωνιστών, υπό την επίβλεψη, πάντοτε, των ρυθμιστικών αρχών. Επομένως, πρέπει οι ίδιες οι επιχειρήσεις να επωμιστούν σε μεγάλο βαθμό την ευθύνη για δημιουργία συνθηκών ισχυρού ανταγωνισμού στον κλάδο στον οποίο δραστηριοποιούνται³⁶⁷. Η σύναψη συμφωνιών και η εφαρμογή μονομερών μέτρων θα πρέπει να προϋποθέτουν μία προηγούμενη εκτίμηση από μέρους των επιχειρήσεων, κατά πόσον μπορεί αυτά να περιορίσουν τον ανταγωνισμό, και ποιο θα ήταν το πραγματικό πλαίσιο στο οποίο θα λειτουργούσε αυτός, εάν δεν υπήρχε η συμφωνία με τους εικαζόμενους περιορισμούς της.

261. Βέβαια, στην προστασία των καταναλωτών και την ορθή λειτουργία της αγοράς, οφείλουν να συμβάλλουν και τα κρατικά μέτρα. Από άποψη κρατικής πολιτικής ανταγωνισμού, ήδη στην Ελλάδα λειτουργούν το Παρατηρητήριο Τιμών, το Παρατηρητήριο Τιμών Υγρών Καυσίμων και το Παρατηρητήριο Τιμών των Διδάκτρων³⁶⁸. Οι εταιρίες εισάγουν σε αυτά, υπό ηλεκτρονική μορφή, τις τιμές τους για ένα μεγάλο εύρος προϊόντων. Με τις νέες αυτές δυνατότητες που περιλαμβάνουν επεξεργασία των τιμών και άλλων δεδομένων, οι ως άνω φορείς μπορούν να συμβάλλουν καθοριστικά στην αντιμετώπιση της ακρίβειας. Όλοι οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να έχουν πρόσβαση στις βάσεις δεδομένων, να παραλαμβάνουν και να επεξεργάζονται τα στοιχεία, αλλά και να τα διαδίδουν μέσα από τα δικά τους εργαλεία ενημέρωσης προς όφελος του κοινωνικού συνόλου.
262. Στον κλάδο των γαλακτοκομικών επί του οποίου εκπονήθηκε η παρούσα μελέτη, συντελέστηκαν αρκετές αλλαγές με αφετηρία τις αποφάσεις της ΕπΑντ, οι οποίες επικυρώθηκαν σχεδόν στο σύνολό τους από τα Διοικητικά Δικαστήρια. Όπως αναλύθηκε ανωτέρω, οι ανταγωνιστές στην σχετική αγορά άλλαξαν, μεταβλήθηκαν ουσιαστικά τα μερίδια αγοράς, ενώ οι νέες συνθήκες ανταγωνισμού που διαμορφώθηκαν στην αγορά παρέχουν αρκετά οφέλη στους καταναλωτές. Ουσιαστικά η ένταση του ανταγωνισμού αυξήθηκε στο σύνολο της αλυσίδας εφοδιασμού³⁶⁹: πλέον στην αγορά παραδίδονται υψηλής ποιότητας γαλακτοκομικά προϊόντα σε συμφέρουσες τιμές για τους καταναλωτές, έχει

³⁶⁶ Βλ. Ζευγώλης Ν., Κόκκορης Ι., *Ο ανταγωνισμός μετά την Συνθήκη της Λισαβόνας: μέσο ή σκοπός για την επίτευξη της εσωτερικής αγοράς;*, ΕΕΕυρΔ, 1/2010, σελ. 29 επ.

³⁶⁷ Βλ. Σουρλίγκας Γ., *Η ανταγωνιστική τάξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση: ουσιαστικός ή αποτελεσματικός ανταγωνισμός;*, Ευρωπαϊκόν Πολιτεία, 2010, σελ. 59 επ.

³⁶⁸ Επίσημη ιστοσελίδα υπό την αιγίδα του Υπουργείου Οικονομίας, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: www.e-prices.gr

³⁶⁹ Η αλυσίδα εφοδιασμού τροφίμων χαρακτηρίζεται από τη μεγάλη ποικιλομορφία παραγόντων που μετέχουν σε αυτήν: γεωργοί, επιχειρήσεις επεξεργασίας τροφίμων, διαπραγματευτές, επιχειρήσεις χονδρικής και επιχειρήσεις λιανικής

εξασφαλιστεί η ασφάλεια και η ανιχνευσιμότητα των προϊόντων και υπάρχει μεγάλη προσφορά εξαιρετικά ανταγωνιστικών, καινοτόμων και παραδοσιακών προϊόντων.

263. Παράλληλα, σημαντική είναι και η επιχειρησιακή ενίσχυση του ΕΛΟΓΑΚ. Ο Οργανισμός εφεξής θα διαθέτει τα εργαστήριά του για τη διενέργεια ποιοτικών αναλύσεων στα δείγματα τα οποία λαμβάνονται στο πλαίσιο του προγράμματος γενετικής βελτίωσης από τις ενώσεις των παραγωγών. Σημαντική είναι και η συνεισφορά δια της παροχής συμβουλών και οδηγιών στους κτηνοτρόφους, προς εξασφάλιση καλύτερης διαχείρισης των μονάδων τους και μεγαλύτερης παραγωγής γάλακτος. Επιπλέον, ο Οργανισμός αναμένεται να συμβάλει σημαντικά στην έρευνα και ενίσχυση της διαφήμισης στον τομέα του γάλακτος και των γαλακτοκομικών προϊόντων.
264. Για την θεσμική θωράκιση του κλάδου, η συνεργασία του συνόλου των φορέων της σχετικής αγοράς, κατέληξε στην απόφαση σύστασης Διεπαγγελματικής Οργάνωσης Γάλακτος και Γαλακτοκομικών Προϊόντων, η οποία θα καταβληθεί προσπάθεια να πραγματοποιηθεί με τη μεγαλύτερη δυνατή αντιπροσώπευση του κλάδου και θα αποτελεί ισχυρό μοχλό ανάπτυξης. Με την σειρά τους, οι γαλακτοβιομηχανίες θα προχωρούσαν στην ενεργοποίηση των ζωνών γάλακτος, θέτοντας σε εφαρμογή προγράμματα τεχνικής υποστήριξης προς τους παραγωγούς με στόχο τη βελτίωση της παραγωγής τους. Για τους παραγωγούς, η Οργάνωση θα βοηθούσε σημαντικά, πρώτον, στην υιοθέτηση συστήματος ιχνηλασιμότητας «από την παραγωγή ως το τελικό προϊόν», με σεβασμό πάντοτε στις σύγχρονες περιβαλλοντικές απαιτήσεις. Και δεύτερον, η Οργάνωση θα συνεισέφερε στην αποτελεσματική προβολή και προώθηση των προϊόντων στην Ευρώπη και σε τρίτες χώρες.
265. Ο εισαχθείς με τη Συνθήκη της Λισαβόνας όρος της «κοινωνικής οικονομίας της αγοράς», θα μπορούσε να αναγορευθεί νομοθετικά και ως περιεχόμενο και σκοπός της νομοθεσίας περί ελεύθερου ανταγωνισμού³⁷⁰. Αυτό θα διευκόλυνε τη στάθμιση των συμφερόντων της προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού από τη μια μεριά και της προστασίας άλλων μη «οικονομικής» φύσης συμφερόντων από την άλλη, που πολλές φορές συγκρούονται. Τοιουτοτρόπως, θα καθιστούσε τον ελεύθερο ανταγωνισμό το βέλτιστο όχημα για την επίτευξη της κοινωνικής ευημερίας.

³⁷⁰ Σκέψεις του Καθηγητή κ. Καρύδη σε άρθρο του σε Κυριακάτικη Εφημερίδα

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με το πέρας της μελέτης αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω θερμά τους Καθηγητές του Πανεπιστημίου Πειραιώς, τμήματος Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων, για το χρόνο που αφιέρωσαν και την εντατική προσπάθεια που κατέβαλαν, τόσο για την προσωπική καλλιέργεια όσο και την ακαδημαϊκή επιμόρφωση εμού και των συμφοιτητών μου κατά το ακαδημαϊκό έτος μεταπτυχιακών σπουδών 2009-2010. Ιδιαίτερα, θέλω να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα Καθηγητή κ. Κανελλόπουλο Παναγιώτη, για το προσωπικό ενδιαφέρον του και την αμέριστη συμπαράσταση που μου παρείχε καθ' όλη τη διάρκεια της χρονιάς και κυρίως κατά την περίοδο συγγραφής της παρούσης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ**Πίνακας Ι**

Τα γαλακτοκομικά προϊόντα αποτελούν αναπόσπαστο είδος διατροφής για τα ελληνικά νοικοκυριά. Κατωτέρω εμφανίζεται ο μέσος όρος των δαπανώμενων ποσών ανά μήνα των νοικοκυριών για τα προϊόντα αυτά. Είναι χαρακτηριστικό πως οι δαπάνες αντιστοιχούν περίπου στο 16%, από το σύνολο των μηνιαίων εξόδων.

Μέσος όρος μηνιαίων δαπανών των νοικοκυριών για γαλακτοκομικά προϊόντα κατά μέγεθος νοικοκυριού (σε ευρώ)							
Κατηγορία αγαθών	Όλα τα νοικοκυριά	1 μέλος	2 μέλη	3 μέλη	4 μέλη	5 μέλη	6 μέλη και άνω
Σύνολο Δαπανών	1.792,28	1.940,59	2.013,20	1.979,47	1.815,61	1.715,18	1.353,17
Είδη διατροφής	288,96	142,03	254,27	328,69	378,48	421,65	470,28
Γαλακτοκομικά προϊόντα (εκτός τυριών)	30,44	14,93	22,95	33,11	44,06	50,32	55,93
Γάλα νωπό	11,33	4,78	7,83	12,33	17,57	21,32	19,09
Γιαούρτι	7,77	5,54	7,41	7,9	9,17	9,22	13,27
Γάλα σε κουτιά συμπυκνωμένο	3,9	1,73	2,91	3,48	5,86	7,61	10,18
Γάλα με λίγα λιπαρά	0,29	0,15	0,31	0,35	0,3	0,43	0,29
Γάλα σκόνη	1,27	0,01	0,09	2,05	2,31	3,86	2,81
Γάλα σοκολατούχο	0,71	0,26	0,46	0,84	1,13	1,02	1,88
Βούτυρο γάλακτος (νωπό, μαγειρικό κλπ.)	0,53	0,26	0,49	0,73	0,68	0,55	0,43
Κρέμα γάλακτος	0,56	0,13	0,29	0,75	1,18	0,61	0,59
Άλλα προϊόντα γάλακτος	1,14	0,36	0,61	1,57	1,88	2,14	1,47

Πηγή: ΕΣΥΕ (Ερευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών 2004/2005)

Πίνακας II

Η παραγωγή γάλακτος περιλαμβάνεται μεταξύ των κύριων και σπουδαιότερων γεωργικών παραγωγών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατωτέρω εμφανίζονται: i) Πίνακας Παραγωγής και Κατανάλωσης Γάλακτος στην ΕΕ και ii) Γραφική Απεικόνιση των κυριότερων προορισμών του γάλακτος που παραδίδεται στα Γαλακτοκομεία (Πηγή: Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο, Ειδική Έκθεση υπ' αριθμόν 14/2009)

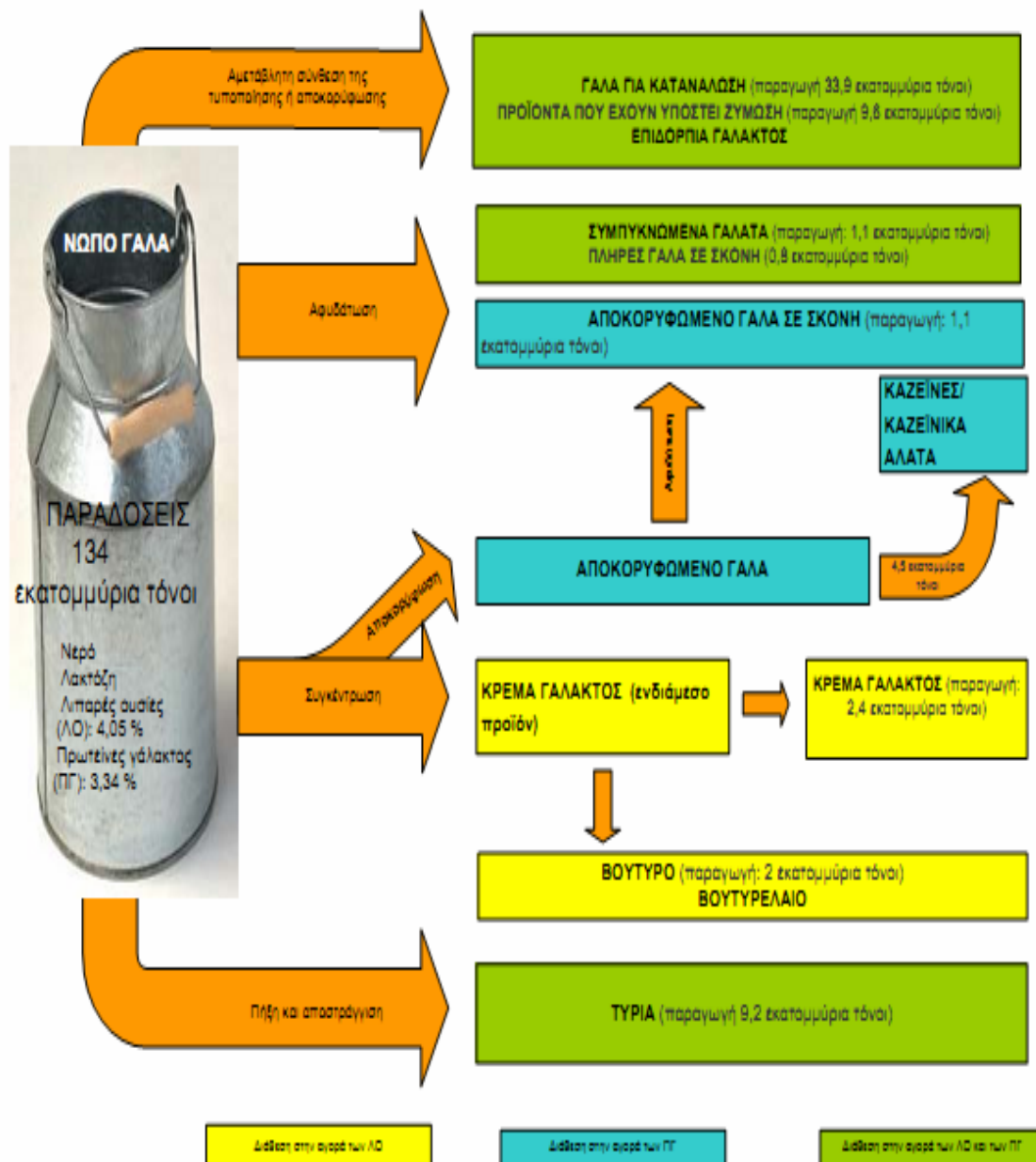
ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΓΑΛΑΚΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

(σε χιλιάδες τόνους)

	1984 ΕΕ-15 (1)	1994 ΕΕ-15 (1)	2004 ΕΕ-25 (2)	2008 ΕΕ-27 (2)
Παραγωγή αγελαδινού γάλακτος	136 247	120 179	136 752	150 647
Παραδόσεις	123 588 (91 %)	111 515 (93 %)	124 928 (91 %)	134 346 (89 %)
Παραγωγή γάλακτος κατανάλωσης	26 449	30 320	31 942	32 120
Παραγωγή βουτύρου				
Βιομηχανικής παραγωγής	2 622	1 799	1 979	2 072
Σύνολο	2 657	1 817	2 015	2 167
Κατανάλωση βουτύρου	1 893	μ.δ.	1 973	1 882
Παραγωγή τυριών				
Βιομηχανικής παραγωγής (αγελαδινό)	4 508	5 650	7 399	8 163
Σύνολο	4 882	6 168	8 341	9 547
Κατανάλωση τυριών	4 201	μ.δ.	8 024	7 748
Παραγωγή γάλακτος σε σκόνη				
Αποκορυφωμένο	2 364	1 232	891	928
Ημιαποκορυφωμένο + Πλήρες	867	1 001	870	864
Βουτυρόγαλα σε σκόνη	52	52	73	70
Σύνολο	3 283	2 285	1 834	1 862
Κατανάλωση αποκορυφωμένου γάλακτος σε σκόνη	μ.δ.	μ.δ.	μ.δ.	660 (3)
Παραγωγή συμπυκνωμένου γάλακτος	1 645	1 284	1 188	1 138
Παραγωγή καζεΐνης και καζεϊνικών αλάτων	127	111	122	137

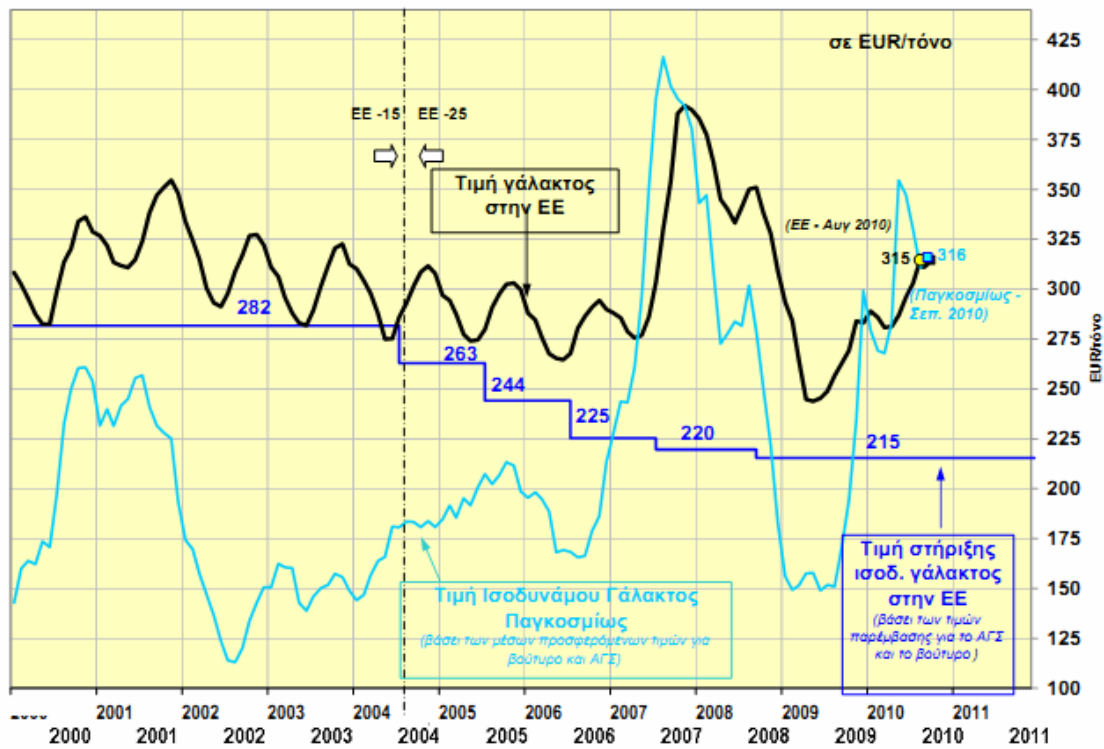
Πηγές: (1) Σκοπός, (2) Επιτροπή: απαντήσεις των κρατών μελών στο τριμηνιαίο ερωτηματολόγιο, και (3) Επιτροπή: μηνιαία στοιχεία για τον τομέα των γαλακτοκομικών προϊόντων, Ιανουάριος 2009.

Γραφική απεικόνιση 1 – Οι κυριότεροι προορισμοί του γάλακτος που παραδίδεται στα γαλακτοκομεία

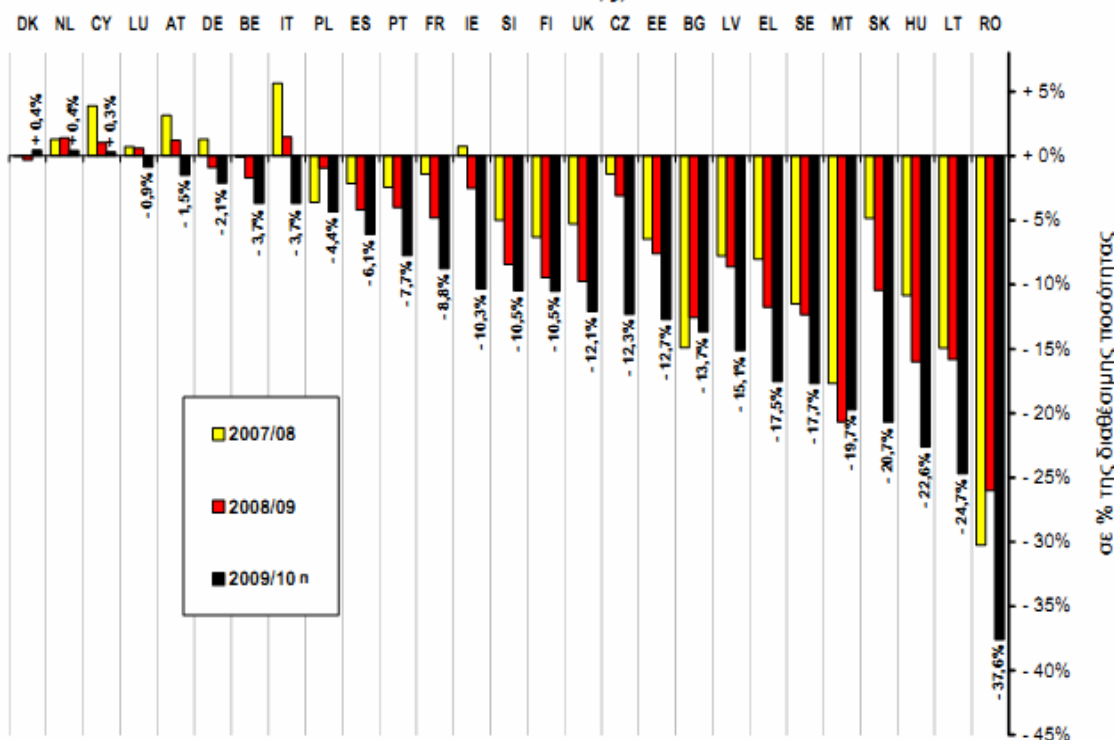
Πίνακας III

Εξέλιξη των τιμών Γάλακτος στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2010) 727 τελικό)

Πλεόνασμα / έλλειμμα παραδόσεων στην ΕΕ (σε % της ποσόστωσης)

Πίνακας IV

Κάθε επιχείρηση χρειάζεται να εξασφαλίσει την εμπιστοσύνη του κοινού στο οποίο απευθύνεται. Η διατήρηση καλής φήμης είναι σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα.

Οι Πρωταθλητές Καλής Φήμης του 2005

Ερ.: Από όλες τις εταιρίες που γνωρίζετε ή έχετε ακουστά, ποιες θεωρείτε ότι έχουν την καλύτερη φήμη στην Ελλάδα;

Κατιούσα κατάταξη

Αυθόρμητες αναφορές

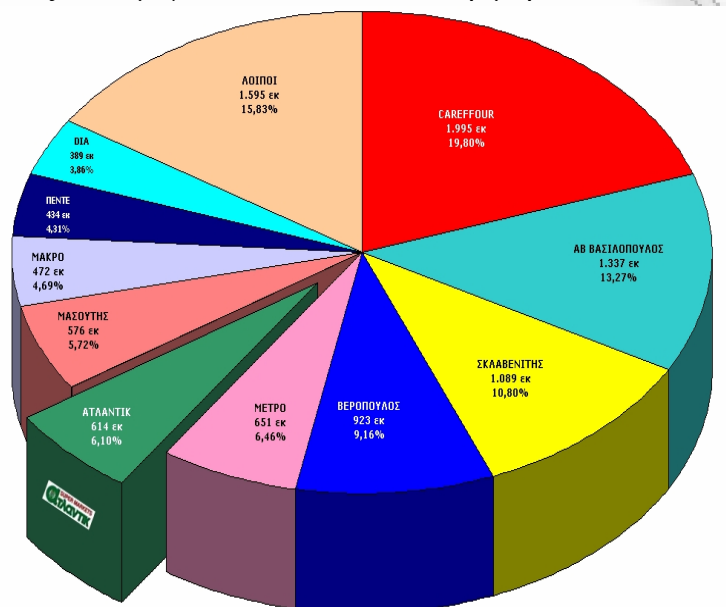
1		6		11		16	
2		7		12		17	
3		8		13		18	
4		9		14		19	
5		10		15		20	

ΒΑΣΗ: 1000 ερωτώμενοι

ΠΗΓΗ: TRADELINK REPUTATION MANAGEMENT

Πίνακας V

Το ΔΕφΑΘ έκρινε πως η εταιρία Ατλάντικ, ήταν ασθενέστερη των γαλακτοβιομηχανιών και για τον λόγο αυτό υποχρεώθηκε στην σύναψη και εφαρμογή αντιανταγωνιστικών συμβάσεων. Παρακάτω εμφανίζονται τα μερίδια αγοράς της εταιρίας και η κατάταξή της βάσει τζίρου για το έτος 2008. Με βάση τα δεδομένα, πιθανώς η Ατλάντικ έπρεπε να συγκαταλεγεί μεταξύ των μεγάλων αλυσίδων σούπερ μάρκετ.

	Αλυσίδες Σ/Μ	ΤΖΙΡΟΣ 2008 (εκ. ευρώ)	%
1	CAREFFOUR	1.994,60	19,80%
2	A.B.	1.337,07	13,27%
3	ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ	1.088,65	10,80%
4	ΒΕΡΟΠΟΥΛΟΣ	922,93	9,16%
5	ΜΕΤΡΟ	651,14	6,46%
6	ΑΤΛΑΝΤΙΚ	614,37	6,10%
7	ΜΑΣΟΥΤΗΣ	576,42	5,72%
8	ΜΑΚΡΟ	472,23	4,69%
9	ΠΕΝΤΕ	434,28	4,31%
10	ΔΙΑ	389,31	3,86%
	ΛΟΙΠΟΙ	1.595,25	15,83%
	ΣΥΝΟΛΟ	10.076,25	100%

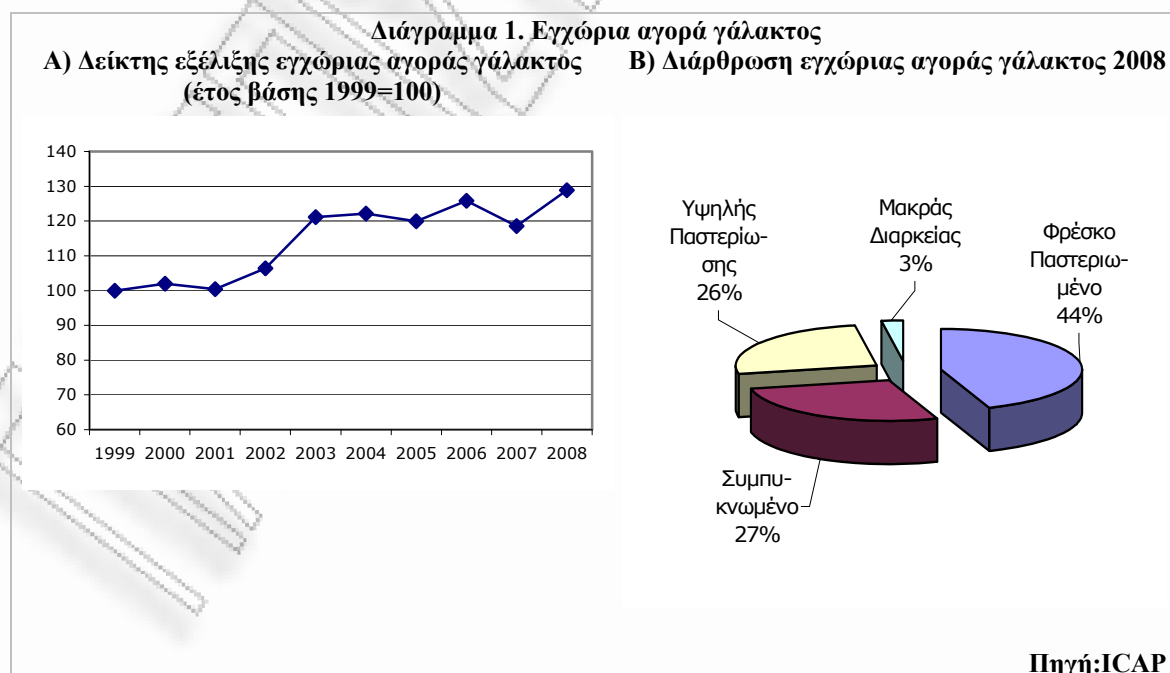
Πίνακας VI

Πίνακας με τα πρόστιμα που επέβαλλε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για παραβιάσεις του Δίκαιου του Ανταγωνισμού (Πηγή: Γενική Διεύθυνση Ανταγωνισμού Ευρωπαϊκής Επιτροπής)

Year	Amount in €
1990 – 1994	539.691.550
1995 – 1999	292.838.000
2000 – 2004	3.462.664.100
2005 – 2009	9.736.239.500
2010 – 2011	3.183.876.432
Total	17.215.309.582

Πίνακας VII

Η διάρθρωση της Ελληνικής αγοράς γαλακτοκομικών προϊόντων λίγο καιρό μετά την έκδοση των αποφάσεων της ΕπΑντ

Πίνακας VIII

Το ύψος των συνολικών κεφαλαίων των εταιρειών οι οποίες συγχωνεύθηκαν ανήλθε σε 1.354.159.503 ευρώ το 2007 και 658.535.203 ευρώ το 2009. Οι συγχωνεύσεις συνήθως δίνουν μεγάλη ώθηση στην οικονομία. Τα κίνητρα αλλάζουν σε διαφορετικές οικονομικές συνθήκες και επίσης αν πρόκειται για συσχετισμένη (related) ή ασυσχέτιστη (unrelated) συγχώνευση. Μια συσχετισμένη συγχώνευση μπορεί να προέλθει από το κίνητρο της δημιουργίας οικονομικών κλίμακας ή της δημιουργίας δυναμικότητας για την ικανοποίηση της αυξανόμενης ζήτησης για το προϊόν. Από την άλλη πλευρά, μια ασυσχέτιστη συγχώνευση ενδέχεται να οφείλεται στη διαφοροποίηση του επιχειρηματικού κινδύνου της επιχείρησης ή στην ανταπόκριση της μειούμενης ζήτησης του προϊόντος της εξαγοραζόμενης επιχείρησης. (Πηγή: ICAP)

Πίνακας Συγχωνεύσεων 2007

ΝΟΜΙΚΗ ΜΟΡΦΗ	ΓΕΓΟΝΟΣ ΦΕΚ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΤΑΙΡΙΩΝ	ΚΕΦΑΛΑΙΑ (εκ. ευρώ)
Ανώνυμη Εταιρία	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	205	1.224.739.838
Ανώνυμη Εταιρία	Διάσπαση	4	53.506.969
Ανώνυμη Εταιρία	Συγχώνευση	20	68.967.041
Εταιρία Περιορισμένης Ευθύνης	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	25	2.156.588
Εταιρία Περιορισμένης Ευθύνης	Συγχώνευση	27	2.901.247
Ομόρρυθμη Εταιρία	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	27	-
Ομόρρυθμη Εταιρία	Συγχώνευση	48	-
Ετερόρρυθμη Εταιρία	Συγχώνευση	11	-
Ετερόρρυθμη Εταιρία	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	3	-
Ατομική Επιχείρηση	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	17	-
Ατομική Επιχείρηση	Συγχώνευση	47	-
Ιδιότυπος Μεταφορική Εταιρία Ε.Π.Ε.	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	1	22.420
Κοινωνία Δικαίου	Συγχώνευση	6	-
Κοινωνία Δικαίου	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	2	-
Μονοπρόσωπη Ε.Π.Ε.	Συγχώνευση	4	71.610
Μονοπρόσωπη Ε.Π.Ε.	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	3	1.793.790
Σύνολο		450	1.354.159.503

Πίνακας Συγχωνεύσεων 2008

ΝΟΜΙΚΗ ΜΟΡΦΗ	ΓΕΓΟΝΟΣ ΦΕΚ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΤΑΙΡΙΩΝ	ΚΕΦΑΛΑΙΑ (εκ. ευρώ)
--------------	-------------	------------------	---------------------

Ανώνυμη Εταιρία	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	190	761.862.637
Ανώνυμη Εταιρία	Διάσπαση	6	63.519.046
Ανώνυμη Εταιρία	Συγχώνευση	12	12.325.828
Εταιρία Περιορισμένης Ευθύνης	Συγχώνευση	11	1.254.560
Εταιρία Περιορισμένης Ευθύνης	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	13	3.297.953
Ομόρρυθμη Εταιρία	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	25	-
Ομόρρυθμη Εταιρία	Συγχώνευση	19	--
Ετερόρρυθμη Εταιρία	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	8	-
Ετερόρρυθμη Εταιρία	Συγχώνευση	13	-
Ατομική Επιχείρηση	Συγχώνευση	57	-
Ατομική Επιχείρηση	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	21	-
Κοινοπραξία	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	1	-
Μονοπρόσωπη Ε.Π.Ε.	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	6	1.391.745
ΕΚΤΟΣ ΕΥΡΕΤΗΡΙΩΝ	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	1	-
Διάφορες	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	1	-
Διάφορες	Συγχώνευση	1	-
Σύνολο		385	843.651.769

Πίνακας Συγχωνεύσεων 2009

ΝΟΜΙΚΗ ΜΟΡΦΗ	ΓΕΓΟΝΟΣ ΦΕΚ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΤΑΙΡΙΩΝ	ΚΕΦΑΛΑΙΑ (εκ. ευρώ)
Ανώνυμη Εταιρία	Διάσπαση	8	32.251.238
Ανώνυμη Εταιρία	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	187	591.851.653
Ανώνυμη Εταιρία	Συγχώνευση	7	23.019.219
Εταιρία Περιορισμένης Ευθύνης	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	20	5.616.338
Εταιρία Περιορισμένης Ευθύνης	Συγχώνευση	4	408.020
Ομόρρυθμη Εταιρία	Συγχώνευση	25	-
Ομόρρυθμη Εταιρία	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	22	-
Ετερόρρυθμη Εταιρία	Συγχώνευση	5	-
Ετερόρρυθμη Εταιρία	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	10	-
Ατομική Επιχείρηση	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	12	-
Ατομική Επιχείρηση	Συγχώνευση	25	-
Κοινωνία Δικαίου	Συγχώνευση	1	-
Δημοτική Επιχείρηση	Συγχώνευση	4	-
Μονοπρόσωπη Ε.Π.Ε.	Συγχώνευση	1	18.000
Μονοπρόσωπη Ε.Π.Ε.	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	13	5.370.735
Συνεταιρισμός Περιορισμένης Ευθύνης	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	1	-
Σύνολο		345	658.535.203

Πίνακας Συγχωνεύσεων 2010 (Ιαν.-Φεβρ.)

ΝΟΜΙΚΗ ΜΟΡΦΗ	ΓΕΓΟΝΟΣ ΦΕΚ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΤΑΙΡΙΩΝ	ΚΕΦΑΛΑΙΑ (εκ. ευρώ)
Ανώνυμη Εταιρία	Διάσπαση	2	1.710.000
Ανώνυμη Εταιρία	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	43	49.206.209
Ανώνυμη Εταιρία	Συγχώνευση	2	5.577.599
Εταιρία Περιορισμένης Ευθύνης	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	3	1.338.480
Εταιρία Περιορισμένης Ευθύνης	Συγχώνευση	1	156.000
Ομόρρυθμη Εταιρία	Συγχώνευση	1	-
Ομόρρυθμη Εταιρία	Συγχώνευσις δι' Απορροφήσεως	2	-
Σύνολο		54	57.988.288

Πίνακας ΙΧ

Τα στοιχεία του ΕΛΟΓΑΚ δείχνουν πως οι τιμές ανά λίτρο γάλακτος μειώθηκαν αισθητά την διετία 2008-2010

ΜΗΝΑΣ	ΤΙΜΗ ΣΕ ΕΥΡΩ	ΜΗΝΑΣ	ΤΙΜΗ ΣΕ ΕΥΡΩ
ΑΠΡ 08	0,4389	ΑΠΡ 09	0,3827
ΜΑΙΟΣ 08	0,4320	ΜΑΙΟΣ 09	0,3776
ΙΟΥΝ 08	0,4331	ΙΟΥΝ 09	0,3757
ΟΥΛ 08	0,4315	ΙΟΥΛ 09	0,3723
ΑΥΓ 08	0,4312	ΑΥΓ 09	0,3694
ΣΕΠΤ 08	0,4299	ΣΕΠΤ 09	0,3704
ΟΚΤ 08	0,4217	ΟΚΤ 09	0,3719
ΝΟΕΜ 08	0,4159	ΝΟΕΜ 09	0,3731
ΔΕΚΕΜ 08	0,4193	ΔΕΚΕΜ 09	0,3723
ΑΝ 09	0,4073	ΙΑΝ 10	0,3751
ΦΕΒ 09	0,4010	ΦΕΒ 10	0,3753
ΜΑΡΤ 09	0,3901	ΜΑΡΤ 10	0,3715
ΣΥΝΟΛΟ	0,4213	ΣΥΝΟΛΟ	0,3740
Μ.Ο. 12μηνου	-11,21%		

Πίνακας Χ

Η ελληνική οικονομία έχει πολύ χαμηλό δείκτη ανταγωνιστικότητας και διαγράφει συνεχή πτωτική πορεία στην σχετική κατάταξη της λίστας του ΟΟΣΑ (ΠΗΓΗ: Κατσουλάκος Γ., *Εθνική Πολιτική Ανταγωνισμού και Ανάπτυξη, Κενά στην Προσπάθεια για (πράσινη) Ανάπτυξη στην Ελλάδα*, Ομιλία στην Τράπεζα της Ελλάδας, 14 Ιανουαρίου 2011)

The Global Competitiveness Index
Global Competitiveness Index Rankings

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010-2011
Greece	36	38	35	37	46	47	61	65	67	71	83
Portugal	25	23	25	24	31	34	43	40	43	43	46
Germany	17	14	13	13	6	8	7	5	7	7	5
Belgium	19	25	27	25	20	20	24	20	19	18	19
Denmark	14	10	4	5	3	4	3	3	3	5	9
Slovenia	31	28	31	33	30	33	40	39	42	37	45
Turkey	54	69	65	66	66	59	58	53	63	61	61
China	39	33	44	46	48	54	35	34	30	29	27

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

A. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ (Αλφαβητικά)

I. Ξενόγλωσση

1. American Productivity and Quality Center (APQC), *The Benchmarking Management Guide*, εκδ. Productivity Press, 1993
2. Auricchio V., *Contacts between competitors: Developments under Italian Competition Law*, European Competition Law Review, 2010
3. Balmer, J.M.T., *The BBC's corporate identity: myth, paradox and reality*, Journal of General Management, Vol. 19, No. 3, 1994, σελ. 3347
4. Begg D. *Εισαγωγή στην Οικονομική*, τομ. Α', εκδ. Κριτική, 2006
5. Bellamy C., Child G., *European Community Law of Competition*, εκδ. Sweet & Maxwell, 2001
6. Bertrand J., *Recherches sur les Principes Mathématiques de la Théorie des Richesses par Augustin Cournot*, Journal des Savants, 1883
7. Bishop S., Walker M., *The Economics of EC Competition Law: Concepts, Application and Measurement*, εκδ. Sweet & Maxwell, 1999
8. Burt D., Dobler D., Starling S., *World Class Supply Management*, εκδ. Mc Graw Hill, 2004
9. Cargal J.M., *Discrete Mathematics for Neophytes: Number Theory, Probability, Algorithms, and Other Stuff*, 1988, ch. 29
10. Cournot A., *Researches into the Mathematical Principles of the Theory of Wealth*
11. Craig P., De Burca G., *EU LAW Text, Cases and Materials*, εκδ. OUP, σελ. 963 επ.
12. Dawson P., *The Simple Analytics of Agricultural Production Quotas*, Oxford Agrarian Studies, Vol. 19, No. 2, 1991, σελ. 127 επ.
13. Dobson P. κ.α., *Buyer power and its impact on competition in the food retail distribution sector of the European Union*, Μελέτη εκπονηθείσα για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, υπ' αριθμόν No.IV/98/ETD/078, Ιούνιος 2000
14. Dowling, G.R., *Developing your Company Image into a Corporate Asset*, Long Range Planning, Vol. 26, No.2, 1993, σελ. 101 επ.
15. Dworkin R., *Prendre les Droits au Sereieux*, Paris, 1995
16. Evans G., Lindsay W., *The Management and Control of Quality*, εκδ. South-Western, 2008
17. Faull J., Nikpay A., *The EC Law of Competition*, εκδ. OUP, 2007
18. Franz Bohm, *Wettbewerb und Monopolkampf*, 1933
19. Gupta B., Venkatu G., *Tacit Collusion in a Spatial Model with Delivered Pricing*, Journal of Economics, 2002, σελ. 49
20. Hay G., *Horizontal Agreements: Concept and Proof*, The Antitrust Bulletin, 2006, σελ. 877 επ.
21. Hovenkamp H., *Federal Antitrust Policy, The Law of Competition and its Practice*, εκδ. Thomson/West, 2005
22. Huber F., Herrmann A. και Wricke M., *Customer Satisfaction as an Antecedent of Price Acceptance: Results of an Empirical Stud*, Journal of Product and Brand Management, Vol. 10, No 3, 2001, σελ. 160 επ.
23. Jones A., Surfin B., *EC Competition Law*, εκδ. OUP, 2007
24. Kantzevach E., Kruger R., Kottmann E., *New Industrials Economics and Experiences from European Merger Controll*, Office for Official Publications of the European Communities, 1995
25. Karnani, A., Wernerfelt B., *Multiple point competition*, Strategic Management Journal, Vol. 6, 1985, σελ. 87
26. Konkurrensverket - Swedish Competition Authority, *The Pros and Cons of Information Sharing*, 2006
27. Kuhn K.-U., Vives X., *Information exchanges among firms and their impact on competition*, Office for Official Publications of the European Communities, 1995

28. Lancefield D., *The Regulatory Hurdles Ahead in B2B*, European Common Law Review, vol. 9, 2001
29. Lenaerts K., Vanhamme J., *Procedural rights of private parties in the Community administrative process*, Common Market Law Review, No 34, 1997, σελ. 531 επ.
30. Luking J., *B2B e-marketplaces and EC Competition Law: Where Do We Stand*, Competition Policy News Letter, 2001
31. Martin S., *Industrial Economics: Economic Analysis and Public Policy*, Prentice Hall, 1993
32. Mcgee J., Thomas H., *Strategic Groups: Theory, Research and Taxonomy*, Strategic Management Journal, Vol. 7, 1986, σελ. 141
33. Motta M., *Competition Policy: Theory and Practice*, εκδ. Cambridge University Press, 2004
34. Nagle T., Holden K., *The Strategy and Practice of Pricing*, εκδ. Prentice – Hall, 1995
35. Nash J. F., *Non Cooperative Games*, in Annals of Mathematics 54, 1951, σελ. 286 επ.
36. Okeoghene O., *The Boundaries of EC Competition Law. The Scope of Article 81*, εκδ. OUP, 2006
37. Papandropoulos P., *What can be expected from the Commission's non-horizontal merger guidelines?*, Droit & économie, Concurrences N° 1, 2007, σελ. 31 επ.
38. Pass C., *Pricing Policies and Market Strategies: An Empirical Note*, European Journal of Marketing, Vol. 5, No 3, 1971, σελ. 94 επ.
39. Rees R., *Tacit Collusion*, Oxford Review of Economic Policy, 1993, σελ.27 επ.
40. Rotemberg J., Saloner G., *Tariffs vs Quotas with Implicit Collusion*, The Canadian Journal of Economics / Revue canadienne d' Economique, Vol. 22, No 2, 1989, σελ. 237 επ.
41. Salvatore D., *Managerial Economics Principles and World Wide Applications*, εκδ. OUP, 2007
42. Scherer F.M., *Industrial Market Structure and Economic Performance*, Chicago 1979
43. Schmalensee R., Willing R., *Handbook of Industrial Organization*, εκδ. Elsevier Science, 1989
44. Shankar V., Bolton N., *An Empirical Analysis of Determinants of Retailer Pricing Strategy*, Marketing Science, 23(1), 2004, σελ. 28 επ.
45. Slywotzky A., *Value Migration: How to Think Several Moves Ahead of the Competition*, Harvard Business School Press, 1996
46. Van Bael I., *Competition Law of the European Community*, εκδ. Kluwer Law International, 2005
47. Van Riel C.B.M., Balmer, J.M.T., *Corporate identity: the concept, its measurement and management*, European Journal of Marketing, Vol. 31, No.5/6, 1997, σελ. 340 επ.
48. Watson G., *Strategic benchmarking: How to rate your company's performance against the world's best*, εκδ. Wiley & Sons, 1993
49. Weigelt K., Camerer C., *Reputation and corporate strategy: A review of recent theory and applications*, Strategic Management Journal, Vol. 9, 1988, σελ. 443 επ.
50. Willis P.R., *You Have The Right To Remain Silent...Or Do You? The Privilege Against Self-Incrimination Following Mannesmannrohren-werke And Other Recent Decisions*, European Competition Law Review, 2001
51. Wish R., *Competition Law*, εκδ. OUP, 2008
52. Wouter W., *The Relationship between Public Antitrust Enforcement and Private Actions for Damages*, World Competition, Vol. 32, No. 1, 2009, σελ. 3 επ.
53. Zhang H., *Vertical Information Exchange In a Supply Chain With Duopoly Retailers*, Production and Operations Management, Volume 11, 2002, σελ. 531 επ.

II. Ελληνική

54. Αθανασίου Λ., *Ο ρόλος των αγωγών αποζημίωσης στην καταπολέμηση των αντι-ανταγωνιστικών πρακτικών*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2008, σελ. 394 επ.
55. Αρβανιτογιάννης Ι., Σάνδρου Δ., Κούρτης Λ., *Ασφάλεια Τροφίμων*, εκδ. University Studio Press, 2001
56. Αρτίκης Γ., *Χρηματοοικονομική Διοίκηση-Ανάλυση και Προγραμματισμός*, εκδ. INTERBOOKS, 2010
57. Αυγερινός Γ., *Εισαγωγή στο Δίκαιο Ανταγωνισμού της Ε.Ε.*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2011

58. Αυλωνίτης Γ., *Μάρκετινγκ και Ανταγωνιστικότητα*, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα: <http://www.aode.gr>
59. Βαγιανός Δ., Βέττας Ν., Μεγίρ Κ., *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μία κρίσιμη συγκυρία*, 5 Οκτωβρίου 2010
60. Βενιζέλος Ε., *Οι Ανεξάρτητες Αρχές μετά την Αναθεώρηση του Ελληνικού Συντάγματος του 1975/86/2001*, Πρακτικά ημερίδας ΚΔΕΟΔ, Θεσσαλονίκη, 2003
61. Βέττας Ν., Κατσουλάκος Γ., *Πολιτική ανταγωνισμού και ρυθμιστική πολιτική*, εκδ. Τυπωθήτω, 2004
62. Βλάσσης Η., *Η Επιτροπή ανταγωνισμού και η επιβολή από αυτή χρηματικών κυρώσεων για την παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού*, Η Δίκη, 2003
63. Γαλιάτσος Κ., *Επενδυτικές Υπηρεσίες*, εκδ. Ελληνικής Ένωσης Τραπεζών, 2008
64. Γεωργιάδης Α., *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 1997
65. Γιαταγάνας Ξ., *Η ενσωμάτωση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις Συνθήκες*, εκδ. Σάκκουλας, 2003
66. Δαγτόγλου Π., *Η Ελευθερία Ανταγωνισμού στο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Δίκαιο*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 1996
67. Δελούκα-Ιγγλέση Κ., *Νομική και Κοινωνική προστασία του Καταναλωτή*, εκδ. Σταμούλης 1992, σελ. 25 επ.
68. Δελούκα-Ιγγλέση Κ., *Εισαγωγή στο Δίκαιο του Ανταγωνισμού*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 1994
69. Δερβιτσιώτης Κ., *Διοίκηση Ολικής Ποιότητας*, εκδ. Οικονομική Βιβλιοθήκη, 2005
70. Δερβιτσιώτης Κ., Λαγοδήμος Α., *Ανταγωνιστικότητα των Επιχειρήσεων*, εκδ. Οικονομική Βιβλιοθήκη, 2007
71. Διδακτορική Διατριβή, Κοεμτζή Μ., *Προσδιορισμός της σχέσης του Benchmarking με τη Δ.Ο.Π. μέσα από τη διερεύνηση της εφαρμογής του σε σύστημα ποιότητας πιστοποιημένο κατά ISO 9000*, Πανεπιστήμιο ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, 2008
72. Διπλωματική Εργασία, Διαβαστής Ι., *Η τιμολογιακή πολιτική της επιχείρησης – Έρευνα στις Ελληνικές επιχειρήσεις*, Πανεπιστήμιο ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, 2009
73. Διπλωματική Εργασία, Κρητικός Ξ., *Επιτροπή Ανταγωνισμού*, Πάντειος Σχολή, 2008
74. Εκπαιδευτικό εγχειρίδιο Γ' Τάξης Ενιαίου Λυκείου, Αρχές Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων, εκδ. ΟΕΔΒ
75. Ζευγώλης Ν., *Σκέψεις με αφορμή την υπ' αριθμ. 486/VI/2010 της Επιτροπής Ανταγωνισμού, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών*, 2010, σελ. 1011 επ.
76. Ζευγώλης Ν., Κόκκορης Ι., *Ο ανταγωνισμός μετά την Συνθήκη της Λισαβόνας: μέσο ή σκοπός για την επίτευξη της εσωτερικής αγοράς*, ΕΕΕυρΔ, 2010, σελ. 29 επ.
77. Ζευγώλης Ν., *Το καρτέλ στο Δίκαιο του Ανταγωνισμού*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2008
78. Ηλιόπουλος Κ., *Η Εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Δικαίου του Ελεύθερου Ανταγωνισμού στην Ελλάδα*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 2006
79. Θανόπουλος Γ., *Επιχειρηματική ηθική και Δεοντολογία Στην Εποχή της Εταιρικής Διακυβέρνησης*, εκδ. Interbooks, 2009
80. Ιωαννίδου Μ., Μπρισίμη Β., *Ποινική αντιμετώπιση των καρτέλ*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2010, σελ. 873 επ.
81. Καλαβρός Γ.-Ε., Γεωργόπουλος Θ., *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, τομ. ΙΙ-Ουσιαστικό Δίκαιο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2010
82. Κανελλόπουλος Π., *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης - Συνθήκη της Λισαβόνας*, εκδ. Σάκκουλας, 2010
83. Καρβούνης Σ., *Μεθοδολογία, Τεχνικές και Θεωρία για Οικονομοτεχνικές Μελέτες*, εκδ. Σταμούλης, 2006
84. Καρύδης Γ., *Ευρωπαϊκό Δίκαιο Επιχειρήσεων και Ανταγωνισμού Ι. Θεμελιώδεις Ελευθερίες-Ανταγωνισμός-Κρατικές Ενισχύσεις*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 2004
85. Καρύδης Γ., *Το ζήτημα της «παραγραφής» κατά τον κανονισμό 1/2003 του Συμβουλίου ΕΕ και η εξουσία των εθνικών αρχών ανταγωνισμού για επιβολή προστίμων επί παραβάσεων του Κοινωνικού Δικαίου του Ανταγωνισμού*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2011, σελ. 23 επ.

86. Κασωτάκης Μ., *Το αντικείμενο του κοινοτικού δικαίου του ανταγωνισμού υπό το πρίσμα της πολιτικής ανταγωνισμού της Επιτροπής και της νομολογίας των κοινοτικών Δικαστηρίων*, Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου, 2010, σελ. 308 επ.
87. Κινίνη Ε., *Η ενίσχυση των ερευνητικών εξουσιών της Επιτροπής με τον Κανονισμό αριθμ. 1/2003 και τα δικαιώματα υπεράσπισης των επιχειρήσεων*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2004, σελ. 734 επ.
88. Κιοχός Π., *Οικονομική της Διοίκησης*, εκδ. INTERBOOKS, 1999
89. Κιοχός Π., *Περιγραφική Στατιστική*, εκδ. INTERBOOKS, 1993
90. Κόκκορης Ι., *Νομικές και Οικονομικές Επεκτάσεις του καθορισμού τιμών μεταπώλησης*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2008, σελ. 1105 επ.
91. Κόκκορης Ι., *Νομικές και Οικονομικές Επεκτάσεις των κάθετων περιορισμών*, στο συλλογικό έργο: *Η Μεταρρύθμιση του Ευρωπαϊκού και Ελληνικού Δικαίου του Ελεύθερου Ανταγωνισμού*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2008
92. Κομνηνός Α., *Relationship between Public and Private Enforcement: quod Dei Deo, quod Caesaris Caesari*, 16th Annual EU Competition Law and Policy Workshop, European University Institute, Florence 17-18 June 2011
93. Κορνηλάκης Π., *Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο Ι*, εκδ. Σάκκουλας, 2002
94. Κοτσίρης Λ., *Δίκαιο Ανταγωνισμού*, εκδ. Σάκκουλας, 2001
95. Κοτσίρης Λ., *Ευρωπαϊκό Εμπορικό Δίκαιο Ι*, εκδ. Σάκκουλας, 2003
96. Κοτσίρης Λ., *Κάθετοι περιορισμοί του ανταγωνισμού και η διάκριση γνήσιων και μη γνήσιων συμβάσεων αντιπροσωπείας*, στο συλλογικό έργο: *Η μεταρρύθμιση του Ευρωπαϊκού και Ελληνικού Δικαίου του Ελεύθερου Ανταγωνισμού*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2008
97. Κουτσούκης Δ., *Σχόλιο Απόφασης*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2009, σελ. 447 επ.
98. Κυριαζόπουλος Γ., *Εφηρμοσμένο Marketing*, εκδ. Σύγχρονη Εκδοτική, 1992
99. Κωστάκης Δ., *Ο νέος Κανονισμός (ΕΕ) 330/2010 της Επιτροπής για την εφαρμογή του άρθρου 101 παρ. 3 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ορισμένες κατηγορίες κάθετων συμφωνιών και εναρμονισμένων πρακτικών και οι επιπτώσεις του στα δίκτυα franchise*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2010, σελ. 869 επ.
100. Λαμπαδάριος Κ., *Ο νέος αντιμονοπωλιακός Κανονισμός*, Σνήγορος, τεύχος 47, 2004, σελ. 70
101. Λιακόπουλος Θ., *Βιομηχανική Ιδιοκτησία*, εκδ. Δίκαιο & Οικονομία, 2000
102. Λιάσκος Ε., *Το Νέο Σύστημα Εφαρμογής του Κοινοτικού Δικαίου Ανταγωνισμού*, εκδ. Σάκκουλας, 2008
103. Λουκάς Δ., *Ο καθορισμός τιμών μεταπώλησης και η επικείμενη αναθεώρηση των κανόνων για τους κάθετους περιορισμούς*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2009, σελ. 894 επ.
104. Μάλλιαρης Π., *Εισαγωγή στο Μάρκετινγκ*, εκδ. Σταμούλης, 2001
105. Μανυράς Κ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 2004
106. Μαυρουλέας Ν., *Τεχνική Διανικών Πωλήσεων*, εκδ. Σταμούλης, 1994
107. Μικρουλέα Α., *Η Διάκριση της Εναρμονισμένης Πρακτικής από την Παράλληλη Συμπεριφορά σε Ολιγοπωλιακές Αγορές*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2008, σελ. 471 επ.
108. Μικρουλέα Α., *Τάσεις ποινικοποίησης παραβάσεων στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2009, σελ. 529 επ.
109. Μουρνιαδάκης Ι., *Παρατηρήσεις επί της απόφασης 369/V/2007*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2008, σελ. 307 επ.
110. Μπερνίτσας Π., *Το Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο του Ανταγωνισμού και η Επίδρασή του στη Θεσπίση και Εφαρμογή του Ν 703/1977*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 1988
111. Μπουχάγιαρ Α., *Αστική ευθύνη για παραβιάσεις του Κοινοτικού Δικαίου του Ανταγωνισμού*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2009
112. Νικολάου Α., *Ανάλυση Χρηματοοικονομικών Καταστάσεων*, εκδ. Μπένου, 1999
113. Παμπούκης Χ., *Δίκαιο Διεθνών Συναλλαγών*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2010
114. Παπαβασιλείου Ν., Ήντουνας Κ., *Η τιμολογιακή Στρατηγική της Επιχείρησης*, εκδ. Σταμούλη, 2005
115. Παπαγιάννης Δ., *Εισαγωγή στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, εκδ. Αντ Σάκκουλας, 2007

116. Περάκης Μ., *Η προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας: Μία προσέγγιση υπό το πρίσμα της αυτονομίας της ενωσιακής έννομης τάξης*, ΕΕΕυρΔ, 2010, σελ. 13 επ.
117. Περιστεράκη Μ., *Οι κατευθυντήριες γραμμές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την αξιολόγηση των μη οριζόντιων συγκεντρώσεων σύμφωνα με τον κοινοτικό Κανονισμό περί Συγκεντρώσεων*, στο συλλογικό έργο: *Η μεταρρύθμιση του ευρωπαϊκού και ελληνικού δικαίου του ελεύθερου Ανταγωνισμού*, εκδ. Νομ. Βιβλιοθήκη, 2008
118. Πετρίδου Ε. *Διοίκηση Μάνατζμεντ*, εκδ. ΖΥΓΟΣ, 2006
119. Πιπερόπουλος Π., *Επιχειρηματικότητα, Καινοτομία & Business Clusters*, εκδ. Σταμούλης, 2008
120. Πολυχρονόπουλος Γ., Κορρές Γ., *Βασικές Αρχές Οικονομίας και Διοίκησης*, εκδ. Σταμούλης, 2003
121. Ρούσσης Δ., *Η εφαρμογή του άρθρου 81 ΣΕΚ στις συμφωνίες εντός του ομίλου επιχειρήσεων*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2006, σελ. 745 επ.
122. Σιώμος Γ., *Εισαγωγή στο Στρατηγικό Μάρκετινγκ*, εκδ. Σταμούλης, 1995
123. Σκαλίδη Χ., *Η νέα ρύθμιση των άρθρων 14 και 15 Ν. 3377/2005 για την υποτίμηση και τις πωλήσεις εμπορευμάτων με μειωμένες τιμές από το λιανεμπόριο super market*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2006, σελ. 1266 επ.
124. Σκαλίδη Χ., *Ο νέος Κανονισμός απαλλαγής (ΕΕ) 330/2010 της Επιτροπής για τους κάθετους περιορισμούς*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2011, σελ. 432 επ.
125. Σκουρής Β., *Ερμηνεία Συνθηκών για την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 2003
126. Σουρλίγκας Γ., *Η ανταγωνιστική τάξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση: ουσιαστικός ή αποτελεσματικός ανταγωνισμός*, Ευρωπαϊών Πολιτεία, 2010, σελ. 59 επ.
127. Σπηλιωτόπουλος Ε., *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου Ι*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 2007
128. Σταμούλης Γ., *Ο Νέος Κανονισμός Συγκεντρώσεων 139/2004 της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2005, σελ. 786 επ.
129. Συλλογικό έργο, *Η Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Ευρώπη*, εκδ. Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών, 2006
130. Τζάκας Π.-Δ., *Αξιώσεις αποζημίωσης λόγω παράβασης του Κοινοτικού Δικαίου Ανταγωνισμού υπό το φως της νομολογίας Courage/Crehan*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2006, σελ. 42 επ.
131. Τζουγανάτος Δ., *Ο Στόχος Αναβάθμισης της Επιτροπής Ανταγωνισμού και οι αστοχίες του Ν.3373/2005*, Δίκαιο Επιχειρήσεων & Εταιριών, 2005, σελ. 1032
132. Τζουγανάτος Δ., *Ολιγοπώλιο και συλλογική δεσπόζουσα θέση στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2004
133. Τριανταφυλλάκης Γ., *Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2011
134. Τριανταφυλλάκης Γ., *Εφαρμογές Εμπορικού Δικαίου*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη 2007
135. Τριανταφυλλάκης Γ., *Η ενσυνείδητη παράλληλη συμπεριφορά επιχειρήσεων ως εναρμονισμένη πρακτική*, στο συλλογικό έργο: *Η μεταρρύθμιση του Ευρωπαϊκού και Ελληνικού Δικαίου του Ελεύθερου Ανταγωνισμού*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2008
136. Τρούλη Ε., *Η Πράσινη Βίβλος για τις Αγωγές Αποζημίωσης για Παράβαση των Αντιμονοπωλιακών Κανόνων της ΕΚ*, Ευρωπαϊών Πολιτεία, 3/2007, σελ. 929 επ.
137. Τσακλάγκανος Α., *Εισαγωγή στην Οικονομική των Επιχειρήσεων*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, 2007
138. Φράγκος Χ., *Εισαγωγή στην Επιχειρησιακή Έρευνα*, εκδ. Σταμούλης, 2006
139. Χατζητζαλής Ν., *Ερμηνεία κατ' άρθρον Κώδικος Διοικητικής Δικονομίας*, εκδ. Αντ Σακκουλάς, 2002
140. Χριστιανός Β., *Ευρωπαϊκή Κοινότητα και Δικονομική Εναρμόνιση*, Νομικό Βήμα, 2006, σελ. 1667 επ.
141. Χριστιανός Β. κ.α., *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσα από τη Νομολογία*, εκδ. Σάκκουλας, 2011
142. Χρυσανθάκης Χ., *Εισηγήσεις Συνταγματικού Δικαίου, Οργάνωση του Κράτους – Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα – ΕΣΔΑ*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2007

III. Μελέτες – Δημοσιεύσεις

1. Hellastat, *Κλαδική Μελέτη Γαλακτοκομικών Προϊόντων*, 2006
2. ICAP, *Κλαδική Μελέτη Γαλακτοκομικών Προϊόντων*, 2007
3. ICAP, *Κλαδική Μελέτη για τις Βιολογικές Καλλιέργειες και τα Βιολογικά Προϊόντα*, 2007
4. ICAP, *Μελέτη της Πορείας και των Επιπτώσεων των Συγχωνεύσεων*, 2009
5. OFT, *Director disqualification orders in competition cases-Guidance document*, 2010
6. OFT, *E-Commerce and Its Implications for Competition Policy*, 2001
7. Αγορανομική Διάταξη υπ' αριθμόν 5/2009, της 29.4.2009
8. Διεθνής Ομοσπονδία Γάλακτος, *Production of cow milk*, 2007
9. Εγχειρίδιο «Συστημάτων-Συστάδων» Επιχειρήσεων (clustering) & Δικτύων Επιχειρηματικότητας (networking), EOMMEX
10. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Σχέδιο Δράσης για την Προώθηση του Επιχειρηματικού Πνεύματος και της Ανταγωνιστικότητας*, 1999
11. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Η Πολιτική Ανταγωνισμού στην Ευρώπη και ο Πολίτης*, 2000
12. ICAP, *Δελτίο Τύπου, Για την διάρθρωση της Ελληνική αγοράς Γάλακτος*, Νοέμβριος 2009
13. IOBE, *Κατανάλωση και Τιμές Βιομηχανίας Τροφίμων-Ποτών*, Κείμενο Εργασίας, Δεκέμβριος 2008
14. IOBE, *Κλάδος Τροφίμων και Ποτών (Ελλάδα - Ευρώπη)*, Μάρτιος 2006
15. ΟΟΣΑ, *Αρχές Αξιολόγησης Συνθηκών Ανταγωνισμού*, εκδ. 2.0, 2010
16. ΟΟΣΑ, *Κατευθυντήριες Οδηγίες για την Αξιολόγηση Συνθηκών Ανταγωνισμού*, εκδ. 2.0, 2010
17. Πανεπιστήμιο Πειραιώς, *Διερεύνηση των Συνθηκών Ανταγωνισμού στην Αγορά Γαλακτοκομικών Προϊόντων*, 2005
18. ΠΑΣΕΓΕΣ, *Η κατάσταση στην ελληνική και διεθνή αγορά αγελαδινού γάλακτος*, Μάιος 2009

B. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ (Με χρονολογική σειρά)

I. Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

1. ΔΕΕ, απόφαση της 13.7.1966, Υπόθεσις 56 και 58/64, Consten/Grundig, *Συλλογή*, ελληνική ειδική έκδοση, σελ. 363
2. ΔΕΕ, απόφαση της 13.02.1969, Υπόθεση 14/68, Walt Wilhelm, *Συλλογή*, ελληνική ειδική έκδοση, σελ. 1
3. ΔΕΕ, απόφαση της 15.7.1970, Υπόθεση 41/69, ACF Chemiefarma NV, *Συλλογή*, σελ. 661
4. ΔΕΕ, απόφαση της 17.12.1970, Υπόθεση 11/70, Internationale Handelsgesellschaft, *Συλλογή*, ελληνική ειδική έκδοση, σελ. 581
5. ΔΕΕ, απόφαση της 14.7.1972, Υπόθεση 51/69, Farbenfabriken Bayer, *Συλλογή*, σελ. 745
6. ΔΕΕ, απόφαση της 14.7.1972, Υπόθεση 54/69, SA française des matières colorantes (Francolor), *Συλλογή*, σελ. 851
7. ΔΕΕ, απόφαση της 14.7.1972, Υπόθεση 52/69, J. R. Geigy AG, *Συλλογή*, σελ. 787
8. ΔΕΕ, απόφαση της 6.2.1973, Υπόθεση 48/72, Brasserie de Haecht, *Συλλογή*, σελ. 77
9. ΔΕΕ, απόφαση της 25.10.1977, Υπόθεση 26/76, , Metro SB, *Συλλογή*, ελληνική ειδική έκδοση, σελ. 567
10. ΔΕΕ, απόφαση της 13.2.1979, Υπόθεση 85/76, Hoffmann-La Roche, *Συλλογή*, σελ. 461
11. ΔΕΚ, απόφαση της 5.5.1981, Υπόθεση 804/79, Επιτροπή/Ην. Βασιλείου, *Συλλογή*, σελ. 1045
12. ΔΕΕ, απόφαση της 5.5.1982, Υπόθεση 15/81, Schul, *Συλλογή*, σελ. 1409
13. ΔΕΕ, απόφαση της 7.6.1983, Συνεκδικασθείσες Υποθέσεις 100 έως 103/80, Musique Diffusion française, *Συλλογή*, σελ. 1825
14. ΔΕΕ, απόφαση της 30.1.1985, Υπόθεση 123/83, Bureau national interprofessionnel du cognac, *Συλλογή*, σελ. 391
15. ΔΕΕ, απόφαση της 19.6.1990, C-213/89, Factortame, *Συλλογή*, σελ. I-2433
16. ΔΕΕ, απόφαση της 23.4.1991, C-41/90, Höfner, *Συλλογή*, σελ. I-1979
17. ΔΕΕ, απόφαση της 31.3.1993, C-89/85 κλπ., A. Ahlström Osakeyhtiö κλπ (Woodpulp II), *Συλλογή*, σελ. I-1307
18. ΔΕΕ, απόφαση της 19.5.1993, C-320/91, Corbeau, *Συλλογή*, σελ. I-2533

19. ΔΕΕ, απόφαση της 28.3.1996, Γνωμοδότηση 2/1994, *Συλλογή*, σελ. I-1759
20. ΔΕΕ, απόφαση της 11.12.1997, C-55/96, Job Centre, *Συλλογή*, σελ. I-7119
21. ΔΕΕ, απόφαση της 18.6.1998, C-35/96, Επιτροπή/Ιταλίας, *Συλλογή*, σελ. I-3851
22. ΔΕΕ, απόφαση της 16.11.2000, C-294/98P, Metsä-Serla κα., *Συλλογή*, σελ. I-10065
23. ΔΕΕ, απόφαση της 20.9.2001, C-453/99, Courage/Crehan, *Συλλογή*, σελ. I-6297
24. ΔΕΕ, απόφαση της 9.9.2003, C-198/01, CIF, *Συλλογή*, σελ. I-8055
25. ΔΕΕ, απόφαση της 18.9.2003, C-338/00P, Volkswagen AG, *Συλλογή*, σελ. I-9189
26. ΔΕΕ, απόφαση της 6.1.2004, C-2/01P και C-3/01P, Bundesverband der Arzneimittel-Importeure Ev, *Συλλογή*, σελίδα I-23
27. ΔΕΕ, απόφαση της 7.1.2004, C-204/00P κλπ, Aalborg Portland, *Συλλογή*, σελ. I-123
28. ΔΕΕ, απόφαση της 28.6.2005, C-189/02P, C-202/02P, C-205/02P έως C-208/02P και C-213/02P, Dansk Rørigndustri, *Συλλογή*, σελ. I-5425
29. ΔΕΕ, απόφαση της 13.7.2006, C-295/04 έως C-298/04, Manfredi, *Συλλογή*, σελ. I-6619
30. ΔΕΕ, απόφαση της 14.12.2006, C-217/05, Confederación Española de Empresarios de Estaciones de Servicio, *Συλλογή*, σελ. I-11987
31. ΔΕΕ, απόφαση της 14.6.2011, C-360/09, Pfeleiderer, δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη στην *Συλλογή*
32. ΔΕΕ, απόφαση της 25.10.2011, C-109/10P, Solvay, δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη στη *Συλλογή*

II. Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

1. ΓΔΕΕ, απόφαση της 17.12.1991, T-7/89, SA Hercules Chemicals, *Συλλογή*, σελ. II-1711
2. ΓΔΕΕ, απόφαση της 10.3.1992, T-13/89, Imperial Chemical Industries, *Συλλογή*, σελ. II-1021
3. ΓΔΕΕ, απόφαση της 27.10.1994, T-34/92, Fiatagri UK Ltd, *Συλλογή*, σελ. II-905
4. ΓΔΕΕ, απόφαση της 27.10.1994, T-35/92, John Deere Ltd, *Συλλογή*, σελ. II-957
5. ΓΔΕΕ, απόφαση της 18.9.1996, T-353/94, Postbank NV, *Συλλογή*, σελ. II-921
6. ΓΔΕΕ, απόφαση της 12.12.1996, T-19/92, Edouard Leclerc, *Συλλογή*, σελ. II-1851
7. ΓΔΕΕ, απόφαση της 12.12.1996, T-88/92, Édouard Leclerc, *Συλλογή*, σελ. II-1961
8. ΓΔΕΕ, απόφαση της 14.5.1998, T-348/94, Enso Española, *Συλλογή*, σελ. II-1875
9. ΓΔΕΕ, απόφαση της 11.3.1999, T-156/94, Siderúrgica Aristrain, *Συλλογή*, σελ. II-645
10. ΓΔΕΕ, απόφαση της 25.3.1999, T-102/96, Gencor, *Συλλογή*, σελ. II-753
11. ΓΔΕΕ, απόφαση της 28.4.1999, T-221/95, Endemol, *Συλλογή*, σελ. II-1299
12. ΓΔΕΕ, απόφαση της 19.5.1999, T-176/95, Accinauto SA, *Συλλογή*, σελ. II-1635
13. ΓΔΕΕ, απόφαση της 15.12.1999, T-22/97, Kesko, *Συλλογή*, σελ. II-3775
14. ΓΔΕΕ, απόφαση της 20.3.2002, T-23/99, LR AF 1998 A/S, *Συλλογή*, σελ. II-1705
15. ΓΔΕΕ, απόφαση της 20.3.2002, T-17/99, KE KELIT, *Συλλογή*, σελ. II-1647
16. ΓΔΕΕ, απόφαση της 30.9.2003, T-203/01, Manufacture française des pneumatiques Michelin, *Συλλογή*, σελ. II-4071
17. ΓΔΕΕ, απόφαση της 23.10.2003, T-65/98, Van den Bergh Foods Ltd, *Συλλογή*, σελ. II-4653
18. ΓΔΕΕ, απόφαση της 11.12.2003, T-59/99, Ventouris Group Enterprises, *Συλλογή*, σελ. II-5257
19. ΓΔΕΕ, απόφαση της 17.12.2003, T-219/99, British Airways, *Συλλογή*, σελ. II-5917
20. ΓΔΕΕ, απόφαση της 28.1.2004, T-180/01, Euroagri, *Συλλογή*, σελ. II-369
21. ΓΔΕΕ, απόφαση της 14.10.2004, T-56/02, Bayerische Hypo- und Vereinsbank AG, *Συλλογή*, σελ. II-3495
22. ΓΔΕΕ, απόφαση της 26.1.2005, T-193/02, Laurent Piau, *Συλλογή*, σελ. II-209
23. ΓΔΕΕ, απόφαση της 15.9.2005, T-325/01, DaimlerChrysler AG, *Συλλογή*, σελ. II-3319, σκ. 87
24. ΓΔΕΕ, απόφαση της 29.11.2005, T-62/02, Union Pigments, *Συλλογή*, σελ. II-5057
25. ΓΔΕΕ, απόφαση της 14.12.2005, T-210/01, General Electric, *Συλλογή*, σελ. II-5575, σκ. 14
26. ΓΔΕΕ, απόφαση της 2.5.2006, T-328/03, O2 GmbH, *Συλλογή*, σελ. II-1231
27. ΓΔΕΕ, απόφαση της 13.12.2006, T-217/03 και T-245/03, FNCBV κλπ, *Συλλογή*, σελ. II-4987
28. ΓΔΕΕ, απόφαση της 10.4.2008, T-271/03, Deutsche Telekom, *Συλλογή*, σελ. II-477
29. ΓΔΕΕ, απόφαση της 30.4.2009, T-12/03, Itochu Corp, *Συλλογή*, σελ. II-909
30. ΓΔΕΕ, απόφαση της 17.12.2009, T-57/01, , Solvay, *Συλλογή*, σελ. II-4621
31. ΓΔΕΕ, απόφαση της 19.3.2010, T-21/05, Χαλκός ΑΕ, δεν έχει δημοσιευτεί ακόμη στην *Συλλογή*

32. ΓΔΕΕ, απόφαση της 6.6.2011, T-240/07, Heineken Nederland, δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη στην Συλλογή
33. ΓΔΕΕ, απόφαση της 13.7.2011, T-59/07, Polimeri Europa, δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη στην Συλλογή

III. Αποφάσεις ΕπΑντ, Ευρωπαϊκής Επιτροπής και άλλων Αρχών Ανταγωνισμού

1. ΕπΑντ απόφαση 181/III/2001
2. ΕπΑντ απόφαση 210/111/2002
3. ΕπΑντ απόφασή 225/III/2002
4. ΕπΑντ απόφαση 252/III/2003
5. ΕπΑντ απόφαση 263/IV/2004
6. ΕπΑντ απόφαση 277/IV/2005
7. ΕπΑντ απόφαση 283/IV/2005
8. ΕπΑντ απόφαση 284/IV/2005
9. ΕπΑντ απόφαση 325/V/2007
10. ΕπΑντ απόφαση 327/V/2007
11. ΕπΑντ απόφαση 332/V/2007
12. ΕπΑντ απόφαση 369/V/2007
13. ΕπΑντ απόφαση 373/V/2007
14. ΕπΑντ απόφαση 428/V 2009
15. ΕπΑντ απόφαση 486/VI/2010
16. ΕπΑντ απόφαση 501/VI/2010
17. ΕπΑντ απόφασή 526/VI/2011
18. Απόφαση της Επιτροπής 92/553/ΕΟΚ, της 22.7.1992, σχετικά με διαδικασία βάσει του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 4064/89 του Συμβουλίου (Υπόθεση αριθ. IV/M.190-NESTLE/PERRIER)
19. Απόφαση της Επιτροπής 94/208/ΕΚ, της 31.1.1994 για κήρυξη μιας συγκέντρωσης συμβιβάσιμης με την κοινή αγορά (Υπόθεση αριθ. IV/M.315-Mannesmann/Vallourec/Ilva)
20. Απόφαση της Επιτροπής, 1999/60/ΕΚ, της 21.10.1998, σχετικά με διαδικασία κινηθείσα βάσει του άρθρου 85 της συνθήκης ΕΚ (υπόθεση IV/35.691/E-4-Καρτέλ προμονωμένων σωλήνων)
21. Απόφαση της Επιτροπής 2001/418/ΕΚ της 7.6.2000, σχετικά με διαδικασία δυνάμει του άρθρου 81 της συνθήκης ΕΚ και του άρθρου 53 της συμφωνίας ΕΟΧ (Υπόθεση COMP/36.545/F3-Αμινοξέα)
22. Απόφαση της Επιτροπής 2001/711/ΕΚ, της 29.6.2001, σε μια διαδικασία σύμφωνα με το άρθρο 81 της συνθήκης ΕΚ (Υπόθεση COMP/F-2/36.693-Volkswagen Passat)
23. Απόφαση της Επιτροπής 2002/758/ΕΚ, της 10.10.2001, σε διαδικασία σύμφωνα με το άρθρο 81 της συνθήκης ΕΚ (Υπόθεση COMP/36.264-Mercedes-Benz)
24. Απόφαση της Επιτροπής 2006/520/ΕΚ, της 22.2.2006, σχετικά με τη διαδικασία εφαρμογής του άρθρου 82 της συνθήκης ΕΚ και του άρθρου 54 της συμφωνίας ΕΟΧ (Υπόθεση COMP/B-2/38.381-De Beers)
25. Απόφαση της Επιτροπής C(2006) 868, της 22.3.2006, σχετικά με τη διαδικασία εφαρμογής του άρθρου 81 της συνθήκης ΕΚ (Υπόθεση COMP/38.173 - Κοινή πώληση των δικαιωμάτων μετάδοσης των αγώνων του πρωταθλήματος της πρώτης εθνικής κατηγορίας)
26. Απόφαση της Επιτροπής 2007/735/ΕΚ, της 4.10.2006, σχετικά με τη διαδικασία εφαρμογής του άρθρου 81 της συνθήκης ΕΚ και του άρθρου 53 της συμφωνίας για τον ΕΟΧ (Υπόθεση COMP/C2/38.681-Παράταση της συμφωνίας των Κανόνων)
27. AGCM Bollettino Settimanale, Anno XV - n. 40 της 24.10.2005
28. OFT, απόφαση CA98/06/2003 της 1.8.2003
29. OFT, απόφαση CA 98/8/2003 της 21.11.2003

IV. Αποφάσεις ΕΔΔΑ

1. ΔΔΑ, Funke v. France, Απόφαση της 8.2.1996, Reports A/256-A, παρ. 44-45
2. ΔΔΑ, «Procola», (Agricultural Association for the Promotion of Milk Marketing v. Luxembourg), Απόφαση της 28.9.1995, Reports A326
3. ΔΔΑ, Bulut v. Austria, Απόφαση της 22.2.1996, Reports 1996-II